

The Project Gutenberg eBook of Muoto- ja muistikuvia I, by Eliel Aspelin-Haapkylä

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Muoto- ja muistikuvia I

Author: Eliel Aspelin-Haapkylä

Release date: November 28, 2015 [EBook #50541]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MUOTO- JA MUISTIKUVIA I ***

Produced by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

MUOTO- JA MUISTIKUVIA I

Kirj.

Eliel Aspelin-Haapkylä

Otava, Helsinki, 1911.

SISÄLLYS:

Alkulause.

Pohjanmaan pappilan piiristä.

Ylioppilaan sisar.

Jouluaatto ja -aamu.

Kuinka iso sisar ryöstettiin.

Äiti kertoo.

Vanha kauppias.

Ylioppilasajoilta.

Kolme Porthaninjuhlaa.

Promotionsimuistoja.

Sanomalehdistön 100-vuotisjuhla 1871.

Snellman-muistelmia.

Naukujaiset 1871.

Kesämatkalta 1875.

Ilta ja aamu Saarijärvellä.

Olavinlinnan 400-vuotisjuhla.

Kaarlo Alfred Castrén.

Herman Frithiof Antell.

Alkulause.

Kirjailijalle ovat pienetkin kirjoitukset niin sanoakseni elämäntapahtumia, ja jostakin itsensä säilyttämisaistosta hän toisinaan kuvittelee niiden ansaitsevan pitempää olemassaoloa kuin syntymis- tai ilmestymispäivä, jos ne näet piilevät jonkun aikakautisen tai tilapäisen julkaisun kätöksessä. Minussa tämä kuvittelu on kohdistunut varsinkin kirjoituksiin, joiden aineella lienee jonkinlaista kansallista ja sivistyshistoriallista merkitystä. Siinä selitys näiden "muoto- ja muistikuvien" esiintymiseen.

Ylipäätään nojaa kaikki mitä olen kirjoittanut todellisuuteen. Niin on laita niidenkin kuvaelmien, joilla kokoelma alkaa, ja senvuoksi olen ottanut nekin mukaan. Huolimatta "kaunokirjallisesta" esitystavasta on niidenkin arvo — jos näet niillä mitään arvoa on — sivistyshistoriallista laatua, ja ne puolustanevat paikkaansa senkin tähden, että varsinaiset kertojamme eivät vielä ole kääntäneet huomiotaan Pohjanmaan pappilaelämään.

Useat tämän ensimmäisen sarjan kuvaelmista ovat syntyneet noin 40 vuotta sitten, toiset nojautuvat enimmäkseen yhtä vanhoihin muistiinpanoihin; ainoastaan kahta viimeistä, tänä vuonna laadittua varten olen omien muistelmieni ohella käyttänyt muitakin lähteitä. Rauhalampi elokuulla 1911.

Eliei Aspelin-Haapkyliä.

POHJANMAAN PAPPILAN PIIRISTÄ

Ylioppilaan sisar.

Tunnetko ylioppilaan sisaren? — Epäilet vastata, eikä se ole ihme. Ainoastaan se, joka on taikka on ollut ylioppilas ja jolla on sisar, tuntee hänet, eikä aina silloinkaan; mutta jos joku toinen, ilman tarpeellista opastusta, on hänet tuntevinaan, niin täytyy hänen toden totta olla täysi Dickens huomaamaan varjossa piilevää, rakastettavaa hyvää taikka puhua perättömiä. Olisin onnellinen, jos seuraava esitys saisi toisen tai toisen, joka ei ole mikään Dickens, kiinnittämään huomionsa miellyttävään olentoon.

Hän on oiva, kelpo tyttönen — jotenkin muitten samanlaisten näköinen. Onko hän kaunis vai ruma, on yhdentekevä; mutta olkoon vaikka miten kaunis, niin hän on siitä tietämätön. Edelleen on merkille pantava, että ylioppilaalla, jolla on semmoinen sisar kuin tässä on puheena, harvoin on ylhäinen ja loistava koti. Perhe voi asua kaupungissa yhtä hyvin kuin maalla, mutta ei ole koskaan kaupungin

johtavia. — Ennenkuin veli on ylioppilas, on kiltin tytön ainoa ajatus ja unelma nähdä hänet semmoisena.

Nyt juuri veli tekee lähtöä suorittaakseen ylioppilastutkinnon. Kuinka lumivalkeat ovatkaan paidat ja kaulukset, jotka sisar itse on ommellut ja merkannut! Kuinka huolellisesti ne onkaan pantu kapsäkkiin muiden vaatteiden kanssa! Kuinka komeat ovatkaan tohvelit — saattaisi luulla, että ovat aiotut jonkun kreivin jalosukuisia jalkoja varten! Kuinka monta onnentoivotusta kätkeekään suloinen tyttö vaatteiden laskoksiin! Näkisitpä sitte kuinka veli kääritään isän vanhaan ylioppilaskaprokkiin, jonka hiat ovat ahtaat kuin nälkävuodet, mutta joka on taatusti oivallinen pitkillä matkoilla. Isää ja äitiä hän ei päästä lähellekään, kun hänen on tarkastettava miltä näyttää — etäämmältä katsoen — uusi matkalaukku, jonka hän on ripustanut nuoren herran kaulaan. Jos olisit saapuvilla, en epäile että sinua haluttaisi suudella sievää, vallatonta olentoa.

Samassa on hyvästijättöhetki käsissä. Sisaren "hyvästi" muistuttaa merkittävästi sitä, jonka hän muinoin lapsena lausui äidilleen eräänä jouluaamuna, kun äiti lähti kirkkoon ja hänen, pakkasen tähden, täytyi jäädä kotia, vaikka koko vuoden oli kuvitellut iloa nähdä joulukynttilät kirkossa. Mutta nuori herra rientää ulos, hyppää rattaille ja viimeisen kerran heilautettuaan lakkiaan hän tarttuu piiskaan, ja kotihevonen, joka on vievä hänet ensimmäiseen kievariin, lähtee semmoisella vauhdilla, että portinpieli on vaarassa tulla temmatuksi mukaan matkalle. Hei, kuinka siinä mennään! — Ensi hetkinä tuntuu kyllä outo painostus lähtijän sydämellä, kun hän huomaa olevansa yksin ja näkee toisen tutun esineen toisensa perästä tien varrella jäävän taakseen ja vihdoinkin kaiken olevan uutta, tuntematonta; mutta pian se tunne haihtuu ja loistavan päämäärän tähden hän ei enemmän muista kotia kuin portinpieli tiesi kohtalosta, josta se oli pelastunut. Mutta unohdettu sisar on seisonut ja katsonut tielle päin, niin kauan kuin veljeä vähääkään on näkynyt, jopa vähän kauemminkin. Sitte hän on pujahtanut kamariinsa, ja ole varma siitä, että hän siellä on itkenyt aika lailla. Ohimennen sanoen olen usein miettinyt ja kysynyt, miksi hän itkee niin paljon, pikku ystävämme näet (käytän tätä nimitystä, sillä en voi muuta ajatella — oman itsemme mukaanhan me arvaamme muitten mielen — kuin että sinä niin mielelläsi kuin elät toivoisit tuota kilttiä olentoa ystäväksesi) hän itkee ei ainoastaan kun luulee itsellään olevan surun aiheutta, niinkuin esim. tänä päivänä, vaan myöskin ilosta. Turhaan olen kuitenkin sitä kysynyt, olen vain huomannut, että hän varmaankin olisi vähemmän rakastettava, jollei hänen silmissään koskaan kyynelä kimalteleisi.

Ei hän sentään saa kauan itkeä. Äidin ääni häntä kutsuu, ja jälleen hän käy käsiksi tuohon työhönsä, joka kantaa niin vähän näkyviä hedelmiä. Väsymättä hän on äitinsä apuna keittiössä ja muualla. Ensimmäinen tyttöparka vielä on hieman surumielinen, mutta äidin sangen opettavaisesti luennoidessa "ihmisen kohtalosta", "elämän vakavuudesta", kuinka "eronhetki on tervetuli- ja isäshetken välttämätön edelläkävijä" j.n.e. ystävämme katse alkaa valostua, jollei äidin sanojen vaikutuksesta, sillä niitä hän — paha kyllä — on vain toisella korvalla kuunnellut, niin sitä enemmän salaisista ajatuksista. Hän näet miettii, kuinka hänen veljensä on herättävä huomiota ja suosiota, onpa hän niin kaunis, kelpo poika, ja neuuloessaan hänelle hän pari kertaa on pistänyt sormeensa, mikä, niinkuin jokainen tietää, erehtymättömästi ennustaa että siitä "pidetään", jolle työ tehdään. Ja niin hän taas tulee hyvälle tuulelle, hän hyräilee pikku laulujaan, ja työ sujuu kuin leikinteko.

Kas tuossa pistäytyy pieni kerjäläispoika sisään keittiön ovesta. Paikalla ystävämme kysyy, oliko matkustava herra tullut vastaan tiellä, ja kun poika myöntää, hän tiedustelee, oliko herra näyttänyt iloiselta, lauloiko hän, oliko nyökäyttänyt päätä y.m.s. Ja nyt, sen vakuutan, ei olisi ollut hulluimpaa olla pojan asemassa, sillä lähtiessään hän oli tyytyväisempi ja oli syönyt itsensä kylläisemmäksi kuin moni köyhä ylioppilas, joka syö päivällistä "porttöörillä" sekä aamuin ja illoin kuivaa ruokaa — jos sattuu olemaan. Evääksi hän oli saanut voileivän juustoviipale päällä. Tiedätkös ehkä maukkaampaa? — Ennenkuin eroamme kerjäläispojasta, saanen huomauttaa omituisesta seikasta, jota mielelläni epäilisin, jollen olisi päässyt asian perille mitä huolellisimpien ja tarkimpien havaintojen kautta, minä tarkoitan, että hän, tuo omapäinen ystävämme, antaa mieluummin ja runsaammalla kädellä pojalle, joka pyytää, kuin tytölle.

Nyt hän on niin iloinen, hän halua isää ja äitiä, ja koti on valoisa ja riemullinen. Onnellinen hän itse on ja niin kaikki, jotka hänen näkevät. Ja ehtoolla hän rukoilee Jumalaa vanhempiansa, veljensä ja kaikkien ihmisten edestä, ja yöllä hän unessa näkee veljensä niin oppineena ja ylhäisenä herrana kuin mielikuvituksensa konsanaan kykenee.

Elämä alkaa jälleen hiljaista kulkuaan. Ystävämme ainoa huvitus ovat hänen kukkansa, joita hän kastelee ja hoitaa niinkuin ne olisivat pienokaisia lapsia, millä punainen, millä sininen, millä valkoinen pää. Ja kiitollisuudesta ne kasvavat ja tuoksuvat aivan ihmeellisesti. Kerran viikossa, tiistaina, postilaukku tulee. Kirjeet, joissa on Helsingin postileima — en luule että mitkään kirjeet voivat olla tervetulleemmat. Ne luetaan ensin ääneen isän ja äidin kuullen ja sitten yksinäisyydessä. Sanomatkin luetaan tavallista tarkemmin — onhan se luonnollista — ja eräänä päivänä ystävämme näkee veljensä mainittuna muitten joukossa, jotka ovat suorittaneet ylioppilastutkinnon! Nyt nousee riemu korkealle.

Isäkin, miten onkaan luonnostaan vakava, pyytää hymysuin nähdä lehteä. Äiti pitää silmällä isän eleitä, mutta uuden ylioppilaan sisarella on taas jotakin kyyneleentapaista silmissä ja kuitenkin hän laulaa ja hyppelee niin vallattomasti, että äiti pyytää häntä varomaan kukkaruukkuja pöydillä. Ja samassa pistää tytön päähän, ettei kukkia tänään vielä oltukaan kasteltu, juosten hän noutaa vesikannun, ja kyllä kukat nyt saavat liiaksikin juoda, mutta ei se haittaa, kun ei vain usein niin tapahdu. — Sitte kun tunteet ovat vähän tyyntyneet, äiti tyttärensä kanssa neuvotellen päättää, että huomenna aamupäivällä on toimeenpantava komeat kahvikutsut, ja viipymättä ryhdytään valmistuspuuhiin. Äidin ystävät kutsutaan, poikkeuksetta, kuulemaan tärkeätä uutista, arvokkaita rouvia ja kunnioitettavia vanhoja, naimattomia rouvasihmisiä.

Seuraavana päivänä klo 1/2 11 ovat kaikki kutsutut jo saapuneet ja tervehdityt. Ystävämme asiana on kahvin keittäminen, ja se joka näkee hänen punaposkisena seisovan kyökkitakan edessä älyyä kohta, ettei kukaan osaa keittää parempaa kahvia kuin hän, ja sen todistavat vieraatkin yhdestä suusta, nuo arvokkaat ja kunnioitettavat rouvat ja rouvasihmiset. Kahvileipäkin on harvinaisen hyvää ja aivan tuoretta — sen näet on varhain aamulla leiponut se sama, joka myöhemmin keitti kahvin. Entäs, kuinka nyt kielet liikkuu! Mikä myötätunto hehkuukaan arvoisien naisten silmissä emännän laskeissa toista kuppia kahvia, sitte kun hän todistaakseen antamansa suullisen tiedon oli lehdestä lukenut julki iloisen ilmoituksen, joka tämän juhlallisen tilaisuuden aiheuttanut oli. Yksi rouvista istuu kuitenkin mykkänä ja alakuloina. Hänelläkin oli muinoin poika, joka oli hänen elämänsä lohtu ja toivo, mutta poika petti äidin toiveet, ja sentähden hän ei enää koskaan ole iloinen. Kiltti ystävämme pitää aika paljon kahvista ja ottaa osaa seuraankin, vaikka hän on harvasanainen — olematta sentään alla päin. Hän istuu enimmäkseen alakuloinen rouvan vieressä ja antaa hänelle täysimmän kupin sekä pyöreimmät ja maukkaimmat kakut.

Helppo on aavistaa kuinka lyhyet syyspäivät venyvät pitkiksi rakastettavan ystävämme odottaessa lyyrylakkista veljeään. Kuinka miehekkääksi hän liekään tullut, hän ajattelee itsekseen, kuinka hauskaa onkaan oleva olla kävelemässä hänen kanssaan, hänen, jonka käytös ja ryhti ovat niin somia, ilman että hänessä huomaa mitään teeskenneltyä. "En voi kärsiä teeskenteleviä herroja ja kaikkein vähimmin teeskenteleviä ylioppilaita. Kun kävelen hänen kanssaan, on kohta nähtävä, että hän on ylioppilas, vaikkei hänellä olisikaan lyyryä lakissa." Eikö hän ole kelpo, tuo kiltti tyttö, noin ajatellessaan?

Jouluksi hän on tuleva — ja eräänä iltana, pari viikkoa joulun edellä, kuuluu aisakellon ääni lähestyvän, jopa tulevan pihalle, ja kohta sen jälkeen ryntää sisään nuori mies, joka riisumatta päällystakkia (se muistuttaa ihmeesti erästä tuttua vanhaa ylioppilaskaprokkaa) ja ilman mitään edelläkäypää perustelua syleilee ensin vanhaa rouvaa sohvassa, sitte vanhaa herraa nojatuolissa ja viimein hän — meistä, jos olisimme siellä olleet, hyvin kiusallisella tavalla — suutelee sen nuoren punaposkisen tytön ruusuhuulia, joka on istunut äitinsä rinnalla, mutta on hypähtänyt ylös päästäen kimeän huudon, mikä saattoi yhtä hyvin merkitä riemua kuin pelkoa. Tyttö ei kuitenkaan näy sitä ollenkaan paheksuvan, vaan ryhtyy, välittämättä herran kohteliaasta vastustelemisesta, suurella kätevyydellä aukaisemaan hänen matkavyönsä solmua, ja näkyviin tulee uljas, reipas nuori mies kiiltävä lyyry lakissa, joka yhä on päässä. Eikö hän ole kukaan muu kuin se, jota koko syksyn on odotettu ja jonka kunniaksi eräänä päivänä oli ollut suuret kahvikutsut — kuluneen ajan merkkitapauksia hiljaisen talon historiassa.

Sisar ei väsy katsomaan veljeänsä ja tulee entistä iloisemmaksi, kun tämä tunnustaa, että hänellä usein on ollut ikävä Helsingissä ja että oli *niin* hauskaa jälleen olla kotona. Tänä iltana juodaan teetä, mikä on tapana ainoastaan silloin, kun on vieraita taikka muutoin joku erinomainen tilaisuus, niinkuin nyt! Isä laskee vähän rommia teelasiinsa, jonka hän asettaa matkan päähän pöydälle. Ja nyt on uutisten aika! Isä haluaa kuulla rautatiestä, uusimpia valtiollisia juttuja, joita ei panna sanomiin, viertotiestä (jommoista paraikaa tehtiin pääkaupungin tienoilla) y.m. y.m. Äiti tiedustelee minkälaista ruokaa oli tarjottu siinä paikassa, missä poika oli asunut, hän on näet kohta huomannut, että tämä oli laihtunut. Sisar ei kysy mitään, vaan ainoastaan kuuntelee; mutta kun illallinen on syöty ja isä, väsyneenä enempiä kysymään (semminkin kun poika näyttää olevan yhtä perehtymätön kulkuneuvo- kuin valtiollisiin asioihin), on huomannut ajan tulleen etsiä lepoa ja hyvässä järjestyksessä poistunut äidin seurassa, joka jälkimäinen varottaa nuoria liian kauan valvomasta, silloin tulee hyvän sisarenkin vuoro kysellä, ja veli saa kertoa, oliko hän nähnyt Topeliuksen, oliko hän herttainen, minkälaisia olivat nykyään naisten päällysvaatteet, oliko hän nähnyt kenraalikuvernöörin ja hänen rouvansa, eikö ollut kauhean hauskaa teatterissa, oliko Pacius miellyttävä, hän, joka oli säveltänyt Kaarle kuninkaan metsästyksen, oliko Helsingissä paljon ylioppilaita ja maistereita, mikä oli nykyään tavallisin tukkapukumuoti, miltä se vapaaehtoinen palosammutuskunta näytti, käyttivätkö naiset todella semmoisia shinjongeja ja kahden kyynärän pituisia laahustimia kuin sanomissa kerrottiin y.m. y.m. Mahdotonta on luetella kaikki, mikä herättää hänen mielenkiintoansa, mahdotonta sanoa kuinka kauan hän olisi jaksanut kuunnella, jollei veli väsyneenä matkastaan olisi kaivannut lepoa. Mutta kun armas tyttönen tulee kamariinsa, hän ei enää ajattele mitä on kuullut, vaan kiittää Jumalaa, joka on antanut hänelle niin kelpo veljen, ja rukoilee, että hän tekisi hänen veljensä onnelliseksi.

Iloinen on seuraava aika. Kuinka usein istuvatkaan veli ja sisar syventyneinä keskusteluihin, joissa luottavaisesti julkilausuvat toisilleen ajatuksensa milloin mistäkin, joka heidän mieltään kiinnittää. Sinä, joka olet taikka olet ollut ylioppilas ja jolla on ollut rakastettava, viaton sisar uskottuna, oletko koskaan tunnustanut tai edes itsekseksi ajatellut, kuinka paljosta siitä hyvästä ja kauniista, joka sinulla ehkä on mielessäsi ja tunteissasi, sinun on kiittäminen seurustelua hyvän uskollisen sisaresi kanssa? Oletko koskaan kohdannut vähemmän itsekästä rakkautta, oletko saanut parempaa tarkottavia neuvoja kuin sisareltasi — äitiäsi lukuunottamatta? Et koskaan! Jollet sitä tunnusta, olet kiittämättömin olento, jota konsanaan maa on kantanut.

* * * * *

Mutta iloinen aika on niin lyhyt. Veljen on jälleen matkustaminen. Ja jos hän palaakin kevään tullen, niin hän kuitenkin ei viivy kauemmin kuin kesä viiptyy — eikä se tottakaan ole kauan. Ja vuodetkin menevät toinen toisensa perästä. Yhtä iloinen sisarparka sentään on joka kerran, kun veli tulee, mutta jos mahdollista entistä surumielisempi joka kerran, kun hän uudestaan lähtee kotoa. Jäävä ei voi työntää luotaan sitä ajatusta, että pian veli matkustaa viimeisen kerran enää palaamatta. Ei hän myöskään voi olla huomaamatta, että mitä useampi vuosi kuluu, sitä vähemmän näyttää veli kaipaavan kotia ja sen hiljaista viihdytystä. Hän huomaa sen, vaikka hän mielellään luulee erehtyneensä. Voi, miksi hän ei kirjoita? Pieni kirje silloin tällöin olisi niin tervetullut kiltille sisarelle. Ei, hän on jo joutunut virkamieheksi ja hänellä on niin paljon työtä, ettei ole aikaa ylimääräiseen kirjeenvaihtoon. Hän ei tiedä, kuinka usein hänen sisarensa on puhunut hänen puolestaan, kun hän ensimmäisinä ylioppilasvuosinaan eli huolettomasti, ja isä oli suuttua kirjeistä, joissa poika alinomaa puhui huonoista raha-asioistaan. Hän ei tiedä, kuinka usein sisar on käyttänyt pieniä varojaan, jotka oli saanut omiin tarpeisiinsa, hankkiakseen hänelle jotain semmoista, jota hän tiesi veljen toivovan itselleen. Hän ei tiedä, kuinka häntä on rakastettu ja vieläkin rakastetaan. Hän ei tiedä, sillä jos hän sen tietäisi, niin hän ei voisi olla niin kiittämätön ja huonomuistinen.

Sisar sitävastoin ei unohda. Toisinaan hän onkin surumielinen, mutta ei hänellä ole paljon aikaa suremiseen, sillä isä ja äiti ovat vanhoja ja tarvitsevat häntä, joka on heidän ainoa ilonsa ja lohdutuksensa.

Mutta vanhat kuolee.

Veli, joka jo on naimisissa, tarjoo sisarelleen asunnon luonansa; mutta mieluummin muuttaa tämä raamattunsa ja kukkiensa kanssa pieneen tuparakennukseen, joka ei ole etäällä hänen entisestä päivänpaisteisesta kodistaan, mutta kuitenkin lähempänä kirkkoa ja puiden varjostamaa kirkkomaata, missä isä ja äiti lepäävät. Hän tahtoo asua niin lähellä voidakseen joka päivä rukoilla siellä ja koristaa rakkaita hautoja kukilla ja vihreällä. Muutoin hän jakaa rakkauttaan kukkasilleen ja köyhille lapsukaisille, joita hän opastaa rakastamaan Jumalaa ja hänen luomakuntaansa. Aina kun pistäydyt hänen luonaan, näet jonkun tai useamman pienokaisen istuvan kukkasien keskellä. Katso, kuinka he tarkkaavasti kuuntelevat hänen sanojaan ja kuinka luottavaisesti heidän katseensa seuraa hänen liikuntojaan. Niinhän sentään on, että hyvä ihminen yhtä varmaan kuin hän ei viihdy ilman rakastavia sydämiä ympärillään, yhtä varmaan aina vetääkin semmoisia puoleensa. Ani harvoin hänelle viesti saapuu veljeltä, mutta silti hän ei rukouksissaan häntä unhotta. Ja niin hän elää rauhallisia ja onnellisiakin vuosia, ja kun hänet vuorostaan viedään tuonne isän ja äidin rinnalle lepäämään elämän päivänpaisteen ja itkun vaihtelusta, peitetään hänenkin hautansa kukilla, joita kaipauksen kyyneleet ovat kastaneet. Ja vaikka yksinkertainen puuristi pian lahoo ja kaatuu — mitä siitä! Siitä hyvästä, jonka ylioppilaan sisar on vaikuttanut, hän ei kuitenkaan ole luettava "hyödyttömiin maan päällä".

Tämä kuvaus on ensimmäinen julkisuudessa esiintynyt kirjallinen kokeeni — se ilmestyi Aug. Schaumanin toimittamassa Hufvudstadsbladetissa 5/3 1868 — ja sentähden olen tässäkin sen ensimmäiseksi asettanut. Muutoin jokainen sanomattakin huomaa, että se on menneen ajan tuote — naisylioppilaan kannalta kerrassaan esihistoriallinen! Aikoinaan sillä oli jommoinenkin menestys. Schauman oli pannut sen ohelle seuraavan muistutuksen: "Kiinnitämme lukijaimme huomiota tähän hienosti ja lämpimästi piirustettuun pieneen luonnokseen, jonka olemme vastaanottaneet tuntemattoman kädestä", ja lähetti vasta-alkajalle 30 markkaa tekijäpalkkiona, ja niillä minä, tapauksen muistoksi, ostin Fred. Cygnaeuksen runoelmat, joita tuskin enää kukaan ostanee; edelleen kuulin Paciuksen konsertin harjoituksissa neitosten keskenään kuiskaavan: "Tuo se on, joka on kirjoittanut 'Ylioppilaan sisaren'" (luulen E. Nervanderin ilmiantaneen minut!); ja vihdoinkin minulle välitettiin tervehdyksiä Runebergin ja L. Stenbäckin kodeista: kummallekin runoilijalle kuvaelma oli ääneen luettu, ja kumpikin oli suvainnut lausua tyytyväisyytensä sen johdosta. Jälkimäinen oli kumminkin aivan oikein huomauttanut, että niin kelpo tytön olisi pitänyt joutua naimisiin — ja silloin, lisäksi itse, olisi nykyaikaisesta lukijasta arvatenkin liian sentimentaalinen loppu jäänyt pois. Tämä menestys ei kuitenkaan minuun mitään mainittavaa vaikutusta tehnyt, sillä, vaikka sepitin runojakin, joita ystäväni Kaarlo Bergbom

(vastoin tahtoani vieden niitä muutamia Kirjalliseen Kuukauslehteen painettavaksi) rakastettavan sukkelasti sanoi "puolikypsiksi mansikoiksi", en koskaan ole kuvitellut olevani runoilija. Mutta semmoinen ihminen on, että tuollaiset pikku seikat, jotka tietenkin ensi hetkellä ovat vähän imartelevia, säilyvät muistissa elämän läpi. 1911.

Jouluaatto ja -aamu.

I

Taivas oli pilvessä, ja ilma oli lauhkeampi kuin koko menneellä viikolla. Varhain olivat lapset heränneet, mutta kumminkin olivat rengit sitä ennen lähteneet halkometsään. Kuinka tuskallista! Muistavatkohan tuoda joulukuusta, kun ei heitä enää tänä aamuna siitä muistutettu? Olihan siinä aihetta levottomuuteen, jota muutenkin yleinen häiriö talossa oli omansa enentämään. Tosin oli jo eilen lattiat pesty, matot piesty, hopeat, posliinit ja lasit kirkastettu ja sievästi kaappeihin järjestetty, edelleen oli kinkku keitetty ja lipeäkala huomattu kyllin löyhäksi; mutta paljon oli vieläkin häääämistä. Kynttilät olivat asetettavat jalkoihinsa, huonekalut puhdistettavat pölystä, ryynit pantavat tulelle, tortut leivottavat, ja kuka ties mitä vielä. Isälläkin oli nähtävästi erittäin tärkeitä tehtäviä. Hän oli ottanut avaimen ovestaan, eikä päästänyt ketään sisään. Lapset, jotka usein kävivät katsomassa, oliko avain jo suulla, tunsivat lakanhajun pistävän nenäänsä ja kuulivat piirongin avaimien helisevän — arvattavasti isä otti laatikoistaan tai kätki niihin jotakin, olisiko ollut joululahjapaketteja!

Kaikki tämä enensi lasten rauhattomuutta — henkistä näet, mutta eivät he tänä päivänä saaneet ruumiillistakaan lepoa. Sen mukaan kuin huoneet tulivat siivotuiksi, karkotettiin heidät toisesta toiseen, jotteivät vetäisi mattoja myttyyn taikka muuten aiheuttaisi uutta vaivaa. Vihdoin he pakomatallaan saapuivat keittiöön, jossa äiti ja isosisar askaroivat. Täällä he vasta sopimattomia olivatkin!

Iso sisar leipoi paraikaa torttuja. Hän kaulasi keltaisen taikinan tasaiseksi levyksi, jonka sitte leikkasi kohtalaisein neliöihin. Keskelle jokaista neliötä hän laski pienen lusikallisen hilloa; sen jälkeen hän veitsellänsä halkaisi neliöiden kulmat, ja kun hän nyt käänsi joka toisen taikinaliuskan hillon ylitse, jäi kuhunkin torttuun neljä kärkeä, josta se sai tähden muodon. Nämä torttutähdet järjestettiin riveihin rautapellille ja pistettiin uuniin paistumaan. Kovasti oli hilloastia enentänyt lasten levottomuutta, mutta korkeimmilleen se nousi, kun ensimmäinen pellillinen vaaleanruskeita torttuja otettiin uunista ja hyvä haju pisti heitä nenään. — "Äiti, saanko maistaa? äiti, saanko yhden ainoan?" pyysivät lapset vesi suussa, kädet ojossa. — "No, täytyyhän teidän saada, jos kohta lähdette pois tieltä." — "Kyllä, kyllä, hyvä äiti!" hokivat lapset. Torttu kädessä he nyt olivat lähtemäisillään pihalle — ainoa turvapaikka tätä nykyä — kun äiti käski heidän mennä kutsumaan Maria tätiä viettämään jouluiltaa pappilassa. Kuinka hauskaa, nyt oli heilläkin tähdellinen asia toimitettavana, eikä aikaakaan niin olivat jo matkalla.

Kun lapset palasivat, oli pitkä päivä jo kulunut siihen asti että päivällispöytä oli katettu. Rengit olivat jo tulleet metsästä, mutta joulupuuta ei näkynyt! Se seisoj vielä lumisena metsässä. Oli käynyt, niinkuin peljätty oli! Voi onnettomuutta! Ruokahalu hävisi kuin tuuleen; kohta paikalla oli mentävä metsään joulukuusta noutamaan. Heti, heti, ettei suinkaan myöhästytettäisi. Miehissä lehmihakaan. Etunenässä astuu pitkin askelin uljas Väinö, hänen jälestään tulee Matti kirves olalla, ja viimeisenä, koettaen pysyä toisten kintereillä, Selma — totta puhuen ilman äidin täyttä lupaa, sillä hakatie oli vielä tukossa viimeisen pyryilman jälkeen, joten kastuminen ja vilustuminen uhkasi. Väinön käskystä Matti kaatoi usean kuusiraukan, joka samassa huomattiin kelvottomaksi, ennenkuin hyvä ja mukava löydettiin. Suuressa saatossa se vedettiin taloon, ja lystiä oli lasten juosta polkua, johon havut uursivat hienoja vakoja. Mutta kun sitte joulupuun jalka ankaralla hälinällä oli haettu vintiltä, kun päreet, joiden tuli kannattaa kynttilöitä, oli puunrunkoon ja oksiin kiinnitetty — se työ tapahtui väen tuvassa — ja joulupuu kannettu sisään, saliin puettavaksi, kun, sanon minä, kaikki tämä oli tehty, oli lasten puuha lopussa, ja joutilaisuuden ikävyys sekä odotuksen levottomuus alkoi heitä jälleen piirittää.

Vanhemmat siskot koristivat joulukuusta lukitun oven takana. Ainoa osa, mikä salaisesta huvista tuli nuoremmille, oli se, että silloin tällöin saivat oven raosta pistää sisään milloin lankakerän, milloin muuta tarpeellista. Isän kamariin oli kulku nyt esteetön, mutta isä kirjoitti saarnaa huomispäiväksi, eivätkä lapset sentähden sielläkään viihtyneet. Huoneet olivat kaikki juhllallisessa siivossa. Joku salainen tunnelma vaati vaitiota, oli hiljaista kuin lukutunnilla, mutta ei menneen joulun hupaisinkaan satu- tai kuvakirja enää kelvannut. Voi näitä ikäviä odotuksen hetkiä!

Lyhyen talvipäivän hämärä oli ehtooksi vaihtunut. Silloin tuotiin sana, että sauna oli valmis. Sepä hauskaa. Sinne riennetään halusta, sillä onhan se viimeinen pykälä ennen kynttiläin sytyttämistä, se on ennen joulun alkua. Punaposkisina, kiherätukkaisina lapset palaavat saunasta. Arkivaatteet riisutaan, pyhävaatteet puetaan ylle, ja nyt oli lasten ainoastaan hetkinen odottaminen keittiökamarissa.

Ykskaks! salin ovi aukeaa! Lapset juoksevat sisään, mutta pysähtyvät samassa ja seisovat hämmästyneinä huikaisevassa valossa. Keskellä lattiaa valkoisen lakanan päällä on joulupuu loistavine kynttilöineen, houkuttelevine hedelmineen. Pöydilläkin palaa kynttilöitä ja takassa rätisee iloinen valkea. Joka salin nurkkakin on valaistu kuin päivällä, ja jos akkunasta katsoo ulos, näkee sielläkin joulupuun, valkean takassa, kynttilät pöydällä, iloisia lapsia, iloisia vanhempia. Hurraa, joulukuukuu on tullut!

Maria täti istuu, milloin lie tullutkaan, tavallisella paikallaan pöydän ja korkean seinäkellon välillä. Hänelle tarjotaan ensin teetä, vaikka hän aina kursailee vastaan, sitten isälle, joka piippu suussa istuu keinutuolissa, sitten äidille, joka istuu sohvalla puhutellen Maria tätiä. Lapsille tuodaan teelautta, jolle äiti on pannut monenlaisia makeisia, läjän kullekin. Ensimmäiset lapset vähän ujostelevat, ihmetellen käydessään joulupuun ympärillä. Mutta ei aikaakaan, niin alkaa ujous haihtua, he kotiutuvat, ja valloilleen nousee ilo, kun isän mentyä huoneeseensa eriskummainen suhina ja rapina kuuluu ja iso paketti moksahuttaa Väinön eteen. Samassa isä jo palaakin saliin ja totisena, niinkuin ei mitään tietäisi, hän lähestyy lapsia, jotka myttyä katselevat ja kääntelevät. "Herra maisteri in spe, pikku Väinö, omistaa tämän", isä lukee. — Väinö oli tavalla tai toisella saanut aavistusta tuon arvonimen merkityksestä ja määrännyt sen saavuttamisen elämänsä päämääräksi. — Vapisevin sormin, hämmästynein katsein maisteri repii mytyn auki, ja siitä tulee näkyviin hevonen, niin sievä, niin virkku, ettei sen vertaa oltu nähty. Ihmetellen hän katselee harjaa, joka valuu vasemmalle puolen kaarevaa kaulaa, ja silmiä ja hienoja jalkoja. Suuri oli Väinön ilo, hän tuskin huomasi, että hevonen oli puusta!

Mutta suhisten ja rapisten lentelee lattialle toisia myttyjä. Pikku sisar saa suuren, sinisilmäisen, keltatukkaisen, punaposkisen vauvan, joka oli oikein paalipuvussa. Vanhin veli, Johannes, ylioppilas arvoltaan, sai lämpimän, villaisen matkavyön; iso sisar leninkivaatteen ja vihkosen nuotteja, isä silmälasikotelon, jonka kanteen oli helmistä kudottu punainen ruusu — varmaankin pikku Selman ensimmäinen taidonnäyte — j.n.e. Maria täti kellon juurella sai kopallisen erinomaisen hienoja, valkoisia villoja, joista hän pitkällä talvipuhteilla kehersi hienompia lankoja ja kutoi pehmeämpiä sukkia kuin kukaan muu koko seurakunnassa.

Yht'äkkiä aukeaa eteiseen vievä salin ovi. Mikä kummitus sieltä tulee? Joulupukkiko? Ei, vanha, ikivanha akka kömpii sisään, kantaen sylissään jotain raskasta, harmaaseen saaliin peitettyä. Hän lähestyy Selmaa, joka miltei olisi huutanut pelästyksestä, jollei Väinö ja muut olisi näyttäneet niin levollisilta, niiaa syvästi ja laskee hänen eteensä pienen karitsan, lausuen: "Tämä on Selmalle!" Kas kummaa, se oli oikea elävä karitsa eikä puusta veistetty kuin Väinön hevonen. "Mää, mää", se raukka määki, ja kaikki kokoontuivat Selman ympärille, joka kohta oli siepannut karitsan syliinsä. Akka oli sillä välin pujahtanut ulos, ja astui nyt jälleen sisään — en tiedä mistä syystä selkä paljon suurempana. Nyt hän asettaa Väinön eteen viheriäksi maalatun kelkan. Ensi vilahduksella Väinö huomasi, että kelmalla oli oivalliset rauta-anturat, mutta hän ei ennättänyt niitä ihaila, hän vain katsoa tuijotti vanhaan akkaan ja ratkesi yht'äkkiä huutoon: "Liisapa se on!" Turhaan toiset selittävät, että akka kaikesta päättäen oli joulu-ukon vaimo, joka joskus tänä iltana, jolloin tuhansissa paikoissa oli askaroimista, auttelee miestänsä. "Mitä vielä", Väinö väitti, "enkö minä Liisaa tuntisi!" — "Mää, mää!" sanoo karitsa, ryöpsähtää Selman sylistä lattialle, lankeaa polvilleen, mutta nousee ja juoksee joulupuun alimpain oksien varjoon ja suojaan. "Voi, voi", Selma huutaa, "viekää se raukka, minun pikku omani, viekää se navettaan, se pelkää täällä".

On ilorikas joulukuukuu. Saajan ilo on suuri, mutta suurempi sentään antajan. Ristiin rastiin kiitetään. Vaikea on aina tietää, kuka antaja on, varsinkin kun asiaan kuuluu että hän tekeytyy tietämättömäksi. Paras on tehdä kuin Väinö. Hän näet kiittää kaikkia, isää ja äitiä, sisaria ja veljiä, Maria tätiä ja vieläpä palvelijoitakin, jotka syötyänsä keittiössä sianlihaa ja perunoita ja herkullista rynnipuurola olivat hekin pistäytyneet saliin joulupuuta katsomaan. Nämä viimeksitulleetkin saivat lahjoja, nimittäin jokainen kirjusen sekä sitäpaitsi kukin piiiosta huivin, kukin rengeistä tupakkakartuusin.

Yhä harvemmin kapsahativat paketit, mutta olihan niitä lahjoja jo tullutkin. Suurempi paljous ei olisi voinut iloa enentää. Itse ilokin väsyttää. Äidin luvalla lapset nyt saivat poimia hedelmiä, punaisia omenia, mustia luumuja, vaaraimenvärisiä karamelleja joulupuusta, jonka ympärillä tämä ilo oli liikkunut. Selma pani kohta osansa talteen, mutta Väinö ei voinut olla haukkaamatta omenastaan, ennenkuin katsoi soveliaaksi seurata Selman esimerkkiä. Käskettiin ruualle.

Ruokasalin ovella Maria täti taas vähän kursaili, ennenkuin ensimmäisenä astui kynnyksen yli; toiset tulivat jälestä, ja kaikki asettuivat pöydän ympärille, joka tavallisesti oli hyvin yksinkertaisesti katettu, mutta nyt, peitettynä hohtavan valkoisella liinalla, kantoi ylen runsaasti ruokia. Neljä kynttilää valaisi pöydän, ja hopealusikat, kirkkaat lautaset ja varsinkin kristallisokeriastia, jonka äiti muinoin oli saanut isoäidiltä joululahjaksi, heijastuttivat niiden säteitä. Ruoka siunataan ja sitten istutaan, ja ihanaa onkin semmoiseen pöytään istua. Lipeäkala on tavattoman herkullista, riisiryynipuurola niin makeaa, ettei sokeria kaivannut, ja tortut niin onnistuneita, että Maria täti vakuutti niiden olevan parhaita mitä hän eläissään oli syönyt. Ja taisi se ollakin totta. Nuo ennenmainitut kärjet, jotka antoivat tortuille tähden muodon, olivat uunissa käyneet ruskeiksi ja mureiksi, niin että oikein sulivat suussa. Torttujen

sydämessä oli, niinkuin tiedämme, hilloa. Vieläkin vesi valahtaa suuhun tuota muistellessa. Kun lapsilla alussa ei näyttänyt olevan ruokahalua, niin se oli torttujen syy. He näet odottivat niitä, ja kun ne oli syöty, noustiin pöydästä.

Mentiin taas saliin. Isä käski lasten koota kaikki käärypaperit pois lattialta yhteen läjään. Sill'aikaa toiset etsivät kukin istuimensa. Puoleksi väkisin Maria täti talutettiin sohvaan, äiti istui leveään, mukavaan tuoliin sohvan eteen, ja isä, syytettyään piippunsa, tapansa mukaan keinutuoliin. Äiti käski Maijan viedä "pikku sisaren" nukkumaan. Mutta ensin oli hyvää yötä sanottava. Pikku tyttö töpsötti Maijan taluttaessa toisen luota toisen luo sanoen: "hyvätti nyt, hyvätti nyt!" Eikä hän ollenkaan ujestellut, vaan antoi suutakin jokaiselle, joka tahtoi. Samassa äiti kuiskasi jotain salaa Väinön korvaan. "Ei, ei", Väinö vastasi ääneen, kaikkien kuullen, "kellä nyt olisi uni!"

"Mene nyt", isä lausui isolle sisarelle, "mene pianolle säestämään, niin me tämän ilon lopuksi veisaamme jouluvirren". Selma ja Väinö toivat virsikirjat kaapista. Äidille annettiin isän kirkkovirsikirja, jossa oli niin suurta pranttia. Isä itse ei tarvinnut kirjaa, hän veisasi virren ulkoa, eikä hän aina veisannutkaan. Toisinaan hän näet vain kuunteli toisia, luoden silloin hellän katseen omaisiinsa ympärilleen; mutta kun hän jälleen yhtyi lauluun, hänen mahtava äänensä kohta esiintyi muitten johtajana. Väinö nojasi isän polveen ja isä piti kättänsä hänen päänsä päällä. Arvattavasti olisi veisuuta ja soittoa vastaan ollut paljon muistutettavaa. Ellei, näet, piano olisi vakavasti pitänyt säveltä, olisi joskus voinut pahoinkin käydä, sillä toisinaan äänet itseksensä horjuivat. Mutta sittenkin kuka tämän soiton on lapsena kuullut, ei hän sitä koskaan unohda, hän tietää ainakin kerran yhtyneensä lauluun, joka kuului tähtiä ylemmälle. Kun virsi loppui, oli Väinö nukahtanut isän polvelle.

Joulupuun kynttilät olivat palaneet loppuun, eikä aikaakaan, niin perhekunta jo lepäsi rauhallisessa unessa.

Ulkona, missä Maria täti pappilan kirkkoreessä lähestyi yksinäistä kotoaan, sää oli seljennyt ja taivaan tähdet säteilivät pyhässä jouluyössä.

II

"Anna lasten nukkua", äiti kuiskasi Maijalle, "ne heräävät itsestään kyllä varhain ennättääkseen kirkkoon; mutta sytytä jo kynttilät akkunoihin!" Molemmat menivät ja lasten kamari jäi jälleen pimeäksi. Vilahduksessa näkyi vain kiharatukkaisia päitä päänalaisilla. Pimeässä väikkyi valoisia unelmia suljettujen silmälautain alla.

Oli jouluaamu.

Kynttilöitä sytytettiin joka akkunaan, ja kauas loisti niiden valo pitkin teitä tervehtien vaeltajia, jotka kirkolle pyrkivät. Himmeänä aamuna iso talo loistavine akkunoineen valaisi ympäristön, vaeltajan silmissä se oli avoin ja turvallinen kuin rehellisen miehen sydän.

Jo kuuli Maija itseänsä huudettavan. Lapset olivat heränneet, ja vilkas liike syntyi heidän kamarissaan. "Mitä kello on? Missä minun vaatteeni ovat, Maija? Ehdimmekö vielä kirkkoon? Miksei Maija ole meitä herättänyt?" kysyttiin yht'aikaa, niin että Maijan oli vaikea kaikkeen vastata. Rauhallisemmiksi tulivat he vasta, kun kuulivat isän vielä olevan kotona. Kiireesti ja iloisesti pukivat lapset yllensä. Tässä puuhassa eivät ajatukset ennättäneet selvitä. Pian toinen toisensa perästä valmistui ja juoksi ulos kamarista.

On jouluaamu! Outo hiljaisuus vallitsee kaikkialla, vaikka äidillä, isolla sisarella ja Liisalla onkin paljon askaroimista saadakseen kaikki niin toimitetuksi, ettei kenenkään sen vuoksi tarvitsisi olla kirkkoon menemättä. Ilo on lasten sydämissä, vaan eivätpä he tiedä, mikä heidät totisiksi tekee. Eivät tiedä, onko siihen syynä tuo alakuloinen joulupuu, joka vielä seisoo keskellä salin lattiaa loppuun palaneine kynttilöineen, vai isäkö, joka kamarissaan hyräilee jouluvirttä. Nurkassa olivat pakettipaperit paikallaan. Pianolla ja pöydällä nähtiin joitakuuta joululahjoja. Kaikki muistutti iloista iltää; mutta muisto vain enensi tuota salaista tunnetta, joka ihmisistä tavallisen mielen karkottaa.

Kimeitä kulkusia kuului ulkoa. Lapset katsoivat ulos akkunasta, mutta muuta eivät nähneet kuin omien verevien kasvojensa hahmot.

Isä teki lähtöä kirkkoon. Isot turkit oli hän pukeutut päällensä ja myhäillen hän sanoi jäähyväiset lapsille. Sinne jäivät nyt lapset yksinänsä isän kamariin, jossa kuitenkin pian rupesi heille ikävältä tuntumaan, kun isä oli poissa. Kirkkoon, kirkkoon he haluavat, sinnehän jokainen tänä aamuna rientää.

Jo olivatkin toiset valmiit lähtemään. Täysi työ oli äidillä ja isolla sisarella saada lapset ottamaan kylläksi vaatteita yllensä, etteivät kirkossa vilustuisi. He katsoivat näet äidin varovaisuuden kokonansa liialliseksi. Äiti ja Johannes istuivat toiseen rekeen, iso sisar Väinön ja Selman kanssa toiseen.

Ainoastaan pikku sisar nukkui vielä makeata unta, josta häntä ei suinkaan saanut herättää. Maija jäi hänen hoitajaksensa ja kodin vartijaksi.

Hauska oli matka kirkolle jouluaamuna. Virkut olivat hevoset; keveästi luistivat reet sileällä tiellä; kulkuset kimeästi soivat. Metsä molemmin puolin tietä lepäsi pimeässä varjossa; mutta tähdet taivaalla tuikkivat, ja valkoinen lumi tiellä ja tien vieressä valaisi himmeästi kuljettavaa rataa.

Samassa jo metsä loppui. Joka akkunasta koko kirkonkylässä näkyi loimoava takkavalkea. Käyden ajettiin kirkkomäkeä ylös. Siinä voi jo kirkon akkunoissa erottaa joka kynttilän erikseen ja korkea torni häämötti tahdikasta taivasta kohden.

Jumalanpalvelus oli jo aljettu, kun astuttiin kirkkoon. Äiti tahtoi Väinöä istumaan kanssansa penkkiin; mutta vaikka kirkossa oltiin, pani Väinö vastaan. Oikealla puolen käytävää, jossa muut miehet istuivat, piti hänenkin istua ja uskaliaasti seurasi hän Johannesta, jättäen naiset omaan huomaansa.

Ensin tietysti katsottiin, ja paljon oli täällä katsomista. Satoja kynttilöitä alttarilla, kruunuissa, saarnastuolilla ja penkkien väliseinillä. Hauskaa oli katsella, kuinka akat ruskeilla sormillaan niistivät kynttilöitä niin levollisesti, kuin ei valkea polttaisikaan. Lukkari veisasi suu auki ankaralla äänellä, mahtavasti johtaen miesten vakavia, höriseviä, sekä vaimoväen heleitä, kimakoita ääniä. Erään vanhan akan — siltä ainakin kuului — kimeä ääni erisi pistävästi toisista, ja tavantakaa Väinö käänteli päätänsä kuullakseen, mistä tuo ääni oikeastaan mahtoi tulla. Penkeissä istui monta hyvin tuttua ja käytävilläkin seisojia lapsia vanhempinensa, nojaten penkin seiniin. Juuri keskellä kirkkoa, käytävien risteyksessä, seisojia Takalan muori. Pikku Liisa piti häntä lujasti hameesta, mutta Jooseppi, joka oli Väinön ikäinen, piti totisena molemmin käsin lakkiaan leukansa alla.

Virsi loppui ja isä, joka valkeassa messupuvussa seisojia alttarin edessä, rupesi messuamaan. Mahtavasti: hänen äänensä kaikui kirkossa, ja hän näytti niin oudon vakavalta.

Silloin alkoi lukkari taas veisata, ja juuri samaa virttä, joka eilen ehtoolla kotona veisattiin. Ihmeellistä oli sitä tässä nyt kuulla. Tuossa istuu äiti ja Selma ja iso sisar, ja tuolla alttarilla seisojia juhla-illassa puvussa isä. Lapsista tuntui ikäänkuin olisivat olleet kotona, vaikka koto yht'äkkiä oli kirkoksi muuttunut. Pyhältä näytti kansa, joka hartaasti veisasi, pyhältä se kirkas valo, jonka joulukynttilät loivat kirkkoon. Ja kun isä uudestaan alkoi messuta, kuului hänen äänensä niin sanomattoman lempeältä: "älkää peljätkö", hän messusi, "sillä katso, minä ilmoitan teille suuren ilon, joka on tuleva kaikelle kansalle. Teille on tänä päivänä syntynyt Vapahtaja."

Niistä sanoista hän sitte saarnasikin.

Pyhä oli tämä aamu. Kuin muinoin Betlehemissä kaikui enkelein kiitoslaulu: "Kunnia olkoon Jumalalle korkeudessa ja maassa rauha ja ihmisille hyvä tahto." Alttaritaulussa kuvatut hahmot, Vapahtaja ja lapset, joita hän siunasi, ja kansa, joka seisojia siinä läsnä, näyttivät elävän ja hymyilevän pyhästä ilosta. (1870.)

Alkuaan tämä kuvaus ei ole kirjoitettu julkisuutta varten, vaan ainoastaan luettavaksi jouluaattona 1870, jolloin 25 pohjalaista oli yhtynyt viettämään juhla-iltaa erään toverin luona, L. Henrikinkadun varrella n:o 20 (aikoja sitten revityssä puurakennuksessa vastapäätä ylioppilastaloa). Illanvietto alkoi niin, että luin julki pikku sepitelmani. Se teki toivotun vaikutuksen, ja kahden kesken moni minua siitä kiitti — syystä että kaikki oli kuulijoille niin tuttua. Useat seurassa olivat, niinkuin minä itsekin, ensi kerran jouluna kaukana kodista, ja heistä oli kuvaus ikäänkuin tervehdys vanhemmilta ja siskoilta. Ymmärrettävästi vaikutus lukijoihin, ja varsinkin nykyaikaisiin lukijoihin, on toisenlainen; kumminkin on esitykselläni ainakin se ansio, että se pienimmillä piirteiltäänkin on, niinkuin nyt on tapana sanoa, "elettyä". — Ennen painettu Joukahaisessa VII. 1911.

Kuinka iso sisar ryöstettiin.

Kaikki perustuu Väinön huomioihin, sillä vaikka hän oli vain pikku poikanen — lieneekö kuuttakaan vuotta täyttänyt — huomasi hän sekä savun että tulen sill'aikaa kun Johannes ja Selma tuskin aavistivat mitään. — Tämän valaisevan johdannon jälkeen käymme itse juttuun käsiksi, jota mielestämme kannattaa ei ainoastaan lukea vaan miettiäkin, jos kohta toinen tai toinen voi pahoitella sen jokapäiväisyyttä, joka ei lainkaan ole kiellettävissä.

Iso sisar oli kaikkien lemmitty, kenties osaksi sentähden, että hän osasi leipoa niin herkullisia munarinkilöitä, kun vieraita odotettiin, taikka niin taidokkaasti ja aistikkaasti johtaa puutarhatöitä keväisin, mutta pääasiassa sen vuoksi, että hän oli niin hyvä ja ystävällinen kaikille. Iloisesti ja

hymysuin hän puhutteli vieraita ja jokaiselle kotiväestä hän oli uskollinen ystävä. Vanha Takalan Vappu, jolle hän aina tarjosi voileivän, kun akkariepu nälkäisenä pistäysi kyökkiin, rakasti häntä kuin omaa lastaan. Kesällä marja-aikana oli Vapulla tapana joskus poimia pappilan mamsellille valkoinen rove täyteen mehukkaita mesimarjoja. Antaessaan lahjansa hän silloin saattoi kyynelsilmin sovittaa sanansa vallan runollisesti esim. näin: "Suokaa Vappu raukan ruokkia ruusuja mamsellin poskilla, etteivät koskaan kuihdu; silmänne, mamselli kulta, pysyvät ilmankin kirkkaana niin kauan kuin elätte — hellän sydämenne vuoksi!"

"Isoksi sisareksi" Hilmaa sanottiin sentähden, että hän oli sisaruksista vanhin, eikä siitä syystä että hän kasvultaan olisi ollut isompi kuin tavalliset 18-vuotiaat, rakastettavat tyttölapset. Niinkuin jo sanottu on, oli hän kaikkien lemmitty, eikä kenenkään päähän ollut pälkähtänytkään ajatus, että voitaisiin tulla toimeen ilman häntä, saati että joku voisi ikipäiviksi ryöstää hänet kotoa.

Eräänä kauniina kesäkuun päivänä tuli pappilaan muuan ylioppilas viettääkseen siellä osan kesäkautta. Hänen isänsä kuuluu olleen isän nuoruudenystäviä, ja sentähden hän kai tuli. Väinö tutustui ennen pitkää "maisteriin", joksi vastatullutta pian sanottiin koko seurakunnassa, ja alussa hänen tunteensa häntä kohtaan olivat erittäin suosiollisia. Väinö haki matosia ja tappoi sadottain kärpäsiä keittiössä, kun maisteri valmistautui ongelle ja lupasi ottaa hänet seuraansa. Toiseen aikaan, kun ei ollut kalailma, maisteri veisteli Väinölle venettä — ei kaarnasta, vaan kuivasta, kevyestä haavasta. Siten oli mitä luotettavin ystävyys heidän kesken syntymässä, kun Väinö alkoi huomata toisen syyn toisensa perästä olla varoillaan uutta ystävää kohtaan. Alus kaipasi vielä purjeita, airoja ynnä muita välttämättömiä varustuksia, mutta maisterilla oli muuta tekeillä, josta ei mitenkään näkynyt valmista tulevan. — "Niin pian kuin saan tämän valmiiksi, ryhdyn veneeseen", hän sanoi tavantakaa. Hän veisteli näet nuolta kiiltävästä, mustasta ebenholtsista. Oli oikein ihmeellistä kuinka somaksi hän koristeli nuolta! Hetken Väinö oli ajatellut, että *hän* saisi nuolen ampuakseen sillä varpusia, jotka varmaankin sulasta ihastuksesta eivät liikahdaisi paikaltaan, jotta saisivat katsella taideteosta lähemmältä, ja niin se sattuisi heitä keskelle sydäntä, mutta ei se ollutkaan tarkotettu Väinön eikä varpusten huviksi. Saatuaan teoksensa valmiiksi ylioppilas alkoi sepittää runoa, ja eräänä iltapäivänä, kun vanhat vetivät päivällisunta, hän antoi sekä nuolen että runon — isolle sisarelle! Kun Väinön huomaavaisuus näin oli herännyt, hän ei voinut olla havaitsematta, että ylioppilalla oli kauhean paljon puhuttavaa isolle sisarelle. Myöskin näki Väinö hänen tuntikausia istuvan suurten puitten varjossa mäenrinteellä kosken kohdalla ja sitte nousevan ja poimivan kukkia sieväksi kimpuksi, ja senkin hän antoi isolle sisarelle. Pari kertaa Väinö päivällispöydässä huomasi Hilman poskien ikäänkuin leimahtavan, kun tämä havaitsi ylioppilaa katseen kääntyneenä puoleensa. — Kaiken tämän Väinö pani merkille ja sydämellem, ja hän tunsu että hänen sisässään alkoi kyteä vastenmielisyyttä ylioppilasta kohtaan eikä hän ollenkaan surrut, vaan tuli iloisemmaksi, kun kesä kului ja vieraan lähtöaika lähenei.

Mutta mikä tapahtuikaan.

Eräänä aamuna, kun Väinö tapansa mukaan avasi isän kamarinoven, tervehtiäkseen "hyvää huomenta", näki hän ylioppilaa istuvan sohvalla isän vieressä, joka kuului vakavalla äänellä lausuvan: "Päätäköön Hilma itse!" Samassa isä huomasi Väinön ja hän sanoi kohta tälle: "Et tarvitse, poikaseni, tänään lukea; sano se Selmallekin ja menkää leikittelemään." Väinö meni ulos, mutta hänen mielensä tuntui raskaalta. "Mitä tuli ison sisaren päättää?" hän kysyi itsekseen, eikä hänellä ollut ollenkaan halua leikkiä. Jotakin hirveää on tapahtumaisillaan, poikanen ajatteli, mutta missä olikaan selkoa saatavissa?

Väinö painui puutarhaan ollakseen yksin ja maistellakseen viinimarjoja, joilla ehkä olisi lohduttava vaikutus. Siellä hän huomasi ison sisarenkin mansikkamaassa poimimassa mansikoita päivällisiksi. Olisihan Väinö voinut kysyä häneltä sitä, joka painoi hänen sydäntään, mutta joku kumma, jota hän ei voinut selittää, satoi hänen kielensä. Väinö pysyttäytyi yksikseen ja söi kauheasti viinimarjoja, vaikka suuta karvasteli.

Mutta mitäs nyt! Ylioppilas lähestyy nopein askelin pitkin isoa käytävää. Hän menee Väinön ohi, näkemättä häntä, harppaa parin salaattipenkin yli suoraan mansikkamaahan, pistää pienen paperin tai kirjeen Hilman käteen ja — samassa hän on poissa. Väinö vakoilee pensaan takaa. Hämmästyneenä iso sisar avaa paperin ja lukee. Yht'äkkiä hän punastuu mansikoita punaisemmaksi: posket, otsa, koko kasvot kaulaan asti. Mansikkakori putoaa hänen kädestään, ja hän astuu vitkalleen kapeaa käytävää pois mansikkamaasta. Kas nyt hän huomaa pikku veljensä, hän rientää nopeasti häntä kohti ja sulkee hänet kovasti syliinsä. Mutta hän ei sano sanaakaan Väinölle, ainoastaan hänen yhtä nopeasti poistuessaan tämä kuulee hänen kuiskaavan, ensin "Yrjö!" (se oli ylioppilaa nimi) ja sitten: "äiti!" Hän katosi veräjältä, joka vie pihalle, ja Väinö oli yksin puutarhassa. Poika oli aivan hämillään eikä tiennyt miten olla, mitä tehdä.

Kumminkin Väinö taas vähän tointui ja hän astui silloin mansikkamaahan ja alkoi varovasti poimia marjat takaisin koriin, joka pudotessaan ison sisaren kädestä oli mennyt kumoon, mutta sitä tehdessä hänen ajatuksensa milloin koskena kuohuivat päässä, milloin olivat kuin seisahduksissa. Sitten hän

poimi lisää mansikoita, siksi kun kori oli täynnä. Nyt menee Väinökin sisään. Hän kysyy isoa sisarta. — "Ei mamsellia ole näkynyt hyvään aikaan", vastaa Liisa. — "No, missä äiti sitten on?" poika kysäisee edelleen. — "Kyllä rouva oli täällä ja sanoi mitä päivälliseksi keitetään, mutta en tiedä mihin hän sitte meni", kuuluu vastaus, yhtä vähän valaiseva kuin edellinen. Väinö juoksee huoneitten läpi ja tapaa viimein salissa Johanneksen ja Selman, joiden puheista hänelle vähitellen selviää, että iso sisar oli tullut juosten sisään, että hän oli rientänyt äidin luokse ja painanut päänsä hänen syliinsä, että äiti oli sulkenut hänen päänsä kättensä väliin ja käskenyt toisten mennä pois huoneesta, että iso sisar kauan oli puhunut äidin kanssa, että molemmat sitten olivat menneet isän kamariin ja että isä oli käskenyt Johanneksen sanoa Yrjölle, että hänen oli tultava alas vinttikamarista isän kamariin. Ja nyt oli isä ja äiti ja iso sisar ja Yrjö siellä sisällä, ja Johanneksen ja Selman vakaumuksesta tapahtui isän kamarissa jotakin aivan merkillistä. Väinö ja toiset lähestyivät tuontuostakin salaperäisen huoneen ovea, jonka takaa isän ja äidin ja toisia heikompia ääniä kuului. Mutta koska lapset tiesivät, ettei varkain kuunteleminen ollut luvallista, he taas kohta vetäytyivät pois ovelta. Väinö, joka kaiken edellisen johdosta aavisti jonkun vaaran uhkaavan, jonka torjumiseksi hän ei mitään voinut, meni pian itsekseen mansikkakorikädessä istumaan äidin kamariin. Hänen sydämensä tuntui niin raskaalta, niin raskaalta. Hän pisti yhden mehukkaana mansikan suuhunsa, mutta oli kuin ei se olisi miltään maistunut. Vihdoin äiti tuli, mutta hän näytti niin miettiväiseltä ja liikutetulta, että Väinö ei uskaltanut häneltäkään mitään kysyä. Äiti kiitti poikaansa kauniista mansikoista ja meni ulos kyökkiin päivällistä puuhaamaan.

Väinö otti onkensa ja päätti lähteä rantaan koettamaan onneansa. Mennessään puutarhan ohi ja juuri sivuuttaessaan pihlaja-lehtimajan hän näki oudon näön. Yrjö ja iso sisar istuivat rinnakkain ruohopenkillä puitten juurella, jotka isä muinoin oli istuttanut äidin ja omaksi onnekseen. Ison sisaren vaaleakiharainen pää nojasi Yrjön olkaan. Voi, kuinka Väinö sillä hetkellä vihasi Yrjöä, vaikei hän itsekään tiennyt minkätähden. Hän meni kuitenkin, niinkuin päättänyt oli, ongelle, mutta tänä onnettoman päivänä ei kiiskikään tarttunut hänen koukkuunsa!

Seuraavana aamuna ylioppilas matkusti pois, ja isolla sisarella oli koko päivän punaiset silmät, ikäänkuin hän olisi itkenyt.

Väinö kuuli sitten puhuttavan kihlauksesta y.m.s., mutta ei hän oikein ymmärtänyt mitä se merkitsi, ennenkuin hän sattumalta näki erään kohtauksen Vanhan Vapun ja ison sisaren välillä. Vappu otti näet Hilmaa kädestä ja puhui lempeällä äänellä: "Herra siunatkoon, että mamselli jo niin nuorena on tullut morsiameksi. Maisteri on kyllä niin oppinut ja hyvä mies, että hän ansaitsee saada mamsellin omakseen, ja Jumala suokoon, että hän vie mamsellin onnelliseen kotiin; mutta kuinka me täällä tulemmekaan toimeen, kun mamselli on poissa!" ja Vappu itki liikutuksesta.

Nyt kaikki Väinölle selvisi, ja hän tunsu pistoksen sydämessään. Mutta tietenkään hän ei jaksanut kauan sitä muistaa, ja syksy ja talvi menivät tavallista menoaan. Iso sisar kirjoitti ja saikin usein kirjeitä ja oli toisinaan mietteisiin vaipunut, mutta enimmäkseen hän oli aivan niinkuin ennen. Ainoastaan harvoin Väinö muisteli myrskyistä kesäpäivää.

Eräänä päivänä sanottiin: ison sisaren häät ovat jo ensi kesänä. Se taas vähän ajattelutti Väinöä, sentään suuresti häiritsemättä hänen levollisuuttaan. Kevät tuli ja muuttui kesäksi, ja silloin tuli Yrjökin, joka nyt oli pappi, vaikka häntä vieläkin sanottiin maisteriksi. Väinö ei voinut olla tuntematta jonkunlaista outoa kunnioitusta häntä kohtaan, kun hän sunnuntaisin pukeutui kauhtanaan ja papinkaulukseen niinkuin isäkin. Viikon varrella hän sitä vastoin oli jotenkin entisellään, ja kun Väinö etsi kätkestään viimekesäisen aluksen, niin Yrjö taklasi sen aivan mainiosti.

Pappilassa häärättiin kovasti häitä valmistessa ja Väinö, joka aina oli hyvällä tuulella kun touhu talossa oli yleinen, unohti entiset huolensa ja pelkonsa. Häätkin vietettiin, eikä Väinö vielääkään ollut valmistautunut vastaanottamaan sitä, mikä tulossa oli.

Seuraavana päivänä nuori pari lähti ja — mitä onkaan sanottava! — hyvästijättökin sujui Väinöltä jotenkin kevyesti; mutta kun isä ja äiti ja sisarukset ja Liisa ja Vappu ja monta muuta seisoi portaitten edessä viheriällä pihalla ja katsoivat ulos portista pitkin tietä, mihin kiesit olivat silmistä kadonneet, ja jotkut itkeä nyhkyttivät, silloin oli Väinön sydän pakahtumaisillaan.

Kun hän kohta jälkeen meni sisälle ja käveli huoneitten läpi, kuuli hän Vapun kyökissä ääneen valittavan ja itsekseen puhuvan: "Voi minuakin, Vappu parkaa, kuka minua nyt lohduttaa, kun se Herran siunattu lapsi on poissa!" Äidin kamarissa itki Selma ja piti päätänsä äidin sylissä, jonka omat posket kiilsivät vierivistä kyynelistä. Päivänpaiste oli niin lämmin ja kirkas ison sisaren kamarissa, mutta häntä itseä ei näkynyt. Vinttikamarista kuuluivat Johanneksen askeleet hänen kävellessään edestakaisin. Väinö meni rauhattomasti ja hiljaa huoneesta toiseen. Isän kamarin ovi oli auki, ja siellä isä istui tavallisella paikallaan pöytänsä edessä lukien isoa kirkkoraamattuansa. Väinö ei tiennyt mikä hänen oli, hän ei voinut katsoa eikä puhutella ketään. Hän juoksi ulos puutarhaan, mansikkamaan ohi lehtimajalle. Siellä hän kiersi käsivartensa äidin puun ympäri ja nojasi siihen pikku päätään. Koko hänen ruumiinsa vapisi, ja hän purskahti itkuun kuiskaten: "Iso sisar on ryöstetty!" (1872.)

Äiti kertoo.

Harvoin sitä muulloin kuin syödessä istuttiin koko perhe yhdessä. Pappilassa oli niin paljon ja niin monenlaisia puuhia. Isällä oli aina milloin mitäkin virkatoimia ja äidillä oli kenties vielä harvemmin aikaa rauhassa istua. Mutta sattui sentään joskus, varsinkin iltasin, että kaikki olivat koossa etenkin äidin ympärillä, ja silloin saattoi joku perheen nuorempia sanoa tokaista: Kerro, äiti, jotakin! johon toiset yhtyivät: Niin, äiti on kiltti ja kertoo jotakin, äiti kertoo!

— Mitä minä kertoisin? äiti vastaa, eihän minulla ole mitään erikoista kerrottavaa, ja olettehan jo ennen kuulleet minun juttuni.

— Äiti kertoo siitä ajasta, jolloin äiti oli pieni ja missä äiti silloin asui, kehotti joku.

Ja äiti alkoi kertoa lasten kuunnellessa. — Kun olin pikku tyttö — kymmentä vuotta nuorempi —, äiti jutteli, oli isoisä (hän tarkoitti isäänsä, vaikka hän kertoessaan asettui lasten kannalle ja sanoi "isoisä") Muhoksen kappalainen, ja Muhoksessa olen minä syntynytkin. Pappila, jossa asuimme, on suuren Oulujoen rannalla taikka oikeammin luoman rannalla, joka vähän matkan päässä purkaa vetensä isoon jokeen. Oulujoki on leveämpi ja komeampi kuin joet täällä etelämpänä; hauskaa oli katsella pitkien tervaveneiden soluvan alaspäin ja ylöspäin jokea milloin airojen, milloin pikku purjeiden, milloin sauvointen avulla, ja myöskin olla mukana kun padolla vedestä nostettiin suuria, hopeankimmeltäviä lohia. Meitä oli kuusi lasta ennenkuin Muhoksesta muutettiin pois, veljiä ja sisaria, ja paitsi vanhempiani asui pappilassa mummockin, se on minun äitini äiti.

— Voi, voi äiti, oliko mummo hyvin vanha? keskeytettiin.

— Vanha hän oli ja sangen ankara, äiti virkkoi. Hän oli tyttönimeltään Kristina Laureus ja syntynyt Raahessa, jossa hänen isänsä oli ollut kauppias. Mummo kertoi toisinaan, että hänen äitinsä oli ollut Tukholmassa ja naamiaishuveissa suuressa oopperatalossa, kun kuningas keskellä huveja ammuttiin, nimittäin Ruotsin kuningas Kustaa III. Samoin kuin kaikki muut oli hänkin kauheasti peljästynyt, kun ensin laukaus kuului ja kohta sen jälkeen huudettiin, että kuningas oli ammuttu. Ymmärtäähän sen kun niin jumalaton rikos tapahtui! — Kauppias Laureus oli ollut harras kalastaja. Hänellä oli tapana kalastaa talvellakin laskien pyydyksensä jään alle. Mutta eräänä talvipäivänä, kun hän palasi kalasta ja kelkalla veti saalistaan kotia, hän tultuaan talonsa portille kaatui kuin tukki pitkälleen maahan. Ihmisiä kerääntyi kohta hänen ympärilleen, mutta hän oli jo kuollut; hän oli saanut halvauksen.

Mutta mummostahan minun pitikin kertoa. Hän asui meillä Muhoksessa ja oli, niinkuin jo sanoin, hyvin ankara ja täsmällinen tavoiltaan. Joen toisella puolen asui eräs vanha rouva Levander, ja hänen luonaan mummo kävi kerran viikossa, ja se tapahtui yhtä varmasti kuin hän joka päivä söi määrätty ateriansa. Näillä käynneillä sai häntä seurata tavallisesti yksi, poikkeustapauksessa kaksi lapsenlastaan, mutta useammasta ei voinut olla puhettakaan. Rva Levanderilla oli olo ja järjestys hyvin juhlallinen, ja arvattavasti sentähden mummo ei ottanut mukaansa suurempaa joukkoa. Lasten oli jo edeltäkäsikin täytynyt luvata olla meluamatta ("att icke stimma"), ja heidän tuli istua hiljaa ja minkäänlaista huomiota herättämättä suurella pullokotelolla eli -arkulla, joka oli asetettu korkean, valkoiseksi maalatun seinäkellon juurelle. Vanhojen rouvien keskenään pakinoidea mummo alituisesti röyhelsi hienoja pitsejä, joita aina tuotiin hänelle pestäväksi, syystä ettei kukaan osannut niitä pestä ja röyheltää niin taitavasti kuin hän. Vieraille tarjottiin kahvia ja vohveleita, ja tämän hyvän vuoksi lapset oikeastaan lähtivätkin mummon seuraan. Istuminen pullokotelolla oli nimittäin hirmuisen ikävää. Kun oltiin kaksi, kului aika jotenkin, mutta jos oli yksin, kävi olo melkein sietämättömäksi; silloin ei muuta tehnyt kuin odotti vohveleita.

— Eikö äiti käynyt koulua? kysyttiin taas.

— Ei siihen aikaan ollut paljon puhetta tyttöjen koulunkäynnistä, sanoi äiti, eikä niitä varten oikeita kouluja ollutkaan. Ensimmäinen opetus annettiin aina kotona — isä tai äiti tai joku perheessä asuva naimaton täti, kuinka kulloinkin sopi, opettajana — ja jos asuttiin kaukana kaupungista, niin siihen kouluun tyydyttiinkin. Jos taasen kävi päinsä lähettää työt kaupunkiin, niin he saivat siellä pari vuotta jatkaa opintojaan jonkun vanhanpuolisen neiden luona, joka piti koulua tyttölapsille. Samalla saatiin myöskin nähdä hiukan kehittyneempää seuraelämää kuin kotipitäjässä. Vanhemman sisareni kanssa oleskelin minäkin siten kaksi vuotta Vaasassa, sitte nimittäin kun perhe oli Muhoksesta muuttanut Kuortaneelle. Mamselli Thitz'in koulusta ei ole mitään erinomaisempaa mainittavana, mutta hupaista meidän oli vähän oppia tuntemaan kaupunginelämää. Siinä kohden meitä ohjasi ja turvasi kaksi vanhanpuolista mamsellia, Lotta ja Fredrika Tingelund, kauppiantyttäriä Vaasasta, joiden luona me asuimme ja joita sanoimme tädiksi. Koulutovereista muistan muun muassa kauppias Lisitzinin tyttäret.

Heidän isänsä, Ivan Lisitzin, oli mahdollottoman rikas. Hän kuuluu sanoneen, että Jumala ei voisi häntä rangaista niin että hän tulisi köyhäksi. Hänellä oli kolme kaunista tytärtä, joista toisia kauniimpi oli Alexandra. Tämä Alexandra joutui sittemmin naimisiin venäläisen kenraalin kanssa; avio oli onneton ja sai hän ehkä köyhyyttäkin kärsiä. Heidän äitinsä oli venäläistä syntyperää samoin kuin isäkin, mutta Vaasassa he olivat oppineet ruotsia. Rva Lisitzin oli tunnettu hyväntekeväisyydestään, jota vastoin ukko Lisitzin oli kovaluontoinen ja erittäin myöskin kunnianhimoinen, niinkuin saattaa siitä päätätä, että hän lupasi suuren rahasumman sille yhtiölle, joka kaivautti kanavan kaupungin ja vanhan sataman välille, jos kanavalle annettaisiin nimi "Lisitzinin kanava", mutta kaupunkilaiset eivät suostuneet kauppaan. Tyttäret eivät olleet ainoastaan kauniita vaan muutenkin hyvin miellyttäviä tyttöjä.

Yleensä elämä Vaasassa siihen aikaan oli paljon loistavampaa kuin myöhemmin. Semmoista presidenttiperhettä kuin vapaaherra Kaarle Fredrik Rotkirchin ei Vaasan kaupunki enää ole nähnyt. Kaikki perheen jäsenet olivat niinkuin on tapa sanoa "kuvankauniita". Sen todistaa presidentin muotokuva hovioikeudessa. Presidentti Rotkirch oli koko olenoltaan ylimys hienointa laatua, ja komeasti perhe eli ja esiintyi. Kun lähdettiin kaupungille, joka oli niin pieni että vajaassa kymmenessä minuutissa käveli toisesta laidasta toiseen, ajettiin aina suljetuissa vaunuissa, palvelijat ja lakeijat edessä ja takana. "Klubissa", se on Seurahuoneella, presidentin perhe aina istui "ylhäisten sohvassa". Presidentillä oli kolme tytärtä, Mathilda, Emilie ja Therese. Ensimmäinen oli hyvin vilkasluontoinen eikä suinkaan ylimysmielinen, päättäen siitä että hän toisinaan otti järjestään puhutellakseen jokaista, joka oli saapunut klubiin. Sama Mathilda Rotkirch tuli kuuluksi maalaajattarena, mutta hän kuoli nuorena, ennenkuin oli täyttänyt 30 vuotta. Presidentin muotokuva hovioikeudessa on tyttären maalaama.

Seuraelämä kaupungissa oli monesti sangen iloista. Paitsi tanssiaisia klubissa olivat talvella rekiretket Runsoriin ja muihin kyliin Vaasan ympäristössä tavallisempia kuin myöhemmin aikoina. Luultavaa on että sentähden maaseuduillakin rekiretket olivat muodissa. Muun muassa Kuortaneen ja Alavuden seurapiiri toimeenpani semmoisia. Ja näillä rekiretkillä oltiin monesti aika vallattomia. Niin esim. kuului asiaan, että tavantakaa varovasti ajettiin kumoon lumikinokseen. Mitään hätää sellaisissa tapauksissa ei syntynyt, sillä entisinä aikoina oli enemmän lunta kuin nykyään (!), mutta kuitenkin kuului sekin asiaan, että kaikki kavaljeerit riensivät apuun pelastaakseen kinokseen kaatuneita. Kerran oli retkeen liittynyt eräs Kuortaneella asuva henkikirjuri Larickkin, mutta vanhana miehenä hän ei viitsinyt nousta lämpimästä reestään, istui vaan tyynenä ja huusi: Tarvitaanko minua siellä? tarvitaanko minua? Jällestäpäin henkikirjuria aina väliin pisteltiin hänen velttoudestaan ja välinpitämättömyydestään. — Kyllä jo riittää tällä kertaa, äiti päätti juttelunsa.

— Kiitos äiti, on niin hauskaa kuulla entisistä ajoista.

* * * * *

Kun oli vieraita, joku tai joitakuita läheisiä sukulaisia taikka vanhoja hyviä ystäviä — erittäinkin kaukaisia — silloin tapahtui ikäänkuin itsestään, että juttusuoni aukesi. Vieraille oli tietenkin seuraa pidettävä, joskus kokonaiset päiväkaudet, sillä kun kerrankin vuosikausien päästä tavattiin, ei kummallakaan puolen tyydytty n.s. ranskalaiseen käyntiin. Talon askareet jätettiin mahdollisuuden mukaan palvelijain huostaan taikka lykättiin — ainakin erityisempää valvontaa vaativat — tuonnemmaksi. Niistä otettiin "lupa", niinkuin koululaiset sanovat, ja sen sijaan nautittiin seurustelusta. Eikä juttelun aihetta puuttunut, sillä olihan luonnollista että näin yhdessä ollessa luotiin katsaus yhteiseen tuttavapiiriin, siten että kummaltakin puolen mainittiin mitä tiedettiin tuttujen nykyisistä oloista ja vaiheista, ja silloin tulivat entisetkin ajat mieleen. Kuinka olikaan silloin nuorempien hupaista, kun kilvan entisyyden hämärästä palautettiin mitä vaihtelevimpia kuvaelmia.

Kerrankin oli herännäisyysaika tullut puheeksi.

— En voi olla sanomatta, äiti silloin lausui, että sen ajan ihmiset olivat vähän kummallisia esim. avioliittoja solmiessa. Ystävien kehotuksesta oltiin usein valmiit kosimaan taikka jollei kohta kosittukaan, niin lähdettiin kuitenkin vartavasten matkalle katsomaan toista tai toista nuorta neitosta, josta oli kuultu kiittämällä puhuttavan. Kun käsitys oli semmoinen, että vähänkään pitempi rakkaussuhde ja kihlaus olivat maallista turhuutta, niin nuo äkkinäiset avioliitot, joita ennen puoliset eivät ollenkaan toisiaan tunteneet, olivat minusta mitä vaarallisinta uhkapeliä. Älkää luulko etten minä tiedä ja usko, että meidän kaikkien kohtalo on Jumalan kädessä; mutta emmehän uskalla jällekkään kysymättä kestäkö se? Ajatelkaa esim. sitä pastoria, joka oltuaan vuoden ajan leskenä tuli erään heränneen ystävänsä luokse. Tämä otti puheeksi toisen yksinäisyyden ja kehotti häntä menemään uusiin naimisiin, varsinkin kun hänellä oli pari lastakin, jotka olivat hoidon tarpeessa. — Oikein puhut, toinen vastasi, mutta mitä tehdä, kun en tunne ketään sopivaa. — Mitä siihen tulee, niin voin minä sinulle suositella neitiä, joka on ollut ja vieläkin on meillä lasten opettajattarena. — Vai sen teet, no, *kutsu ihminen sisään!* — Ja niin tapahtui, "ihminen" kutsuttiin sisään, ja ennenkuin pastori meni, oli hän kosinut ja saanut myöntävän vastauksen. — En minä semmoisesta pidä, äiti lisäsi juttunsa päätteeksi.

Entäs toinen vielä kummallisempi tapaus, äiti jatkoi vauhtiin päästyänsä, voin senkin kertoa, vaikka se koskee erästä minulle hyvinkin läheistä sukulaista. Sanon häntäkin pastoriksi, sillä hän oli jo ollut pappina lähes kymmenen vuotta, mutta koko ajan naimattomana. Eräissä virkaanvihkiäisissä, joihin ajan tavan mukaan oli kokoontunut paljon vieraita kuulemaan tunnetuita herännäisjohtajia, pastori vieraitten joukossa oli vilahdukselta nähnyt muutaman papintyttären, joka kauneudellaan mitä syvimmin liikutti hänen sydäntään. Kumminkaan hän ei vaihtanut sanaakaan tytön kanssa, sai ainoastaan tietää hänen nimensä sekä että hän oli kotoisin eräästä seurakunnasta, jotenkin läheltä sitä missä me silloin asuimme. Minä tunsin tytön ennestään ja myönnän, että hän oli kauniimpi kuin tavalliset pappilanneidit. Hänen vartalonsa oli komeanlainen, kasvopiirteet olivat säännölliset, silmät isot ja kirkkaat, iho oli terve ja hieno, tukka tumma ja runsas. En siis ihmettele, että pastori ensi näkemältään saattoi häneen ihastua, mutta kuulkaapa kuinka kävi. — Haudottuansa asiaa muutamia päiviä, kenties jonkun viikonkin, pastori matkustaa suoraa päätä pappilaan, jossa tiesi tapaavansa ihailmansa neiden. Vaikka hän tuli tuntemattomana, hän tietysti, tavan mukaan, otettiin kohteliaasti vastaan, ja kun hän oli esitellyt itsensä pappina ja maininnut hyvin tunnetun sukunimensä, niin kohteliaisuus vaihtui mitä luottavaisimpaan ystävällisyyteen. Paitsi isäntäväkeä tuli vieraalle seuraa pitämään talon tytärikin, ja kun pastori joksikin hetkeksi jäi kahdenkesken neiden kanssa, hän päättäväisesti käytti tilaisuutta puhuakseen suunsa puhtaaksi, niinkuin on tapa sanoa. Pastori näetten ilmotti miksi hän oli tullut, toisin sanoen hän kosi ja sai kuin saikin myöntävän vastauksen. Ei kukaan ollut onnellisempi kuin pastori, kun hän näin oli hyvin suorittanut asiansa. Vanhemmat näetten saivat hekin kohta tietää mitä tapahtunut oli, eivätkä he ollenkaan epäilleet antaa siunaustansa liitolle. Tosin oli kihlattujen itsensä väli vähän kankea, eikä heillä ollut paljon sanottavaa toisilleen, mutta pianhan sitä tutustuttaisiin toisiinsa! Sentähden sovittiin vain suunnilleen, milloin häät vietettäisiin — sillä ainahan ne vähän valmistuksia vaativat, eikä silloin tietty siitä uudenuutukaisimmasta muodista, että mennään naimisiin ilman että tuskin ainoatakaan kristillisen seurakunnan edustajaa on ikuisen liiton solmintaa todistamassa — ja sitte pastori teki lähtöä. Mutta juuri silloin se kumma tapahtuikin! Pastori oli jo sanonut hyvästi isäntävälle ja morsiamelleen ja näiden seuraamana mennyt ulos portaille, jopa hän oli astunut alas pihalle noustakseen kieseihinsä, kun hän eräässä akkunassa näkee tytön uteliaasti katselevan lähtöä. Hän säpsähtää, luo toisen katseen akkunaan, niin tarkkaavan kuin sillä hetkellä mahdollista oli, ja leimauksena hänelle selviää — että akkunassa oleva neiti se olikin, jonka hän ennen oli nähnyt ja jota hän oli tullut kosimaan! Aavistaahan sen että pastoria vähän pyörrytti, mutta tarmokkaasti hän oikaisi ryhtinsä, piti suunsa kiinni ja lähti matkaansa. Epäilen onko nolompaa, onnettomampaa sulhasta nähty kuin pastori kieseissään. Hän oli kuin puulla päähän lyöty; mutta niin pian kuinhan jaksoi ajatella, hän kenenkään selittämättä ymmärsi, että pappilassa mahtoi olla (niinkuin todella olikin) useampia tyttäriä ja ne olivat toistensa näköisiä, niin että hän, jolle tämä oli tuntematonta, oli erehtynyt. Kumminkin virkaanvihkiäisissä nähdyn neiden kuva oli siksi selväpiirteinen, ettei hän lainkaan voinut epäillä että tyttö akkunassa oli se oikea ja että erehdys todella oli tapahtunut. Mutta yhtä varma kuin hän oli erehdyksestään, oli hän siitä että hänen täytyi saada se oikea. Erehdys oli siis korjattava, mutta miten? Siinä sydäntä painava pulma.

Jo kotoa lähtiessään pastori oli suunnitellut käydä meilläkin, sukulaisissa, ja nyt hänellä oli aivan erikoinen syy tavata ihmisiä, joille hän saattoi avata sydämensä. Hän tuli siis meille, ja helppo oli hänen synkästä kasvojenilmeestään, jo ennenkuin hän oli sanaakaan lausunut, huomata että asiat olivat hullusti. Eikä meidän tarvinnut kauan odottaa hänen tunnustustaan. Ensi tilassa hän näet kertoi miten onnettomasti hänen oli käynyt, ja me, jotka tunsimme hänen mielitiettyänsä perheen, voimme kohta päättää, että pastori oli kosinut vanhempaa sisarta, jota toinen oli kolme vuotta nuorempi. Mutta meistäkin oli erehdys helpommin selitettävissä kuin korjattavissa, jopa heräsi meissä sekin ajatus, että ehkä pastorin, joka tositeossa ei lähemmältä tuntenut kumpaakaan sisarta, oli tyytyminen siihen, jonka oli saanut. Mutta siitä hän ei tahtonut kuullakaan, emmekä voineet olla säälimättä hänen hätäänsä ja epätoivoaan. No niin, tarpeetonta on kertomusta venyttää. Pitkä neuvottelu päättyi niin, että minä lähdin asettamaan asian oikealle tolalle. Jokainen ymmärtää, että tehtävä oli kaikkea muuta kuin hupainen, mutta täytyihän koettaa pelastaa pastori tuskallisesta asemasta, johon hän oli joutunut. Ja onneksi yritykseni menestyi täydellisesti. Kun olin vanhemmille ja tyttärille esittänyt asiani ja kuinka erehdys oli tapahtunut, niin vanhempi sisar sanoi peräytyvänsä ja nuorempi suostui rupeamaan morsiameksi.

Suurella mielenkiinnolla oli tätä äidin kertomusta kuunneltu ja se aiheutti kaikenlaisia huomautuksia, mutta yksimielisiä oltiin siitä, että se oli mainio esimerkki kuinka puheena olevan ajan pikaiset kosinnat saattoivat viedä odottamattomiin tuloksiin. Kun joku kysyi äidiltä, tuliko aviosta, jonka rakentamisessa hänellä oli ollut niin tärkeä osa, onnellinen liitto, niin hän ei antanut suoraa vastausta. Äiti näet sanoi vain, että hän, jos häneltä edeltäkäsikin olisi neuvoa kysytty, tuskin olisi kehottanut pastoria toteuttamaan aikeitaan, mutta silloin kun hänen apuunsa turvattiin, ei muu menettely ollut ajateltavissa kuin se jota noudatettiin. Arvattavasti äidillä oli joku pätevä syy tähän huomautukseen.

Sen jälkeen kävi juttelu sinne tänne, mutta äiti pysyi sanattomana. Oli kuin hän olisi vähän katunut, että oli kertonut omituisen tapauksen läheisten tuttavien elämästä, vaikka, niinkuin saimme tietää,

asianomaiset jo olivat päättäneet maalliset vaiheensa. Mutta hetken päästä hän uudestaan palasi aiheeseen, sanoen tahtovansa vielä kertoa yhden avioliittojutelman. Siinäkin hänellä itsellään oli ollut pieni osa, mutta tapaus oli muuten toisenlainen kuin edelliset ja omansa todistamaan, että kyllä entisinäkin aikoina oli niitä, jotka kuuntelivat sydämensä ääntä.

— Totta on, äiti jatkoi, että ne henkilöt, joita kertomukseni koskee, eivät olleet minulle läheisiä ja että minä siis voin erehtyä joissakin yksityiskohtissa, mutta esitän kumminkin tapahtuman mikäli sen tunnen osaksi oman näkemäni, osaksi toisten tiedonantojen mukaan. — Olin ollut noin kymmenkunnan vuotta naimisissa, kun eräänä päivänä meille tuli — niinkuin silloin pappiloissa usein tapahtui — nuori tuntematon herra vieraaksi. Hän oli näöltään ja olenoltaan hienompi ja sivistyneempi kuin tavalliset maalaisherrat ja hän esittikin itsensä lääkärinä. Kun hän mainitsi nimensä, se kuului meistä tutulta, olimme ennen kuulleet tuttavien hänestä puhuvan. Muistan vielä, että tohtori tuli lauantai-aamupäivänä, jolloin matot oli viety ulos salista piestäväksi. Koska sali oli vieraitten tavallinen vastaanotto-huone, oli hänen tulonsa sillä hetkellä vähän epämukava, mutta tietenkin hän silti kohtasi tavallisen vieraanvaraisuuden-, ja harvoinhan sitä maalla — varsinkin niihin aikoihin — saakaan semmoista vierasta puhutella ja kestitä. Tohtorin puheista selvisi pian, että hän oli paljon liikkunut pappien seurassa, että meillä oli yhteisiä ystäviä niiden joukossa ja että hän itsekin lukeutui heränneitten piiriin. Tämän jälkeen muuttui seurustelu tuttavallisemmaksi kuin se oli alussa ja muutoin olisi voinut olla. Näin ollen on luonnollista että nytkin tapahtui mitä ylipäätään säännöllisesti tapahtuu kun lääkäri sattuu käymään maalla — vallankin aikana, jolloin lääkäreitä ei asunut muualla kuin kaupungissa — nimittäin että aloin häneltä kysellä neuvoja terveysasioissa. Yhdessä lapsistamme oli huomattu risataudin oireita, ja minä pyysin saada näyttää hänelle pienen potilaan. Tohtori katseli ja tutki lasta ja antoi neuvojakin. Tuli siinä sitte puheeksi, kuinka mainittu tauti usein tekee sairaan ruumiin muodottomaksi siten että kyttyrä nousee selkään ja keskeyttää vartalon kehittymisen. Edelleen huomautin miten senlaatuinen onnettomuus voi vaikuttaa sielunelämäänkin, tehdä ihmisen, joka huomaa olevansa ulkonaisesti toisia vähäosaisempi, katkeramieliseksi ja elämään tyytymättömäksi. Toiselta puolen myönsin, ettei semmoinen seuraus kuitenkaan ole välttämätön taikka poikkeukseton, ja kerroin todistukseksi eräästä nuoresta tytöstä, jonka joku aika sitten olin oppinut tuntemaan eräässä tutussa pappilassa. Neiti oli kotoisin etelä-Suomesta ja oli tullut pappilaan ollakseen siellä jonkun aikaa. Pappi, jonka luona hän asui, oli tunnettu herännäisyyden mies, ja neiti oli myöskin kääntynyt maailmasta etsiäkseen sielunsa pelastusta. Tämä neiti oli ruumiiltaan viallinen, arvattavasti jonkun lapsuudessa kärsimänsä taudin johdosta, mutta siitä huolimatta hän oli erinomaisen henkevä ja herttainen olenoltaan. Minä kerroin oikein lämpimästi kuinka olin mieltynyt häneen, hänen vaatimattomuuteensa ja henkiseen etevyyteensä, joka osotti miten korkealle kehittynyt sielunelämä voittaa ruumiilliset vammat. Tohtori kuunteli mielenkiinnolla puhettani, mutta omasta puolestaan hän ei siihen paljon sanonut. Tämä keskustelu oli tavallaan päätapahtuma vieraan ollessa meillä, ja sitte hän lähti ilman että meille oli selvinnyt millä asioilla hän oikeastaan liikkui. Mutta ei aikaakaan ennenkuin saimme uutisen ja tietoja, jotka loivat valoa kysymykseen. — Nuori tohtori ja etelä-Suomesta Pohjanmaan pappilaan tullut neiti olivat kihloissa — se oli uutinen. Sen ohella kerrottiin, että kihlaus ei suinkaan ollut hetken aikaansaama, vaan olivat näiden nuorten sydämet jo aikoja ennen taipuneet toisiansa kohti. Omaiset olivat kuitenkin, terveydellisistä syistä, vastustaneet avioliittoa heidän kesken, ja sentähden oli neiti lähetetty pois kotoa, jotta hän kaukana ollessaan joko unohtaisi taikka ainakin taltuttaisi rakkautensa. Tohtori puolestaan oli myöskin koettanut kääntää ajatuksensa toisaalle ja sanottiin hänen käyneen meillä saadakseen nähdä erästä perheessämme silloin asuvaa rakastettavaa, orpoa papintytärtä. Mutta, sanottiin edelleen, ne ihastuneet kiitoslauseet, joilla minä, aavistamatta mitään tohtorin ja neiden suhteesta, ylistin tätä jälkimäistä, olivat niin vaikuttaneet, että tohtori meiltä matkusti suoraa päätä rakastamansa neiden luokse ja ratkaisi asian lopullisesti, niinkuin uutinen tiesi.

Näin juteltiin, mutta kaukana siitä, että minä lukisin ansiokseni onnellisen avion, joka näin syntyi. Rakkaus heidät toisiinsa yhdisti, ja jos sanani ehkä vaikuttivatkin tohtoriin — ja onhan se totta että ihminen suurella mielihyvällä kuulee vieraan kiittävän sitä mitä oma sydän suosii — niin että hän heitti epäilyksensä ja rohkeasti noudatti sydämensä ääntä, oli se kumminkin Jumala, joka johti asian oikeaan päämäärään. — Lopuksi sanon vielä, että jos, niinkuin luulen tietäväni, viimeinen avio oli onnellisin niistä, joista tänä päivänä olen kertonut, niin kyllä kai se oli sentähden, että se syntyi ainoalla oikealla tavalla — nimittäin niin että toinen samoin kuin toinenkin edeltäkäsini tiesi kenen hän omakseen otti.

Vanha kauppias.

Kaksi kirjettä maalta.

Veli kulta!

Niin, mitä kertoisinkaan? Iloista kai odotat, mutta mitä iloista täältä voisi kertoa? Uudesta vuodesta

on jo 12:s osa kulunut eikä se vielä kertaakaan ole näyttänyt iloista naamaa. Eilen oli tosin poikkeuksena kaunis päivä. Aurinko, vaikka kyllä tammikuunaurinko, ilahdutti jotakuinkin luontoa ja ihmisiä, ja sen säteet olivat melkein lämpimiä. Iltakin oli kaunis. Kaupungista palatessani oli oikein hupaista ajaa metsän läpi. Taivaalla kimaltelivat kirkkaat tähdet, valaisten tietä ja sen ympäristöä. Korkeat kuuset tien varrella seisoivat hiljaisina ja rauhallisina, vaikka oksat olivat katketa kuorman alla, jonka tyven lumisade joku päivä ennen oli latonut niiden syliin. Kannot istua köllöttivät kuin turkkilaiset pashat, paksut, valkoiset turbaanit päässä. Kulkuset soivat heleästi ja matka joutui. Oli, niinkuin sanoin, oikein hupaista. Mutta jo yöllä vetivät tähdet yllensä peitteen, ja päivä nousi sumusilmin. Mitä siis kertoisin? Me yksinkertaiset ihmiset maalla olemme niinkuin luonto. Jos se on surumielinen, niin olemme mekin surumielisiä.

Se riittänee alkupuheeksi ja perustamaan päätelmää, ettei maalta parempaa lähde kuin siellä on.

Viikko sitten oli samanlainen päivä kuin nyt, ja minä päätin lähteä kylään. Oli klo 1/2 4 i.p., paras aika mennä. Kävelin uutta siltaa joen yli kirkkoa kohden. Puolivälissä kirkkotörmää poikkesin vasemmalle, polulle, joka kiertäen kirkkomaan yhtyy kylätiehen, jota minun oli käytävä perille asti. Oli lauantai ja pyhäksi oli rippi kuulutettu. Jo tänään oli rippisaarna kirkossa, ja sen vuoksi tuli tiellä vastaan ihmisiä pyhäpuvussa. Kun olin nämä sivuuttanut, oli tie tyhjä; illan suussa pyhäpäivän edellä viikon puuhaaminen ja liike pysähtyy. Tie oli tasainen ja puhdas, ja oli lysti sitä astua. Likempänä kirkkoa on taloja, mutta sen jälkeen tien ympäristöt ovat autiot — vasemmalla, peltojen takana, joki, oikealla, peltojen ja niittyjen takana, havumetsä, joka suurella vaivalla, matalana ja uupuneena, saavuttaa tien pienellä mäellä, jonka toisella puolella ison kylän ensimmäiset asunnot tulevat näkyviin. Ne ovat ränstyneitä töllejä vaan, niin harmaasta muinaisuudesta, että silloin nähtävästi luotilauta eli vatupassi oli keksimättä. Ikkunat olivat kuurassa, mutta niiden takana näkyi vereviä lapsennaamoja, jotka kirkkaine silmineen lämpimällä hengellään sulattamistaan kurkistusreijistä katselivat ohi menevää pappilan maisteria. Vähän edempänä oli paja, josta kimeä kalkutus kuului. Tuli poikanen vastaan. — "Missä asuu", minä häneltä kysyin, "vanha kauppias?" — "Tuolla", poika vastasi, "taikka tulkaa perässäni, niin näytän paremmin". Poika asteli kymmenkunnan askelta eteenpäin, ojensi sitten käteensä sanoen: "Tuolla, tuossa tuvassa, jossa akkunat päällä on valkoista." Koetin katsoa, mutta en erottanut muuta kuin semmoisen rakennusten kasauman, jommoisia usein tapaa Pohjanmaan kylissä, asuinhuoneita, navettoja, aittoja, latoja huiskin haiskin — ja kaikilla oli valkoista, se on lunta akkunain päällä. Pojan viittauksesta en todella tullut hullua viisaammaksi, mutta tiesinhän sentään minnepäin oli meneminen ja sentähden kiitin, enempää kysymättä, ja jatkoin matkaani. Pian pisti silmiini pieni tuparakennus, jonka akkunapielet olivat valkoisiksi maalatut ja jonka edessä oleva piha oli lauta-aidalla ympäröity. Tuossa hän mahtaa asua, ajattelin, ja sainkin myöntävän vastauksen, kun varmuuden vuoksi kysyin tien vieressä työskentelevältä mieheltä. — "Siinä vanha kauppias asuu", hän näet sanoi, "ja kyllä hän on kotonakin". Lisäys oli kyllä tarpeen, sillä ulkoa ei lainkaan näkynyt, että asunnossa oli elävää sielua. Porstuanovi rakennuksen keskikohdalla oli nimittäin kiinni, ja molemmat akkunat, jotka niinkuin kaksi silmää olivat käännettyt tietä kohti, olivat kokonaan kuuran peittämät, kerrassaan sokeat. Astuin pihan poikki, nousin portaalle ja kolkutin ovea. Tuskin olin sen tehnyt, kun sisältä kuului keveitä askeleita ja ovi aukaistiin. Edessäni seisoj vanha, lyhytläntä ukko, joka ystävällisesti tervehtien kehotti minua astumaan sisään. Pienestä porstuasta mentiin ensin vasemmalle, vierashuoneeseen, mutta kun se oli kylmillä, isäntä, anteeksi pyytäen, heti vei minut pieneen arkihuoneeseen. Siinä hän sai minut istumaan, kysyi kuinka kotona voidaan, tarjosi minulle piipun ja — katosi.

Minun piippua sytyttäessäni ukko näet mitään sanomatta pistäytyi ulos ovesta vastapäätä sitä, josta olimme tulleet (se vei, niinkuin myöhemmin huomasi, keittiöön). Kuulin hänen käyvän ulos porstuan ovesta pihalle, ja odottaakseni häntä istahdin piippu suussa pöydän viereen. Huone oli pienen pieni ja samoin kuin kalustokin ilmaisi se isännän vaatimattomuutta. Punamaalattu sänky, samanvärinen piironki ja sillä pahanpäiväinen peili, suuri seinäkello, pöytä akkunat edessä ja pöydällä kirja, kolme neljä tuolia missä sopi — siinä kaikki. Akkunasta ei näkynyt muuta kuin laaja pelto, joka nyt oli huikaisevan valkean lumen peittämä ja jonka takana noin 60 askeleen päässä seisoj pitkä riihirakennus.

Tuskin olin tämän kaiken huomiooni ottanut, kun vanha isäntäni palasi. Hän oli kovin hengästynyt pikaisesta käynnistä. Hän istuutui tuolille painaen käsiään rintaansa vasten. — "Minulla on", hän huokasi, "jotakin rinnassani — oh — en tiedä mitä — kun vähän käyn, ottaa pahemmin — en ole kysynyt tohtoreilta, mutta tuskin nekään apua tietäisivät. Loppu tulee! loppu tulee!" Hän huokasi syvästi.

Hän ei ollut meidän ajan miehiä. Hänen syntymävuotensa oli 1795, ja nyt on 19. vuosisadan kahdeksas kymmenluku alkanut! Vuodet olivat valkaissheet hänen hiuksensa ja partansa ja kaivaneet paljon puhuvia kurttuja hänen kasvoihinsa, joista ystävälliset, miltei lapsellisen viattomat silmät katsoivat minuun. Hetken perästä hän alkoi keveämmin hengittää, ja me puhuimme kaikenlaista nykyisien ja muinaisten päivien oloista. — Tässä mitä hän itsestään kertoi. Sodan aikana — nimittäin 1808—09 vuosien sodan aikana — hän kävi Vaasan koulua ja kärsi sen ajan ihmisrakkailta opettajilta niin ankaraa kohtelua, että olisi voinut luulla heidän ajatelleen sodan menon olleen heidän vitsapatukoissaan. "Kun viholliset olivat kaupungissa ja Bergenstrålen hyökkäyksen aiheuttama

kahakka alkoi, juoksimme me pojat", ukko jutteli, "ulkona — (minä oleskelin silloin isoisäni luona, Hagan pappilassa, vähän ulkopuolella kaupunkia; siitä talosta kävi yht'aikaa yhdeksän poikaa — poikia ja pojanpoikia — koulussa, jonkatähden ihmiset nähdessään meidät aina hokivat: 'der komma prostis niona'[1]) — me juoksimme, niinkuin sanoin, ulkona ja ihailimme kuulien siihenää, kun joku tuli pappilaakin tervehtimään. Vaimot huusivat meille: 'jollette tule sisään, niin saatte maistaa vitsaa', mutta kun ikinä silmistä pääsimme, olimme jälleen ulkona. — Vähän aikaa sodan jälkeen isoisäni kuoli", isäntäni jatkoi, "ja minun täytyi erota koulusta ja ruveta kauppapalvelijaksi. Silloin koitti minulle toinen aika! Helppo on nykyään kauppapalvelijan asema verrattuna minun kokemaani. Varsinkin markkinat ovat pysyneet muistissani. Silloin ei markkinoita pidetty ainoastaan kaupungeissa, vaan myöskin maalaiskunnissa, niinkuin Lapualla, Ilmajoella y.m. Isäntäni matkusti säännöllisesti näille markkinoille, ja tietysti oli minun seurattava mukana. Kauppakoju, jossa tavarat asetettiin esiin myytäväksi, oli tilapäinen, kurja lautasuoja, jonka joka kulmasta päivä kuulti sisään. Niin kovimmilla talvipakkasillakin, ja kumminkin oli yökin kojussa vietettävä. Usein kun aamulla heräsi, olivat vällyt suun kohdalta jäässä, eikä kumma, sillä silloin talvet olivatkin toisenlaiset kuin nyt. No, nuorena ei siitä paljonkaan välittänyt; mutta nyt on loppulaskujen maksuaika käsissä! — — Sitte koitti sekin päivä, jolloin näin itseni omillani. Menin naimisiinkin. Kauppani onnistui yleensä hyvin, ja suurin onni oli se, että tulin vetäytyneeksi asioista ennen kaupungin paloa. Sen jälkeen olen asunut maalla — nyt jo kolmattakymmentä vuotta — neljätoista tällä paikalla, puolitoista vaimoni kanssa, mutta hänen kuoltuansa yksin." —

Näitä kuunnellessani olin jo juonut kahviakin, ja senjälkeen oli totineuvot tuotu sisään. Pienikasvuinen vaimoihminen, hyvänsuopa ja ystävällinen näöltään, oli aikaansaanut tämän, ja minulle oli selvinnyt, että ukko pistäytyessään ulos oli kutsunut hänet avukseen, sillä yksin ollen hän oli milloin kutakin, isäntä ja emäntä, renki ja piika. Uuniin oli tehty valkea, ja kun se levitti valoa ja lämpöä, alkoi vanhuksen vaatimaton asunto tuntua aika kodikkaalta. Vierashuoneeseenkin tehtiin valkea, mutta ei se sillä lämminnyt asuttavaksi. Kävin siellä kuitenkin katsomassa kuvia seinillä, jotka jo tullessani olin huomannut. Niissä oli kuvattuna Abelard tunnustaen rakkauttaan punastuvalle Eloisalle ja kohta vieressä Eloisa kuolevana, edelleen Jerusalemin kaupunki Salomonin aikana; mutta enemmän mieltäni kiinnitti eräs soikeaan kultaiseen kehykseen lasin alle asetettu pastellimuotokuva, jonka isäntäni sanoi vaimonsa tuoneen kotoaan muun omaisuutensa kanssa. Hän luuli sen esittävän jotakin neiti Crabbea, niinkuin takapuolella nähtävät kirjaimetkin P. C. osottivat. Tyttö oli näöltään aivan nuori, kasvot hienopiirteiset, suu pieni ja hymyilevä, vahva keltainen tukka sievästi kiinnitettynä päälle, niinkuin näkyi valkoisen hunnun alta, joka puoleksi varjostaen otsaa ensi sinisten silmien luonnollista tenhoa. Samoin kuin huntu sai muukin vähä mitä pukua näkyi ajattelemaan, että tyttö oli jollei häihin niin ainakin tanssiaisiin valmistautunut.

Jälleen istuimme arkihuoneessa lasien äänessä. Hetken päästä tuotiin vielä teetäkin. Se oli minusta liikaa ja sentähden puhkesinkin sanoihin: "Jos tulollani aiheutan tämmöiset vaivat, olisi kai parempi olla tulematta." — Surullisesti hymähtäen ukko virkkoi: "Eihän tämä mikään vaiva ole, tulkaa toki tavasta minua vanhaa tervehtimään — kovin harvinaista on että saan ketään tavata." — Samalla tuli renkipoikamme sisään ja sanoi tullessaan hevosella minua noutamaan. Käskin hänen odottaa vähän aikaa. — Ukko puhui terveydestään, joka päivä päivältä huononi. "Tuskallisin vanhuuteni vaivoista", hän valitti, "on unettomuus. Paras olisikin, jos pääsisi maan peittoon, mitä meillä vanhoilla täällä enää tekemistä on?" — "Katsoa, kuinka nuoret kasvaa", sanoin ajattelemattomasti. — "Niin", hän vastasi entistä surullisemmin, "kunpa olisi omia ympärillä, mutta sitä onnea Jumala ei ole minulle suonut". — Kysyin sitten, eikö aika käy pitkäksi ja eikö hän pelkää asua yksin? — "Eikä niinkään, kuluuhan se aika vähitellen, ja tässä on hyvä lohdutus ikävää vastaan", lausui vanha kauppias osottaen Johan Arndtin kirjaa totisesta kristillisyydestä pöydällään. "Mitä pelkoon tulee, niin en minä, Jumalan avulla, koskaan ole pelkuri ollut. Viime yönä, kun valvoin tässä vuoteellani, kuului kaksi ankaraa kolahdusta ulkoa, oli kuin seipäällä olisi seinään rämähytetty. Mitäs nyt? ajattelin, saas nähdä mitä seuraa, mutta sen enempää ei kuulunut. Kuka minulle pahaa tekisi? Onhan minulla vartija, joka valvoo!"

Ilta oli jo myöhäinen. Sentähden nousin, kiitin ja sanoin hyvästi vanhalle ystävälleni. Hevonen juoksi mielellään kotiapäin, ja minä ajattelin vanhuksen kotoa ja mitä tuo P muotokuvan takana mahtoi merkitä, Paulina? — ei — Petronella? — hyi — Paula? — se käy laatuun!

Enhän mitään erinomaista luvannutkaan, iloista en ensinkään. Ole siis tyytyväinen, pyytää maalaisystäväsi.

II

* * * * *

Ennenkuin päätän, tulee minun kertoa mitä eilen tapahtui.

Päivällisen syötyäni ja kahvin juotuani pukeuduin mustiin vaatteisiin ja lähdin ulos. Minä astuin samaa tietä, jota pitkin puolitoista vuotta sitte vein sinut mukanani kylään, sillan yli ja kirkkomäkeä

ylöspäin. Nyt menin kirkolle saakka, jonka edustalla pysähdyin. Kirkon ovet olivat auki ja samoin kellotapulin luukut, joista kellojen jymisevä soitto levisi keväisen seudun ylitse. En ollut yksin. Kirkon edustalla oli läheisistä taloista ja mökeistä kokoontunut ryhmiä vanhempia henkilöitä, mutta enimmäkseen uteliaita lapsia. Vakavin ilmein vanhemmat ihmiset ja lapsetkin katselivat tielle päin, joka johti kirkolle, odottaen eikö sieltä jotain erikoista näkyviin tulisi; ainoastaan välttämättömyydestä poikaviikarit silloin tällöin lähtivät juoksemaan, ajaen toisiaan takaa, sillä heidän jalkojansa, jotka näin varhain keväällä vielä olivat jotenkin valkoiset, alkoi paalella, kun kauan seisoivat yhdessä kohden.

Yht'äkkiä tuli näkyviin mitä odotettu oli, nimittäin lähestyvä ruumissaatto. Etupäässä kuusi talonpoikaista miestä kantoi mustaa ruumisarkkua, jälestä astui pieni mustapukuinen saattojoukko, josta pian erotin pienen, ystävällisen vaimoimhisen, johon olin tutustunut vanhan kauppiaan luona. Itse asiassa vanha ystäväni lepäsi arkussa.

Kirkkotarha-portin edessä kantajat pysähtyivät. Miehet paljastivat päänsä ja vaimot laskivat katseensa maahan. Pappi ja lukkari asettuivat portin sisäpuolella ruumissaaton eteen ja alkoivat veisata virttä. Sitte lähti saatto, nuo viranomaiset edellä, jälleen liikkeelle kirkkoa kohti, ja nousten portaita ylös kaikki astuivat kirkon sisään, missä punaposkiset, avojalkaiset lapset jo seisoivat hyvin juhlallisina — heistä oli saatto kulkenut liian verkalleen ja olivat he sentähden sen ohi ja edellä pistäytyneet kirkkoon. Ruumisarkku kannettiin kuoriin, missä se laskettiin maahan hopeisen ristin koristamalle mustalle vaatteelle. Lukkari veisasi vielä virrenvärsyn, suntion kantaessa esiin hiekkalaatikon ja lapion. Kaikki oli niin hiljaista, kun pappi nyt astui esiin. Jos vainaja olisi ollut merkillisempi mies ja varsinkin jos hänellä olisi ollut ainoakaan omainen suremassa, niin pappi kai olisi pitänyt puheentapaisen. Mutta oli näinkin juhlallista, kun hän lapiolla heitti kolme kertaa hietaa arkulle, sanoen: "Maasta olet sinä tullut ja maaksi pitää sinun jälleen tuleman. Jesus Kristus, Vapahtajasi, on sinut herättävä viimeisenä päivänä." Sitte hän luki kirjastaan, jonka mustat kannet olivat nekin ristin koristamat, rukouksia ja viimeksi siunauksen. Taas oli lukkarin vuoro veisata virsi, jonka jälkeen kantajat esiintyivät, ja ruumissaatto lähti astumaan ulos kirkosta, mutta lapset juoksivat jälleen edellä ja kirkossa kuului ääntä ja hälinää.

Hauta oli tehty kauppiaan vaimovainajan viereen. Siihen arkku laskettiin. Pari viheriää seppelettä heitettiin sen päälle, ja koettivat kaikki päästä haudan partaalle luodakseen katseen — viimeinen hyvästijättö — sinne alas. Ne jotka eivät päässeet ensimmäiseen riviin kurottautuivat edessäseisovien olkapäitten yli. Lapset tunkeutuivat vanhempien välitse, huolimatta näiden nuhteista. Kaikki tahtoivat katsoa alas hautaan! Ne, joiden täytyi luopua toivosta päästä esiin, lähtivät pois puhellen jopa naureskellenkin keskenään; ne, joiden oli onnistunut tyydyttää halunsa, näyttivät vakavilta ja poistuivat enimmäkseen yksitellen. — Kaksi miestä täytti haudan, ja pian kohosi kumpu tuoretta maata siinä paikalla, missä vanha kauppias nautti rauhaa ja lepoa. Olkoon maa kevyt hänen päällensä!

Maahanpanijaisten toinen näytös tapahtui vainajan kodissa. Ei hän kuitenkaan olisi tuntenut olevansa kotona, jos hän olisi ollut mukana. Siellä oli liian paljon vieraita, ja vierasten huone vastasi todella nimeään. Enkä tahdo pidättää sinuakaan tässä seurassa, sillä tuskin huvittaa sinua enemmän kuin minuakaan ottaa osaa keskusteluun eri tavoista istuttaa perunoita taikka valituksiin nykyajan nuorison vallattomuudesta ja parantumattomasta taipumuksesta juopotteluun. Sanon hyvästi pienelle, ystävälliselle muorille, joka nähtävästi on ainoa, joka näissä hautajaisissa on surumielinen, ja lähden kotimatalle. Kokko — vanha hevosemme — juosta hötköttää tavallista tahtiaan; mutta Israel, joka seisoo takana kieseillä, on hyvin hyvällä tuulella, sillä hän on kyökissä saanut pari hautajaisryppyä.

"Petronella — ei, Paulahan se oli — kuka hän on ja mihin hän joutui?" kysynet kai. Paula on nyt seinälläni ja katselee minua hymyillen kun kirjoitan tätä. Ei ollut kovin kauan ensimmäisen käyntini jälkeen, kun jälleen kävin vanhan kauppiaan luona. Kun ukko näki, että muotokuva herätti mielenkiintoani, sanoi hän: "Taulu näyttää miellyttävän sinua, ota se, jos tahdot, muistoksi minulta." — Sittemmin tiedustelin vielä tarkemmin muotokuvan alkuperää, sillä katsoin todennäköiseksi, että ukko tiesi enemmänkin tuosta nuoresta tytöstä kuin hän ensin oli myöntänyt.

Jos sain jotakin tietää, niin ei se kuulu tähän — tässä olen vain tahtonut kertoa vanhasta kauppiaasta.
— — — (1872.)

Vanha kauppias oli nimeltä Anders Reinhold Chydenius. Hän oli syntynyt 1796 (itse hän sanoi 1795, niinkuin ylempänä olen maininnut) ja kuoli Maalahdella 11 p. kesäk. 1871. Hänen isänsä oli ollut Perhon saarnaaja ja sittemmin Kaustisen kappalainen Samuel R. Chydenius, joka jo 1805 oli jättänyt poikansa isättömäksi. Isoisä Jaakko Chydenius, Vaasan ja Mustasaaren rovasti, kuoli 1809 pahoimpitelyn johdosta, jonka sai kärsiä kun oli kieltäytynyt vannomasta uskollisuudenvalaa Venäjän keisarille.

Mitä esitykseen tulee, saattaa ehkä kriittinen lukija huomauttaa, että kirjemuoto on vähemmän sopiva kuin tavallinen kertomus olisi ollut. En kiellä huomautuksen oikeutusta, mutta puolustaudun sillä, ettei tämäkään kuvaus ole laadittu julkisuutta varten, vaan on se

YLIOPPILASAJOILTA

Kolme Porthaninjuhlaa.

Ainakin pohjalaisessa osakunnassa oli 30—40 vuotta sitten vuosijuhlilla aivan toisenlainen merkitys kuin nykyään. Osanotto oli lukuisampi ja hartaampi ja tunnelma innostuneempi, ja useimmiten kuultiin niissä sanoja, jotka jäivät nuorten mieleen ja ansaitsivatkin muistissa pysyä. Nämä sanat lausui toinen tai toinen nuorison ihailemista vanhemmista pohjalaisista, kansallisista suurmiehistämme, joiden läsnäolo ja puheet antoivat juhlille oikean juhlaleiman. Tahdon tässä kertoa mitä muistan kolmesta eri Porthaninjuhlasta, jotka kelpaavat näytteeksi siitä mitä nämä ylioppilasjuhlat silloin olivat.

Osakunnat laillistettiin uudestaan 1868. N.s. laittomankin ("illegaalisen") pohjalaisen osakunnan aikana oli Porthaninjuhlia vietetty, mutta kun laillistamisen jälkeen mainittuna vuonna ensimmäinen juhla oli vietettävä, oli luonnollista että se tahdottiin tehdä tavallista loistavammaksi. Koska ylioppilailta silloin ei vielä ollut omaa juhlasalia — ylioppilastaloa näet rakennettiin paraikaa — tilattiin tarkotusta varten Seurahuoneen suuri sali, joka oli tilaisuuden mukaan koristettava. Tämä tehtävä uskottiin erityiselle toimikunnalle, jonka kokonein jäsen oli Emil Nervander, ja se pyysi avukseen nuoria pohjalaisia naisia, neidit Augusta Bergbom, Hanna Snellman, Ellen Nervander sekä Olga ja Aina Westerlund (kaksi tilapäisesti Helsingissä oleskelevaa Oulun kaunotarta), jotka, professorin rouva Natalia Castrén (M. A. Castrénin leski) "esiliinana", hartaasti antautuivat koristamaan salia juhlaa varten, johon ei siihen aikaan ollut puhettakaan päästää naisia. Seinille — huone oli silloin pienempi kuin nykyään, sillä pylväntakaiset osat ovat myöhemmin avatut — asetettiin osakunnan omistamat muotokuvat (F. M. Franzén, J. J. Nervander, J. L. Runeberg, G. G. Hällström y.m.) sekä kilpiä, joissa luettiin pohjalaisten suurmiesten kirjallisten teosten nimiä (Selma ja Fanny, Hirvenhihtäjät, Hanna, Jouluilta, Kuningas Fjalar, Vänrikki Stoolin tarinat, Valtio-oppi, Saima, Litteraturblad, Klaus Flemingin ajat, Juhana herttuan nuoruudenunelmat, Kanervakukkia, Välskärin kertomuksia, Nuijasota y.m.), puhujalavan ohelle suurempi, vainajien nimillä varustettu kilpi j.n.e. Taulujen ja kilpien ympärille kierrettiin vihreitä seppelköynnöksiä, ja niiden sitomisessa oli naisilla niin paljon työtä, ettei ollut aikaa päivällistäkään syödä, mutta ajoissa tuli kaikki valmiiksi.[2] — Itse juhla oli, niinkuin jo mainitsin, loistavasti suunniteltu. Yhdeksän virallista puhetta oli pidettävä, kaartinsoittokunta oli tilattu eikä säästäväisempiä oltu juotaviin ja syötäviinkään nähden.

Kun inspehtori, professori Yrjö Koskinen, oli suomalaisella puheella avannut juhlan, piti Karl Fredrik Eneberg (kuollut, todennäköisesti murhattuna, tutkimusmatkalla Mosulissa 1876) ruotsinkielisen, mieltäkiinnittävän esitelmän arapialaisesta runoilijasta nimeltä Amrulkais (painettu Joukahaisen VI:ssa vihossa). Sen jälkeen tuotiin maljakot pöydille, ja kun lasit oli täytetty puhui Henrik Nybergh (kuollut Vähänkyrön rovastina 1900) vainajien muistoksi. Edellisenä vuonna, 31/3 1867, oli myöskin tavallista kuuluisampi pohjalainen, Maximilian August Myhrberg, muuttanut tuonelaan, ja osottaakseen hänen muistolleen erityistä kunniaa oli osakunta pyytänyt Fredr. Cygnaeuksen puhumaan hänestä. Kohta Nyberghin vaiettua Cygnaeus astuikin esiin ja piti puheen taikka oikeammin esitelmän merkillisestä vapaudentaistelijasta. Jos mikään oli tämä aihe omansa viehättämään kuulijoita, sillä emmehän me nuoremmat ennestään paljon tienneet Myhrbergistä ja hänen satumaisista urosteoistaan, ja kuitenkin oli hänkin lähtenyt Pohjanmaalta, jossa kaikki oli meille omaa ja tuttua. Eikä toiselta puolen helposti olisi voinut keksiä aihetta, joka olisi ollut Cygnaeukselle, tuolle fantasia- ja tunne-rikkaalle puhujalle otollisempi. Jos hän osasi yksinkertaisemmastakin asiasta löytää ja kehittää hämmästyttäviä puolia, niin oli tässä itsestään tarjona niin monipuolinen aineisto, että puhuja saattoi vaihdellen virittää eepillistä, draamallista ja lyrillistäkin tunnelmaa. Sentähden ei valitettukaan, että Cygnaeus näytti unohtaneen ajan. Veljeni, J. R. Aspelin, pani pikakirjoituksella puheen muistiin ja sen mukaan se nyt on (ei sentään aivan täydellisenä) painettu Cygnaeuksen kootuissa teoksissa. Muun muassa Cygnaeus kosketteli Myhrbergin vankeutta Venäjällä, johon hän joutui Puolan kapinan lopulla, mutta josta hänen onnistui karata. Tuosta vankeudesta Cygnaeus väitti, ettei kukaan, ei edes hän, puhuja nimittäin, siitä mitään tarkempaa tietänyt, mutta miten olikaan, sattui niin, että yksi tietäjä eli kuulijoitte joukossa. Se oli J.

V. Snellman. Kun siis Cygnaeus oli päättänyt, astui Snellman esiin ja alkoi kertoa mitä Myhrberg itse oli hänelle jutellut seikkailuistaan Venäjällä. Ilmeisesti tämä ei lainkaan ollut Cygnaeuksen mieleen, sillä hän — vetäytyi niin kauas syrjään, että hän tuskin kuuli mitä Snellman puhui. —

Vieraitten joukossa nähtiin myöskin Elias Lönnrot, jolla oli ollut aikomus matkustaa samana päivänä, mutta joka sitte kuitenkin oli taipunut tulemaan juhlaan. Hänelle oli tietenkin erityinen puhe pidettävä, ja se oli uskottu ylioppilas Pietari Ervastille, joka toverien piirissä oli vuoroin humoristinen, vuoroin pateettinen ja kumpaisenakin yhtä luonnonraikas. Nyt hän luonnollisesti oli pateettinen, ja hänen komeasta puheestaan soivat vieläkin korvissani sanat: "maailman mainio Lönnrot", joilla hän tervehti vaatimatonta ukkoa ja joihin yhdyttiin mahtavalla hurraa-huudolla! ("Eläköön" ei silloin vielä ollut yleisesti käytännössä.) Lönnrot asetettiin sitte tuolille ja kannettiin juhla-kulkueessa ympäri salia, musiikin soittaessa porilaisten marssia. Somalta hän näytti, muita korkeammalla, kulkueen etupäässä, niin monen käden kantamana kuin tuoliin kiinni sai. Päästyänsä alas Lönnrot nousi puhujalavalle, ja mitä sekä miten hän puhui, se muodosti täydellisen vastakohtan sille mitä hänelle oli sanottu. Hän kiitti "odottamattomasta kunnioituksesta", joka tuotti enemmän kunniaa kunnioituksenosottajille kuin hänen itsensä sopi siitä osakseen ottaa. Puhuessaan hän piti molemmat kätensä ristissä vatsalla niinkuin lapset maalla lukukinkerillä papin edessä, ja näytti todella niin vaatimattomalta kuin hän olikin. Hän pyysi meitä viemään hänen tervehdyksensä vanhemmillemme, joilta hän oli saanut paljon hyvää vastaanottoa.

Tuli sen jälkeen Snellmanin vuoro. Maisteri C. G. Svan puhui hänelle, tuskin vähemmän komeasti kuin Ervast Lönnrotille. Snellmankin oli tietysti kannettava, mutta hän ei pitänyt siitä. Kerrankin kun eräessä toisessa juhlassa — se vietettiin Uuden teatterin yläravintolassa — häntä tahdottiin istuttaa "kultatuolille" kannettavaksi, hän kiven kovaan kielsi, ja kun ei tahdottu aikeesta luopua, hän puolisuuksissaan huudahti: "Retuuttakaa Calamniusta!"[3] Tällä kertaa hän valitsi, niin sanoakseni, keskivälin: hän ei sallinut kantaa itseään, vaan *käveli* ensimmäisenä miehenä kulkueessa, nuoret joukot seuraten jälessä. Kun hän, pari kertaa käytyään salin ympäri, pysähtyi ja kulkue samoin, J. W. Calamnius, osakunnan kuraattori, lähestyi häntä ja pyysi osakunnan puolesta, että hän antaisi E. J. Löfgrenin maalata muotokuvansa osakuntaa varten. Snellman, joka aina ennen oli kieltänyt, milloin häneltä oli samaa pyydetty, vastasi nyt myöntäen, koska, hän sanoi, kieltävä vastaus ehkä herättäisi luulon että hän halveksii osakunnan häntä kohtaan osottamaa ystävällisyyttä. Tämän johdosta pantiin osakuntalaisten kesken kiertämään lista, johon oli merkittävä antimia muotokuvan kustantamiseksi, ja saatiin jo samana iltana tarkotusta varten kokoon 500 mk. Se oli kuitenkin tarpeetonta, sillä ennen poismenoaan Snellman ilmotti lahjottavansa kuvan osakunnalle. "Ei siitä tule kaunista muotokuvaa, sen herrat tietäkööt", hän huomautti, "mutta onhan se, joka on ennen olemassa (Oskar Nylanderin maalaama), kerrassaan sietämätön". — Sittemmin Löfgren todella maalasi kuvan, mutta sangen huonolla menestyksellä. Seuraus oli että Snellman vetäytyi antamasta sitä osakunnalle. Aina hänen kuolemaansa saakka taulu säilytettiin vähän huomattavalla paikalla hänen kodissaan, ja vasta sen jälkeen perilliset luovuttivat sen osakunnalle. Mitään muuta puhetta kuin jo mainittua lisäystä Cygnaeuksen puheeseen Myhrbergistä Snellman ei tässä juhlassa pitänyt.

Syystä että juhla oli ensimmäisen virallinen laatuaan sen jälkeen kuin osakunnat 1852 oli hajotettu, oli tietenkin asianmukaista muistuttaa muinoisesta laillisesta osakunnasta. Sen teki civis Oskar Heikel esittämällä maljan kahdelle läsnäolevalle vanhalle kuraattorille, Cygnaeukselle ja Topeliukselle. Cygnaeus, vanhempana, vastasi puheeseen, ja siinä tuli jälleen huomattavaksi, miten tämä muuten niin etevä mies oli arvostaan turhamaisen arka. Nähtävästi häntä oli loukannut, että hän niin oli asetettu yhteen nuoremman, Topeliuksen, kanssa; hän olisi mielestään ansainnut puheen, joka oli hänelle yksin omistettu! — Lopuksi mainittakoon vielä, että August Ervast (kuollut tilastollisen toimiston aktuariona) puhui inspektorille Yrjö Koskiselle, joka hänkin vuorostaan kannettiin, että Rikard Westlin esitti maljan muille kunniavieraille, että Albert Bergman piti puheen muitten osakuntien edustajille, johon vastasi Hämäläisosakunnan kuraattori, "Saul" näytelmän sepittäjä Antti Törneros (Tuokko), sekä että vihdoin J. W. Calamnius esitti maljan isänmaalle.

Kun tämä virallisten puheiden tulva oli saavuttanut rajansa, oli jo klo 2,30 aamulla, ja vasta silloin syötiin illallista. Luulisi vanhojen herrojen jo sitä ennen väsyneen ja lähteneen, mutta eipä niinkään. En luule kenenkään heistä kadonneen, vaan he söivät, jopa joivat vielä kahviakin, niinkuin sanottiin, Lönnrotin kehotuksesta, sillä hän oli suuri kahvin ystävä. Kun sitte vihdoin Lönnrotkin lähti, laulettiin Maamme-laulu portaisissa, ja taaja joukko nuorta väkeä seurasi häntä kotitiellä. Erotessa hurrattiin. Ukko arveli saaneensa kyllikseen ystävydenosotuksia ja lisäsi, ettei hän koskaan juhlaa unohda. Mutta juhla ei vieläkään ollut lopussa. Sitä jatkettiin iloisesti, puheita pidettiin edelleen, sitte kun "sananvuoro oli vapaaksi julistettu", ja nuorempien vieraittensa ihmeeksi ja ratoksi pohjalaiset lauloivat yksinäänisesti kaikenlaisia (Bellmanin y.m.) lauluja, n.s. "kakofonioita", jossa he olivat mestareita.

* * * * *

Seuraavana lukuvuotena olin poissa, enkä siis ollut mukana 1869 vuoden Porthaninjuhlassa. Sitä

vastoin olin taas syksyllä 1870 harras osanottaja juhlaan, ja siitä on minulla eräs sangen merkillinen kohtaaminen kerrottavana. Tämä kohtaaminen oli kuitenkin semmoinen, että sen oikea ymmärtäminen edellyttää senaikuisen yleisen ylioppilaselämän tuntemusta, ja täytyy minun sentähden alkaa pienellä johdatuksella.

Syksyllä 1870 oli ylioppilastalo juhlallisesti vihittävä. Juhlaohjelmasta oli monivaiheinen, ankara taistelu, joka ratkaistiin yleisessä ylioppilaskokouksessa lokakuun 12 p:nä. Suomenmieliset vaativat kaksi juhlapuhetta, nimittäin toisen ruotsalaisen ja toisen suomalaisen; ruotsinmieliset puolestaan pitivät mahdottomana että juhlalla siten olisi kaksi huippua ("två spetsar") ja ehdottivat, että pidettäisiin ainoastaan yksi puhe — tietysti ruotsalainen — ja lausuttaisiin tilaisuutta varten sepitetty suomenkielinen runoelma. Äänestyksessä joutuivat suomenmieliset vähemmistöön, syystä että Savokarjalaiset — niinkuin sanottiin — "sovinnon tähden" yhtyivät Uusmaalaisiin. Tämän jälkeen pidettiin vielä sekä yksityisiä että yleisiä kokouksia asiasta, mutta päätös pysyi muuttumatta. Rettelöiden johdosta levisi yleisöön jos minkälaisia huhuja, muun muassa sekin, että suomenmieliset muka olivat päättäneet olla juhlaan menemättä. Tämä huhu oli kokonaan perätön, mutta uskottiin, niinkuin monet vähemmän todennäköiset juorupuheet.[4]

Pohjalaisen osakunnan suuri enemmistö oli, niinkuin tiedetään, suomenmielinen, ja koska sillä oli ollut johtava asema taistelussa, katsoi eräs vanha entinen osakunnan jäsen tarpeelliseksi varottaa maanmiehiänsä liiallisuuksiin menemästä. J. V. Snellman lähetti näet osakunnalle kirjoituksen, jossa hän tuon huhun johdosta, että muka ylioppilaskunnan vähemmistö oli päättänyt olla juhlaan menemättä, ystävällisesti mutta vakavasti muistutti nuoria pohjalaisia kaiken yhteiskuntajärjestyksen elinehdosta, joka on se, että vähemmistön tulee taipua enemmistön päätöksen alle. Kokenut isänmaanystävä tahtoi puolestaan tehdä mitä voi estääksensä sitä valitettavaa kahtiajakoa, joka jo alkoi ilmestyä ylioppilaskunnassa. Ymmärrettävää on etteivät pohjalaiset paljon pitäneet nuhteista; ne olivat heidän mielestään vähintään tarpeettomia. Asia jätettiin kuitenkin sillensä; mutta tuli odottamattomalla tavalla esille vuosijuhlassa, joka vietettiin joku viikko sen jälkeen uuden ylioppilastalon taulusalissa.

Tämä vuosijuhla alkoi siten, että silloinen inspektori, professori C. G. von Essen, tavallisen esitelmän sijasta luki ääneen osakunnan pyynnöstä kirjoittamansa laajan ja erittäin miellyttävän kertomuksen samana vuonna kuolleen, nerokkaan runoilijan ja etevän kansalaisen Lauri Stenbäckin elämästä. Sitte seurasi tavalliset puheet, joissa ei ollut mitään erittäin huomattavaa, ja ilta kului ilman että mielialassa huomattiin erikoisempaa juhlainnostusta. Noin puoliyön aikana julistettiin sanan vuoro vapaaksi; mutta ei vielä silloinkaan mitään mainittavaa tapahtunut. Klo 2:n aikana mentiin illallisille, jotka syötiin toisissa huoneissa, ja puolen tunnin päästä palattiin laulusaliin. Moni teki jo lähtöä, mutta silloin viimeisellä hetkellä sattui kohtaaminen, joka innostutti mielet, niinkuin äkkinäinen tuulenpuuska nostaa tyven veden aallokkoon.

Kun Snellman jälleen tuli juhlasaliin, otettiin hänet kiinni, nostettiin ja hurrattiin riemuhuutojen kaikuessa. Päästyänsä irti asettui Snellman pöydän viereen, ja nuoriso, hartaasti odottava nuoriso, keräytyi hänen ympärilleen. Snellman lausui ensin (niinkuin usein ennenkin), että vanhoille oli ilahduttavaa nähdä, että nuoriso muistaa heitä ainakin niin kauan kuin he elävät maan päällä, sillä sitten ei parhaimpienkaan kohtalo ole sen onnellisempi, kuin että heidän nimensä erinäisissä tilaisuuksissa etsitään pölyisistä arkistoista. Sen jälkeen teki hän yhden muistutuksen v. Essenin esitelmän johdosta. Tämä oli näet kuvatessaan Pohjalais-osakunnan elämää Stenbäckin aikana muun muassa kertonut, kuinka Snellman samaa osakuntaa varten oli toimittanut säännöt, joita ei hyväksytty, mutta joiden henki kuitenkin jäi pysyväksi osakuntaan, ja oli sittemmin sanottu Snellmanin lausuneen, että sääntöjen hylkääminen olikin ollut paras. Snellman väitti nyt, ettei hän ollenkaan muistanut lausuneensa, mitä v. Essen oli hänestä kertonut, ja oli hän vakuutettu, ettei hän koskaan ollutkaan sitä sanonut, sillä vielä tällä hetkellä pitää hän välttämättömänä, että kullakin yhteiskunnalla on sääntönsä. Jokaisen yhteiskunnan tulee ylläpitää kuria yhteydessään. Siten esimerkiksi ei vähemmistö eikä yksityinen saa vetäytyä enemmistön tuomio-oikeuden alta. Niin, vaikka kuitenkin toiselta puolen sorto on välttämätöntä. Hän sanoi hyvin tietävänsä, ettei semmoisen kurin koskaan ole onnistunut oikein päästä voimaan ylioppilasyhteyksissä. Mutta sen pitää niin oleman! (Puhuessaan löi hän kiivaasti kättänsä pöytään). Reformeeraavan aatteen täytyy säännöllisesti olla vähemmistönä, mutta se on vähemmistönä, kunnes se tulee enemmistöksi ja siksi se ehdottomasti kerran tulee. Sillä oikeus ja totuus voittavat aina lopuksi. —

Silloin otti v. Essen selittääkseen, ettei hän suinkaan ollut tarkottanut, että mikään muu henki olisi osakuntaa elähyttänyt kuin se sama, joka ilmestyi Snellmanin säännöissä, sekä että ne sentähden ilman kaipausta voivat olla olematta kirjoitetussa muodossa, koska niiden henki kuitenkin oli vallitsemassa. — "Ei mitään väärinkäsitystä!" vastasi siihen Snellman, joka taas astui esiin puhumaan. —

Snellmanin edelliset sanat olivat olleet hyvin miellyttäviä osakunnan vähemmistölle; mutta nyt oli senkin, hetki tullut! Maisteri K. J. Gummerus oli näet tällä aikaa pyytänyt Snellmanilta selitystä hänen

kirjoituksensa johdosta ja sanonut, ettei siitä näkynyt, kumpi puolue senaattorin käsityksen mukaan oli oikeassa. — "Vai niin, vai niin, eikö muuta!" huudahtaa vanhus Gummerukselle, ja sitte hän puhuu korotetulla äänellä ja erityisen vakavasti:

"Jos minun olisi ollut äänestäminen siitä, kummallako kielellä jossakin ylioppilasjuhlassa on oleva kunniasija, niin olisin minä *aina* äänestänyt *suomea! aina! aina!*" (Hän lyö kättänsä pöytään, kiivaasti lausueessaan: "aina! aina!"; kuulijat taas huutavat: "hyvä! hyvä!" täyttä kurkkua) *aina suomea!* ja kun minä olisin jäänyt vähemmistöön, olisin minä ajatellut: *minä olen tulevaisuuden mies! Me olemme tulevaisuuden miehiä. Kun minä, joka olen seitsemännellä kymmenellä, voin pitää itseäni tulevaisuuden miehenä, niin mahdatte te, vähän yli kahdenkymmenen vanhana, voida pitää itseänne tulevaisuuden miehinä!*

Läsnä olevat yhtyivät kaikuihin myönnytyshuutoihin, ja Snellman kannettiin jälleen juhlakulussa. Kun hänet oli laskettu maahan, lyötiin tuoli palasiksi ja ketkä lähinnä olivat ottivat kukin pirstaleen — Snellman: "nä, nä, inte ska' ni göra så der!" (no, no, älkää tehkö noin) — muistoksi (semmoinen oli tapa tällä innostuksen ajalla). Nyt oli juhlahenki ja innostus tullut. Uusmaalaiset vieraat lähtivät tiehensä eikä meidän omista vastahakoisista mitään tietty. Ne ylistivät Snellmania hekin, vaikkeivät enään voineet sanoa häntä puolustajaksensa. Snellmanin jälkeen kannettiin salin ympäri Topeliusta ja sitten v. Esseniä. Viimemainittua kannettiin kaksi eri kertaa. Kun hän näet sukkelalla tavallaan ensimmäisen vuoron jälkeen varotti: "herrarna böra vara mera sparsamma med sina ärebetygelser" (herrojen tulee olla säästäväisempiä kunnianosotuksissaan), kannettiin häntä uudestaan. Sen jälkeen hän kiitti ovella — "että pääsi elävänä!"

* * * * *

Kolmas Porthaninjuhla, josta mieleni tekee kertoa, on se, joka vietettiin 1873. Se tapahtui ylioppilastalon juhlasalissa, joka luonnollisesti oli tarkotusta varten koristettu. Jotta huomattaisiin että koristuksissa pyydettiin vaihtelua, mainitsen että pääkohtana tällä kertaa oli peräseinälle asetettu sotaisten tunnusmerkkien ympäröimä ja kullankarvaisen tähkäseppelleen reunustama suuri, soikea kilpi, jossa luettiin pohjalaisten sotatantareitten nimet: *Napue, Siikajoki, Pulkkila, Lapua, Alavus, Revolahi, Ruona, Juutas, Oravainen* sekä mainioitten Pohjanmaalla syntyneiden, jo manalle menneiden etevien suomalaisten miesten nimet: *Brenner, Kalm, Mennander, Ganander, A. Chydenius, Porthan, Choraesus, Topelius vanh., J. Tengström, Hällström, Franzén, Nervander, Castrén, E. A. Ingman, J. J. Tengström, Myhrberg, L. Stenbäck*, siten järjestettyinä että edellinen nimisarja muodosti kehyksen henkilönimisarjan ympäri. (Tarpeetonta lienee muistuttaa, että loistavimpien pohjalaisten nimien kantajat vielä elivät). Tämmöisenä kilpi kahden mahtavan kynttelikön valaisemana muodosti taustan kuusilehdolle, jonka eturajana nähtiin kaksi, Vaasan ja Oulun läänien vaakunoita kantavaa, rikkaista, pystyyn asetetuista lyhdekasoista nousevaa lipputankoa.

Juhla aloitettiin, niinkuin säännöllistä; oli, esitelmällä, jonka tällä kertaa piti maisteri K. W. Forsman, ja oli hän aineekseen valinnut kysymyksen sivistyneitten säätyjen asemasta nykyaikaisessa yhteiskunnassa yleensä ja erittäin meillä Suomessa. Tämän kysymyksen tiettiin luonnollisesti jo silloin olevan ajan suuria kysymyksiä, mutta vaikka esitelmöitsijä teki useita mieltäkiinnittäviä huomautuksia meidän yhteiskuntakerrosten keskinäisestä suhteesta, hän tuskin, enemmän kuin kuulijatkaan, oikein aavisti kuinka polttavaksi se ainoastaan 30—40 vuotta myöhemmin oli käyvä. Esitelmän jälkeen jaettiin kirjallisia palkintoja, ja sai semmoisen filosofian kandidaatti J. H. Svan (Päivärinta, kuollut Lammin kirkkoherrana 1902) tutkimuksesta: "Kielestä runouden välikappaleena, verrattuna muitten taiteitten käyttämään aineeseen", sekä eräs toinen (jonka nimeä en ole merkinnyt) nykyään unohtuneen suomalais-ruotsalaisen runoilijan, Brakelin, "Väinämöinen" nimisen runoelman suomennoksesta.

Tämän jälkeen alkoi taas puheitten sarja, jonka seikkaperäisellä esityksellä en kuitenkaan tahdo lukijaa vaivata. Puhe vainajien muistoksi herätti tällä kertaa erityistä huomiota sentähden, että poismenneiden joukossa oli kolme, jotka edellisinä vuosina olivat innokkaasti ottaneet osaa osakunnan elämäänsä, nimittäin lääketieteen kandidaatti Emil Heikel, ruotsalaisen vähemmistön ehkä hartain ja kestävin edusmies niissä kielitaisteluissa, jotka näinä vuosina täyttivät melkoisen osan viikkokokouksia, Kaarlo Kaslin, joka miellyttävällä olennollaan enemmän kuin erityisellä lahjakkaisuudellaan oli saanut paljo ystäviä, sekä nuori toivorikas historioitsija Kaarlo Alfred Castrén. — Isänmaan puheen sijasta pidettiin nyt kotiseudulle omistettu, ja tunnustettava on, että puhuja siinä toi esiin oikeat perustelut, jotka toiselta puolen puolustavat osakuntalaitosta ja toiselta puolen tuomitsevat ylioppilaissa joskus ilmaantuneen taipumuksen paikallishenkiseen eristäytymiseen. Hän lausui nimittäin, että on turhaa odottaa isänmaanrakkautta siltä, jolla ei ole mitään erikoista myötätuntoa sitä seutua kohtaan, jossa hän on syntynyt, kasvanut ja ensiksi hengittänyt kotimaan ilmaa; mutta toiselta puolen ei kenkään ole isänmaan arvoinen, joka ei tarpeen vaatiessa aseta sitä kotiseudun, kokonaisuutta osan edelle.

Olivatko Snellman ja Cygnaeus tässä juhlassa, sitä en muista; mutta eivät he ainakaan puhujina esiintyneet. Ne, jotka tänä iltana nuorissa sytyttivät innostuksen tulen, olivat Elias Lönnrot, joka jälleen

oli saapuvilla, ja Z. Topelius. Lönnrotin läsnäoloa pidettiin erityisenä onnena sekä tyydytyksen ja ilon aiheena, sillä hän kutsuttiin vain silloin kun tiettiin hänen sattumalta juhlan aikana olevan kaupungissa, ja nytkin pidettiin hänelle erityinen tervehdyspuhe, jota seurasi juhlakulkueessa kantaminen. Hänen vastauksensa oli vaatimaton kuin aina. Osottaen Gananderin ja Topelius vanh:n nimiä kilvessä kuusikon taustalla hän sanoi Kalevalan runojen keräämisen oikeastaan olevan heidän ansionsa; hän itse todennäköisesti ei koskaan olisi niin hartaasti antautunut runoja keräämään, jollei hän olisi ollut niin — "huono lääkäri". Yhtä vähäiset olivat hänen muut ansionsa. Jopa julkilausui hän sen toivomuksen, että hänen nuorten kuulijoittensa ei tarvitsisi tulevaisuudessa, niinkuin hänen itsensä 70-vuotiaana, ajatella, että he itse asiassa olivat kovin vähän toimeen saaneet eikä lainkaan tunnollisesti aikaansa käyttäneet (!)

Z. Topeliuksen esiintymisellä oli aivan erikoinen syy. Edellisenä vuonna hän oli sepittänyt tunnetut sanat "30-vuotisen sodan marssiin", ja joku hetki Lönnrotin puheen jälkeen laulajat lauloivat sen torvisoiton säestyksellä. Reipas, muistorikas marssi innostutti kuulijoita. Laulajain täytyi laulaa se uudestaan, ja sitte tuli runoilija lämpimän kunnianosotuksen esineeksi. Sen jälkeen nousi Topelius puhujalavalle ja piti ex tempore henkevä puheen, josta kuitenkin voin mainita ainoastaan pääpiirteet. — Ensiksi hän sanoi toivoneensa, että Runeberg olisi astunut puhujalavalle, jolla Lönnrot juuri oli seisonut, sillä silloin olisivat ne miehet, jotka ovat meille antaneet mitä meillä kauneinta on, seisoneet rinnakkain. Se oli kuitenkin mahdotonta, mutta nuorison lämmin tervehdys liiteli sentään täältä hänen luokseen hänen elämänsä iltana. Sitte puhuja käänsi katseensa niihin polvikuntiin suomalaista nuorisoa, jotka uusien aaltojen tapaan taukoamatta olivat vaeltaneet uraansa eteenpäin niinä 32 vuotena, joina tätä juhlaa vietetty oli. Puhuja vertasi osakuntia virtoihin, joiden raitis, elähdyttävä vesi kasteli niitä vainioita, joilla Suomen henkiset touot kypsyvät. Mutta yhtä sattuvasti kuin alati uusi nuoriso siunausta tuottavaan ominaisuuteen nähden voidaan verrata virtaan, yhtä sattuvasti voidaan kuvaa kehittää vastakkaiseenkin suuntaan. Varokoot virran aallot paisumasta luonnollisten reunojensa ylitse, sillä silloin ne tuottavat tuhoa samalla kuin katoavat ja kuivuvat hiekkaan, päämääräänsä saavuttamatta. Lopuksi puhuja muutamain sanoin kosketteli sitä isänmaallista tärkeätä seikkaa, joka tänä vuonna oli toteutunut, nimittäin että Suomen kansan historia vihdoon oli tekijältään (Yrjö Koskiselta) valmistunut. Se, joka on — niin sanat kuuluivat — koettanut raivata tietä tutkimukselle muinaisuutemme erämaissa, hän tietää minkä määrän uskollista vaivaa ja kirkasta arvostelukykyä tämä teos on vaatinut; hän tietää myöskin antaa arvoa teoksen historialliselle perustukselle, ainoalle, jolle Suomen kansan historia on rakennettavissa. Vaikuttakoon tämä teos nuorisoon suurena kehotuksena, virvottavana esikuvana!

Illan kuluessa saapui tervehdyssähkösanomia Kokkolasta, Uudestakaarlepyystä, Vaasasta, Turusta ja Oulusta.

Promotsionimuistoja.

Olen ollut läsnä en enää muista kuinka monessa promotsionijuhlissa, mutta ainoastaan kahdesta minulla on pysyviä muistoja, jotka palaavat mieleeni joka kerta kun kuulen promotsioni sanan. Toinen on 1869 v:n promotsioni, jossa olin mukana ylioppilasmarsalkkana, toinen 1873 v:n promotsioni, jossa itse olin vihittävien joukossa.

Marsalkkatoimi antoi kyllä vapaan pääsyn sekä vihkiäisjuhlaan että päivällisiin ja tanssiaisiin, mutta ei se sentään ollut niin merkillinen, että minä juuri sentähden muistaisin 1869 v:n promotsionia. Ei, syynä on toinen, aivan erityinen seikka, joka tanssiaisissa pani minut omituiseen, huomattavaan — vaikka, onneksi, ei kuitenkaan suuresti huomattuun asemaan. Mikä tämä seikka oli ja mikä tämä asema, ei ole yhdellä sanalla sanottu, vaan täytyy minun alottaa vähän loitompaa.

Johannes Takaselta, joka siihen aikaan opiskeli veistotaidetta nuoremman Wilhelm Bissenin työpajassa Kööpenhaminassa, oli tullut huolestuttavia tietoja. Taiteilijanalku oli suuressa rahanpuutteessa. Auttaakseen häntä Emilie Bergbom ja Emil Nervander päättivät yhdessä toimeenpanna iltaman, jota varten he pyysivät ja saivat myötävaikutusta lukuisilta tuttavilta. Iltama olikin 2 p. helmik. 1869 Seurahuoneella. Ohjelmaan kuului, tavallisuuden mukaan, soittoa, laulua ja tanssia, mutta myöskin jotakin laatuaan erikoista. Nervanderin aloitteesta (sillä hän se oli, joka aina keksi uutta) oli kirjankustantajilta ja -kauppailta sekä yksityisiltä pyydetty lahjaksi kirjoja, joita iltamassa eri maiden kansallispukuihin puetut nuoret neidit somissa myymäkojuissa möivät, ja klo 9 illalla ilmestyi salassa valmistettu ja painettu, ihan uusi kirjanen nimeltä "Mejseln" (Taltta), johon Adelaide Ehrnrooth, E. Nervander, K. F. Eneberg, E. O. Stenberg, K. J. Gummerus, Kaarlo Bergbom ja minä olimme antaneet mikä ruotsin-, mikä suomenkielisiä lisiä. Kirjoilla ja tällä pikku julkaisulla oli hyvä menekki, joten yrityksen tarkoitus saavutettiin. Rahoja kertyi niin, että Takasen huolet voitiin pitkiksi ajoiksi karkottaa, ja sen johdosta oli iltamankin tunnelma erittäin hilpeä. Eikä silloin virinnyt

iloinen tunnelma piankaan haihtunut, vaan se pysyi voimassa — koko kevätkauden. Kiitos pääasiassa Bergbomin perheen neidit ja ylioppilaat, jotka olivat yhdessä puuhanneet iltaman hyväksi, jatkoivat näet yhä edelleen keskinäistä seurustelua, jopa lukukauden loppupuolella yhtyivät vielä yhteistyöhönkin, siten että avustivat Kaarlo Bergbomia ja hänen sisariaan seuranäytäntöjen toimeenpanossa. Muille kuin ehkä mukana olleille kävisi väsyttäväksi, jos kertoisin kaikista pikku tanssiaisista, hiihtoretkestä, teatteriharjotuksista ja kahvikekkereistä, joissa tuo samainen tunnelma ilmaisi kestäväisyyttään. Sentähden en siihen ryhdykään; tahdon vain merkitä, että semmoiset tapahtumat kuin historiallisiksi tullut Lea-näytäntö 10 p. toukokuuta ja promotsioni lukukauden lopussa vaikuttivat, ettei laimentumistakaan ollut huomattavissa. Erotus oli vain siinä, että meitä lukukauden alkupuolella sanottiin "Takaniiteiksi" ja lopulla "teatteriseurueeksi"!

Tuleva promotsioni ei alkuaan kovinkaan kiinnittänyt puheena olevan tuttavaseuran jäseniä — ei ainakaan miehisiä, sillä joukossamme ei ollut ainoatakaan kandidaattia. Kumminkin siitä puhuttiin niinkuin muistakin päivän kysymyksistä. Helmikuulla esim. huhuiliin, että kandidaattien anomukseen saada viettää promotsionijuhla oli kieltävä vastaus odotettavissa ja että syynä siihen oli se tyytymättömyys, jonka ylhäisissä piireissä oli herättänyt ylioppilas E. O. Stenbergin sepittämä taikka hänen — niinkuin hän rehtorille selitti — "kansan huulilta muistoonpanemansa" Adlerberginlaulu, joka alkoi:

En skål för vår generalguvernör,
Som spiran öfver Finland för,
Han är en man med must och märg
Vår Adlerberg.

Mutta pian huhu hälveni, sillä kun A. E. Arppe ja W. Lagus saman kuun viime päivänä palasivat erästä keisarillisesta riemujuhlasta Pietarista, he tiesivät kertoa, että hallitsijan tunteet suomalaisia kohtaan olivat suosiollisia ja että promotsionilupa oli tulossa. Aikanaan se tulikin, ja sitte ryhdyttiin tavallisiin valmistuksiin. Tärkeimpiä valmistuspuuhia on, niinkuin tiedetään, yleisen seppeleensitojattaren vaali. Vaali tapahtui 12 p. toukokuuta, ja valituksi tuli neiti Minette Munck, yliopiston entisen sijaiskanslerin, arvossa ja kunniaassa pidetyn vapaaherra Reinhold Munck vainajan vanhempi tytär.

Vaali koski läheltä "Takaniittejä" eli "teatteriseurueen" jäseniä ja herätti heissä erinomaista mielenkiintoa promotsioniin, sillä neidit Munck kuuluivat heidän piiriinsä, ja kun toinen heistä tuli seppeleensitojattareksi, oli kuin säde siitä loistosta, joka ympäröi tätä juhlan merkkihenkilöä, olisi kohdannut meitäkin. Jo seuraavana päivänä me jälleen olimme yhdessä Kaisaniemen "merisalongissa" viettämässä pitoja Bergbom-sisarusten ja taiteilijapari Raan kunniaksi. Siellä me parhaimman mukaan onnittelimme neiti Minette Munckia — muut yksinkertaisesti ja suoraan, Kaarlo Bergbom tavaten hienoimman ja henkevimmän muodon kun hän lausui: "Minä onnittelen — maistereita!" — Hupaisen illanvieton keskellä tapahtui sitte se seikka, jonka tähden olen kaiken tämän kertonut. Yht'äkkiä näet Nervander kehottaa meitä nuoria miehiä kerääntymään neiti Munckin ympärille, ja siinä hän, muiden edeltäpäin mitään tietämättä, asettaa neidelle vastattavaksi kysymyksen ja pyynnön, haluaako hän koko iloisen kevätkauden päätökseksi ja muistoksi suoda yhdelle meistä kunnian promotsionitanssiaisissa tanssia hänen kanssaan kolmannen franseesin sekä suvaita, että me arvalla ratkaisemme, kelle tämä kunnia on tuleva. Vastaus oli myöntävä, ja pisin tikku sattui — minun osakseni!

Totuuden mukaan on tunnustettava, että miten olinkaan iloinen arvan suomasta onnesta, oli minusta niinkuin muistakin Nervanderin päähänpisto ei ainoastaan yllättävä, vaan — kun asiaa lähemmin mietimme — arveluttavakin. Oli näet sangen mahdollista, että maisterit eivät mielellään näkisi, että vieras, niin sanoakseni, tunkeusi heidän alueelleen. Olivathan he valinneet seppeleensitojattaren juhlanga kunniaksi ja samalla he myöskin olivat ottaneet asiakseen katsoa ettei häneltä puuttunut kavaljeeria tanssiaisissa. Mutta miten tämän olikaan, oli asia kerran kaikkiaan ratkaistu eikä enää muutettavissa.

Promotsioniin oli vielä kolmatta viikkoa, ja sillä aikaa sattui toukokuun 6:ntena neiti Munckin nimipäivä. Edellisenä iltapäivänä lähdin erään pohjalaisen toverin, Kaarlo Kaslinin, kanssa Porvooseen viemään Runebergille yhden kappaleen hänelle omistettua uutta Joukahaisvihkoa, ja me palasimme matkalta vasta seuraavana päivänä. Mutta vaikka en itse ollut Helsingissä, en voinut antaa päivän mennä ohitse esittämättä kunnioitustani neiti Munckille nimipäivän johdosta. Koska sitäpaitsi asia tavallaan oli yhteinen niiden ystävien kanssa, joiden edustajaksi arpa oli minut määrännyt, oli yhdessä mietittykin miten oli meneteltävä. Tulos oli se, että sepitin runon (myöhemmin painettu Joukahaisessa VII, nimellä "Till en ung flicka"), jonka, ruusukimpun ohella, neiti Augusta Bergbom hyväntahtoisesti vei perille.

Toukokuun 31 p. oli promotsioni ja illalla tanssiaisit Uuden teatterin salongissa (ylioppilastalo ei ollut vielä valmis). Kun kolmas franseesi oli alkamaisillaan, minä sydän kourassa, niinkuin sanotaan,

lähestyin tanssiaisten kuningatarta — seppeleensitojatarta. En ole, totta puhuen, koskaan käynyt tanssikoulua ja epäilen sentähden kuinka olisin pulmasta selviytynyt, jos tanssi olisi ollut suoritettava jonkunlaisena pas de deux'nä yleisön edessä. Mutta onneksi oli tungos näyttämöllä, jossa tanssittiin, valtava, ja kun daamini oli herttaisen rakastettava ja juhlatunnelma ylimmillään, me, musiikin heleästi soiodessa, pujottautuen iloisen yleisön kesken, jossa jokaisella oli oma tehtävänsä, suoritimme "tuurin" toisensa perästä, ja ennen kuin arvasinkaan oli "Takaniittien franseesi" lopussa.

* * * * *

Neljä vuotta myöhemmin oli jälleen promotsionjuhla vietettävä. Olin jo kaksi vuotta ennen tullut kandidaatiksi, mutta muistan kauan epäilleeni ottaisinko siihen osaa vai enkö. Huhtikuun 2 p:nä oli asuintoverini ja ystäväni, ylempänä mainittu Kaarlo Kaslin, tavattoman pulska ja kelpo nuori mies, 10 päivää sairastettuaan kuollut keuhkotulehdukseen, ja kolme viikkoa myöhemmin toinen hyvä ystävä, K. A. Castrén, pitkällisen hivuttavan taudin uhrina iäksi ummistanut silmänsä. Järkyttävät kuolemantapaukset eivät kehottaneet yhtymään iloiseen juhlaan, jossa jälkimäinen olisi ollut yksi kaikkein ansiokkaimpia, ja toiselta puolen kustannuksetkin panivat miettimään asiaa. Olen muutoin huomannut, että monen kandidaatin suhde tulossa oleviin maisterinvihkiäisiin on samoin epäröivä. Vasta kun juhlapäivä on aivan lähellä, päätetään siihen yhtyä. Juhla valmistuksilleen vetää puoleensa kandidaatteja niinkuin pyöriäinen irtonaisia lehtiä, ja kun ollaan jouduttu keskelle humua, ihmetellään että ollenkaan on epäilty. Ja kumminkin menot ovat useimmille tuntuvaan raskaat, varsinkin lukukauden lopulla. Olen merkinnyt niiden 1873 nousseen 368:75 markkaan, joista noin puolet käytettiin semmoisiin tarpeisiin (uusiin vaatteisiin 146 ja maisterisormukseen 39 mk.), joilla, oli enemmän kuin hetken merkitys.

Pääasiassa tämä promotsioni oli muitten kaltainen. Silloinkin oli yleisen seppeleensitojattaren - neiti Göthilda Granfeltin — vaali päivän tärkeitä tapahtumia, silloinkin olivat seppeleensitojaiset hänen kodissaan (dogmatiikan professorin A. F. Granfeltin luona) monelle kandidaatille mitä sydäntä liikuttavin iltakausi, jota paitsi itse vihkiäiset, L. L. Lindelöf promoottorina, ja tanssiaisat ylioppilastalolla olivat juhlalliset ja loistavat. Mutta juuri sen vuoksi en ota niitä seikkaperäisemmin kuvatakseni. Sitä vastoin tahdon kääntää huomion erääseen juhlapäivällisissä sattuneeseen "skandaaliin", josta aikoinaan paljon puhuttiin ja josta, sangen omituisella tavalla, minä yksin tulín yleisön edessä syntipukkina vastaamaan. Ohimennen sanoen on tapaus muuten hyvä esimerkki siitä kuinka puoluehenki, kiihkoinen toisella kuin toisellakin puolen, on omansa puhaltamaan suureksi tuleksi kipinän, joka varovaisesti pideltynä olisi huomaamatta sammunut.

Riemumaistereita ei ollut saapuville tullut muita kuin kirjailijana ja taiteenystävänä tunnettu N. H. Pinello Turusta, mutta niitä oli myöskin Ruotsin valtioarkistonhoitaja J. J. Nordström, ja juuri hänen nimensä aiheutti sen jupakan, josta tässä on kerrottava. Alku oli semmoinen että eräässä valmistavassa kokouksessa ehdotettiin, että Nordströmille lähetettäisiin erityinen kutsumus- ja kehotuskirje saapua juhlaan. Tätä ehdotusta suomenmieliset vastustivat. Heidän mielestään olivat kutsumuskirjeet riemumaistereille laadittavat samaan muotoon. Nordström oli kyllä, he myönsivät, toisia nerokkaampi ja mainiampi mies, mutta maasta muuttaneena ei häntä sopinut asettaa niiden edelle, jotka olivat uhranneet koko elämänsä oman kansansa hyväksi. Vaikka suomenmielisillä ei ollut varmaa enemmistöä, pääsi tämä käsitys kuitenkin voitolle, ja, mikäli tiedän, toimitettiin kaikille samanlaiset kutsumuskirjeet.

Totta puhuen ei meillä nuorilla kandidaateilla, olimmepa suomen- tai ruotsinmielisiä, voinut olla seikkaperäisempää tuntemusta Nordströmin persoonallisuudesta ja merkityksestä, sillä onhan aina niin, että nuori polvi on huonoimmin perehtynyt niiden vuosikymmenien historiaan, jotka ovat lähinnä sen omaa aikaa. Kumminkin me suomenmieliset tiesimme, että hän oli muuttanut pois Suomesta syistä, joiden pätevydestä oli ollut eri mieliä, että hän oli ollut kiivaassa polemiikissa J. V. Snellmanin kanssa ja että hän oli kaikkea muuta kuin suomalaisuuden suosija. Sentähden ei meissä ollut minkäänlaista halua osottaa hänelle erityistä kunnioitusta, joskaan emme toiselta puolen mitenkään tahtoneet loukata häntä. Jos asia olisi päätynyt siihen mitä on mainittu, olisi arvatakseni kaikki ollut hyvin, kipinä olisi sammunut. Mutta toisin kävi.

Juhlapäivällisissä Kaivohuoneella näet, kun pöydästä oli noustu ja puheita kuunneltiin ja seurustelua jatkettiin mitä iloisimman ja sovinnollisimman mielialan vallitessa, toimikunnan jäsen vapaaherra M. W. af Schultén — yksistäänkö noudattaen omaa päähänpistoaan vai puoluetoveriensakin tietten, sitä en voi sanoa — esiintyi ja ehdotti lyhyessä puheessa, että erityinen tervehdysähkösanoma oli lähetettävä valtioarkistonhoitajalle Nordströmille. Ehdotus oli kerrassaan ulkopuolella ohjelmaa ja sentähden täysi yllätys ainakin suomenmielisille, jotka pitivät Nordström-kysymyksen ratkaistuna. Se tuntui heistä tahalliselta yritykseltä tyhjäksi tehdä edellä mainittu sopimus, ja eri tahoilta siihen kohta vastattiinkin ei-huudoilla. Tämäkin häiriö olisi kai vielä voinut tukehtua välitysehdotukseen, että tervehdys lähetettäisiin kaikille poissa oleville riemumaistereille, mutta yllätys vaihtui suuttumukseksi, kun Rafael Hertzberg nousi lavalle ja huusi: "Ne, jotka uskaltavat huutaa ei, nouskoot tänne!" Se oli kaikkien ymmärrettävä, julkinen solvaus toismielisiä kohtaan ja samassa hetkessä seisoí joukko heitä lavalla.

Siihen julkinen mielenosoitus ja keskustelu sentään päättyi; ainoastaan yksityisesti asiasta väiteltiin ja etenkin Hertzberg sai kuulla kunniansa. Sähkösanoma Nordströmille lähetettiin yksityisten allekirjoittamana, ja sanottiin siihen yhtyneen noin puolet taikka vähän päälle kaikkiaan 122:sta maisterista. Promotionsjuhlan iloista tunnelmaa ikävä välikohtaus ei huomattavasti häirinnyt. Päivällisistä mentiin tanssiaisiin ja varmana pidän, että siellä ei enää tapahtumaa paljontaan muistettu, sillä olivathan senlaatuiset kahakat erimielisten välillä niinä aikoina jokapäiväisiä. Mutta tietenkään asia ei saanut jäädä sille kannalle.

Seuraavana päivänä oli Helsingfors Dagbladissa luettavana kertomus maisterinvihkiäisistä ja siinä sanottiin päivällisistä puhussa: "Valtioarkistonhoitajalle Nordströmille, valitettavasti poissa olevalle, mainehikkaalle riemumaisterille, nuoret lähettivät tervehdyssähkösanoman." Luin ensin yksikseni nuo sanat, ja vaikka kohta huomasin niiden tarkoituksellisesti salaavan, että sähkösanoma ei ollut kaikkien puolesta lähetetty, en siitä paljon välittänyt. Olin jo, puolitoista vuotta oltuani mukana Morgonbladetin toimituksessa, tottunut alituisen vastustajan tapoihin, kun näet kyseessä oli oikeuden suominen kansallismielisten mielipiteille. Sitä paitsi en suinkaan ollut itse riita-asiassa alotteentekijä taikka johtaja; päinvastoin olin ollut sangen tyyni, siksi kun Hertzbergin menettely oli hetkeksi saanut mieleni kuohuksiin. Mutta kohta jälkeen tapasin tovereita esplanaadissa, mihin sittemmin Runebergin kuvapatsas pystytettiin, ja heihin oli H. D:n kertomus aivan toisin koskenut. Heidän mielestään oli mahdoton jättää asiaa sikseen. Lehti oli muka tahallisesti väärentänyt totuuden ja oli ehdottomasti velvollinen oikaisemaan tiedonantonsa. Kysymys oli vain, kutka olivat sopivimmat esittämään vaatimuksen toimitukselle. Vihdoin valittiin J. E. Snellman ja minut lähettiläiksi, vaikka minä puolestani epäilin tehtävän välttämättömyyttä. Kumminkin minä myönnyin, ja me menimme H. D:n toimituspaikkaan, ajatellen ettei meitä siellä sentään syötäne. Eikä meitä syötykään, sillä me tapasimme ystävällisen A. H. Chydeniuksen; mutta kovin pahalle tuulelle hän tuli, kun kuuli asiamme. — "Te olette käyttäytyneet niin" — hän huudahti katkaisten lauseensa, niin ettemme saaneet tietää vaan ainoastaan aavistaa: miten, hänen mielestään. Sitte hän mielti ja päätti lopulta, että lehti ei rupea mitään oikaisemaan. — "No otatteko meidän kirjoittamamme oikaisun lehteenne?" — "Saadaan nähdä", oli vastaus. Siinä sitä nyt oltiin! Me menimme tiehemme eikä muu auttanut kuin kirjoittaa seuraavat rivit:

"Helsingfors Dagbladın Toimitukselle.

Dagbladın tiedon johdosta, että nuorten maisterien päivällisistä valtioarkistonhoitajalle Nordströmille lähetettiin sähkösanoma, pyytävät allekirjoittaneet sijaa seuraavalle oikaisulle:

Kokoontuneiden maisterien nimessä ei mitään sähkösanomaa lähetetty. Sen, joka lähetettiin, oli noin toinen puoli maistereita allekirjoittanut.

Äsken vihittyjä maistereita."

Kun me tämä kirjoitus kourassa palasimme H. D:n toimituspaikkaan ja sitä siellä oli tutkittu, saimme kuulla, että se otetaan vain sillä ehdolla, että joku tai jotkut panevat nimensä alle. Me poistuimme jälleen, sillä emme voineet neuvotella keskellä lehden toimitusta. Allekirjoittamisen vaatimus oli meistä kohtuuton, sillä tunsihan toimitus nimmemme. Emme voineet sitä muuten käsittää kuin aikomuksena saada meidät peräytymään, taikka toisin sanoin, että siinä samoin kuin Hertzbergin huudossa ilmeni oletamus, ettemme uskaltaisi avonaisesti vastata mielipiteistämme. Oli siis mahdoton luopua asiasta, mutta *kuka* oli esiintyvä julkisuudessa? Tietysti me molemmat, jotka olimme käyneet toimituspaikassa.

Aivan niin, mutta Snellman kieltäytyi — isänsä tähden. J. V. Snellmanille, joka aikoinaan oli ollut riidassa Nordströmin kanssa, olisi ollut ikävää poikansa kautta tulla juttuun sekotetuksi, joten helposti olisi voitu väittää hänen piilevän kaiken takana — vähemmästäkin näennäisestä aiheesta on meillä kunnialle käyviä syytöksiä tehty. Vaikea oli tähän mitään pätevää muistuttaa, ja seuraus oli että allekirjoittaminen tuli *minun* osakseni! No niin, joka leikkiin menee, leikin kärsiköön: minä siis panin kuin paninkin nimeni oikaisun alle.

Olin jo ennättänyt senkin oppia, että kansallisissa riidoissamme erityisellä halulla hyökätään yksityisten henkilöitten kimppuun, ja sentähden selvästi aavistin, että rohkeuttani seuraisi ankara rangaistus. Odotin sentähden uteliaasti oikaisuni ilmestymistä H. D:ssa, ja kesäkuun 3 p:nä se siinä olikin, mutta varustettuna — palstanpituksella lisäyksellä! Järein tykistö oli ajettu esiin, ja etten tullut kokonaan murskatuksi johtui vain siitä että oli tähdätty liian korkealle. Tapahtuma todisti muka, että oli olemassa joukkio, jolle suurimmat tieteelliset ansiot ja perityn yhteiskuntajärjestyksen vahvistaminen Nordströmin persoonassa eivät merkinneet mitään, jolta kieliriita oli vienyt järjen ja säädyllisyyden j.n.e., en muista sanoja, enkä huoli ryhtyä tarkempaan selostukseen. Mikä tässä on erittäin mainittava on se, että minut esitettiin koko häiriön päämieheksi ja että minulla oli ollut korkeintaan neljä tai viisi rikostoveria! — Luonteeni mukaan kirjoitin vallan tyynen vastauksen, jonka pääsisällys oli se, että tarkotuksemme ei ollut vähintäkään tinkiä Nordströmin ansioista, vaan olimme ainoastaan tahtoneet muille riemumaistereille, jotka vähemmällä kyvyllä olivat palvelleet kansaansa, osottaa samanlaista kunnioitusta kuin maasta muuttaneelle, ja että hälinä olisi vältetty, jos ehdotus, josta varsin hyvin

tiettiin että se herättäisi eri mieliä, olisi esitetty valmistavassa kokouksessa, missä juhlaohjelma yksityiskohtineen määrättiin — jos se näet siinä olisi saanut enemmistön kannatuksen, olisi kaikki mennyt sovinnossa. —

Syksyllä C. G. von Essen, joka kesällä oli käynyt Tukholmassa ja tavannut Nordströmin, kertoi minulle, että hän oli kovin kiukkuisesti puhunut Suomesta, Snellmanista y.m. sekä ohimennen myöskin tiedustellut minun vähäpätöisyyttäni, mikä mahdoin miehiäni olla.

Niinkuin näkyy ei kuvaamani muisto 1873 v:n promotsionista ole yhtä mieluinen kuin edellinen. Mutta ei se ole minulle koskaan ollut katkerakaan. En ole koskaan, en ennen enkä jälkeen, tuntenut mitään kaunaa Nordströmiä kohtaan, jota en ole eläissäni nähnytkään. Sitä paitsi jouduin niin viattomasti, niin sanoakseni, pelkästä sattumuksesta H. D:n hyökkäyksen esineeksi, että omatuntoni rauha sai minut täydellä mielenmaltilla kestäämään senkin. Kun siis joskus joku nuori kandidaatti on minulta kysynyt, onko syytä ottaa osaa maisterinvihkiäisiin, olen aina, muistaen omaa promotsioniani, kehottanut häntä siihen — kun on nuori, ei ole iloisempaa juhlaa ajateltavissa.

Sanomalehdistön 100-vuotisjuhla 1871.

Olen usein kuullut nuorempien jonkunlaisella kateudella puhuvan meidän iäkkäämpien onnesta, jotka olemme eläneet kansallisen herätyksen suurmiesten, Lönnrotin, Runebergin ja Snellmanin, aikana, jotka olemme silmästä silmään nähneet heitä, kuulleet heidän äänensä ja kenties itse puhutelleekin heitä. Omasta puolestani en sitä oudoksu. Kalliimpia muistoja ylioppilasajoiltani ovat nimittäin juuri ne, jotka liittyvät noihin mainittuihin miehiin taikka enimmäkseen vain Snellmaniin, sillä hän yksin asui silloin Helsingissä ja oli useammin nähtävänä.

Runebergin olen nähnyt ainoastaan yhden ainoan kerran, ehtoolla 25 p. toukokuuta 1869, kun jo lähes 40 vuotta sitten poismennyt toveri ja ystävä Kaarlo Kaslin ja minä, osakunnan lähettiläinä, kävimme Porvoossa viemässä hänelle yhden kappaleen Joukahaisen kuudetta vihkoa, jonka pohjalaiset olivat omistaneet "mainiolle maanmiehellensä". En eläissäni unohda sitä vaikutusta, minkä meihin teki runoilijan näkö, kun astuimme hänen vuoteensa eteen, jolla hänen taudin kukistamanakin mahtava haamunsa lepäsi. Ennen kaikkea jäivät mieleen sängyn päädyn varjostama, voimakkaasti kaareutuva otsa, rinnalle valuva valkea parta ja tummat silmät, joista ystävällinen katse kohtasi meitä, kun runoilija ojentaen meille vasemman kätensä tervehti kahta tuntematonta nuorukaista muinoisilta kotiseuduiltaan. Syvä liikutus teki minulle vaikeaksi saada lausutuksi ne harvat sanat, joilla ilmaisin käyntimme tarkoituksen. Runeberg otti kirjan vastaan, lehteili sitä ikäänkuin hyväillen, kuitenkin katsomatta siihen, ja lausui huomattavan vaivaloisesti: "Sanokaa heille, että minä kiitän heitä!" Kun meille edeltäkäsini oli ilmoitettu, että sairas sinä päivänä oli tavallista heikompi, emme asiamme toimitettua voineet muuta kuin kohta poistua. — Lönnrot asui elämänsä viimeisinä vuosikymmeninä Sammatissa, mutta kävi silloin tällöin asioillaan Helsingissä, joten hän ei ollut semmoinen rarissima avis kuin Runeberg. Hänestä olisikin sen vuoksi enemmän kerrottavaa — esim. hänen käynneistään Porthanin juhlissa, joihin hän aina kutsuttiin, jos hän sattui olemaan Helsingissä — mutta tällä kertaa on Snellmanista puhuminen.

Snellmania ajatellessa muistuu mieleeni monta tilaisuutta, missä hän oli nuorison kunnioituksen esineenä. Vilhelminpäivinä, kun ylioppilaat kävivät häntä laululla tervehtimässä, hän aina osasi innostuttaa meitä sanoilla, joiden vakava, isänmaallinen sisällys nähdään niistä enemmän tai vähemmän täydellisistä selosteluista, jotka on painettu hänen koottuihin teoksiinsa, mutta joiden vaikutusta lukijan ei ole yhtä helppo arvostella. Silloin hän tavallisesti myöskin kutsutti ylioppilasten joukossa näkyvät vanhemmat ystävänsä ja joitakuita nuorempiakin tuttaviamme sisään kestitäkseen heitä kahvilla, ja silloin hän, aina hyvällä tuulella ollen, saattoi tunnin pari pakinoida vieraittensa kanssa, milloin kertoen entisistä ajoista ja oloista, milloin saaden aikaan pienen väittelyn jostakin päivän kysymyksestä. Omituisen jäykällä tavallaan hän silloin usein nolasi nuoren vastaväittelijän, niin että tämä ehdottomasti vaiken, silti hetkeäkään paheksumatta vanhusta. — Siten syntyi kerran puhe Venäjän oloista ja tulevaisuudesta. Muistan että puoleksi kysyvässä muodossa arvelin, eiköhän Venäjälläkin kerran yksinvaltiutensa saattaisi tulla rajoitetuksi kansanedustuksen kautta. Kuullessaan sanojani Snellman katsoi minuun pitkästi ja lausui sitten: "Kuinka, kuinka voit olla niin lapsellinen että puhutkaan semmoista? Kansanedustus Venäjällä, jossa on kymmenittäin toisilleen vieraita kansallisuuksia!" — Ei siinä muu auttanut kuin pitää suunsa kiinni, mutta ei noissa sanoissa, *hänen* lausuminaan, tuntunut mitään loukkaavaa.[5] — Edelleen palaa muistooni moni Porthanin juhla, jossa Snellman herätti tuon oikean isänmaallisen tunnelman, jota ilman juhla ei juhlalta tuntunut. Mutta niiden edelle asetan kuitenkin sen kansalaisjuhlan, josta aion tässä kertoa.

Tarkotan suomalaisen sanomalehdistön satavuotisjuhlaa 1871.

Aikansa suurin "efemeriidein" tietäjä ja muistiinsaattaja B. O. Schauman julkilausui ensin ajatuksen, että sanomalehdistömme riemujuhla oli vietettävä. Helsingfors Dagblad otti suurella innolla ajatuksen omakseen ja kehotti kaikkia, huolimatta puoluesuhteista, yhdessä viettämään merkkipäivää, tammikuun viidettätoista. Suomalaiset ja ruotsalaiset sanomalehtimiehet pitivätkin valmistavia kokouksia, joissa kilpailtiin keskinäisessä kohteliaisuudessa, ja yhteinen juhla päätettiin viettää. Sunnuntaina 15 p:nä oli toimeenpantava kirjallinen iltama ja maanantaina 16 p:nä päivälliset seurahuoneella, joihin muillekin kansalaisille oli oleva pääsy vapaa. Ohjelmat kumpaakin tilaisuutta varten laadittiin niin, että kielet esiintyivät yhdenarvoisina. Täysi sovinnollisuus näytti siis päässeen vallalle, mutta silloin vasta alkoivatkin rettelöt. Kun näet ensiksi virallisten sanomain toimittajat osanottajina merkitsivät nimensä päivällislistaan, uusmaalaiset vaativat, että niiltä oli pääsy kiellettävä taikka — Vikingenin, Folkvännenin ja Kurren toimittajat jäisivät juhlaan tulematta. Kaikki muut — niiden muassa H. D:kin — olivat sitä mieltä, että mainituilla henkilöillä oli ollut oikeus kirjoittaa nimensä julkisesti esille pantuun listaan ja ettei siis sopisi kieltää heitä tulemasta. Tämän kuultuaan uusmaalaiset erosivat. Mutta ei aikaakaan niin ilmestyi painoylihallituksen jäsenen P. T. Stolpen nimi listalle. Kirjailijat kokoontuivat jälleen — sunnuntai-iltana — ja päättivät yksimielisesti, että Stolpe oli estettävä tulemasta päivällisille. Mutta sen lisäksi ilmottivat H. D:n toimittajat nyt muuttaneensa mieltä virallisen lehden toimittajiin nähden: näiltäkin oli muka välttämättömästi pääsy kiellettävä. Toiset (ei ainoastaan suomenmieliset) arvelivat kyllä hekin, että tarkotetut herrat oikeastaan olivat sopimattomia juhlavieraita, mutta eivät he kuitenkaan luopuneet entisestä kannastaan, että pääsy oli oleva heille vapaa, jolleivät itse käsittäisi erikoisasemaansa. Saadakseen heitä ymmärtämään tämän sovittiin, että juuri heidän kauttansa kieltö oli toimitettava Stolpelle — menettely, joka todellisuudessa ei johtanut toivottuun tulokseen. Stolpe ei ollut päivällisillä, mutta kyllä kaksi virallisen lehden toimittajaa. Seuraus näistä rettelöistä oli se, että H. D. liittyi Vikingeniin y.m. ja että jotkut heidän lähimmät ystävänsä pyyhkivät nimensä listalta.

Iltaman ohjelma alkoi Maamme-laululla, sitte tuli ruotsalainen esitelmä (S. G. Elmgren), suomalainen juhlalaulu, joka laulettiin sävelellä "Das ist der Tag des Herrn", suomalainen esitelmä (Julius Krohn) ja "Musta kaarti", Z. Topeliuksen kirjoittama kirjaltajain laulu. Krohnin vapaasti lausuttu, kaunis esitelmä oli kieltämättä iltaman loistokohta.

Päivälliset maanantaina alkoivat klo 3. Suomenmieliset olivat saapuneet lukuisasti, mutta oli paljon muitakin, joita ei ennen eikä myöhemmin ole niihin luettu. Hallituksen jäsentä ei ollut ainoatakaan: Snellman oli näet jo edellisenä vuonna eronnut senaatista. Naisia oli pienoinen ryhmä: neidet Adelaide Ehrnrooth, Emilie Bergbom, Ida Basilier y.m. Ruokaohjelman, Potage de Jerusalem j.n.e., jätän sikseen rientääkseni juhlan päänumeroon, joka oli Snellmanin puhe.

Perinnäiseen tapaan, paistin jälkeen, Snellman astui puhujalavalle ja puhui kolme neljännestä tuntia, luultavasti tietämättä että kolme pikakirjoittajaa pani hänen sanansa paperille. Puhe onkin nykyään painettuna kootuissa teoksissa, joten lähempi selonteko on tarpeeton. Mainitsen vain että hän loi katsauksen sanomalehdistömme kehitykseen Porthanin ajoista huomauttaen siinä ilmenevän, kansallemme soveliaan menettelytavan olla tekemättä liian jyrkkiä uudistusvaatimuksia, jotka olivat omansa saamaan vaaranalaiseksi sen mitä ennen oli saavutettu. Edelleen hän puhui sanan vapaudesta mainiten, että sen merkitys ja arvo meillä jo ymmärrettiin laajemmissa piireissä kuin aavistettiinkaan, ja lausui julki toivomuksen että vapaa, lainrajottama sana ennen pitkää olisi tuleva julkisestikin tunnustetuksi maassamme. — Tästä viittauksesta sisällykseen ja itse puheestakin, kun sen lukee kokonaisuudessaan, voidaan epäilemättä sanoa, että se ei juuri sisällä mitään hämmästyttävää uutta sekä että se ylipäätään on hyvin hillitty ja tyyni sävyiltään. Mutta, niinkuin jo ylempänä mainitsin, *lukijan* ei ole helppo arvostella miten joku Snellmanin puhe todellisuudessa vaikutti kuulijoihin.

Koetan sentähden sanoihin pukea sen, joka ei näy painetussa puheessa, mutta joka sittenkin antoi sanoille niiden tenhovoiman. — Tuossa hän siis seisoo edessämme vanha, kuuluisa mies. Hänen suuruutensa on hengen suuruutta, sillä ruumiiltaan hän on tuskin keskikokoa ja laihanlainen, liikunnoiltaan särmikäs, huomiotamme kiinnittävät ainoastaan kasvot, joissa, kuinka etäällä ne ovatkin kaikesta mitä tavallisesti sanotaan kauniiksi, otsa ja joka piirre ilmaisee taistelussa ja kärsimyksessä karaistua tahdonvoimaa ja sitä sielukkaisuutta, jolla ajattelu leimaa sen, joka sille uhraa elämänsä. Hän alkaa puhua. Sanat putoilevat harvaan, hän melkein änkyttää, niin vaivaloisesti hän alkaa. Mutta silti lause muodostuu eheäksi, pyöreäksi, korjausta kaipaamattomaksi. Niin ensiksi, sitte hän alkaa lämmitä, on kuin kielenkanta sulaisi, ja sanat alkavat seurata toisiaan taajassa jonossa. Kuulijat näkevät ja tuntevat kuinka mielenliikutus enenee tuossa näöltään niin karkeassa, kovaluontoisessa miehessä, liikutus tarttuu vastustamattomasti heihinkin, ja sydän sykähtää ja silmät kostuu. Sanat ja lauseet ovat yksinkertaisia, koruttomia, mutta samalla niin täsmällisiä, niin tunteen lämmittämiä, että ei yksikään mene hukkaan, vaan sitoo kuulijan järjen ja sydämen. Kun sitte puhujan liikutus yhä nousee, ja hän verrattomalla voimalla puristaa ajatus juoksunsa muutamiin peruuttamattomiin päätelmiin, silloin harva pysyy kylmänä sille innostukselle, joka kuulijakunnassa on syttynyt.

Tähän tapaan Snellman puhui tälläkin kertaa ja siitä saakka vallitsi mieltä ylentävä, isänmaallinen tunnelma juhlassa. Sanomalehdistön malja juotiin sampanjassa. — Sittemmin piti Yrjö Koskinen suomenkielisen puheen myöskin päivän merkityksestä, J. W. Calamnius esitti, niinikään suomeksi, maljan kirjapainojen työväestölle, ja Otto Donner puhui ruotsiksi naisten kunniaksi. Sen jälkeen luettiin julki kaksi ruotsalaista (Porista ja Vaasasta) sekä kaksi suomalaista (molemmat Pietarista) sähkösanomaa. Tämän johdosta joku leikillä kysyi Z. Topeliukselta, eikö hänellä ollut mitään sähkösanomaa. Topelius astui kohta esiin ja lausui: "Minulta on pyydetty sähkösanomaa ja minä etsin semmoista mielestäni. Olen vain kahdella päällä, minulle kun ilmestyy kaksi yhdellä kertaa. Toinen tulee kaukaisesta muinaisuudesta, sadan vuoden takaa, ja toinen etäisestä tulevaisuudesta, niinikään sadan vuoden päästä. Ne kohtaavat toisensa tällä hetkellä: Eläköön isänmaallinen sana, eläköön se voima, jonka väkevyys on mahtavan suurvallan perustus tässä elämässä, nimittäin vakaumuksen voima, se joka pelkäämättä vastustaa niitä myrskyjä, jotka riehuu ukkosen ja salaman alhaisemmassa ilmapiirissä, mutta joita ylempänä on eräs korkeampi voima, jonka edessä ei enää ole kahta kieltä eikä kahta isänmaata, vaan ainoastaan yksi isänmaa, jossa totuus ja oikeus vallitsee — eläköön se!"

Nyt oli virallinen ohjelma suoritettu, mutta mieliala oli liian innostunut, että olisi voitu siihen tyytyä. Taas Snellman keksi oikean keinon ylläpitää tunnelmaa. Hän oli kauan istunut ja puhunut Ida Basilierin kanssa ja pyysi sitte häntä laulamaan. Piano toimitettiin lavalle, ja Snellman itse talutti laulajattaren sinne ja lausui esittäen hänet juhlavieraille: "Kirjailijain juhlapäivälle tapahtuu se kunnia, että saamme kuulla kauniimpia säveliä mitä isänmaamme voi tarjota." Yleisö taputti käsiään, ja punastuen neiti kumarsi vuoroon saliin päin, vuoroon Snellmanille. Sitten hän lauloi Kaarlo Bergbomin säestäessä: "Minun kultani kaunis on", "Voi, voi, voi kun kullallein", ja soman arian "Jeannetten häistä" (pieni laulukappale, joka vähän ennen oli annettu Suomalaisen seuran teatterinäytännöissä). Kiitollisuus- ja myötätuntoisuusosotukset olivat mitä runsaimmat. Joku hetki tämän jälkeen nousi talollissäädyn puhemies, Mäkipeska, joka myöskin oli juhlassa saapuvilla, puhujalavalle ja piti sujuvan puheen Ida Basilierille, kiittäen "jaloa fröökynää" siitä, että tämä oli suvainnut osottaa, kuinka suloisesti suomenkieli soi sävelten kantamana hengeiltä huulilta. Ei voinut hämmästyttävästi kuulla kuinka vanha talonpoikainen mies osasi lausua imartelevia kohteliaisuuksia, ja kun Snellman esitti hänet laulajattarelle, oli tämä, vaikka puhui hyvin suomea, hämillään miten vastata niin oudolle ihailijalle. Myöhemmin Ida Basilier vielä astui lavalle laulamaan ja hänen aikomuksensa oli taas laulaa suomalaisia lauluja, mutta silloin Snellman lähestyi häntä ja kuiskasi hänelle, että nyt oli ruotsalaisten laulujen vuoro! Snellman tahtoi jakaa tasan.

Klo 7-8 katosivat naiset ja osa vanhempia herroja, Snellman niiden joukossa. Toiset jatkoivat juhlaa vanhassa "35:ssä". Täällä seurasi puhe puhetta. Z. Topelius esitti maljan Runebergille ja hänen Morgonbladilleen sekä toisen kirjankustantajille, kertoen, että Runeberg kerran, kun joku kustantaja oli häntä tylästi kohdellut, oli lausunut: "kirjankustantajat pitävät meitä kirjailijoita leipävarvartaina, joita pitkin he kapuavat ylös" — mutta, lisäsi puhuja, joskus on niinkin että päinvastoin kustantajat ovat meidän kirjailijain leipävarvartaita. G. W. Edlund, jolle malja omistettiin, huusi: bravo! ja tilasi ihastuksissaan uuden "boolin". Kun sitte H. Borenius oli puhunut Saiman ja J. V. Snellmanin, E. A. Forssell Lönnrotin ja A. I. Arwidssonin, ja W. Lagus Z. Topeliuksen kunniaksi, piti Alfred Kihlman puheen, joka pienenä lisänä sanomalehdistömme historiaan ansainnee tässä sijansa. Näöltään niin vakava, mutta pohjaltaan humoristinen koulurehtori puhui surunvoittoisella äänellä seuraavaan tapaan:

"H. H. Teidän täytyy antaa minulle anteeksi että häiritseen yleistä iloa. Minulla on näetten vain surullista kerrottavana, mutta minun *täytyy*, minä en voi olla esiintuomatta mitä minulla on sanottavana. Tänä iltana on paljon puhuttu sanomalehdistön kärsimyksistä ja niistä onnettomuuksista, jotka sensuuri aiheuttaa. Kuitenkin sanomalehdet jatkavat tointansa ja toimittajat saavat siitä toimeentulonsa. Mutta mitä on sanominen niistä, jotka sensuurin kautta menettävät kaikki, niin ettei mitään jää jällelle! Huomaan että minua ei ymmärretä, minun tulee siis selittää asia. — Minäkin olen kerran ollut sensorina, vaikken kauemmin kuin yhden viikon. Se oli 1854, kun länsivallat sotivat Venäjää vastaan. Oleskelin silloin Turussa, ja hyvä ystäväni, tuomiorovasti Renvall, oli kerran pakotettu tekemään matkan, jolla hän oli viipyvä viikon päivät. Hän pyysi minua sillä aikaa hoitamaan sensorin virkaa, ja minä myönsin aavistamatta mitä tällä lyhyellä ajalla tulisi tapahtumaan. — Siihen aikaan Åbo Underrättelser ilmestyi kaksi kertaa viikossa. Kun ensimmäinen numero tuotiin minulle tarkastettavaksi, tapasin siinä uutisen, että julmat englantilaiset olivat kokonaan hävittäneet Tammisaaren suuren kaupungin. Minulla ei ollut mitään asiaa vastaan, ja numero sai kuin saikin hyväksymiseni. Mutta kun viikon toinen numero oli ilmestyvä, luin siinä kirjoituksen, jossa ilmoitettiin, että Tammisaaren hyvä kaupunki ei ollutkaan hävitetty. Silloin oli tapana että sanomalehti ensin vietiin tarkastettavaksi kuvernöörille, joka ensiksi pyyhki mitä piti sopimattomana, ja sitte tuli sensorin vuoro pyyhkiä. Tällä kertaa kuvernööri oli katsonut sopivaksi pyyhkiä mainitun kirjoituksen, jossa väitettiin Tammisaaren vielä olevan olemassa. Minä puolestani en voinut muuta kuin hyväksyä hänen toimenpiteensä, sillä tietysti piti kuvernöörin tietää kuinka asian laita oli. Siis Tammisaari on hävitetty! Pyytäisin sen tähden herroja tyhjentämään Tammisaaren muiston malja. Älkäämme enää koskaan puhuko siitä kaupungista!"

Noin klo 10 hajosi seura, josta nähdään että tavat 1871 olivat toiset kuin nykyään.

Toisessa osassa seurahuonetta oli "riippumaton" (!) sanomalehdistö viettänyt juhlaa, mutta siitä en tiedä sen enempää. — Siitä juhlasta, josta olen kertonut, sanoi joku, että se oli laatuaan ensimmäkien, varsinainen *suomalais-isänmaallinen* juhla Helsingissä.

Snellman-muistelmia.

J. V. Snellmanin koottuihin teoksiin on painettu kahdeksan Vilhelminpäivä-puhetta, ensimmäkien v:lta 1873, viimeinen v:lta 1880. Sitä paitsi mainitaan, sanomalehtien mukaan, että ylioppilaat myöskin 1863 ja 1872 kävivät häntä laululla tervehtimässä ja että hän silloinkin lausui heille ystävällisiä sanoja. Kuitenkaan eivät nämä laulutervehdykset Snellmanin luona olleet ainoat. Mikäli muistan olivat ne 1860-luvulla säännölliset, ja v:sta 1868 asti olen merkinnyt olleeni vuosi vuodelta niissä mukanaakin. Erittäin olen muistoon pannut, että Snellman Vilhelminpäivänä 1869 lausui julki lujan toivonsa Suomen valoisaan ja onnelliseen tulevaisuuteen. "Tämän toivon", hän sanoi, "perustan siihen vertailuun, jonka olen tilaisuudessa tekemään yliopiston välillä semmoisena kuin se nyt on ja semmoisena kuin se oli muutamia vuosikymmeniä sitten". Ja vahvistaakseen lausettaan hän huomautti miten ylioppilaitten elämä ennen aikaan antoi paljon enemmän syytä vakaviin muistutuksiin ja että nykyään toisin kuin muinoin säädyllisempien elämäntapojen ohella ilmaantuu melkoisessa määrässä vakavampaa harrastusta ja isänmaallista innostusta, joka nuorisossa on hedelmällisen elämäntyön edellytys. — V:lta 1871 minulla on kirjaan pantuna koko puhe, sanasta sanaan, ja myöskin tarkat tiedot itse kunniatervehdyksen menosta.

Ylioppilaita kaikista osakunnista paitsi uusmaalaisesta oli kokoontunut niin paljon, että ne täyttivät Snellmanin talon pihan. Ensin laulettiin Vaasan marssi. Laulun päättyessä Snellman astui ulos portaille, ja oli hänellä samettipäähine harmaitten hapsien peitteenä, sillä ilma oli viileä ja maa oli valkoinen uudesta lumesta. Nuoret tervehtivät vanhusta huutaen: hurraa! ja eläköön! Sitte viritettiin Savolaisen laulu, jonka jälkeen Snellman alkoi puhua, nyt niinkuin tavallisesti muulloinkin ottaen aihetta ajan tapahtumista — tällä kertaa Saksan ja Ranskan sodasta ja sen seurauksista.

"Minä kiitän teitä, että olette tulleet tervehtimään minua. On aina mieluista nähdä ettei kokonaan ole nuorison unohtama. — Tämä päivä on tuonut pienen muiston talvesta (viittaus lumeen!), vaikka käsissä on toiveiden aika, aika jolloin ajatellaan runsaita satoja. Minä toivon, että aika on nuorissakin herättävä virkeitä voimia sekä halua ei ainoastaan elämän nautintoon, vaan myöskin tekemään työtä sen vakavien päämäärien hyväksi. On toiveiden aika ei ainoastaan meille, maallemme, vaan laajemmillekin piireille, koko maailmalle. — Minä toivon, ettei yliopiston nuorisoon ole tunkenut se velto oppi ('den slappa lära'), jota päivälehdet saarnaavat, nimittäin että valtiot ja historia ovat olemassa yksilöä varten taikka, niinkuin koreammin sanotaan, sitä varten että yksilö saisi kehittää voimiaan ja lahjojaan ja tehdä olonsa mahdollisimman mukavaksi. — Historia ei sitä opeta. Valtio ja historia eivät ole olemassa yksilöä varten, vaan päinvastoin yksilö niitä varten. Kansakuntien elämä se on, jolla on merkitystä ihmiskunnalle, ja niille tulee yksilön uhrata henkensä ja omaisuutensa. Vastoin sitä oppia että kansakuntien on enentäminen varallisuuttaan, näemme toisen saavuttavan tunnustusta, toisen, joka lausuu: 'me heitämme pois henkemme ja tavaramme, kun kysymys on korkeammasta'. Kansakunnat pelkäävät sotaa, ja todella onkin surullista kun henkiä, omaisuutta joukottain hävitetään; mutta sotien kautta kansakunnat voimistuvat korkeita harrastuksia varten. Me opimme ajaltamme senkin, että anarkia tuottaa turmiota; velvollisuus se on ja varsinkin velvollisuus korkeimmassa potenssissaan, velvollisuus valtiota ja isänmaata kohtaan, sekä sen ankara täyttäminen, joka valtiolle mahtia antaa. — Me huomaamme, että kansakuntien elämisen oikeus saavuttaa yhä enemmän tunnustusta, ja se on suuri lohdutus pienille kansakunnille — nykyään on paljon helpompi kuin ennen tehdä työtä niiden hyväksi. Toivokaamme että tämä tunnustus kasvamistaan kasvaa, joten sen kautta uskomme kansamme tulevaisuuteen vahvistuisi ja niinikään lisääntyisi kykymme tehdä työtä sen hyväksi ja, jos niin vaaditaan, sille uhrata henkemme ja omaisuutemme. Hetki ei ole sopiva että minä enemmän syventyisin tähän aineeseen. — Minä kiitän teitä."

Puheeseen vastattiin kolmikertaisella eläköönhuudolla, jonka jälkeen vielä laulettiin Suomen laulu sekä, mennessä, Porilaisten marssi.

* * * * *

Olen jo ennen maininnut Snellmanilla olleen tapana Vilhelminpäivinä ystävilleen ja tuttavilleen, jotka silloin kävivät hänen luonaan, kertoa menneistä ajoista. Minulla oli onni useamman kerran olla saapuvilla ukon ladellissa muistelmiaan pitkän ja kokemusrikkaan elämänsä taipaleelta, mutta valitettavasti minä enimmäkseen laiminlöin panna hänen jutelmansa paperille, ja vuosikymmenien kuluessa ne ovat joko kokonaan muistista hävinneet taikka ainakin menettäneet sen selvyuden, ne

tarkat raja- ja yksityispiirteet, joissa muistelmien arvo oli. Eräänä semmoisena päivänä Snellman esim. kertoi rahanmuutoksen aikaansaamisen vaikeuksista, kuinka hän sen asian ratkaisun tähden matkusti Pietariin ja pääsi keisarin puheille, kuinka korkea hallitsija olenoltaan ja käytökseltään oli ollut luonnollinen ja yksinkertaisen inhimillinen ja kuinka erinomaisen ystävällisesti hän oli puhutellut häntä; mutta myöskin kuinka koko kysymys Suomen omasta rahasta oli ollut mennä myttyyn, kun keisari selitti, että hän — venäläistensä tähden — ei mitenkään voinut suostua siihen, että Suomen markka, niinkuin ajateltu oli, tehtiin Ranskan frangin kokoiseksi, kuinka Snellman silloin epätoivoisena oli palannut hotelliinsa ja kuinka hän siellä yön aikana (jolloin hänessä uudet aatteet syntyivät — katso alempana!) keksi pelastavan keinon, nimittäin että markka oli suuruudeltaan oleva tasan neljäs osa hopearuplaa. Kun tämä ehdotus oli keisarille esitetty, hän oli kohta ollut valmis hyväksymään sen — ja niin Suomi sai oman rahansa. Tätä kertomuksen pääkohtaa en ole unohtanut, mutta kaikesta siitä, mitä hän samassa yhteydessä jutteli, en muista muuta kuin sen pikku piirteen, että Snellman sanoi Pietarissa aamusin juoneensa pullon seltterivettä, joka hänestä oli tuntunut niin virkistävältä, että hän mielellään olisi sen pysyväksi tavakseen ottanut, jollei se aikaa myöten olisi tullut — kalliiksi.

Toisen kerran, kun yksin olin hänen luonaan, Snellman ainakin pari tuntia jutteli toimistaan ja puuhistaan, senaattorina ollessaan, nälkävuosina 1867—68. Se oli elokuulla 1875, jolloin minä, August Hagmanin kylpiessä Naantalissa, yksin hoidin Morgonbladetia. Eräänä iltapäivänä minulla oli jotakin kysyttävää Snellmanilta ja menin sentähden hänen kotiinsa. Nähtävästi ukko silloin erityisesti kaipasi seuraa, sillä kun minä, saatuani pyytämäni tiedon, aion lähteä, niin hän ei mitenkään minua päästänyt. Hän asetti minut istumaan pihanpuoleiseen, kasvien koristamaan eteiseen, jossa oli raittiimpi ilma kuin sisällä, tilasi sinne kahvia ja tarjoten ja itsekin joskus syyttäen paperossin tavallisesti käyttämäänsä erittäin pientä lajia hän laajasti ja seikkaperäisesti puhui mainitusta kansamme kärsimyksen ajasta. Mikä se oli, joka sai Snellmanin juuri siihen aineeseen ryhtymään, sen olen kumminkin unohtanut samoin kuin enimmänsä osan yksityispiirteitä. Muistan vain että hän nimeltä mainitsi useita pohjalaisia liikemiehiä, joiden harrasta avunantoa hän kiitti, ja toisia, jotka huonosti olivat tyydyttäneet hänen toivomuksiaan ja luottamustaan, että hän esitti mielipiteensä silloisista ja myöhemmistäkin yrityksistä kotiteollisuuden elvyttämiseksi, valittaen että meillä niin vähän harrastettiin sitä että teollisuustuotteet olisivat ulkomaalaisille ostajille otollisia, tyydyttäisivät heidän vaatimuksiaan ja tapojaan — niin esim. tulisi opettaa kansannaisia kutomaan semmoisia pehmeitä, huokoisia käsiliinoja, joita ulkomailla hotelleissakin käytetään — ja vihdoin että hän yksinkertaisen avonaisesti kuvasi mitä sieluntuskia hän oli kokenut saadessaan yhä uusia jobinpostejä nälkäseuduilta ja yhä uudestaan levottomasti kysyessään itseltään, oliko hän tehnyt mitä mahdollista oli vai oliko vielä jotain tehtävissä? Vieläkin hänen äänensä värähteli liikutuksesta kertoessaan, kuinka hän hallaöinä ei saanut unta silmiinsä, vaan tavantakaa nousi ylös katsoakseen kuinka alhaalle lämpömittari oli laskenut. — Näistä seikoista Snellman kyllä itsekin on jättänyt tietoja jälkeensä, mutta kumminkin kadun haikeasti, etten aikoinaan tehnyt muistoonpanoja siitä mitä olin kuullut, sillä ainahan suullisessa kertomuksessa esiintyy piirteitä, jotka ovat kirjoitettua esitystä eloisampia.

* * * * *

Ainoastaan yhden kerran tulini tehneeksi jotakuinkin tarkat muistoonpanot siitä mitä Snellman hyvällä juttelutuulella ollessaan kertoi, ja onneksi hän silloin enimmäkseen tarinoi nuoruudestaan, esittäen kuvaavia piirteitä, jotka arvatenkin olisivat iäksi kadonneet, jolleivät silloin olisi joutuneet talteen. Nykyään ovat useimmat näistä piirteistä jo tunnetut niille, jotka ovat lukeneet Th. Reinin kirjoittaman J. V. Snellmanin elämäkerran, sillä tietenkään en voinut olla antamatta hänen käyttämiä muistoonpanojani, mutta luulen kuitenkin että ne alkuperäisessäkin muodossaan vielä ovat omansa viehättämään lukijoita.

J. V. Snellmanin lähinnä vanhin poika (viime vuonna esittelijäsihteerinä kuollut) Juhana Ludvig oli 15 p. joulukuuta 1879, suorittuansa lakitiedetten kandidaattitutkinnon, kutsunut muutamia ystäviä yhdessä kanssaan viettämään päivää. Hän otti meidät vastaan kodissaan isänsä luona, ja vanhus itse ollen hyvissä voimissa ja mitä parhaimmalla tuulella viihtyi nähtävästi meidän nuorempien seurassa. Vanhojen tapaan Snellman nytkin ilmeisellä nautinnolla jutteli muinoisista ajoista eikä suinkaan meidän, kuulijain, nautinto ollut vähempi, sillä paitsi itsestään hän kertoi muistakin merkellisistä henkilöistä. Tässä seuraavat muistoonpanoni.

Snellman oli mukana sekä Oulun että Turun palossa. Oulu paloi nimittäin yöllä toukokuun 23:tta päivää vastaan 1822, niin että ainoastaan 30 tai 40 taloa Limingan tullin puolella jäi vahingoittumatta. Turun palon aikana hän koko yön teki työtä pelastaen irtonaista tavaraa eri taloista.[6] Ensin hän tuli professori Fredrik Bergbomin taloon, ja oli hänellä silloin se erikoinen onni, että sai hevosen käytettäväkseen. Palon tähden oli näet joukko maalaisia hevosineen saapunut kaupunkiin tarjotakseen apuansa runsasta maksua vastaan. Kun Snellman kantaen pelastettua tavaraa tuli tullin ulkopuolelle, hän tapasi siellä yhden näitä talonpoikia. Mies oli niin juovuksissa, että hän makasi maantienojassa eikä, pitäen kiinni ohjaksista, voinut muuta kuin lakkaamatta toistaa: ptruu, ptruu, ptruu! Snellman virkkoi silloin: "annappas, niin autan sinua", otti ohjokset mieheltä ja istui rattaille. Mies huusi, ettei saa viedä hänen hevostaan mutta Snellman rauhotti häntä ja lupasi maksaa hänelle. Tätä hevosta hän sitten

käytti pelastustyössään. Joka kerran kun hän tuli ajaen ulos kaupungista, hän näki miehen samassa paikassa ojassa, ja aina tämä huutaen varotti häntä ajamasta liian kovaa hänen hevosellaan. Muutoin Snellman sanoi, ettei hän voinut kertoa mitään lähempää itse palosta, sillä koko hänen huomionsa oli ollut kiintynyt pelastustyöhön.[7]

Turun palon jälkeen Snellman asui Paraisissa, missä samaan aikaan Runebergin ja (sittemmin Viipurin hovioikeudenneuvos) Kaarle Löfgren[8] oleskelivat. Runeberg sepitti silloin Hirvenhiihtäjiä, jonka runoelman hän kuitenkin jo Saarijärvellä oli pannut alulle. Löfgrenin kanssa Snellman usein oli seurustellut, tuttavina kun olivat Oulun koulusta, vaikka Löfgren oli vuotta ennen koulusta päässyt.

Samasta Löfgrenistä Snellman kertoi seuraavan kaskun. Saatuansa repposet teologian tutkinnossa hän oli antautunut lakitieteen alalle. Kerran hän löi vetoa Snellmanin kanssa, että tämä ei saisi häntä kiinni ainoastakaan pykälästä 1734 vuoden lakikirjassa. Snellman oli silloin eri tavoin koetellut hänen tietojaan, mutta Löfgren näytti osaavansa ulkoa jok'ikisen pykälän, jota paitsi hän tiesi osottaa missä kohden kirjan sivua kukin lakimääräys oli tavattavissa, niin että Snellmanin täytyi myöntää menettäneensä vedon.

Turun ylioppilaselämästä Snellman kertoi seuraavaa. — Yleisenä tapana oli ollut että ylioppilaat nousivat klo 4 aamulla, jonka jälkeen matami klo 5:n, viimeistään klo 6:n aikana toi kahvia. Levolle mentiin tavallisesti klo 10, mutta joskus myöhemminkin. Eri keinoja käytettiin, jotta herättäisiin klo 4. Toinen satoi toisen jalkansa kiinni sängynpäätyyn, niin että heräsi, kun aamupuolella alkoi potkia. Toinen taas menetteli näin: hän ripusti kuriiri- eli aisakellon (jommoisia ylioppilaat yleisesti käyttivät matkustaessaan kodista Turkuun ja takaisin) nuoraan, johon liittyi semmoinen laitos, että kun kellon tuntiviisari (minuuttiviisari oli otettu pois) tuli 4:n kohdalle, se työnsi tieltään puikon, mikä vuorostaan koski nuoraan, niin että aisakello putosi lattiaan ja herätti nukkujan. Vielä toiset pinosivat esineitä pöydälle sillä tavoin, että ne samantapaisen laitoksen kautta klo 4:n lyönnillä romahtivat lattialle. — Nimipäivien vietto oli tapana. Päivän sankari vastaanotti vieraita aamupäivällä, ja oli hänellä niitä varten esille pantuna jotakin syötävää, varsinkin jotakin suolaista, sekä viinaa ja olutta. Illalla sitä vastoin ei kekkereitä ollut. Kun käytiin, ravintoloissa, tapahtui se tavan mukaan joukossa, ja silloin tilattiin yhteinen n.s. "trebankobål" (kolmenpankonmaljakko) punssia.

Ylioppilaselämässä oli puuro-illoilla erityinen merkityksensä. Turussa oli kaksi puuropaikkaa, toinen erään rouva Lindströmin pitämä, toinen oli tunnettu nimeltä "puurokellari". Kaksi kertaa viikossa tarjottiin puuroa — viikon muina iltoina tyytyi moni kuivaan ruokaan, syöden leipää (ilman voita), retikkaa, suolaa ja maitoa. Puuro-iltoina saatiin vähäistä maksua vastaan syödä lihamuhennosta sekä puuroa, ei annoksittain, vaan niin paljon kuin jaksettiin. Kysyntä oli niin vahva, että niiden, jotka tulivat myöhemmin, täytyi odottaa, ja usein oli porstua täynnä odottavia, jopa niitä seisoskeli kadullakin. Ylioppilaat olivat iloisia ja hyvällä tuulella, kun huokeasta hinnasta saivat syödä itsensä kylläisiksi. Helsingissäkin oli joku aika eteenpäin semmoisia puurotätejiä. Eräs sellainen oli esim. rouva Kirsten. Hänellä oli yksi tytär, sievä tyttö, jonka myöhemmin amiraali ja luotsipäällikkö Eriksson nai. Ne mainitaan Castrénin kertomuksissa hänen Sipirianmatkastaan. Castrén tapasi Erikssonin vaimonsa ja anoppimuorinsa kanssa matkalla Sipiriaan.

Snellman oli ensiksi aikonut ruveta teologiksi ja harjotti puoli viidettä vuotta jumaluusopillisia opinnoita. Vasta sen jälkeen hän muutti uraa ja alkoi lukea maallista ("profan") kreikkaa, ryhtyen Buttmaniin. Kun Snellman ensi kerran yliopiston muuton jälkeen tuli Helsinkiin, piti hän asuntoa Runebergin luona, joka oli vuokrannut yhden porstuakamarin Robertinkadun varrella. [Fredr.] Cygnaeus, "joka aina on ollut 'grandseigneur'", oli samassa rakennuksessa vuokrannut yhden salin. "Sali ei ollut isompi kuin tämä kamari", Snellman sanoi, "mutta sitä *sanottiin* saliksi". Hän oli kuitenkin laiminlyönyt hankkia saliinsa ainoatakaan huonekalua. Siellä täällä lattialla, pitkin seinää oli kirjoja pitkässä rivissä. Hän oli tilannut itselleen maitoa ja säännöllisesti tuotiinkin sinne joka aamu astia maitoa, vaikka Cygnaeus asui Jumala ties missä — sillä emme me nähneet häntä pariin kuukauteen.[9] Runeberg oli sangen huonosti varustettu muun muassa sänkyvaatteilla, ja sänky oli niin ahdas, ettemme voineet siinä yhdessä maata. Sentähden vaatteet joka yöksi nostettiin sängystä lattialle, ja siinä sitten maattiin kylki kyljessä. Klo 8 aamulla tuli oppilaita Runebergin luokse, ja silloin täytyi minun mennä ulos Cygnaeuksen saliin. Aamusin oli eräällä työllä tapana käydä meillä myymässä nisuleipää. Minä ostin tavallisesti muutamia korppuja ja pullia, ja kun Runeberg tuntien väliaikoina pistäysi saliin, saatoin minä tarjota hänelle pullia ja Cygnaeuksen maitoa! — Runeberg sepitti tällä ajalla monta runoan; erittäin muistan runon Lohtu (Tröst), jonka käsikirjoituksen minä vielä omistan. Hänen käsikirjoituksensa olivat siistiä ja ilman korjauksia. Hänen tapansa oli näet kauan ajatuksissaan kehittää ja täydentää runoa, niin että joka sana oli valmis, kun hän otti kynän käteensä. Saattoi aina tietää, milloin hän mietti jotakin runoa; hänellä oli nimittäin tapana pitää oikean käden peukaloa etusormen päällä ja painaa peukaloa alakuvan oikeaa puolta vasten. Käsi semmoisessa asennossa hän käveli edestakaisin, ollen itse harvasanainen, kuitenkin välttämättä seuraa vaan mielellään kuullen toisten

puhelevan. Hän ikäänkuin pureskeli alaleukaa ja mietiskeli. Joskus hän sellaisissa tilaisuuksissa myöskin istui, nojaten leukaansa molempiin käsiinsä.

Tätä menettelyä, nimittäin runon valmistelua ajatuksissaan, Snellman luuli Runebergin aina noudattaneen. Kun Snellman meni suorittamaan progradukirjoitustaan, Runeberg oli hänelle sanonut, että hänen tuli olla sanaakaan kirjoittamatta, ennenkuin se oli hänellä selvänä ajatuksessa, vasta silloin saattoi varmasti tietää miltä se kuuluisi. Että Runebergillä sentään oli tapana uudestaankin kirjoittaa runojaan, Snellman tiesi esim. siitä, että hän ainakin oli uudestaan kirjoittanut Hirvenhiihtäjät. Alkuaan runoelmassa ei ollut mitään rakkausjuttua, ei mitään tyttöä. Silloin Snellman oli sanonut, ettei se käynyt päinsä, että yleisö välttämättömästi vaatii rakkautta, jonka johdosta Runeberg myöskin runoili siihen sen rakkausjutun, joka nyt runoelmassa tavataan.

Kujeellinen Nervander ärsytteli usein Runebergia. Muun muassa hänellä oli tapana sanoa, että Runeberg nimi oli ruma, ja hän kehotti häntä ottamaan nimen Lingonblad. Juhlallisella äänellä hän lausui: "Johan Ludvig Lingonblad, se vasta joltakin soisi!" Siitä pilasta Runeberg ei pitänyt. Sitä vastoin hän ei suuttunut Nervanderiin, vaikka tämä, kesken kun Runeberg, istuen leuka käsien nojassa ja painaen peukalolla alahuultaan, ajatuksissaan kypsytti runoa, etusormellaan kosketteli Runebergin jotenkin kärkevää nenää ja sanoi, että se kaipasi terottamista ("behöfde slipas").

Näin oli ensin. Sittemmin perustettiin n.s. lauantaseura, johon kuuluivat Runeberg, Nervander, Lille, J. J. Nordström, Lindfors y.m. Onneksi fosforistinen liike Ruotsissa ei vielä ollut ohi mennyt. Atterbom, Geijer, Tegnér olivat vielä uusia. Fosforistein kautta saksalainen kirjallisuus tuotiin Ruotsiin ja myöskin Suomeen. Bruzelius Upsalassa kustansi painoksen saksalaisia klassikoita. Se oli rumasti painettu karkealle paperille, mutta sen kautta Goethe, Schiller y.m. tulivat täällä ensin luetuiksi ja tunnetuiksi. Lauantaseuran tarkoitus oli laadultaan kirjallinen. Kukin antoi lisänsä yhteiseen kassaan, ja rahoilla ostettiin kirjallisuutta, nimittäin ruotsalaista, sekä alkuperäistä että käännöksiä. Muunkieliset kirjat olivat meille liian kalliita. Joka uusi osa Bruzeliuksen saksalaisia klassikoita hankittiin kohta. Lauantai-kokouksistamme sai kukin ottaa mukaansa kaksi kirjaa tai useammankin, jos varaa oli. Kahden viikon päästä laina oli tuotava takaisin. Lukukauden lopussa kirjat jaettiin niin moneen ryhmään, kuin yhdistyksessä oli jäseniä, ja arvanheitolla ratkaistiin sitte, mitkä kirjat kukin sai omaisuudekseen. Tällä tavoin yhteinen kirjastomme aina hävisi, mutta seuraavana lukukautena aloimme uudestaan. Siten me vähäpätöisestä maksusta saimme lukea melkoisen paljon kirjallisuutta. Tässä kirjallisessa ilmapiirissä ylioppilasaikamme kului. —

Enempää ei Snellman sinä iltana jutellut nuoruuden ajoistaan; mutta olen samasta tilaisuudesta merkinnyt muistoon vähän muutakin huomattavaa.

Niin tuli puheeksi silloinen suuriruhtinaamme, ja Snellman julkilausui syvimmän kunnioituksensa keisari Aleksanteri II:ta kohtaan. Hän piti varmana, että Aleksanteri II kerran oli saava sijansa historian etevimpien hallitsijani rivissä. Niin hänen jalon mielenlaatunsa tähden ja sen tähden mitä hän oli suurta kansalleen tehnyt. Ei ole koskaan kuultu, että hän olisi kiivastunut, että hän vihasta olisi ketään rangaissut taikka ylipäättäen vaatinut kellekään rangaistusta. Keisarin elämäntavoista Snellman oli Pietarissa kuullut, että hän päivällisaterian jälkeen tavallisesti vietti puolitoista taikka pari tuntia perheensä kesken, mutta sitten noin klo 8 meni omiin huoneisiinsa, missä teki työtä klo 2:een yöllä. Kaikkia tärkeitä kysymyksiä koskevat asiakirjat odottivat häntä siellä, ja että hän todella tarkoin luki ne, voitiin nähdä niistä reunamuistutuksista, jotka hän lukiessaan teki. Erityistä painoa keisari muun muassa pani semmoisiin suomalaisiin kysymyksiin, jotka tavalla tai toisella koskivat venäläisiä oloja. Snellmanin vakaumus oli, että hän tässä kohden etupäässä piti silmällä Suomen etua. Yhden esimerkin hän saattoi omasta kokemuksestaan mainita. Kun Pietarin—Riihimäen rautatie oli rakennettava, minä vaadin, Snellman sanoi, ehdottomasti, että tie kustannusten vähentämiseksi oli tehtävä kapearaiteiseksi. Kun ehdotus keisarille esitettiin, hän lausui: jos suomalainen rautatie tulee kapearaiteiseksi, niin että venäläinen liikkuva kalusto ei välittömästi voi sillä kulkea, niin Venäjällä nousee semmoinen myrsky Suomea vastaan, *etten minä voi suomalaisia suojella*, sentähden on tie rakennettava samanlaiseksi kuin venäläiset. "Suomalaiset", Snellman päätti, "eivät tiedä mikä mies heillä on tässä keisarissa!" —

Tuli myöskin puheeksi kirjailijan tai yleensä henkisen työntekijän työ ja työtapo. Silloin Snellman kertoi itsestään, että hän teki työtä öisin, ja hän oli ottanut sen tavakseen päätettyänsä yliopiston läksyluvut. Hän mainitsi huomanneensa, että aatteita ja uusia ajatuksia esiintyy runsaammin yöllisessä työssä, koska näet mielikuvitus on vilkkaampi ruumiin väsyneenä ollessa ja hiljaisuuden vallitessa kaikkialla ympärillä. Kumminkin täytyy päivällä, jolloin mietiskely on voimakkaampi, tarkastaa yöllä tehtyä työtä. Ainakin hänen oli usein mahdotonta päivällä keksiä uusia aatteita; jollei hän yöllä tehnyt muistoonpanoja ja muistutuksia, miten työ oli suoritettava, niin siitä ei päivällä mitään tullut. —

* * * * *

Niinkuin tietty Snellman 1870-luvulla ja vielä siihen aikaan, jolta nämä muistoonpanot ovat, usein

kirjoitti Morgonbladetiin. Sentähden minä, jatkoksi siihen mitä hän oli puhunut tavastaan tehdä työtä yöllä, olen muistoonpanoihini lisännyt seuraavan piirteen: Kuvaavana ukolle merkittäköön, miten hän nykyään ylläpitää yhteyttä kirjapainon kanssa. Syystä että hänen talonsa portti suljetaan klo 9 ja korjausvedosten tuoja sentähden ei voi päästä sisään, Snellman on käskenyt pojan koputtamalla kadunpuoliseen seinään ilmoittaa tulonsa. Kuultuaan koputuksen Snellman avaa akkunan yläpuolella saranoilla olevan ruudun ja laskee siitä alas pojalle nuoraan kiinnitetyn paperipussin. Kun poika on pistänyt vedoksen siihen, vedetään se jälleen ylös ja sisään. Eräänä iltana, kun pussi näin laskeutui alas ja jälleen nousi, kuului kadulta äänekäs: "hallää!" huuto. Korrehtuurin tuoja oli ottanut mukaansa joukon tovereita, iloisia poikaviikareita, katsomaan uutta kuljetusneuvoa, ja nämä ilmaisivat tuolla huudolla tyytyväisyytensä keksintöön. — Eräänä iltana August Hagman, joka ei mitään tiennyt Snellmanin menettelystä, kehotti poikaa hyvissä ajoissa viemään korjausvedoksen perille, sillä muuten senaattori toruisi häntä. Poika oli silloin arvellut, että vaara ei ollut kovinkaan suuri, koska hän seisoi kadulla ja senaattori oli sisällä huoneessaan! —

* * * * *

Niinä hetkinä ja yleensä siihen aikaan, jolloin Snellman näin nuoremmille jutteli elämästään, hänessä ei paljon nähty siitä ankaruudesta ja jäykkyydestä joka kuului hänen luonteeseensa ja jonka moni kuvittelee olleen hänen olentonsa pääpiirteen hänen varsinaisina taisteluaikoinaan. Saattaa ehkä väittää, että niissä kahdessa rintakuvassa, Sjöstrandin ja Takasen, jotka hänestä on muovailtu, havainnollisena esiintyy se erotus, joka Snellmanissa oli huomattavana hänen myöhempanä miehuutensa ja ukko-ikänsä päivinä. Olen kuullut henkilöitten, jotka ovat tai olivat minua noin kymmenkunta vuotta vanhempia ja jotka paremmin tunsivat Snellmanin 1850- ja 1860-luvuilta, sanovan Sjöstrandin kuvaa näköisemmäksi; minusta taasen Takasen kuva on niin kuvatun näköinen kuin mahdollista on, mutta tietysti *ukon* näköinen. Kun kuva 1879 v:n alkupuolella muovailtiin ja oli melkein valmiina, sain minä kutsun tulla teosta katsomaan ja arvostelemaan. Työ oli tehty Snellmanin kadunpuoleisessa kamarissa, ja minun sitä katsellessani ukko istui mukavassa nojatuolissa, puettuna lämpimään, vaalean harmajaan kamari- tai yönuttuun (Schlafrock), jossa hän on kuvattukin. Kasvojenilme oli herttaisen ystävällinen ja hymyilevä — jommainen hän ylipäätään aina oli iloisen, puheiltaan naivin kuvanveistäjän seurassa. Minä vertasin piirre piirteeltä kuvaa ja Snellmania eikä minulla ollut mitään mainittavaa muistutettavana. Näin ollen olen aina puolustanut Takasen kuvan näköisyyttä niitä vastaan, jotka ovat enemmän kiittäneet Sjöstrandin kuvaa. Että kumpaakin voidaan kiittää, johtunee ylempänä mainitusta syystä.

Naukujaiset 1871.

Levottomampia viikkoja kuin ne, jotka seurasivat prof. Nordqvistille keväällä 1871 pidettyjä naukujaisia, on yliopistomme harvoin kokenut. Kun tässä otan niistä kertoakseni, jätän tahallani viralliset lähteet käyttämättä, sillä luulen omilla, päivä päivältä tekemilläni muistoonpanoilla olevan erityisen arvonsa. Virallisilla asiapapereilla on näet oma leimansa, joka ei lainkaan aina välittömästi kuvaa todellisuutta.

Mainittuna keväänä oli maassamme toimeenpantu rahakeräyksiä muistopatsaan pystyttämistä varten 1808—09 vuosien sodan sankarin C. W. Malmin haudalle Joroisten kirkkomaalle. Kun tämä puuha sanomalehtien kautta oli tullut julkisuuteen, ei kauan kulunut ennenkuin, tietenkin kenraalikuvernöörin, kreivi Adlerbergin, käskystä, keräykset kiellettiin ja ne rahat, jotka jo olivat tulleet yrityksen johtajan, tuomari N. H. B. Grotenfeltin, haltuun Joroisissa, Kuopion kuvernöörin toimesta otettiin takavarikkoon. Helsingissä oli ajottu tarkotusta varten pitää iltahuvit ylioppilastalolla, mutta tuumasta oli luovuttava, eikä sensuuri enää sallinut koko asiasta sanaakaan julkisesti hiiskuttavan. Mielipaha tästä ahdasmielisestä rettelöimisestä oli yleinen ja suuri, mutta reunoilleen ja ylikin se nousi, kun lauantaina 8 p. huhtik. ruotsalaisessa virallisessa lehdessä saatiin lukea kirjoitus, missä keräysten kieltoa puolustettiin, toisia sanomalehtiä soimattiin ja halveksien puhuttiin 1808—09 vuosien sodan sankarien muiston kunnioittamisesta. Vapaat sanomalehdet yrittivät vastaamaan, mutta sensuuri oli taipumaton ankaruudessaan. Suu kiinni! oli sen tunnuslause. Virallisen lehden kansallistuntoa loukkaava kirjoitus siis enensi kiihkkoa ja katkeruutta sen sijasta että se olisi mieliä rauhoittanut niinkuin arvatenkin tarkotus oli ollut, ja ylioppilaissa suuttumus kääntyi venäjän kielen professoria A. F. Nordqvistia vastaan, joka silloin oli virallisen lehden päätoimittaja. Totta kyllä ei häntä luultu kirjoituksen sepittäjäksi — siksi arvattiin joko Adlerbergia itseä taikka paroni Kasimir von Kothernia taikka senaattori H. S. Antellia —; mutta kuitenkin pidettiin Nordqvistia syyppäänä. Koska hän näet oli hyvästä maksusta ruvennut lehden toimittajaksi, tuli hänen ensikädessä vastata sen sisällyksestä. Niin ylioppilaat tuumivat, ja he alkoivat — enimmäkseen nuorimpia kaikista osakunnista — pitää kokouksia, missä neuvottelivat mielenosotuksen toimeenpanemisesta Nordqvistia vastaan. Viimeinen kokous oli Kaisaniemessä *lauantaina 15 p. huhtikuuta* klo 4 i.p., ja siinä päätettiin samana iltana klo 10 toimittaa

suuret "kissannaukujaiset" vihatun professorin asunnon edustalla. Oli samassa kokouksessa toistakki menettelyä ehdotettu, että nimittäin valmistettaisiin Nordqvistille häpäisevä kujanjuoksu, siten että ylioppilaat asettuisivat kahteen riviin hänen luentosalinsa ovelta Frenckellin (s.o. Edlundin) kulmaan ja pakottaisivat hänen käymään ilkkuvien rivien välitse. Tämä ehdotus kuitenkin hyljättiin, syystä että heijattiin poliisin hajottavan rivit.

Samana iltana oli yliopiston juhlasalissa mainion viulunsoittajan Ferdinand Laubin konsertti. Siellä oli tavattoman vähän ylioppilaita ja ne, jotka olivat sinne tulleet, näyttivät levottomilta ikäänkuin olisivat katuneet ostaneensa lipun. Yleisön kesken huhu levisi toisista, myöhemmin tapahtuvista soittajaisista, ja kun konsertti päättyi klo 9.45, lähti melkoinen joukko uteliaita kävelemään Itäiselle Henrikinkadulle päin, jonka varrella Nordqvist asui kauppias Nymanin talon kolmannessa kerroksessa (keskellä sitä taloriviä, joka ulottuu Aleksanterinkadulta Pohj. Esplanaadinkadulle). Sittemmin kuultiin että puoli tuntia ennen naukujaisia oli lähellä asuville perheille ilmoitettu, minkälainen serenaadi oli tulossa, mutta että heillä ei ollut mitään peljättävänä. Muun muassa oli naapuritalossa asuvalle Fredr. Cygnaeuksellekin viety sana, ja hän oli nauraen virkkanut: "Sjung bara, gärna för mig!" (laulakaa vain, kernaasti minun puolestani). —

Ylioppilaat, jotka olivat päättäneet toimeenpanna mielenosituksen, kokoontuivat oopperakellariin ja täsmälleen klo 10 he noin 100-200 miehen joukossa tulivat It. Henrikinkadulle ja pysähtyivät Nordqvistin asunnon kohdalle. Samassa tulvasi muutakin kansaa heidän ympärilleen kadulle ja vastaavaan osaan esplanaadia. Ymmärrettävästi moni ei tiennyt mistä oli kysymys, mutta toiset olivat asiasta kylläkin selvillä; varmaa on että melkoinen paljous tätä nimetöntä yleisöä otti osaa hälinään. Kun täten katu ja esplanaadi hiljaa olivat täyntyneet, konsertti alkoi! Ensin kuului yksityisiä huutoja ja seuraavana hetkenä rämähti ilmoille niin helvetillinen kirkuna ja melu, että selkäpiitä karmi. Aisakelloja, kastrullinkansia, lehmänkelloja, torvia, pillejä, ja ties mitä soittokoneita yhtyi synnyttämään mitä hirveintä, kauheinta ääntä. Räminä ja kolina jatkui yhtämittäisesti, mutta aina väliin kuultiin korvia viiltävää kiljuntaa ja pitkiä teräviä vihellyksiä. Huomattiin metelissä jonkunlaista aaltoilemista, se kun oli milloin kovempaa, milloin laimeampaa, mutta loppua ei tahtonut tulla. Naukujaiset kestivät lähes kokonaisen tunnin! — Entäs järjestyksen valvojat, missä ne olivat? Oli siellä poliiseja, mutta ne vain hiipivät naukujain ympärillä mitään tekemättä — joko sentähden että olivat liian harvalukuiset taikka että heitä oli kielletty sekaantumasta asiaan. Ei siis mikään muu kuin väsymys määrännyt, milloin oli aika lopettaa. Mielin määrin meluttuaan ylioppilaat alkoivat vetäytyä pois, ja jos kaikki silloin olisivat seuranneet pääjoukkoa, olisi asia päätynyt verraten hyvin; mutta niinkuin tavallista sentapaisissa tilaisuuksissa tapahtui nytkin sellaista, joka oli ohjelman ulkopuolella. Eräät päihtyneet ylioppilaat ja kuka ties mitä nimettömiä heidän perässään kääntyivät näet takaisin ja alkoivat heittää lumipalloja, 10-pennin lantteja ja joitakuita kiviäkin Nordqvistin akkunoihin, niin että toinen ruutu toisen perästä helähtäen särkyi. Vasta tämän jälkinäytöksen jälkeen palasi rauha Henrikinkadulle ja esplanaadiin.

Sunnuntaina 16 p:nä Helsinki oli täynnä risteileviä huhuja ja juttuja illan tapahtumasta. Naukujaiesten alussa, kerrottiin, oli poliisimestari Barck ilmottanut asiasta Adlerbergille. — "Mitä väkeä ne ovat?" kenraalikuvernööri oli kysynyt. — "Ylioppilaita." — "Vai niin", oli Adlerberg sanonut, "silloin paroni von Kothen hoitakoon asian!" Tämä se ehkä aiheutti että poliisi ei koettanutkaan tehdä loppua epäjärjestyksestä. — Sähköteitse meni viipymättä viesti Pietariin ja sieltä edemmäs, niin että jo sunnuntain aamupäivällä Berliinistä sähkösanomalla kysyttiin, onko totta mitä pietarilainen lennätinsanoma yöllä oli kertonut, että nimittäin alhaiso oli vallottanut venäläisen "ministerihotellin" Helsingissä?! — Muuten juteltiin itse naukujaisista, että Nordqvist oli enentänyt kiihkoa sillä että näyttäytyi valaistussa akkunassa. — Nordqvistin asunnosta oli paitsi 10-pennin lantteja löydetty markan rahakin, ja olivat venäläiset upseerit klubissaan keskustellessaan hälinästä arvelleet, että rahojen heittäminen oli varsin "shantiilia", koska siten vahinko maksettiin samalla kun se tehtiin! — Ruutuja oli särjetty noin kymmenkunta (yksi erään naapuriperheen huoneistossa). Niiden korjaamisesta sanottiin Nordqvistin riitaantuneen isännän kanssa, joka lopulta oli käskenyt professorin muuttaa pois koko talosta. — Vielä on mainittava, että naukujain joukossa, kun alkoi tuntua, että Nordqvist oli saanut kylläkseen, muutamat olivat huutaneet: "Kothenille! Kothenille!" Siihen olivat kuitenkin toiset vastanneet ei-huudoilla, ja ajatus pitää naukujaiset sijaiskanslerillekin jäi sikseen. Tämä selitettiin suomenmielisten kesken niin, että uusmaalaiset panivat vastaan siitä syystä, että he, vaikka kyllä niinkuin muutkin vihasivat paroni Kothenia sijaiskanslerina ja venäjänkielen tyrkyttäjänä, kumminkin olivat tyytyväisiä siihen tapaan, millä hän kouluylhallituksen päällikkönä juonitteli suomalaisia kouluja vastaan.

Sunnuntaina viranomaisetkin jo ryhtyivät toimeen. Se tapahtui siten, että sijaiskansleri kutsui osakuntien inspektorit ja kuraattorit kokoontumaan luokseen klo 10 a.p. Kirjallinen kutsumus oli ollut ankaranlaisesti laadittu ja oli siinä erittäin kuraattoreille sanottu, että heidän tulee saapua joka mies ("mangrant"), ja, jos joku on estetty, on hän velvollinen lähettämään sijaisenaan "en förständig och anständig man" (ymmärtäväisen ja siivon miehen). Paroni oli ollut hyvin vihainen ja vaatinut, että

osakunnat kohta ottavat selkoa syyllisistä; itse asian käsittely oli kuitenkin jätettävä kurinpitokomissionille. Kothenilta menivät inspektorit ja kuraattorit sekä rehtori, professori L. Lindelöf, yliopistolle yhdessä neuvotellakseen menettelytavasta. Inspektorit olivat myöskin olleet sitä mieltä, että osakuntien tulisi ilmiäntää syylliset; mutta sitä käsitystapaa oli ainakin pohjalaisten kuraattori Calamnius vastustanut. Hän näet muistutti, että osakuntien kurinpito on paremmin moraalista laatua, jota vastoin kurinpitokomissioni käsitteli asiat lainopillisesti. Osakunnat eivät voineet siveelliseltä kannalta moittia mielenosotuksen tarkotusta, vaikeivät hyväksyisikään sitä tapaa, jonka ylioppilaat olivat sitä varten valinneet. Sentähden olisi osakunnille inhottavaa esiintyä viskaalina ja ilmiäntäjänä. Jotenkin samaan tapaan oli Yrjö Koskinen puhunut jo Kothenillakin. Hän oli muun muassa sanonut, että se kirjoitus, joka oli mielenosotuksen aiheuttanut, oli senlaatuinen, että jokaisen suomalaisen täytyi tuntea itsensä loukatuksi. Tapa, jolla ylioppilaat olivat ilmituoneet mielipahansa, oli sitä vastoin huonosti valittu. — "Niin", Kothen oli myöntänyt, "kirjoitus oli todella taitamattomasti laadittu!" — Kokouksessa ei oltu päästy täyteen yksimielisyyteen eikä tarve sitä vaatinutkaan, sillä lopulta oli asia osakuntien vallassa, ja niille oli jo samana iltana sijaiskanslerin vaatimus esitettävä.

Ennenkuin puhun Pohjalaisen osakunnan kokouksesta — sillä lähinnä tulen kertomuksessani esittämään tämän ylioppilasryhmän kantaa — on mainittava toinenkin mieltäkiinnittävä asia, joka samassa kokouksessa oli saava ratkaisunsa. — Yrjö Koskinen, kansallismielisen puolueen johtaja, luonnollisesti ei ollut Kothenin suosiossa, eikä sentähden ollut kovin ihmeteltävää, joskin muutoin aivan tavatonta, että tämä eräänä päivänä samalla viikolla, joka päättyi naukujaisiin, oli kutsunut hänet luokseen ja yksinkertaisesti erottanut hänet inspektorin virasta. Hän oli sanonut tullessaan ajatelleeksi, että tuo ikävä virka epäilemättä häiritä professoria hänen tieteellisissä töissään, varsinkin kun pohjalaiset ylioppilaat olivat niin eripuraisia — ja sentähden hän oli päättänyt vapauttaa hänet tuosta toimesta ja antaa sen professori C. G. von Essenille. Koskinen oli kumminkin kysynyt, eikö paroni sallisi, että osakunta, noudattaen vanhaa tapaa, saisi yksityisesti toimittaa inspektorin vaalin ja sen nojassa ilmoittaa, kenen se toivoi inspektoriksi nimitettävän. — "No, miksikä ei?" oli Kothen siihen vastannut. — Näin sattui että osakunnan kokouksessa sunnuntaina 16 p:nä lokakuuta — pohjalaiset pitivät siihen aikaan viralliset viikkokokouksensa sunnuntaisin; myöhemmin otettiin maanantai kokouspäiväksi — myöskin inspektorin vaali oli toimeenpantava, ja oli sitä eri ryhmäkokouksissa edeltäkäs valmistettu. Lauantaina klo 1 päivällä oli osakunnan ruotsalainen vähemmistö ylioppilastalolla ehdokkaakseen ottanut prof. R. Montgomeryn. Suomalainen enemmistö taas samana päivänä klo 5 Kluuvin kahvilassa käsitellyt kysymystä pääsemättä yksimielisyyteen. Toiset näet puolsivat prof. C. G. Ehrströmiä, toiset von Essenä ja vielä toiset Yrjö Koskista, jota he tahtoivat valittavaksi mielenosotukseksi sijaiskansleria vastaan. Neuvottelua jatkettiin sunnuntaina klo 5-7 i.p., ja silloin päätettiin kunnioittaa Koskista uudestaan valitsemalla hänet, jos todella Kothen oli hänet virasta erottanut, niinkuin ylempänä on kerrottu. Sekä Montgomerya että Ehrströmiä vastaan tehtiin se muistutus, ettei kumpainenkaan osannut suomea; v. Essenä taas ei muuten katsottu sopivaksi. — Huomautettava on että Yrjö Koskinen ei ollut ainoa inspektori, joka oli saanut eron. Kerrottiin näet että länsisuomalaisten inspektorin, Z. Topeliuksen, ja hämäläisten, A. W. Ingmanin, oli käynyt samoin. Jopa mainittiin nimenomaan mistä syystä Kothen oli suuttunut Ingmaniin. Kerran puhutelllessaan Ingmania Kothen oli, närkästyneenä jostakin herttaisen, suorapuheisen professorin sanoista, huudahtanut: "Luuleeko siis hra professori, että minun toimeni johtuvat puuttuvasta rakkaudesta Suomeen taikka petollisista tarkotuksista?" — "En suinkaan", Ingman oli vastannut, "en suinkaan mistään semmoisesta syystä, vaan — ymmärtämättömyydestä" (oförstånd). Jälestäpäin Ingman oli sanonut julkilausuneensa mielipiteensä "nöyrästi, mutta vakavasti". —

Kluuvilan "meetingistä" (tätä sanaa käytettiin yleisesti ylioppilasten epävirallisista kokouksista) mentiin osakunnan kokoukseen, johon pohjalaiset saapuivat ylen lukuisasti. — Ensiksi inspektori Yrjö Koskinen esitti naukujaisasian käsiteltäväksi, kertoen sijaiskanslerin käskeneen hänen kehottaa niitä osakunnan jäseniä, jotka olivat ottaneet osaa mielenosotukseen, kirjoittamaan nimensä listalle. Sen johdosta huomautettiin, että osakunta siten tulisi toimittamaan poliisinvirkkaa kurinpitokomissionille, ja niin syntyi puolentoista tunnin keskustelu siitä, kuinka osakunnan oli menetteleminen. Kaikki näyttivät olevan yksimielisiä siitä, että nimien kirjoittamista ei olisi toimeenpantava osakunnassa; mutta useat arvelivat sentään, että osakunnan tulisi julkilausua mielipiteensä tapahtumasta. Niin esim. joku vaati, että osakunta, arvostelematta asian siveellistä puolta, kumminkin lausuisi yleisenä mielipiteenään, että jokainen osakunnan jäsen oli siveellisesti velvollinen vastaamaan itse puolestaan, kun kysymys asetettiin hänelle mieskohtaisesti. — Keskustelu oli vilkas ja hyvin sekava, vaikka inspektori parhaimman mukaan koetti saada puhujat pysymään asiassa. Pöytäkirjaa ei tehty, erityisestä päätöksestä, jotta siten kävisi Kothenille mahdottomaksi yksityiskohdittain tarkastaa asian käsittelyä. — Vihdoin vaadittiin äänestyksellä ratkaistavaksi, oliko lausunto annettava vai eikö? Jälkimäistä vaihtopuolta edusti 2/3 läsnäolevista. Lausunnon antaminen oli siis kielletty, ja useat ilmottivat vastalauseensa päätöksen johdosta. — Kun sitte lyhyen väliajan jälkeen kokousta jatkettiin, inspektori lausui tarpeelliseksi, että osakunnan päätös jollakin tavoin perusteltaisiin. Jotenkin pian sovittiin, että päätöksen sisältävä lause oli alkava seuraavin sanoin: "Emedan tillfölje af sakens beskaffenhet afdelningens dom, ifall några af dess medlemmar befunnes vara delaktiga uti ifrågavarande oordning,

Tämä lauseen muodostus aiheutti, että kaikki vastalauseet edellistä päätöstä vastaan peruutettiin, sillä enemmistön huomaamatta nuo sanat sisälsivät juuri sen yleisen moitteen naukujaisista, jonka vähemmistö oli tahtonut julkilausuttavaksi.

Näin oli ensimmäinen illan kysymyksistä suoritettu. Toiseen ryhdyttiin sitte kun oli laulua kuunnellen hetken lepoa pidetty. Yrjö Koskinen kieltäytyi ehdottomasti jäämästä inspektorin virkaan ja tapahtui se jo ennen tehdystä päätöksestä sekä toisestakin syystä, jota hän ei halunnut lähemmin selittää. Sentähden hän kehotti osakuntaa valitsemaan uuden inspektorin, siten mahdollisesti säilyttääkseen osakuntien entisen oikeuden itse valita inspektorinsa. Tosin hän ei voinut vakuuttaa, että vaali vahvistettaisiin, mutta olihan uskottavaa, että niin tapahtuisi, ja ennakkopäätös oli aina hyvä olemassa. — Kun sitte oli päätetty, että toivomus, kenen osakunta tahtoi inspektorikseen, sijaiskanslerille ilmoitettaisiin ainoastaan siinä tapauksessa, että 7, äänistä yhtyisi ehdokasta puoltamaan, vaadittiin keskustelua ehdokkaista. Sitä vähemmistö kyllä vastusti, sillä olihan Montgomery sen ainoana ehdokkaana; mutta enemmistö suostui keskusteluun, jonka ajaksi inspehtori poistui. Nyt sovittiin siitä, että Koskista ei enää voitu valita, kun hän oli jyrkästi kieltäytynyt, ja asetettiin v. Essen ehdokkaaksi. Kun sitten äänestys tapahtui, sai v. Essen 63 ja Montgomery 54 ääntä (vähemmistö oli näet käyttänyt vuorokauden aikaa hankkiakseen vaalilippuja maallakin asuvilta). Jotta kuitenkin tarpeellinen määrä ääniä saataisiin v. Essenille yhtyi vähemmistöstä, kysymyksen johdosta, toista kymmentä enemmistöön, niin että v. Essen lopulta sai 76 ääntä. Luopuva inspehtori lupasi jo seuraavana aamuna ilmoittaa osakunnan toivomuksen sijaiskanslerille. Kokous päättyi klo 1/2 12. — Yleiseen myönnettiin Yrjö Koskisen tässä kokouksessa esiintyneen erittäin miellyttävästi, niin että ikävältä oli tuntunut valita toinen mies inspehtoriksi hänen sijaansa.

Kaikki muutkin osakunnat olivat tulleet samaan päätökseen, nimittäin että oli oltava sekaantumatta asiaan. Kuitenkin oli perustelu erilainen. Uusmaalaisten sanottiin lausuneen: "Emedan om några af nyländska af delningen deltagit i uppträdet, de icke gjort det som studenter utan som medborgare (!), så" — —; länsisuomalaisten: "Emedan ingen bestämd anklagelse blifvit gjord, så" — —. Viipurilaiset eivät olleet mitään vastanneet. Heidän inspektorinsa, prof. W. Lagus, oli tullut kokoukseen varustettuna listalla, jonka hän kohta pani pöydälle kehottaen syyllisiä panemaan siihen nimensä. Kun ei kukaan sitä tehnyt, hän "vanhempana toverina" kehotti syyllisiä yksityisesti hänelle ilmiantamaan itsensä. — "Minä olen tänä iltana kotona, tulkaa kotia minun luokseni ja sanokaa oletteko olleet mukana." — "Mitä hyötyä semmoisesta salaripityksestä olisi?" oli Viktor Löfgren (Lounasmaa) kysynyt. Lagus suuttui, mutta toiset puhuivat samaan tapaan — ja asia jäi siihen. — Pohjalaisten perustelusta Kothen oli sanonut: "Sehän nyt oli ainakin jonkunlainen syy, mutta ei sekään minua tyydytä." —

Maanantaina 17 p:nä huhtikuuta mielenosotusta jatkettiin, vaikka toisessa muodossa. En tiedä kenen alkuunpanosta se tapahtui, mutta edellisenä päivänä suuremmassa tai pienemmässä piirissä tehdyn päätöksen mukaan kokoontui klo 1 päivällä oopperakellariin joukko ylioppilaita, laulajia ja muita, ja lähti noin 1/2 2 aikana sieltä liikkeelle. Alussa lienee niitä ollut noin satakunta, mutta joukko kasvoi kasvamistaan ja käsitti pian 200-300 miestä, puhumatta "vaimoista ja lapsista", se on yleisöstä, joka aina parveilee siellä; missä jotain jokapäiväisestä eroavaa huomataan. Kulkue suuntasi matkansa ensin Helsingfors Dagbladin ja sitte Uuden Suomettaren toimituspaikan edustalle, ja tarkotus oli osottaa kunnioitusta näille sensuurin vainoomille, vapaille sanomalehdille. Edellisessä paikassa lauletaan "Vi äro andens fria folk" ja "Vårt land", jälkimäisessä: "Savolaisen laulu" ja "Suomis sång" — ja laulun jälkeen hurrataan. Viktor Löfgren tuli ulos portaille, mutta ei puhunut.

Huhu tiesi kertoa, että Adlerberg edeltäkäsini oli saanut vihiä tästä uudesta mielenosotuksesta ja uhannut hajottaa ylioppilasjoukon sotavoimalla, jopa sanottiin että epäiltäviä sotamiesparvia oli nähty kaduilla (!), mutta mitään enempää ei siitä tullut. — Päinvastoin kerrottiin toiselta puolen, että kenraalikuvernööri oli mennyt Kothenin luokse kehottamaan tätä jättämään nuorison mielenilmaisut arvoonsa; mutta pahaksi onneksi ylioppilaat, laulajat etupäässä, samassa hetkessä kulkivat sijaiskanslerin asunnon ohi. Molemmat herrat olivat akkunasta nähneet kulkueen, ja Kothen oli huudahtanut: "Katsokaa, kuinka levottomia ne ovat!" Ja silloin oli Adlerbergkin arvellut, että asia oli otettava tutkittavaksi. — Myöskin senaatintorin poikki ylioppilaiden saatto kulki. Sillä hetkellä kurinpitokomissioni piti ensimmäistä istuntoaan, eivätkä "isät" voineet olla rientämättä akkunoihin katsomaan mitä uutta oli tapahtumassa.

Tiistaina 18 p:nä klo 11 tuli ylioppilaitten, sijaiskanslerin käskystä, kokoontua yliopiston juhlasaliin. Saatuaan tiedon osakuntien kiellosta ruveta poliisina avustamaan kurinpitokomissionia Kothen oli päättänyt koettaa, eikö hän, jos itse esiintyisi ylioppilaitten eteen, silmä silmää vastaan, voisi heitä tottelevaisuuteen taivuttaa, ja kohta pannut pedellit liikkeelle kutsumaan ylioppilaat kokoukseen mainittuna aikana mainittuun paikkaan. Hänen aikomuksensa oli — niin sanottiin — kehottaa *syttömiä* ilmottamaan itsensä, niin että hän, jos nämä eivät siihen suostuneet, voisi katsoa koko ylioppilaskuntaa syylliseksi ja ottaa rangaistavat uhrit umpimähkään joukosta.

Koska ylioppilaitten mielestä yksimielinen menettelytapa oli tarpeen, päätettiin kokoontua Seurahuoneelle tiistaiamuna klo 9, siis ennen sijaiskanslerin määräämää kokousta.[11] Meetingiin tuli vahvasti väkeä ja laajalti keskusteltiin, miten oli vastattava, jos Kothen asetti kysymyksensä niin taikka näin. Tässä ilmeni pääasiassa samat kaksi mielipidettä, jotka keskenään taistelivat kaikissa näiden päivien kokouksissa. Toinen mielipide — etupäässä uusmaalaisten edustama — oli se, että ylioppilaat toimeenpannessaan naukujaiset muka olivat esiintyneet kansalaisina ("medborgare"), ja johtui heidän mielestään siitä, että heitä kohtaan ei voitaisi oikeudella menetellä toisin kuin yleistä lakia noudattamalla (se on tavallinen poliisitutkinto oli pidettävä syyllisyydestä epäiltyjen kanssa); toinen mielipide oli se, että naukujat parhaiten menettelevät sekä ylioppilaan aseman että suoruuden ja rehellisyyden mukaan, jos kukin heistä vapaasti tunnustaa osallisuutensa ja siten näyttää, että hän julkisestikin uskaltaa vastata teostaan. — Jälkimäistä mielipidettä kannattivat ylimalkaan suomenmieliset (ja voin minä nyt, 40 vuotta myöhemmin, lausua, että minuun jäi niin syvä vaikutelma näissä eri mielipiteissä ilmaantuvasta karakteristisesta vastakohdasta, että se alituisesti on uudestaan mieleeni palannut, kun meidän julkisissa oloissa ne kaksi suuntaa ovat törmänneet vastakkain, joista toisessa on esiintynyt meidän ruotsalaistemme henki, toisessa suomalaisten: toisella puolen komeita, korskeita sanoja, ylimielinen harrastus kohota todellisuuspohjaa korkeammalle, toisella puolen vaatimattomampi puheensävy, vilpitiön pyrkimys huomioonottamaan todellisia olosuhteita).

Klo 11 oli juhlasali ylioppilaita täynnä, ja vähän odotettuamme astui sijaiskansleri, paroni Kasimir von Kothen, 64-vuotias, mutta vielä virkeä, solakka, mustaverinen mies, kenraalin univormussa, sisään, ja asettuen kateederin eteen hän piti puheen, joka pikakirjoittajani muistoonpanojen mukaan, suomennettuna, kuului tähän tapaan:

"Noin 20 vuotta sitten yliopisto oli suuressa vaarassa tulla suljetuksi ja suoraan on julkilausuttu, että meidän on ainoastaan kaikkein armollisinta keisariamme, silloista yliopiston korkeaa kansleria, kiittäminen siitä ettei niin tapahtunut. Olin itse läsnä, niin että hyvin tunnen asian. Silloin oli keis. majesteetin verraten helppo osottaa laupiuttaan. Virheitä ja hairahduksia oli pitempänä aikana sattunut, mutta ne olivat jotenkin viatonta laatua ja koskivat usein vain erinäisten esiintymismuotojen laiminlyömistä, joiden ankaraan noudattamiseen ehkä joskus oli kiinnitetty liian suurta huomiota. Se joka lähinnä aiheutti välirikon oli muuan vähäpätöinen asia. Noin 30—40 ylioppilasta kieltäytyi noudattamasta sijaiskanslerin kutsua, siinä pisara, joka sai veden vuotamaan lasin reunojen yli. Lasi oli jo täynnä monista edelläkäyvistä pikkuseikoista, ja onni oli että hänen keis. majesteettinsa silloin katsoi hyväksi antaa armolle sijaa oikeuden edellä. Sen jälkeen on yliopiston järjestys ollut vapaampi, muotojen entinen ankaruus on syrjäytetty ja on käyty niin pitkälle, ettei ole kiinnitetty mainittavaa huomiota siihen, että toinen tai toinen ylioppilas ei edes ole noudattanut mitä tavallinen kohteliaisuus ja säädyllisyys vaatii;[12] se on minusta kuitenkin vähemmän tärkeää. Mutta samalla on ajan pitkään ylioppilasnuorisossa kehittynyt taipumus nousta yleisen mielipiteen edustajaksi ja mielenosotusten kautta ilmituoda myötä- ja vastenmielisyytensä. Minä luulin mielenosotusten ajan olevan ohi, ja onneksi ei semmoisia alussa tapahtunutkaan, sillä vuosi sitten toimeenpantu ei ansainnut huomiota ja minä koetin myöskin korkeimmassa paikassa leimata sitä ajattelemattomaksi laskiaispilaksi. Minulla oli myöskin nykyisin tilaisuus hänen keis. majesteettinsa edessä kiittää sitä hyvää henkeä, joka viime vuosina oli yliopistossa vallinnut. Hänen keis. majesteettinsa sanoi silloin minulle: 'Älkää toivoko liikoja'; ja nyt näen, etten minä tässä kohden enää voi esiintyä yliopiston puolustajana. Kun niin paljon puhuu armosta, niin antaa helposti aihetta olettaa puolueellisuutta eikä enää voi pyytää samaa luottamusta kuin ennen, ja sen tähden luullakseni minulla ei ole muuta keinoa kuin jättää asian ratkaiseminen herroille itselle. Olen ainoastaan tahtonut osottaa tien, herrojen vallassa on kulkea sitä taikka ei. Minä puolestani olen ainakin tehnyt mitä minulle on asiaksi annettu. Herrat tietävät itse ja kaikki tietävät mitä sanotaan — sanotaan esim. että mielenosotus prof. Nordqvistia vastaan on valmistettu lukemattomissa kokouksissa; edelleen sanotaan, että itse katumetelissä oli 300-400 ylioppilasta saapuvilla. Minä en ollut siellä, enkä ole niitä lukenut. Ottaa selkoa asiasta poliisitutkinnon kautta on kokonaan tarkotuksetonta ja tarpeetonta; sitäpaitsi on tämä asia sitä laatua, että ei ole kysymys yhden tai neljän tai viiden rankaisemisesta. Pääasia on puhdistaa yliopisto siitä häväistyksestä, joka on sitä kohdannut, eikä se voi tapahtua muulla tavalla kuin että herrat itse ilman pakottamista tunnustavat osallisuutensa. Minä en kehota teitä enkä sano mikä on oleva seuraus, se johtuu kokonaan asianhaaroista ja oikeuden vaatimuksesta; ja sen tähden herrat tehkööt mielensä mukaan, mutta jokaisella on tilaisuus päivän kuluessa merkitä, onko hän ollut mukana vai ei. Jos hän on ollut valmistavissa kokouksissa, merkitköön myöskin nimensä, sillä moni on voinut tulla harhaan johdetuksi, moni on niinkään voinut mennä paikalle ehkä vain estämään ajattelemattomia tekoja, ja siinä tapauksessa on hänelle tietysti anteeksi annettava. Lisäksi täytyy minun pyytää herroilta jotakin. Herrat eivät paranna asiaa toimeenpanemalla uusia mielenosotuksia; niitä voidaan kieltää ja estää. Siitä ei ole kysymystäkään, siihen nähden on olemassa vaikka minkälaisia keinoja; mutta niihin ei tahdota tarttua, ja minä tahdon vain huomauttaa, että se pahentaa asiaa. Useista pikku asioista tulee suuri asia, ja sen vuoksi neuvon herroja mahdollisuuden mukaan luopumaan niistä. Ne vahingoittavat herroja eivätkä hyödytä osanottajia. Nyt olen sanonut mitä minulla sanottavaa oli, ja pyydän ainoastaan kunkin noudattamaan omaatuntoansa ja oikeudentuntoansa, huolimatta mitä toinen tai toinen lausuu. Jos kellä

ei ole itsenäistä mielipidettä, niin voi hän neuvotella toverien kanssa, joilla on enemmän rutiinia (!) ja oikeudentuntoa; mutta kaikissa tapauksissa kehotan herroja pysymään totuudessa, sillä sitä minä edellä kaikkea toivon, ja olemaan koettamatta petollisesti vetäytyä pois."

Kun sijaiskansleri oli päättänyt puheensa, pyysi Otto Donner, ylioppilaskunnan puheenjohtajana, saada esittää lausunnon ylioppilaitten puolesta. Kothen kieltäytyi kuitenkin kuulemasta tai vastaanottamasta sitä ja poistui. Ylioppilaat puolestaan jäivät saliin ja lausuvat toivomuksen, että Donner kohta pyytäisi sijaiskanslerilta lupaa pitää ylioppilaskokouksen, koska kaikki jo olivat koossa. Lupa saatiinkin, ja nyt ryhdyttiin keskusteluun, joka kesti pari tuntia. Pöytäkirjaa ei kuitenkaan laadittu, varovaisuuden tähden, jotta jokainen voisi vapaasti lausua mielipiteensä. — Pääasiassa sovittiin seuraavista kohdista: 1) Yksityinen kunnan jäsen ei ole sidottu niihin päätöksiin, jotka mahdollisesti kokouksessa tehdään, vaan toimikoon puolestaan niinkuin hänen omatuntonsa käskee. 2) Kokous lausuu moittivansa viranomaisten menettelytapaa, kun he koettavat saada syyttömät toverit välillisesti ilmiantamaan syylliset. 3) Kokous hyväksyy mielenosotuksen, katsoen prof. Nordqvistin esiintymisen moitteenalaisessa kirjoituksessa yliopiston opettajalle sopimattomaksi, mutta paheksuu ylimalkaan sentapaisia mielenosotuksia. — Suuri vähemmistö tahtoi poistaa sanan ylimalkaan ("i allmänhet") ja siis ehdottomasti lausua paheksumisensa mielenosotustavasta. Donner sai asiakseen saattaa nämä ylioppilaskunnan mielipiteet rehtorin tietoon.

Koko päivän olivat Kothenin listat esillä auditorioissa, mutta niihin karttui vähän nimiä — kaikkiaan ainoastaan kuusi, nimittäin K. G. Sirén, häm.; R. F. Hermanson, pohj.; F. W. Woldstedt, uusm.; K. A. Th. Crusell, uusm.; J. E. Wefvar, pohj.; I. Bergh, savokarj. Nämä nimet olivat viattomien listalla. Yleinen mielipide ylioppilaspiireissä ylipäättään ei soimannut näitä mainittuja heidän ilmoituksensa johdosta. Heidän perusteittensa puhtautta (osaksi ne olivat uskonnollista laatua) näet ei epäilty. Ainoastaan maist. Crusellista sanottiin, että hän, ollen opettajana Ruots. yksityislyseessä, tahtoi osottaa itsensä sopivaksi korkeampaan asemaan, ja itse asiassa Kothen myöhemmin teki hänet perustamansa realilyseen rehtoriksi.

Saman päivän iltana rehtori Lindelöf ilmotti Donnerille, että sijaiskansleri Pietarista päin oli *valtuutettu sulkemaan yliopiston*. Kumminkin rehtori oli pyytämällä saanut hänen suostumaan yhden vuorokauden lykkäykseen, jotta ylioppilaskunnalla olisi aikaa vielä kerran kokoontua uudestaan käsitelläkseen asiaa.

Torstaina 19 p:nä klo 4 i.p. pidettiin siis jälleen ylioppilaskunnan kokous, ja rehtori itse saapui ilmottamaan ylioppilaille mainitun tiedon sekä ehdottamaan mahdollisena keinona yliopiston pelastamiseksi, että osakunnat itse ottaisivat tutkiakseen asian ja tuomitakseen syylliset. Rehtorin mentyä Donner puolivirallisesti esitti hänen lausuneen, että rangaistus ei saanut olla aivan lievä, jos tästä menettelytavasta toivottiin jotakin apua — ainakin noin 15-20 karkotustuomiota oli hän katsonut olevan tarpeen. — Kohta tämän jälkeen osakunnat kokoontuivat kukin erikseen luentosaleihin, ja kaikki tulivat samaan päätökseen, nimittäin että hyväksyivät rehtorin ehdotuksen itse tutkia ja tuomita asiassa.

Perjantaina 20 p:nä tapahtuivat osakuntien kokoukset, joissa toverikunnat itse koettivat suorittaa asian. Eikä ollut aikaa vitkasteluun, sillä aamulla antoi rehtori tietää, että tuomiot olivat langetettavat samana päivänä ja klo 9 seuraavana aamuna ilmoitettavat sijaiskanslerille. Pohjalaisen osakunnan jäsenet kutsuttiin vahtimestarin kautta kokoukseen klo 7 i.p., ja arvaahan sen, että miehissä siihen saavuttiin.

Muistoonpanoni merkilliseltä kokouksesta ovat lyhyet, mutta niiden ohella minulla on tallella eräs lausunto, jonka minä itse esitin keskustelun alussa; panen sen tähän, sillä siitä näkyy selvästi mitä eri mieliä oli olemassa:

"Pyydän saada esiintuoda muutamia mietteitä kahdesta kysymyksestä, jotka tässä kokouksessa välttämättömästi tulevat keskustelunalaisiksi. Toinen: kuinka on osakunnan meneteltävä saadakseen tietää, kutka ovat ottaneet osaa mielenosotukseen? ja toinen: mikä on oleva osakunnan katsantotapa, kun se ryhtyy syyllisiä tuomitsemaan? Mitä edelliseen kysymykseen tulee, on mielestäni ainoastaan yksi menettelytapa mahdollinen ja sopiva, nimittäin se, että osakunta yksinkertaisesti kehottaa syyllisiä ilmottamaan itsensä. Kaikissa näiden päivien kokouksissa tosin ovat useat puhujat vastustaneet itsensä ilmottamista, mutta silloin on kysymyksenä ollut ilmottaa itsensä yliopiston viranomaisille. Minä puolestani olen lausunut ja olen vieläkin sitä mieltä, että syyllisten olisi pitänyt ilmottaa itsensä tiistaina. Sen jälkeen ovat asianhaarat niin muuttuneet, että ilmoitus on tehtävä osakunnalle, ja siinä on yksi syy lisää itsensä ilmottamiseen. Ylioppilaina olisi syyllisten tullut ilmottaa itsensä tiistaina; nyt sen lisäksi tovereina. Jos osakunnan kurinpitoa koskevain asioiden käsittelemisessä alettaisiin, menetellä lainopillisia muotoja noudattamalla, niinkuin tavallisen oikeuston edessä tapahtuu, olisi samalla toverihenki hävitetty. Jollei syyllistä katsottaisi velvolliseksi tunnustamaan rikostaan, ennenkuin hän toverien todistusten kautta on syypääksi havaittu, niin olisi samalla se yhteinen kunniantunto, joka

yksistään on omansa osakuntaelämää ylläpitämään, arvottomaksi julistettu. Sanottakoon mitä tahansa tästä erityisestä asiasta, niin ei kukaan voi kieltää, että osakunnan henkeä syystä voitaisiin pitää hyvin huonona, jos se huomaisi olevansa pakotettu luopumaan siitä tuomio-oikeudesta, joka sille on tarjottu, sillä selityksellä, että sille on ollut mahdotonta saada tietoa syyllisistä, koska ne ovat kieltäytyneet ilmottamasta itseänsä. Tarpeetonta on näet odottaa, että tässä asiassa joku toveri rupeaisi syyttäjäksi. Minun mielestäni on ensimmäisen kysymyksen vastaus niin selvä, ettei siitä kannata sen enempää puhua. — Toisesta kysymyksestä: mikä on oleva osakunnan katsantotapa syyllisiä tuomitessa? lienee suurempi erimielisyys olemassa. Minun käsitykseni mukaan on siihen oikeimmin vastattava näin: osakunnan on tuomitessaan lähdeittävä siitä käsityksestä, että todella rangaistava rikos ('förseelse') on tapahtunut. Johtuuhan se jo siitä perustelusta, jolla osakunta sunnuntaina varusti vastauksensa sijaiskanslerille: 'koska asian laadun tähden osakunnan tuomiolla, jos jotkut sen jäsenistä huomattaisiin olleen osallisina puheena olevaan epäjärjestykseen, ei voi olla mitään merkitystä, niin' — — — Kun nyt kuitenkin rehtori on ylioppilaskunnalle lausunut, että osakuntien tuomio, jos se langetetaan tarpeellisella vakavuudella, ei ainoastaan voi, mutta varmaan tulee pysymään muuttamatta —ainakin tšekäläisten yliopiston hallitusmiesten puolelta, ja enempää ei missään tapauksessa voidakaan pyytää — niin mielestäni osakunta ei voi olla tuomitsematta. Tähän sanonee joku: päätettiinhan se jo eilen! Totta kyllä, niin päätettiin; mutta minä tiedän usean osakunnan jäsenen lausuneen, että rikosta ei olekaan tehty ja että osakunta siis ei myöskään voi hyvällä omallatunnolla tuomita, vaan tekee se niin pakosta, pelastaakseen yliopiston uhkaavasta vaarasta. Jos ne, jotka ovat sitä mieltä, jo eilen ajattelivat samoin ja kuitenkin puolustivat käsitystä, että osakuntien tuli vastaanottaa rehtorin tarjoomus itse tuomita, niin en voi olla arvostelematta heidän menettelyään kevytmieliseksi. Sillä *pakosta* osakunnan ei pidä tuomita, olkoot olot minkälaiset tahansa. Minun vakaumukseni on, että osakunnalla todellakin on rikos tuomittavana, ja että kaikki osanottajat ovat rangaistavat. Jos toisille määrätään vähempi rangaistus kuin toisille, niin tulee se siitä, että syyllisyys on erimääräinen ja että osakunta ottaa huomioon lieventäviä asianhaaroja. 'Tarkotuksesta', josta niin paljon on puhuttu, ei ole mitään sanottava. Se on mielenosotuksen *tapa*, joka vaatii rangaistusta. —Tiedän kyllä miten monelle on vaikea tässä asiassa erottaa toisistaan tarkotusta ja tapaa. Mutta sallittakoon kysyä: pyhittääkö tarkotus keinot? Väitän ymmärtäväni ja tuntevani, miten tärkeää on että kansakunnan oikeudet tunnustetaan — koskevatpa ne sitte sen muistoja taikka harrastuksia tulevaisuuden eteen —niin hyvin kuin joku muu, mutta kuitenkin vastaan ehdottomasti kieltäen, jos kysytään: onko yksityisillä ylioppilailta, onko koko ylioppilaskunnalla oikeus ilmottaa oikeutettua mielipahaansa, kun jotakin kansan oikeutta on loukattu, panemalla sen kalliimpia etuja vaaranalaisiksi. Oletettakoon, että yliopisto suljettaisiin, oletettakoon, että se jonkun ajan päästä uudestaan avattaisiin muutettuna pelkäksi virkamieskouluksi — kuinka puolustaisivat mielenosotuksen toimeenpanijat tekoansa? Oliko heillä vähintäkään toivoa saavuttaa etuja, jotka korvaisivat tätä tappiota. Sitä en usko. — Mutta he vastaavat: meille oli tehty vääryyttä, teimme niin sentähden ettemme voineet toisin ilmottaa mielipahaamme. Vääryyttä, se myönnettäköön — myönnän sen mielelläni; mutta kun tunnemme valtiollisen asemamme, niin on meidän asetuttava sen mukaan. Ei niin, että me nukumme, vaan niin, että yhä ponnistamme saadaksemme oikeutemme tunnustetuksi — kumminkin panematta kalliimpaamme vaaranalaiseksi, ennenkuin se aika tulee, joka todenteolla vaatii ei ainoastaan ylioppilaita, vaan koko kansaa taistelemaan olemisensa edestä. Kumminkin voidaan tehdä muistutus, joka melkoisesti lieventää asiaa. Ylioppilaat ovat vilkasta nuorisoa, joka ei voi joka hetki arvostella asioita valtiolliselta kannalta, ja varsinkin tällä kertaa ei kukaan aavistanut seurauksia: on väärin että koko kansan on kärsiminen akateemisen nuorison tähden. Muistutus on oikeutettu ja on vaa'alle pantava, kun osakunta tuomitsee — vaikei se kuitenkaan saa painaa niin paljon, ettei kovempaa rangaistusta saisi ottaa puheeksikaan. Osakunnan pitää rangaista eikä rangaistus saa olla liian lievä, kuinka halusta osakunta tahtoisikin käyttää armahtamisoikeuttaan. Ja sitä vähemmän on velttous paikallaan, kuin siinä tapauksessa koko asian käsittely saattaisi tulla avunannoksi kurinpitokomissionille. Syyllisyyden arvosteleminen riippuu tietenkin myös osanottajani suoruudesta. Jos joku taikka jotkut ovat olleet akkunansärkijäin joukossa, on syytä rangaista heitä kovemmin kuin toisia."

Keskustelu johti siihen, että osakunta asetti tutkijakunnan, johon paitsi kuraattoria valittiin jäseniksi R. F. Hermanson, K. W. Forsman, Hugo Holsti ja Eliel Aspelin, ja tuli syyllisten sille ilmiäntä itsensä. Niitä ilmoittautui 33, jotka tutkijakunta, kysytyään jokaiselta miten hän oli ottanut osaa naukujaisiin, luokitteli syyllisyyden mukaan. Kun havaittiin, ettei yksikään ollut toiminut johtajana, niin päätettiin vastaiseksi ettei karkotusrangaistusta ollenkaan käytettäisi. Päätös tehtiin äänestyksen kautta, jossa 31 muodosti enemmistön 29 vastaan. Kun klo 11 illalla näin pitkälle oli päästy, kokoontuivat kaikki osakunnat ylioppilastalon juhlasaliin yhteiseen neuvotteluun. Siinä syntyi riitainen keskustelu, joka jäi tuloksettomaksi. Ylipäätään olivat eri osakunnat tulleet melkein yhtäpitävään päätökseen; karkotustuomiolla olisi ainoastaan akkunansärkijöitä rangaistava. Uusmaalaisissa oli 40 osallista (2 karkotettavaa), länsisuomalaisissa 70, savokarjalaisissa? (2 karkotettavaa), hämäläisissä 31, viipurilaisissa? — Klo 12 yöllä palasivat pohjalaiset lukuyhdistyksen saliin (yläkerrassa, Aleksanterinkadun puolella) jatkamaan kokoustaan. Siinä edellinen päätös vahvistettiin, nimittäin ettei ketään meikäläisistä karkotettaisi; muuten oli tutkijakunta jatkava työtään seuraavana päivänä. Kokous päättyi klo 2 yöllä.

Lauantaina 21 p:nä klo 8 aamulla vietiin rehtorille summittaiset tiedot — sillä torstaina hän oli ainoastaan semmoisia pyytänyt — osakuntien kokousten tuloksista, ja meni hän klo 9 niiden kanssa sijaiskanslerin luo. Yleiseen aavistettiin, että osakuntien määräämät rangaistukset eivät tyydyttäisi viranomaisia, sillä olihan niistä päättäen ainoastaan akkunainsärkemistä rikoksena pidetty — siis sitä puolta mielenosotuksesta, joka ei ollenkaan kuulunut ohjelmaan, vaan, tapahtuneena tämän jälkeen, oikeastaan olisi ollut siitä erotettava.

Tänä päivänä osakunnat jälleen pitivät kokouksia, jatkaen asian tutkimusta ja oikeudenkäyntiä, jonka ohella muutamat osakunnat muuttivat päätöksiiän. Pohjalaiset kokoontuivat klo 10 a.p. laulusaliin. Nyt ilmestyi heidänkin joukossa yksi akkunansärkijä, joka tuomittiin relegatsioniin; kolme muuta tuomittiin saamaan varoituksen osakunnan edessä. Tänä nousei karkotettavien luku (yhteensä kaikissa osakunnissa) 8:aan.

Edellisenä iltapäivänä olivat pedellit ja vahtimestarit taasen juosseet ympäri kaupunkia kutsumassa ylioppilaita kokoontumaan yliopiston juhlasaliin klo 12 lauantaina, ja yleinen oli huhu, että silloin yliopiston sulkeminen julistettaisiin; mutta myöhemmin kutsumus peruutettiin, niin että kokous jäi pitämättä.

Lauantaina iltapäivällä kutsuttiin kuraattorit rehtorin luokse, ja tämä pyysi nyt heiltä syyllisten nimiluettelot, luvaten kunniasanallaan että ne jäisivät hänen huostaansa, tulematta muitten nähtäviksi. Viipurilaiset, hämäläiset ja savokarjalaiset suostuivat pyyntöön, mutta muut osakunnat kieltäytyivät luetteloja antamasta. Pohjalais-osakunnan enemmistö oli kyllä sitä mieltä, että luettelo olisi ollut annettava, mutta kun (epäilemättä liiallisesta) hienotunteisuudesta päätettiin kysyä syyllisiltä itseltä heidän mieltään, ja useimmat näistä panivat vastaan, täytyi viedä rehtorille kieltävä vastaus. Rehtori oli näyttänyt synkkämieliseltä saadessaan tämän tiedon ja lausunut, että jos asia sanomalehtien kautta tulee Pietarissa tunnetuksi, niin voidaan sieltä määrätä uusi tutkimus toimeenpantavaksi. — Tämän jälkeen lähetettiin kaikki asiapaperit Pietariin. Mikäli professorien mieli tuli tunnetuksi ylioppilasten kesken, näyttivät he yhä arvelevan että yliopiston sulkeminen oli aivan mahdollinen.

Niinkuin edellisestä näkyy, olivat mielenosotuksen aiheuttamat kokoukset täyttäneet koko viikon. Levottomuus ja jännitys olivat niin suuret, että rauhallisesta työstä ei ollut paljon puhetta. Luentojenkin pito joutui epäjärjestykseen, ja milloin ylioppilaat eivät olleet kokouksissa, istuivat he ravintoloissa ja kahviloissa väitellen ja neuvotellen päivän suuresta kysymyksestä. Kun asia oli mennyt Pietariin, tuli, entisen levottomuuden vastakohtana, hiljainen odotuksen aika, joka venyi niin pitkäksi, että koko juttu melkein oli unohtumaisillaan. Tällä väliajalla sattui keisarin syntymäpäivä, huhtikuun 29:s, ja sen johdosta levisi, arvatenkin hyvässä tarkoituksessa tekaistu, huhu (jonka Helsingfors Dagblad saatti julkisuuteenkin) että suuriruhtinas sinä päivänä armosta vapauttaisi naukujat edesvastauksesta. Se ei kuitenkaan toteutunut: turhaan odotettiin sähkösanomaa Pietarista, turhaan että Kothen ilmottaisi uuden kokouksen.

Sunnuntaina 30 p:nä oli pohjalaisilla tavallinen viikkokokous, ja siinä annettiin naukujille ylempänä mainittu muistutus ("föreställning" taikka "skrapa"). Myöskin päätettiin torstaina 4 p:nä toukokuuta viettää juhla eroavan inspehtorin, Yrjö Koskisen, kunniaksi, mutta siitä ei tullut mitään, sillä levottomuus alkoi uudestaan.

Tiistaina 2 p:nä toukokuuta myrskyn enteet esiintyivät mitä uhkaavimmin. Ylioppilaat kiellettiin lähtemästä Helsingistä, ja pohjalaiset kiellettiin viettämästä Koskisen eroajajuhlaa; heidän tuli odottaa, kunnes naukujaisjuttu oli suoritettu, ja rehtori luuli juuri torstain tulevan ratkaisevaksi päiväksi. Keskiviikkona taivas synkeni synkkenemistään. Kaupungissa kierteli mitä pelottavimpia huhuja. Yliopisto hajotetaan, sanottiin, niin että kukin tiedekunta sijotetaan eri paikkakuntaan. Yliopiston korkea kansleri luopuu virastaan, ja Adlerberg tehdään kansleriksi. Että yliopisto suljetaan puoleksitoista vuodeksi oli lievin, odotettavissa oleva ratkaisu. Huhu kanslerin luopumisesta ei mitenkään tuntunut mahdottomalta, sillä vanhastaan oli tietty, että kiihkovenäläiset, jotka muutenkin vihasivat Suomen erikoisasemaa, olivat tyytymättömiä siihen että Suomen yliopistolla oli ylhäisempi kansleri kuin millään toisella koko valtakunnassa. — Vihdoin rehtori torstaina iltapäivällä sai sijaiskanslerilta määräyksen, että yliopiston opettajat ja nuoriso olivat kutsuttavat kokoukseen juhlasaliin perjantaina klo 12.

Nyt tuli hätä niille, jotka olivat keskellä tenttipuuhia ja olivat toivoneet ennen lukukauden loppua voivansa suorittaa tutkinnon. Jos yliopisto joksikin aikaa suljettaisiin, menisi heiltä paljon aikaa hukkaan. Levottomuudessaan he riensivät professorien puheille, mutta nämä olivat hekin kerrassaan epätietoisia siitä mitä seuraavana päivänä tulisi tapahtumaan. Näin ollen toimittiin niinkuin sodassa, jolloin niinkuin tiedetään: leges silent. Semmoisille tentandeille, joilla oli ainoastaan yksi tai pari ainetta jällellä, antoivat opettajat arvolauseen joko kokonaan ilman kuulustelua (jos näet professorit ennestään vähänkään tunsivat heidän tietonsa) taikka sillä ehdolla, että he jälestäpäin suorittaisivat tenttinsä. Klo 10 torstai-iltana hist. kielitiet. osaston tentandit ilmottivat Z. Topeliukselle että olivat valmiit julkiseen

tutkintoon, ja ystävällisesti hän lupasi järjestää kaikki. N.s. scrutinium pidettiin sitte klo 9 perjantaiamuna, ja julkinen tutkinto tapahtui klo 1/2 10 — 1/2 12, jonka jälkeen lausunto julistettiin! — Minä olin itse yksi niistä, jotka tässä hälinässä tulivat filosofian kandidaateiksi, ja sain minä ilman tutkintoa arvolauseen Ahlqvistilta, jota vastoin minä myöhemmin kävin tentissä eläintieteen professorin Mäklinin luona.[13]

Perjantaina 5 p:nä klo 12 oli siis juhlasali täynnä akateemista yleisöä, ja jännityksellä siinä odotettiin mitä tuleman piti. Säännöllisen neljänneksen kuluttua sijaiskansleri ja professorit astuivat sisään. Paroni von Kothern oli juhlapuvussa ja näytti mahtavan juhlalliselta asettuessaan samaan paikkaan, josta hän 18 p:nä huhtik. oli pitänyt puheensa. Nyt hänellä oli keisarin allekirjoittama käskykirje, jonka hän luki kaikkien kuultavaksi. Kirje on täydellisenä julaistu ajan sanomalehdissä, mutta mainitsen tässä ainoastaan pääsisällyksen:

H. K. M:ttinsa oli professori Nordqvistin asunnon ulkopuolella tapahtuneista epäjärjestyksistä ja väkivaltaisista melskeistä lausunut erinomaisen tyytymättömyytensä sekä katsoen siihen, että mainittu sivistymätön ja rohkea julkeus, paitsi sitä että se soti lakia ja hyvää järjestystä vastaan, laadultaan oli vihollinen mielenosotus henkilöä vastaan, jonka toimen hallitus on hyväksynyt, tahtonut armossa määrätä, että, jollei 24 tunnin kuluessa tämän tiedoksi tultua kaikkia niitä ylioppilaita, jotka olivat osallisia mainitussa mielenosotuksessa, nimeltään ilmoiteta ansaittuun rangaistukseen saatettaviksi, yliopisto viipymättä suljettakoon toistaiseksi ja siihen asti, kunnes siitä toisin määrätään.

Julkiluettua käskykirjeen Kothern kehotti syyllisiä omin ehdoin ilmottamaan itsensä. Ilmotus oli tehtävä tiedekuntien dekaaneille ja tuli ylioppilasten sitä varten tiedekunnittain kokoontua lukusaleihin, joissa asia oli suoritettava saman päivän kuluessa, ennen klo 9 illalla!

Ei ollut enää arvelemisen sijaa. Yliopiston portaat olivat koko päivän täynnä ylioppilaita ja muutakin yleisöä. Kaikki oli liikkeellä. Z. Topeliuksen kuultiin lausuvan: "Kun miekka heiluu yllämme, niin täytyy tänne tulla, vaikkei olekaan mitään tekemistä." Syyllisiksi ilmottautui yhteensä 170 miestä.

Lauantaina 6 p:nä klo 9 a.p. alkoi kurinpitokomissionin työ. Ilmottautuneet kutsuttiin osakunnittani komissionin eteen ja jokaista tutkittiin erikseen. — Klo 6 i.p. oli tuomio julkaistava. Jo varhain ennen tätä määräaika alkoi yliopistoon tulvata väkeä. Ensin täytyivät portaat, sitte kokoontui kansaa yliopiston edustalle, niin että lopulta tuhansia käsittävä ihmispaljous oli koossa. Tunnelma vaati ylioppilaita laulamaan, ja koko isänmaallisten laulujen ohjelmisto tyhjennettiin, sillä kauan saatiin odottaa. Laulajille milloin taputettiin käsiä, milloin hurrattiin. Siinä oli elämää!

Vasta klo 8 kurinpitokomissionin tuomio julki lausuttiin: 92 ylioppilasta, jotka olivat olleet mukana sekä valmistavissa kokouksissa että mielenosotuksessa, tuomittiin 5 kuukauden karkotukseen, 49, jotka olivat olleet osallisina joko ainoastaan valmistavissa kokouksissa taikka ainoastaan mielenosotuksessa, 4 kuukauden karkotukseen; muut 29, joiden syyllisyys oli vähemmäksi havaittu, tuomittiin saamaan muistutuksen sopimattomasta käytöksestä.

Laulaen Porilaisten marssia koko ylioppilasten joukko sitte kulki Aleksanterinkatua pitkin talolleen. Kansan paljous kun heitä seurasi, oli katu aivan mustanaan väkeä, enimmäkseen yhteiskunnan ylemmistä luokista, ja kulku muistutti enemmän riemusaattoa kuin muuta. Ylioppilastalon edustalla kansanjoukot hajosivat. Noin 300 ylioppilaa sanottiin viettäneen iltansa Kaivohuoneella, ja oli siellä — niinkuin tavallista siihen aikaan — väkevillä juomilla ollut suuri merkitys ilon ja innostuksen nousuun nähden.

Toukokuun 13 p:nä ilmoitettiin tuomituille, että kansleri oli vahvistanut tuomion ja samalla määrännyt karkotusajan laskettavaksi syyskuun 1 p:stä, mikä tietysti suuressa määrässä enensi rangaistuksen ankaruutta.

Koska tässä kertomuksessa erityinen huomio on kiinnitetty pohjalaiseen osakuntaan, kannattanee mainita, että osakunta tuona levottomana lauantaina, jolloin mielenosotusjuttu ratkaistiin, aamupäivällä saattoi erästä toveria, nimeltä Reis, Oulusta, hänen viimeiseen lepokammioonsa. Vainajan omaisista seisoi haudan partaalla yksi ainoa, se nimittäin, jonka suru oli katkerin, vanha äiti.

Yrjö Koskisen erojaisjuhlan päiväksi määrättiin sittemmin toukokuun 10:s, mutta jäi se kuitenkin viettämättä. Syynä oli suuri perhesuru, joka häntä näinä päivinä kohtasi. Kaksi hänen nuorinta poikaansa kuoli kurkkumätään, ja kolmas sairasti edelleen samaa tautia. Kun lapset 8 p:nä klo 6 i.p. haudattiin, pohjalaiset osottaakseen myötätuntoansa yhtyivät surusaattoon; mutta isä oli niin masentunut, että hän ei jaksanut noudattaa kutsumusta juhlaan, vaan lähti ajaksi yksinäisyyteen maalle.

KESÄMATKALTA 1875

Ilta ja aamu Saarijärvellä.

Saarijärvi 18 p. heinäk.

Huoletti kiitelkoot muut alpein seutuja kauniiks,
Kauniimpi, kalliimpi on mulle mun syntymämaa.

Oliko sokea runoilija, joka lauloi näin, käynyt Saarijärvellä, ennenkuin menetti näkönsä, sitä en tiedä; mutta olemattakaan runoilija voi matkailija nähdä, että Saarijärvi on niitä Suomen seutuja, jotka luonnonkauneudessa kilpailevat monen siinä kohden huomattavimman kanssa maailmassa. Sitä paitsi Saarijärvi on klassillisesti soiva nimi kirjallisuushistoriassamme. Toinen semmoinen on Ruovesi. Molemmat ovat erottumattomasti kiintyneet Runebergin nimeen. Saarijärven Kalmarilla on vastineensa Ruoveden Ritoniemessä. Kummassakin talossa Runeberg on ylioppilaana asunut. Näillä seuduilla hänen suuri henkensä on täyttynyt suomalaisilla kuvilla, hänen eläessään keskellä puhtaasti suomalaista luontoa, keskellä turmeltumatonta, puhtaasti suomalaista väestöä. Ruovedellä runoilija sepitti Hirvenhihtäjain ihanat laulut; Saarijärvellä hän oppi tuntemaan Paavon.

Matkalle lähtiessäni sain muutamalta ystävältä kirjeen, jonka osote oli: "Saarijärvi, Kalmari." Ja sitten etenin pitkin Kyrönjoen vartta, missä ruislaiho aaltoili sylenkorkeana ja silmäkantamattoman laajana. Tämä maa on viljavaa. Kaikki koululapsetkin tietävät, että se kasvattaa isojuväistä ruista. Mutta tämä maa tuottaa muutakin. Kodissaan, aaltoilevien vainioiden keskellä, viserteli laululintunen,[14] joka juur'ikään oli etelästä palannut ilahduttaakseen luonnostaan hieman raskaita mieliämme. Napuen kylän ympärillä ruis lainehti sotaisten muistojen maalla, vainioilla, joilla muinoin tuhannet Suomen miehet olivat vuodattaneet sydänverensä ja vaipuneet epätoivoon, pelastaen silloin niinkuin useimmiten muulloinkin ainoastaan kunniansa.

Edelleen sivuutin peltoja, kyliä, kuivia kivimäkiä, kytömaita viivasuorine, satasylläisine ojineen tullakseni Lapuan Isoonkylään, missä von Döbeln sai verisen voittonsa; sen jälkeen yhä edelleen Lapuanjoen rantaa, jolla nummiluonto alkaa, Salmeen, missä Adlercreutz taisteli, sitte synkempien seutujen halki, Alajärven metsien kautta ja kanervakukkanummien yli Karstulan Lintulahdelle, missä von Fieandt tappeli.

Lintulahdella tapasin vanhan muorin, joka oli ollut seitsenvuotias tyttö silloin kun suomalaiset ja venäläiset seisovivat toiset toisella toisella puolella Lintulahtea, lähettäen veden yli kuolemaniskuja toisiansa vastaan. Muori oli reipas ja sanoi hyvin muistavansa sen päivän, "kun tässä Lintulahdella oli sota". Karstula on autiota seutua niinkuin Alajärvi, mutta Lintulahden majatalo sijaitsee somasti järvenrannalla, samoin kuin seuraavakin, Isomöttölä. Sieltä kulkee tie kaksi majatalon väliä metsä- ja nummiseutujen kautta Kalmarin taloon, joka on ensimmäinen majatalo Saarijärven alueella.

Otin kirjeen taskustani ja astuin sisään saajan luokse. Hänen huoneessaan tapasin tutun ylioppilaan puhdistamassa metsästyspyssyä — siis samassa toimesta, jossa varmaankin usein Runebergkin ennen muinoin nähtiin, kun astuttiin hänen kamariinsa täällä Kalmarin talossa.

Ylioppilas, eräs sitä lajia, jota

— viel' ei paina murhe muu, kuin että viiksetön on suu,

rupesi oppaakseni paikalla. Talo, joka nyt on muutaman talonpojan oma, oli aikoinaan asessori Danielson vainajan hallussa, jonka luona Runeberg oli kotiopettajana. Se sijaitsee rakennuksineen aivan tien varrella ja molemmiin puolin on vettä. Idässä, pihan alapuolella on pieni Heralampi; länteen päin maa laskee niittyä kohti, jonka tuolla puolen Kalmarin järven lahdemat lepäävät honkametsäisten harjujen välissä. Sinne päin on kaunis näköala asuinrakennuksen akkunoista, joka on niiltä ajoilta, jolloin talo oli herrasmiehen käsissä. Rakennuksen ja tien välillä on pienoinen puutarha ja siinä vanha sireenipensasmaja. Siinä sanotaan Runebergin runoilleen "Mustasukkaisuuden yöt". Nyt ovat sireenit niin levinneet, ettei niiden keskellä enään ole tilaa istua, vaan muodostavat ne melkein läpipääsemättömän tiheikön. Ei, läpätunkematon pensaikko ei ole, sillä kun aamulla katsoin ulos akkunasta puutarhaan, näin sen läpi tunkeutuvan, olemassaolostaan nauttien — "yhden niitä eläimiä, jotka" (käyttääkseni ranskalaista sanontatapaa) "ravitsevat itseään tammenterhoilla". Ylevästä alhaiseen j.n.e.

Oppaani vei minut mäkeä alas niitylle päin. Tässä oli muinoin ollut koivupuisto, joka oli ulottunut

niitylle. Nyt koivut olivat poissa. Talon nykyisen omistajan piti eräänä kesänä lähettää väkensä taittamaan lehtiä lampaille talveksi. Samassa hän katsoi ulos akkunasta ja näki tuuheat koivut. Parempia lehtiä ei ollut saatavissa ja sitä paitsi oli niin mukavaa taittaa lehtiä aivan kotinurkissa. Puiston kohtalo oli ratkaistu. Muuan renki oli kertonut tämän ylioppilaalle sanoen: "itkusilmin niitä koivuja hakkasi kumoon". — Puistossa oli ollut lehtimajoja ja ruohopenkereitä, joiden jälkiä huomaava katsoja näki kannoissa ja mättäissä, jotka olivat tasasuhtaisemmassa asemassa toisiinsa kuin luonnolliset. Niityllä oli kaksi lähdettä. Toisesta joimme raikasta vettä ja poimimme kypsyviä mesimarjoja sen partaalta. A propos marjoja, kertoi minulle ylioppilas, että eräs maisteri pahas oli viemäisillään häneltä hänen mielitietynsä. Hän oli siis kokenut muutakin murhetta kuin ylempänä mainittua. Sehän muistutti — Mustasukkaisuuden öistä!

Lähteellä kuulimme miten paimenet järveä ympäröivillä harjuilla huhuilivat kokoon sarvikkaita käskettäviään ja miten kaiku palautti äänet toiselta rannalta — ilma oli kirkas ja aurinko lähene taivaanranta.

Oli lauantai-ilta. Se joka on maalla asunut tietää, mikä suloinen rauha silloin laskeutuu seudun ylitse. On kuin luonto yhdessä työntekijän kanssa odottaisi lepopäivän tuloa.

Sunnuntai nousi kirkkaana ja lämpimänä. Harjut hehkuivat uuden auringon palossa, mutta järvi, jonka yllä yön sumut lepäsivät, näytti laajenneen mereksi. Kun astui ulos tämmöisenä aamuna, kun ruoho kimmelteli mattona, joka oli miljoonista timanteista kudottu, silloin tunsin luonnossa sen ihanan aurinkoisen aamutunnelman, joka on Runebergin sepitelmille ominainen ja hänen runoutensa unohtumaton tunnusmerkki.

Kun kävelee puolentoista virstaa muutaman harjun yli eteläiseen suuntaan Kalmarista, tulee Aholan taloon, joka muinoin oli asessori Danielsonin oma samoin kuin Kalmari. Talon asema oli erittäin soma pienen lammen rannalla. Kävelyä ei kadu, sillä se talonpoika, joka nyt 24 vuotta on siinä isännöinyt, on kiitettävällä huolella säilyttänyt asessorin aikuiset istutukset. Tuuheat, kauniit koivut pihan ympärillä loivat varjonsa rehevälle, puhtaalle nurmikolle, ja näköala koivujen, valkoisten pylväytäpaisten runkojen välitse niitty- ja metsärantaiselle järvelle tekee talon yhdeksi Saarijärven kauniimpia. Siitä oli omistaja nähtävästi ylpeä. Huomatessaan vieraita, jotka katselivat hänen taloaan ja sen ympäristöä, hän riensi kutsumaan meidät sisään. Hyvästi hoidetuissa huoneissa oli kaikki puhdasta ja siistiä, niinkuin valitettavasti ei tavallista ole varakkaimmissakaan suomalaisissa talonpoikauskodeissa. Meille tarjottiin hyvää kahvia, Geflen vaakunaa ja paperosseja. Isäntä itse ja hänen kuusi poikaansa eivät polttaneet tupakkaa; mutta vieraanvaraisuus ei sallinut vaatia samaa raittiutta oudoilta.

Kun me puolen tunnin päästä sanoimme hyvästi, isäntä saattoi meitä pihan veräjälle, vasta siellä lausuakseen viimeiset hyvästit. Pihalla oli äsken niitettyä heinää suovissa niinkuin niityllä ainakin. Ei edes polkuja johtanut sen yli, sillä talonväen sisäänkäytävä oli toisella puolella. Omistaja on niin arka talon entisten olojen säilyttämiseen nähden, ettei hän suvaitse jokapäiväisten jalkain tallata pihan nurmea.

Yhtenä iltana ja yhtenä aamupäivänä ennättää tuskin saada mitään mielikuvaa oudon paikkakunnan kansasta ja oloista. Epäilemätöntä on kumminkin, että täällä nykyään on toiset olot kuin Runebergin aikana ja että hänen mestarillisessa kuvauksessaan Saarijärven pitäjistä mainitaan monta piirrettä, jotka eroavat nykyisestä todellisuudesta. Niin esim. savupirttiä enää harvassa tavataan, eikä kotieläimet enään asu saman katon alla kuin niiden omistajat. Edelleen on entinen elämäntapojen yksinkertaisuus väistynyt ylellisyyden tieltä, jonka kasvava varallisuus on tuonut mukanaan.

Kalmarista on 17 virstaa kirkolle. Tällä välillä näkee Saarijärven kauniimmat näköalat: järviä ja metsäisiä harjuja kummallakin puolen tietä. (1875.)

Tämän pikakuvauksen lähetin aikoinaan matkakirjeenä Morgonbladetiin. Eihän sillä muuta arvoa ole kuin että se näyttää, kuinka Runebergin ajan jäljet Kalmarilla olivat vähiin kuluneet tai oikeammin tykkänään hävinneet jo 1875, kaksi vuotta ennen runoilijan kuolemaa. (1911.)

Olavinlinnan 400-vuotisjuhla

28 ja 29 p. heinäk. 1875.

I.

Mikä erotus Länsi- ja Itä-Suomen maisemain välillä! Siellä jokia juoksee läpi laajain viljelysmaiden, joiden tieltä metsien täytyy väistyä yhä edemmäs ja edemmäs, ja joiden yli vanhat kivikirkot jyrkkine, naakkain rakastamme kattoineen kauas näkyvät — täällä taas järviä loppumattomissa jonoissa

siintää, metsäisiä saaria täynnä, ja rannatkin metsäisiä, niin että niiltä vain harvoin pilkistää talo pienten peltojen keskellä. Joskus kirkkokin tulee näkyviin, mutta se on useimmiten puusta rakennettu ja uudenaikainen ja siis tyyliön. Kumminkaan ei täällä näytä ollenkaan kuolleelta, ei ainakaan suurilla valtareiteillä. Kallaveden ja Saimaan ulapoita kyntää noin 70 isompaa ja pienempää höyrylaivaa.

Näillä seuduilla on elämää ja liikettä, mutta laadultaan erikoista; näyttää kuin ne olisivat eilen alkaneet, jota vastoin Länsi-Suomessa yksin vainiotkin kertovat lukuisista sukupolvista, jotka niillä ovat astuneet milloin keveitä milloin raskaita askeleita auran jälessä.

Ja kuitenkin, miten pitkällisiä esitöitä onkaan tarvittu, ennenkuin se toimielias elämä, joka nyt tavataan laajassa Savossa, on vauhtiinsa päässyt! Siihen on mennyt neljä vuosisataa.

Tutkiessaan maakuntansa historiaa savolainen saattaa suurpiirteisesti noudattaa havainto-opetusmetodia.

Olavinlinna on Savon "viljelyksen kehto", ja kehto on vielä paikallaan, nuoren sukukunnan kunnioituksen esineenä.

Herra Eerikki Akselinpoika Tott perusti linnan pienelle kalliosaarelle Kyrönsalmessa, sillä tällä paikalla laajat järvet pohjoisessa ja etelässä kapenevat virtavaksi salmeksi. Tämän aseman hallitsijan oli helppo estää kulku Saimaan vesiltä pohjoisemmille. Hän tahtoi tähän rakentaa vahvan varustuksen Ruotsin vallalle, ja yrittäminen onnistui.

Niin, Tottin suunnitelma seisoo tänäkin päivänä toteutuneena salmen saarella, mutta kulku etelästä pohjoiseen ja päinvastoin on vapaa. Ylöspäin ja alaspäin virtaa höyrylaivat puhkuu, ilman että risahdusta vanhasta linnasta kuuluu.

Kumminkaan ei sääntöä poikkeuksetta.

Olavinpäivänä heinäkuun 28:ntena, aamulla, tykkien pauke jälleen herätti linnan kaiun, joka oli luullut päässeensä ikuisen lepoon, ja vanha Olavinlinna otti muuriensa suojiin vetääkseen kaiken kansan, joka lähettyvillä liikkui.

Linnan teki mieli palauttaa nuoruutensa tunnelma, se tahtoi kuulla tykkien jylinää, huutoa ja iloa ja riemua muuriensa sisällä.

Olavinlinnan 400-vuotisjuhlan ensimmäinen näytös tapahtui torilla kaupungissa, joka sijaitsee salmen läntisen rannan mäillä ja niiden välimailloilla. Aamulla varhain juhlapukuinen yleisö kokoontui sinne jumalanpalvelusta pitämään, ja rovasti A. J. Gummerus saarnasi tekstistä (Jes. 12, 1 ja Ps. 35, 18): *Silloin pitää sinun sanoman: minä kiitän sinua, Herra, ettäs vihainen olet ollut minun päälleni; mutta sinun vihas on palannut, ja sinä lohdutat minua. Minä kiitän sinua suuressa seurakunnassa: paljon kansan keskellä minä sinua ylistän.*

Keskipäivän aurinko paistoi, kun alukset kaupungin puolelta virran poikki lähestyivät linnaa, jonka muurit jyrkästi nousevat vedestä. Tykkien jyrinästä hätääntyneinä pääskyselä kiersivät linnan kolmen jäljellä olevan tornin ympärillä. Ilma oli kuin muistoista kylläinen, niin vilvakka ja lempeä yhdellä kertaa. Minun muistui mieleeni Shakespearen säkeet:

On kaunis tämä linnan paikka; ilma
Suloinen, vieno hentoj' aistejamme
Sukoillen kuihkoo.

Kesävieraan pääskyn
Tuon templin-asujamen, pesät hauskat
Todistaa että huokuu täällä taivaan
Imanne henki. Joka nurkkaan, soppeen
Ja patsaaseen ja räystääseen se tehnyt
On riippumajan kehdoiks poikasilleen.
Miss' asuu lintu tää ja pesii, siellä,
Sen olen huomannut, on ilma lauha.

Linna on valmistautunut vastaanottamaan vieraita. Ulkoporttaalin yläpuolella luettiin latinankielinen tervehdys: "Hyvä ja onnellinen olkoon tämä päivä, jonka muistoa tulevat sukukunnat säilyttävät." Ja edelleen luettiin toisten porttaalien yläpuolella, joiden kautta astutaan kahteen pieneen linnapihaan, niinikään latinankielellä: "Jumala liittäköön onnellisia aikakausia entisiin"; "Oi autuaat, moninkerroin autuaat ne, jotka ovat saaneet kuolla esi-isien silmien edessä"; sekä vihdoin: "Neljä sataa vuotta katsoo alas meihin."

Tämä viimeinen kirjoitus oli sen porttaalin sisäpuolella, joka avautuu suureen linnapihaan. Tämä piha

on rajaviivoiltaan tasakylkinen kolmio, ja mainitusta portaalista tullessa on kolmion asema suoraan vastapäätä. Ylt'ympäri pihaa linnarakennus kohoaa penkereenmuotoisesti. Alkuaan on linna ollut viiden tornin varustama ja koristama. Niitä on vain kolme jäljellä, kaikki pohjoispuolella eli vasemmalla sisääntulijasta. Oikealla, rakennuksen etäisimmässä kulmassa nousi muinoin paksu torni, "bastion Dick".

Suuressa linnapihassa suoritettiin juhlaohjelman pääosa, ja se oli sitä varten koristettu. Keskelle peräseinää tai muuria oli puhujalava rakennettu, ruhtinaallinen kruunu yläpuolella, ja lähinnä Runebergin sekä von Döbelnin ja Sandelsin mitaljonimuotokuvien ympäröimänä. Tältä keskuskohdalta sisäänkäytävää päin oli pystytetty rivi vihreillä köynnöksillä ja kukilla koristettuja riukuja, joihin oli kiinnitetty linnan historiassa mainittujen miesten nimi- ja vaakunakilpiä.

Kun kellon lyödessä 12 viimeinen tykinlaukaus pamahti läntisimmästä tornista, kun yleisö oli asettunut istumaan penkeille pihalle taikka pengermäisille muureille taikka mahtaville portaille, jotka ulkopuolitse johtavat "bastion Dick'iin" taikka seisomaan muuriaukkoihin ja akkunoihin, kun kesäaurinko valoi kirkkainta valoaan linnan ja sen vieraitten ylitse, kun vihdoin 30-vuotisen sodan marssi soi linnapihan yli, kautta holvien ja muurien yli kauas lainehtivaan ja vihantaan luontoon linnan ympärillä — silloin virisi oikea kansallisjuhlan tunnelma.

Professori Aug. Ahlqvistin juhlapuhe jakaantui kolmeen jaksoon. Ensin hän muistutti siitä karaistusta metsäkansasta, jolla neljäsataa vuotta sitten oli voimaa rakentaa nämä suojaavat muurit ja tornit, sen jälkeen hän kiinnitti huomion siihen rohkeaan mieheen, joka uskalsi laatia ja kykeni toteuttamaan suunnitelman rakentaa linna vihollisten maahan, sillä tämä seutu oli silloin Suomen rajan ulkopuolella, sekä selosti vihdoin vanhan varustuksen tehtävän vuosisatojen halki. Olavinlinna rakennettiin suojaamaan näitä seutuja säälimättömiä vihollisia vastaan; vanha vartija täyttikin nuoruudenikänsä tämän tehtävän sankarin tavalla. Sittemmin tuli hänen asiakseen näissä seuduissa ylläpitää lakia ja oikeutta, ja tälläkin toimellaan hän on ansainnut kunniakruunun. Nyt ei vanhalla linnalla enään ole muuta virkaa kuin kertoa tarinoita menneistä ajoista, varottaa ja kehottaa nuorempia sukupolvia. Erityisellä innolla puhuja kuvaili Ruotsin ajan menestyksellistä sivistystyötä, joka velvottaa meidät katoamattomaan kiitollisuudenvelkaan.[15]

Tämän jälkeen tulivat viralliset puheet, ja luettiin julki Suomen Muinaismuistoyhdistyksen adressi, jossa lyhyesti, mutta ylevin sanoin mieleen saatettiin Savonlinnan muinoinen merkitys Savonmaalle, sen merkitys nykyajalle jalona muistomerkkinä esi-isien tuimilta, kovilta ajoilta sekä vihdoin esiintuotiin kiitokset juh latoimikunnalle ja Savonlinnan kaupungille siitä mitä se oli tehnyt menneitten aikojen muiston viettämiseksi ja elvyttämiseksi.

Mieskuoro lauloi sitten orkesterin säestämänä Maamme- ja Savolaisen laulun.[16]

Siihen päättyi tämä juhlaohjelman osasto.

Päivälliset syötiin kaupungissa, kolmessa eri paikassa.

Juhlatanssiaiset "bastion Dick'issä" olivat mielestäni koko juhlan tunnelmallisin osa. Nuoruutta, kauneutta ja säteilevää iloa harmaitten holvien alla, alaltaan ympyriäisessä, muinoinen tornin jalkaa kiertävässä salissa! Toista sylvä paksuissa muureissa oli vihreään puettuja kammioita — tykin aukkoja. Salin valaisivat holviin ripustetut kynttiläkruunut; kahdesta leveästä muuriaukeamasta oli vapaa näköala linnapihaan, johon sinne tänne asetetut maljatulet loivat himmeän valaistuksen.

En oikein tiedä kuinka kuvaisin ihmeellistä tunnelmaa, joka lepäsi tämän kaiken yli. Milloin oli kuin olisivat vanhat muurit olleet suutuksissaan siitä turhuudesta, jonka näkivät suojissaan, oli kuin ne olisivat luulleet lasten tekevän heistä pilkkaa; mutta sitten ne taas hymyilivät, niinkuin raskaitten vuosien uurtamat kasvot hymyilevät, äärettömän hellästi, äärettömän anteeksiantavaisesti. Ne iloitsivat siitä, että nuoruus oli niin yhdenlaatuinen vuosisadasta vuosisataan, ja pidättivät synkät tarinansa veritöistä ja väkivallasta. Ne sallivat lasten laskea leikkiä ja nauraa, suunnaten vakavat katseensa uinuvaan ympäristöön.

Ja katso! Nuortenkin mieli kääntyi samaan suuntaan. Runoilija (Julius Krohn) puhui aamun koittaessa isänmaan aamusta, ja muinaisuus ja nykyaika ja tulevaisuus sulivat yhteen satavuotisjuhlan ihanimmalla hetkellä:

"Kunnioitetut juh lavieraat!

"Yö nyt jo on melkein loppunut, meidän lyhyt kesäyö. Vielä muutama hetki, niin uusi päivä valkenee, uusi aurinko koittaa. Kun me silloin katsahdamme ulos näistä linnan tykkireijistä, niin näemme taas joka haaralla ympärillämme selvästi Savon ihanat maisemat. Me näemme ihastellen nuot sadat saaret ja salmet, nuot avarat, kiiltävät seljät ja tyynnet rauhaiset lahdemat, nuot ihanat, vihriät koivikot ja nuot korkeat loukeroiset kalliot. Niin on myös koko Suomen kansalle uusi aurinko koittanut, uusi päivä

valjennut. Sen silmä on nyt auki, sen sydän auki näkemään ja ihmettelemään, ihaillemaan, rakastamaan tätä kaunista, ihanata isänmaatansa! Eikö se ole sitä jo ennenkin ihaellut ja rakastanut? — Kunnioitetut kansalaiset! Kuka meistä ei olisi tuntenut kuinka nähtyämme ihanaisen, suloisen naisen mieli ihastuu, sydän syytty! Mutta vasta se, jolle on ollut suotu onni että hän on saanut *omana vaimonaan* sulkea rintaansa semmoisen ihanan, suloisen olennon, se oikein tietää mikä rakkaus on. Nyt vasta kun Suomenmaa on yksin meidän omamme, tietää myös Suomen kansa vasta täydesti, mitä isänmaanrakkaus on.

"Ja tämä isänmaa, tämä ihana, armas, suloinen isänmaa, eikö se tässä silmiemme edessä leviä semmoisena, että sen eteen olisi suurin onni saada kuolla! — ei, ei kuolla, vaan vielä enemmän — saada *elää* ja tehdä työtä, niinkuin rakkaimpansa hyväksi on niin autuasta elää ja tehdä työtä! Kansalaiset! Yö on päättynyt. Sen kanssa on aika hälvetä kaikkien unelmien, olivat ne kuinka ihania ja suloisia hyvänsä. Nyt on päivä, ja päivä ei tyydy unelmiin, se vaatii työtä. Työhön siis, työhön ahkeraan, rohkeaan, innokkaaseen jokainen Suomen mies, jokainen Suomen nainen, ja koska taas uusi vuosisata on vierryt näiden harmaitten muurien yli, on oleva mahtavampana, ihanampana tämä Suomenmaa, tämä isänmaa, joka meille kaikesta maan päällä on armahin ja kallihin. Eläköön Suomenmaa, eläköön isänmaa!"

Ja jälleen Maamme- ja Savolaisen laulun sävelet kaikuivat vanhassa linnassa.

Yö oli mennyt!

II.

Oletko käynyt Punkaharjulla?

Jos olet nähnyt Punkaharjun ja Imatran, olet nähnyt mitä Suomen luonnolla on ihaninta.

Matkusta jonakin iltana, kun päivä laskee ja tuuli on vaiennut, pitkin puolen peninkuorman pitkään harjua, jonka luojankäsi on heittänyt sillaksi Puruveden laajojen ulappain poikki — se on ihanaa. Ei, siellä ei sanota: on kaunista, on ihanaa, ollaan ääneti ja annetaan suomalaisen luonnon hengen täyttää sydän. Jos joku ajatus selviää, niin on se tuskin muuta kuin muunnelma runoilijan huudahduksesta: "Maan eestä kuolisitko tään!"

Olavinlinnan 400-vuotisjuhlan toimikunta oli perjantaiksi toimeenpannut huvimatkan Punkaharjulle. Oltiin hyvällä tuulella ja iloisia, niinkuin kuvitella voi. Luonnon kauneutta ihailtiin, tanssittiin, laulettiin, puheita pidettiin, niin kauan kuin iltaa ja yötä kesti.

Eivätkä kumminkaan kaikki mukana olijat olleet tyytyväisiä. Ei täälläkään yhdistävä, ylevä tunnelma päässyt pysyvään valtaan.

Punkaharjulla ei olekaan, mielestäni, suuressa seurassa käytävä. Sen koivut ja hongat rakastavat yksinäisiä, hiljaisia ystäviä. Niille ne juttelevat kauniita satujaan; suuressa seurassa ne vaikenevat.

Unohtumaton on Olavinlinnan vuosisataisjuhla, sillä Olavinlinna ja Punkaharju valloittavat väkisin joka sydämen, joka ne on nähnyt. Matkusta sinne ja koe se. Mutta matkusta kaikin mokomin ennen vuotta 1975, sillä silloin et enää ole olemassa. Olavinlinna on silloin harmaampi ja Punkaharju ehkä vihreämpi; mutta uusi sukukunta jatkaa silloin Suomen tulevaisuuden valoisaa unelmakerrontaa, johon ne kävijää kehottavat. Uneksi siellä yö taikka pari; mutta nouse sitte auringon kera työhön! (1875.)

Kirje E. Nervanderin toimittamaan Åbo Posteniin. Toiset saman ajan lehdet sisältävät seikkaperäisempiä kertomuksia juhlasta; minä koetin kuvata tunnelmaa, joka ainakin vahvasti vaikutti minuun. Silloinhan ensi kerran näin Savon Olavinlinnan ja Punkaharjun. (1911.)

KAARLO ALFRED CASTRÉN

Tilastotieteilijät ovat laskeneet ihmisen keskimääräisen iän olevan noin 33 vuotta. Sentähden ei ole ihme että lähes kaksi kertaa niin kauan elänyt ympärillään näkee enään ani harvat niistä, joiden seurassa hän iloitsi nuoruuden keväästä ja valmistautui elämän taipaleelle. Lähimmistä koulutovereistani ovat useimmat aikoja sitten menneet sitä tietä, jolta kukaan ei palaa. Ensimmäisiä menijöitä oli Kaarlo Alfred Castrén, mutta huolimatta nuoresta iästään, hän oli siitä merkillinen, että hän enemmän kuin monet muut, kymmeniä vuosia kauemmin eläneet toverit ansaitsee elää jälkimaailmankin muistossa. Castrén näet ei ollut ainoastaan "lupaava" nuorukainen, joka jätti kauniin muiston lähimpiin ystäviinsä, vaan hän ennätti jo niinä vuosina, jotka tavallisesti kokonaan kuluvat valmistuspuuhiin, suorittaa semmoisen elämäntyön alun, joka säilyttää hänen nimensä kirjallisuudessamme. Kun otan tässä piirtääkseni niin varhain poismenneen ystävän kuvan, en siis yksistään viihdytä mieltäni vanhoissa muistoissa, vaan koetan luoda elävää sisältöä nimeen, jonka moni nuorempikin tuntee.

* * * * *

Castrén oli syntynyt Sotkamossa 26 p. marrask. 1845. Hänen isänsä, pitäjänkirjuri Reinhold Castrén, entisen sotilaan ja Hyrynsalmen nimismiehen Gustav Adolf Castrénin poika, oli tunnettua pohjoispohjanmaalaista sukua, jonka kantaisä Olaus Castrénius kumminkin oli hämäläistä alkuperää, Hollolan Linnan rusthollista kotoisin. Muistutan tästä sen vuoksi, että Kaarlo Castrén joskus käytti kirjailijanimeä Linnanen. Äiti oli Sotkamon nimismiehen Johan Cajanin tytär Johanna Elisabet, ja siis hänkin laajalle levinnyttä pohjalaista pappis- ja virkamiessukua. Reinhold Castrén ja Johanna Cajan olivat varhain, edellinen 22 ja jälkimäinen 21 vuoden vanhana, vastoin omaistensa neuvoja menneet naimisiin, ja heidän perustamansa koti tuli yhtä varattomaksi kuin lapsi- ja kärsimysriikkaaksi. Lapsia heille syntyi 12-13 vuoden kuluessa seitsemän, mutta toimeentulon ehdot eivät suinkaan suhteellisesti parantuneet, jos ollenkaan. Syy oli miehen. Virka oli mitätön, ja ylläpitääkseen perhettään maanviljelijänä — hän omisti näet varhemmin Yli-Sotkamon Hyttilän, jossa Kaarlo Alfred syntyi, ja elämänsä viimeisenä aikana Ala-Sotkamon Tervon tilan — hänen olisi pitänyt osottaa toimeliaisuutta, joka oli hänen luonnolleen vieras; hän näet eli säännöttömästi sekä laiminlöi tehtävänsä ja perheenisän yksinkertaisimmatkin velvollisuudet. Ollen suuri hevosintoilija sanotaan hänen pitäneen parempaa huolta hevosistaan kuin lapsistaan; hän talutti hevosensa aittaan syömään viljaa lasten kaivatessa leipää, ja kun hän palasi matkoiltaan, joilla oli ajanut kilpaa muitten hevoshuijarien kanssa, ei hänen kotiatulonsa ollut omaisille iloksi. Kerrankin hän oli ajanut kumoon kiviläjään ja kauan kesti ennenkuin hänen siitä saamansa haavat ja kuhmut paranivat. Mutta, niinkuin monesti on laita, mitä kehnempi perheenisä sitä etevämpi äiti. Rouva Johanna Castrén oli tuota hiljaista, vakavaa, uskollista, hienotunteista lajia naisia, joiden kestävyyttä kärsimyksissä ja kovissa kohtaloissa me ihmettelemme ja ihailimme voimatta sitä selittää. Sukulaistensa ja ystäviensä avulla hän ei ainoastaan mitenkuten hoitanut lapsiansa, vaan teki sen niin, että lapsista köyhä koti oli mitä rakkainta he tiesivät. Reinhold Castrén kuoli 1849, ennenkuin oli täyttänyt 38 vuotta, ja silloin jäi Johanna rouva yksin huolehtimaan lapsistaan. Niitä oli elossa kuusi — vanhin poika oli kuollut 12-vuotiaana, ja yksi 10-vuotinen tytär oli vähämielinen. Äiti oli nääntymässä kuormansa alle, eikä muuta neuvoa ollut kuin hajottaa lapsilauma, lähettää toinen toisaalle, toinen toisaalle varakkaampien sukulaisten hoidettavaksi. Silloin nuorin lapsista, Kaarlo eli Kalle, niinkuin häntä kotona ja toverien kesken nimitettiin, 1851 joutui setänsä Lauri Maunu Castrénin luokse, joka edellisenä vuonna oli tullut kappalaiseksi Kempeleeseen, kymmenkunta kilometriä Oulun kaupungista. Tästä johtui että Castrénin varsinaiset poikaimuistot olivat Kempeleestä ja Oulun tienoilta yleensä, mutta niitä syvemmillä hän säilytti sisässään vahvan kerroksen muistoja ja vaikutelmia Sotkamosta. Vaikka hän oli sieltä eronnut kuusivuotiaana eikä liene siellä käynyt ennenkuin oli täyskasvanut, eli äiti ja lapsuudenkoti kirkkaana hänen sydämessään. Niin pian kun hän oppi kirjoittamaan, hän alkoi vaihtaa kirjeitä äitinsä kanssa, ja kaukanakin hän seurasi tämän elämää, kuvitellen, saamiensa tietojen mukaan, kuinka äiti asui häntä varten muutamalle niemelle pappilan[17] maalle rakennetussa kaksisuojaissessa asunnossa, erään vanhemman sisaren, Eva Sofia Cajanin, ja sen lapsen kanssa, jolle vähämielisyytensä tähden ei ollut rakkautta ja kärsivällisyyttä muualla tarjona, kuinka äiti ansaitsi pienen kodin tarpeet suorittaen ompelu- ja muita töitä pitäjäläisille ja kuinka hän hiljaisen, rakastettavan luonteensa vuoksi oli kaikkien suosima, niin että "Johanna täti", joksi häntä sanottiin, ehdottomasti oli tarpeellinen niin iloisten kuin surullistenkin juhlien valmistuksissa ja vietossa ympäri pitäjää. Totta tosiaan, jos se on rakkaus, joka tekee kodin kodiksi, niin Johanna tädin perhe oli vain näennäisesti hajaantunut. Äidinrakkaus ei ollut lakannut vaikuttamasta poissa oleviinkaan. Ainakin luulen Kaarlo Castrénin varhaisen sielunvoimien kypsynnän ja myöskin hänen luonteensa laadun suuressa määrässä johtuneen siitä, että hän äidistään erotettunakin eli jonkunlaisessa henkisessä yhteydessä armahan emonsa, kaunihin kantajansa kanssa. Mutta vielä sekin tästä johtui, että syntymäseutujen luonnonkauneus ja vakava, herkkätunteinen kansa, joihin Castrén myöhemmin uudelleen ja syvemmin tutustui, elivät hänen sydämessään erikoisen heleinä. Muistan monen illan kouluajalta, jolloin minä, karkealuontoisemman Etelä-Pohjanmaan lapsena, ihailen kuuntelin hänen vilkkaita kuvauksiaan Sotkamosta.

* * * * *

Setä, joka myöskin oli veljensä pojan kummisetä, kohteli häntä kuin omia lapsiaan, ja Kaarlo sai häneltä itseltään ensimmäisen opetuksensa, mikä oli sitä luonnollisempi, kun pari serkkua oli miltei samanikäistä. Lukeminen kotona jatkui v:een 1858, jolloin pastori Castrén tuli Kälviän kirkkoherraksi, myöhemmin rovastiksi. Syksyllä s.v. lähetettiin näet Kaarlo serkkunsa, Adolfin eli Adin, kanssa Vaasan kouluun ja otettiin siellä toiselle luokalle. Silloin alkoi tuttavuutemme; oltuani jo ennen koulussa olin minäkin samaan aikaan kohonnut mainitulle opinasteelle. En kumminkaan näiltä ajoilta vanhassa Vaasassa muista mitään erikoisempaa Castrénista. Sen vain tiedän, että molemmat olimme kaksi vuotta toisella luokalla, ja myöskin sen että Castrénin koulunkäynti oli lähellä päätyä siihen. Jostakin syystä — luultavimmin kustannusten pelosta — oli sedässä herännyt ajatus valita Kaarlolle toinen elämänura kuin lukumiehen. Poika pantiin oppilaaksi Alavuden apteekkiin. Kuitenkaan hän ei sinne pitkäksi ajaksi jäänyt. Castrén näet lueskeli itseksensä koulukirjojaan, ja kun niin onnellisesti sattui, että 1861 Kokkolassa avattiin uusi yliaikeiskoulu, hän pääsi tähän, lähellä kotipitäjää sijaitsevaan laitokseen jatkamaan opintojaan.[18] Ja nyt hän edistyi semmoisella vauhdilla, että me jälleen yhdyimme lukiossa 1862, oppilaitoksen ollessa viimeistä vuottaan Pietarsaareissa, mihin se oli muutettu Vaasan palon jälkeen 1852. V. 1863 lukio muutettiin takaisin (uuteen) Vaasaan, ja sinne muutimme me oppilaat tietenkin mukana. Lukiossa Kaarle Castrén yhtyi puolitoista vuotta vanhemman veljensä Reinholdin eli Rennen kanssa, joka kasvatettuna tätinsä miehen, pastori Kaarle Abraham Keckmanin, luona oli käynyt Oulun koulua. Hän oli vähemmän lahjakas kuin nuorempi veli, mutta veljeksien välillä vallitsi aina, ehkä yhteisen rakkaan äidin vaikuttama, erittäin hyvä sopu. Reinhold Castrén rupesi juristiksi; hän kuoli maistraatin sihteerinä Oulussa 1889.

Näin Kaarlo Castrén ja minä enimmänsä osan kouluajakaamme olimme toveruksia, ja muistan hänen jo sillä varhaisella ajalla tulleen huomatuksi samanikäisten rinnalla. Tehtävänsä koulussa hän suoritti etevästi, silti vetäytymättä toverien seurasta. Päinvastoin hän aina oli iloinen, joskaan ei vallaton iloisessa seurassa. Luonteeltaan hän oli vilpitön ja rehellinen, olenoltaan rakastettava ja kaikkien suosima. Erikoista hänessä oli vilkas mielikuvitus, taipumus mietiskelemään ja keskustelemaan elämänongelmista sekä myöskin kirjoittamaan. Jo Kokkolan aikana hän oli — tietenkin kaikessa salaisuudessa, niinkuin hän minulle vieläkin säilyneissä kirjeissä kertoi — kirjoittanut Åbo Underrättelseriinkin (jotakin ainekirjoituksista kouluissa), ja lukioon tultuaan hän ahkerasti sepitteli kirjoituksia konventin sanomalehtiin, toinen Pohjalainen, toinen Tapio nimeltä. Syystä että koulu oli ruotsalainen, oli näiden sanomalehtienkin tavallinen kieli ruotsi. Ja ruotsiksi Castrénkin laati ensimmäiset kyhäelmänsä, muun muassa pitkän, haaveellisen, eri lukuihin jaetun tutkielman "Elämän meno", jossa hän käsitteli semmoisia kysymyksiä kuin "rakkaus naiseen" ja "isänmaanrakkaus", jotka "rakkaudet" aivan oikein selitettiin mitä tärkeimmiksi elämän menon määrääjiksi. Mutta sittemmin hän alkoi käyttää suomenkieltä, kehottaen muitakin niin tekemään. "Kirjoittamalla oppii kieltä viljelemään, ja niin suomeakin", hän kirjoitti; "ja kaikki tulemme sitä tarvitsemaan. Kirjoitelkaa virkeästi, ja jos jonkun siistin ruotsalaisen [toverin] korvat eivät kestä kuulla suomen soreaa kieltä, niin pistäköön korvansa tukkoon taikka menköön kamariin lukemaan saksalaisia sanomalehtiä! Te, suomalaiset, avatkaat suunne ja liikuttakaat kynäilevää kättänne; se ilahuttaa pelkästä ruotsista kohta läikähtyvää Tapiota ja Pohjalaista."

Tästä huomaa, että Castrén jo oli "fennomaani", ja siinä kohden hän kyllä oli useimpien toverien edellä. Me muut siihen aikaan emme paljonkaan tienneet kansallisuuskysymyksestä. Suomalaisilla seuduilla kasvaneet osasivat tietysti suomea ja välistä sitä puhuttiinkin, mutta toinen puoli oli kaupunkilaisia ja puhtaita ruotsinkielisiä. Kumminkin alkoi, niinkuin Castrénista nähdään, tieto ajan kansallisista riennoista meihinkin tunkea, ja sen vuoksi toinen tai toinen hänen tapaansa yritti kirjoittamaan suomea. Niin muistan minäkin kirjoittaneeni jonkun suomalaisen pätkän Tapioon. Mitä Castréniin tulee on mahdollista, että hän oli saanut ensimmäisen herätyksen Kokkolan koulun ensimmäiseltä rehtorilta, Oskar Blomstedtilta. Ainakin hän eräässä kirjeessä minulle keväällä 1862 mainitsee: "kaikki aineeni olen kirjoittanut suomeksi [ruotsalaisessa koulussa!], sillä tahdon oppia sitä". Vaasan lukion opettajista muistan ainoastaan laitoksen entisen rehtorin, Fredrik Julius Odenvallin, viimeisinä aikoinaan koettaneen innostuttaa meitä suomenkielen viljelemiseen, ja se tapahtui siinä muodossa, että hän ylimääräisillä tunneilla ohjasi niitä oppilaita, joilla siihen oli halua, kääntämään latinalaisia auktoreja suomeksi. Sitä paitsi hän itse oli suomentanut Porilaisten marssin ja laulatti sitä oppilaillaan. Castrén oli hänen hartaimpia oppilaitaan, muun muassa laulamisesakin, vaikka hänen lauluäänensä oli niin ja näin.

* * * * *

Omituisin ja merkillisin Castrénin kirjallisista tuotteista kouluajalta on eräs — en tarkoin muista milloin ja kuinka, mutta arvattavasti hänen kuolemansa jälkeen kätköihini joutunut — novellintapainen kyhäelmä, nimeltä "Muutamia irtonaisia lehtiä elämän kirjasta, unhotuksesta ja häviöstä kerännyt — aAa—". Se on ruotsinkielinen v:lta (luultavasti keväältä) 1863. Merkillinen se on sentähden, että vahvasti romantisoidun kertomuksen päähenkilöt ovat tekijän molemmat enot, Kaarle August ja Johan Fredrik Cajan, joille hän on antanut nimet Jakob Festus ja Abraham Efraim Krusell. Tämän selityksen

on tekijä itse 7 vuotta myöhemmin pannut käsikirjoituksensa nimilehdelle. Kummankin enon elämä päättyi traagillisesti, siten että vanhempi ampui itsensä ja nuorempi tuli melisairaaksi, ja nuoren kirjailijan tarkoitus on nähtävästi ollut käyttämällä historiallisia ja keksimiänsä piirteitä osottaa, miten heidän kohtalonsa muodostui niin surulliseksi.

Novellin sisällys on lyhyesti seuraava. Klaus Krusell, nimismies jossakin itäsuomalaisessa pitäjässä, on ottanut kiinni ja toimittanut ansaittuun rangaistukseen Viitasaarelta kotoisin olevan rahanväärentäjän ja rosvon Eerikki Talviaisen [häinkin todellisuudesta otettu henkilö]. Vankilasta päästyään pahantekijä, kostaakseen nimismiehelle, ryöstää hänen nuoremman poikansa, 10-vuotiaan Abrammin (Aapin), kun tämä, oltuaan pari vuotta vanhemman veljensä kanssa ansoja virittämässä, yksin on palannut metsään noutamaan sinne unohtunutta puukkoansa. Ryöstöön oli Talviaisen yllyttänyt muuan venäläinen, joka päästäkseen vapaaksi orjuudesta oli ruvennut hankkimaan suomalaisia poikia erälle Valamon luostarin papille. Sinne Aappikin viedään ja saatuaan uuden nimen, Ismael, hän elää siellä viisi vuotta papin palvelijana. Pappi koettaa kääntää hänet kreikkalaiseen uskoon, mutta poika pysyy lujana eikä taivu, vaikka häntä lopulta kurjassa vankilassa nälällä näännytetään. Silloin pappi saa kutsun tulla Pietariin, ja lähtiessään hän ottaa Ismaelin mukaansa. Pietarissa pappia syytetään jostakin rikoksesta, ja pelosta että poika kertomalla elkeensä enentäisi hänen syyllisyyttään hän lähettää Ismaelin määrättyyn paikkaan suurkaupungissa ostamaan "karhun lihaa". Niin poika tulee erään teurastajan luokse, joka sulkee hänet huoneeseen, missä jo ennestään on murhattujen ruumiita, ja häntä yritetään tukehuttaa savulla, joka harvasta lattiasta tunkee sisään. Poika parka saa kuitenkin puukollaan avatuksi raon seinään, mistä voi hengittää raitista ilmaa, ja kun teurastaja tulee katsomaan, onko hänen uhrinsa kuollut, Ismael iskee häntä päähän, niin että mies tunnottomana kaatuu, ja karkaa sitte kauheasta vankilastaan. Hänen on kumminkin vaikea löytää pois sokkeloisesta talosta, ja kun hän hyppää ulos muutamasta akkunasta, hän huomaa joutuneensa puolitekoiseen, akkunattomaan rakennukseen. Siellä viruessaan hän kuulee seinän takaa, kadulta, eräitten suomalaisten miesten puhuvan keskenään, he kaipaavat toveria, joka myöskin oli hävinnyt mentyään samaan taloon ostamaan lihaa. Ismael ilmottaa miehille missä hädässä oli, ja ne pelastavat hänet. Sitte kaikki yhdessä kiireimmiten palaavat Suomeen, passiton Ismael toisten turvissa. Suomessa Ismael elättää itseään työmiehenä, ja semmoisena hän vihdoinkin tulee Turkuun. [Miksei hän rientänyt kotiinsa, jää tekijältä sanomatta; toinen erehdys hänen puoleltaan on se, että hän olettaa yliopiston vielä olleen Turussa, vaikka jo oltiin 1830-luvun alulla — ryöstö on muka tapahtunut syksyllä 1826.] Siellä Ismael pelastaa ylioppilasten kilpapurjehduksessa veteen joutuneen, hukkumaisillaan olevan nuoren kreivi Svanskiöldin [myöhemmin nimi on muutettu Standertskiöldiksi!] sekä tapaa veljensä ylioppilaana. Kiitollisuudesta ja liikutettuna hänen oudoista elämänvaiheistaan kreivin isä ottaa kustantaakseen poikansa pelastajan opinkäynnin, ja ennen pitkää on tämäkin, Abraham Efraim Krusell, ylioppilas. —

Edellisellä ei ole mitään pohjaa veljesten todellisissa elämänvaiheissa, sillä vanhempi oli syntynyt 1800, tuli ylioppilaaksi 1819 ja koulunopettajaksi Raaheen 1827; nuorempi taas oli syntynyt 1815 ja tuli, Oulun koulun ja Turun lukion käytyään, ylioppilaaksi 1832. Kuitenkin olen selostanut nämä romantisetkin novellinpiirteet, sentähden että Castrén sanoo niiden nojaavan tarinaan, joka oli yleinen Pohjanmaan "timmermannien" kesken. —

Sitte kertomus kääntyy Jakob veljeen, joka tulee koulunopettajaksi Pohjanmaan pikkukaupunkiin. Reipas nuori mies saa asunnon kauppias Kälrothilla, jolla on noin 30-vuotias rouva. Tämä rakastuu häntä nuorempaan maisteriin, joka myöskin mieltyy talon emäntään. Rouva myrkyttää miehensä — maisterin mitään aavistamatta —, ja kun hän näin on tullut vapaaksi, menevät rakastavat naimisiin. Heillä on jo useita lapsiakin, kun vaimo eräänä päivänä, nautittuansa väkeviä, niin että menetti mielenmalttinsa, tunnustaa miehelleen, kuinka hän oli vapautunut edellisestä aviostaan. Tieto kauheasta rikoksesta tekee lopun Jakob Krusellin mielenrauhasta ja elämänonnesta, ja hän ampuu itsensä. [Sukukirjan mukaan Kaarle August Cajan nai neljä vuotta vanhemman laivurinlesken ja surmasi itsensä Uuskaarlepyyssä 1849.]

Abraham Efraim Krusellin, se on J. F. Cajanin, myöhemmät elämänvaiheet ovat pääasiassa tunnetusti historiallisia, vaikkei mainita hänen luonnontieteellisiä harrastuksiaan eikä hänen yhteistyötään Elias Lönnrotin kanssa. Suurella menestyksellä hän harjotti opintoja, alkoi sitte tutkia kansamme muinaisuutta ja kirjoitti ensimmäisen Suomen historian. Kumminkaan hän ei pysynyt tällä työalalla. Yltiöpäiset heränneet toverit saivat näet hänet valtaansa. Hän alkoi ylenkatsoa ja vihata tieteellisiä harrastuksiaan, ja papin tutkinnon suorittuaan hän muutti sisämaahan. Siellä hän toimi saarnaajana, yhtä ankarasti tuomiten maailmaa kuin omaa entisyyttään. Eräänä päivänä tuli hänen pappilaansa Paavo Ruotsalainen ajaen kuomireessä "pitkän karavaanin" etupäässä, reet täynnä uskovaisia. Hevoset asetettiin talliin ja rengit pantiin noutamaan niille heiniä. Vieraat, joista isäntäväki ei tuntenut useampaa kuin neljä, täyttivät pappilan huoneet ja söivät ja joivat ja elivät siellä kaksi päivää aivan kuin kotonaan. Kun vihdoinkin lähtöhetki oli tullut, Paavo huomautti isännälle, Krusellille, että hänen (papin) omistamansa musta ori ei ollut hänelle onneksi. — "Sinä tulet ylvästelemään siitä, sillä minä näen että sinä nyt jo olet kovin mielistynyt siihen. Jos toivot tulla autuaaksi, niin anna ori minulle taikka menetä

se muulla tavoin. Usko minua, sinulle se tuottaa vain vahinkoa!" — Tämä puhe vaikutti, ja Paavo vei kuin veikin mukanaan komean oriin köyhältä kappalaiselta, jonka kodin vieraat muutenkin olivat tyhjentäneet. Herkkätunteiseen Kruselliin tällaiset tapaukset syvästi koskivat. Kun sitte sanoma tuli veljen itsemurhasta, enentyi hänen synkkämielisyytensä; hän syytti itseänsä milloin mistäkin (muun muassa että Pietarissa oli tappanut teurastajan!) ja kuvitteli olevansa samoin kuin veljensäkin esi-isien rikoksista johtuvan sukukirouksen alainen. Hänellä oli vaimo ja kuusi lasta, jotka turhaan koettivat rauhoittaa häntä. Hänen levottomuutensa muuttui mielenhäiriöksi, hän ryhtyi jälleen kirkonarkistosta ja muualta etsimään historiallisia lähteitään ja käsikirjoituksiaan, sillä välin vaeltaen yksikseen mietiskellen metsässä. Isän mielisairaus saatti köyhän perheen hätään, johon turhaan pyydettiin apua entisiltä ystäviltä. Näiden mielestä oli kaikki jätettävä Jumalan huomaan: kyllä hän auttaa, jos hän kaikkiviisautessaan sen hyväksi katsoo. Oli kuitenkin armeliaampiakin, ja ne ottivat lapset kasvatettavakseen.

Enojen outo ja synkkä elämänhistoria, jonka yksityispiirteet Castrén arvatenkin oli kuullut omaistensa suusta, oli nähtävästi tehnyt syvän vaikutuksen hänen nuoreen mieleensä. Sitä todistaa selostamani kertomus, miten se liekään kypsytön esitystavaltaan. Mahdollista on että juuri se ja tietysti hänen omakin kohtalonsa sai hänet, niinkuin ylempänä olen maininnut, niin mielellään miettimään "elämän menoa". Hän puhui ja kirjoittikin noissa lukiolaiskyhäelmissään usein intohimoista ja niiden vaikutuksesta ihmisiin. Eikö ole täyttä syytä olettaa, että se johtui niistä mietiskelyistä, jotka läheisten sukulaisten kokemat järkyttävät kohtalot olivat hänessä synnyttäneet? Kuitenkaan en lainkaan muista, että Castrénissa olisi näkynyt synkkämielisyyden oireita; luultavasti oli ainoastaan hänen vilkas mielikuvituksensa noiden tapahtumain kautta (joista J. F. Cajanin luopuminen pappisvirasta mielisairauden tähden sattui vasta 1859) saanut tavallista voimakkaamman kiihokkeen. Huomiota ansainnee sentään eräs alempana luettava kirjeenote, jossa hän itse viittaa "runottarensa" surumielisyyteen.

* * * * *

Epäilemättä Castrénista olisi voinut kehittyä kaunokirjailija — novellin- tai romaanikirjoittaja — sillä kaikesta päättäen hänellä oli kertojalajahjoja, jotka vain kaipasivat kypsymistä. Kumminkin hän jo lukiolaisena joutui käyttämään luontaista kykyään vakavammalla alalla, nimittäin historian, joko se sitten on käsitettävä johtuneeksi perinnäisyydestä äidin puolelta tai äidin valittamaksi vaikutukseksi juuri puheena olleesta enosta, Suomen historian ensimmäisestä kirjoittajasta. Jo kesällä 1863[19] Castrén oli Kälviällä kansan suusta kerännyt muistelmia 1808—09 v:ien sodan ajalta, kenties Oskar Blomstedtin esimerkin vaikutuksesta, jollei suoranaisesta kehotuksesta. Blomstedt oli nimittäin 1857 Suomi-kirjassa julkaissut kertomuksen "Vältväpeli Rothin urostöistä Ruovedellä" ja 1862 erikseen painattanut kirjasen "Kapina Kauhajoella v. 1808", joten se oletamus on hyvin läheinen, että nämä julkaisut saivat Castrénin kiinnittämään huomionsa sotatapahtumiin Kälviällä, joiden muistajia silloin vielä kai montakin oli elossa. Kun hän sitte tuli Vaasaan ja siellä historianopettajassaan, Oskar Ranckenissa, tapasi toisen "viimeisen sodan" tutkijan, jolla parast'aikaa oli tekeillä teos Väinriikki Stoolin sankareista, mikä oli luonnollisempaa kuin että Castrén tälle puhui muistelmien keräilystään. Oliko hän itse jo suunnitellut laajemmankin keräystoimen, joka oli ulottuva kautta maan, vai saiko hän ajatuksen Ranckenilta, sitä en tiedä, mutta varmaa on että he molemmat yhdessä talvella 1863—64 lähemmin sopivat matkasta, jonka Castrén oli tekevä jo ensi kesänä, ja lupasi Rancken hankkia hänelle tarpeelliset varat. Kun keväällä tuomiorovasti, myöhemmin arkipiispa T. T. Renvall tuli tarkastamaan Vaasan lukiota ja silloinen rehtori Aug. Lilius oli kutsunut hänet ja lukion opettajat luoksensa illanviettoon, niin Rancken esitti asian tälle seuralle ja ehdotti toimeenpantavaksi rahankeräyksen Castrénin yrityksen hyväksi. Läsnäolijat antoivatkin kukin roponsa, ja mitä lisää tarvittiin onnistui Ranckenin saada muilta kaupunkilaisilta. Näin Castrén vuotta ennen kuin tuli ylioppilaaksi pääsi semmoiseen tehtävään käsiksi, jota meillä tietääkseni ei koskaan ennen koululainen ole suorittanut, mutta joka laatuaan kyllä oli sopiva hänenlaiselle vilkasmieliselle, lämminsydämiselle nuorukaiselle. Sillä ymmärtähän sen miten viehättävää hänen oli tutustua unohdettuihin sankareihin ja heidän tarinoihinsa ja samalla muutenkin lähestyä kansaa, jonka omaksi hän itsensä tunsii.

Matkan tuloksena syntyneen kirjansa esipuheessa Castrén kertoo, missä hän liikkui ja millä menestyksellä. Koska Kälviän muistelmat, joilla kirja alkaa, jo olivat tallella, hän saattoi kevätlukukauden, loputtua 1864 alottaa työnsä itse koulukaupungista ja sen ympäristöstä, kysellen tietoja Bergenstrålen maallenoususta Koivulahdella, hänen onnettomasta retkestään Vaasaan sekä kaupungin ryöstöstä. Sen jälkeen hän suuntasi kulkunsa etelään päin käyden ruotsalaisten rannikkopitäjien, Sulvan, Maalahden, Petolahden, Korsnäsin, Närpiön, Pirttikylän ja Teuvan kautta Sideby'hyn saakka. Sideby'stä tutkija poikkesi Isojoen kautta Karviaan ja Parkanoon sekä edelleen Kurun kappeliin ja Ruovedelle. Ruovedeltä hänen tiensä kävi Keuruulle, sieltä Kuivasmäen, Jyväskylän ja Laukaan kautta Rautalammille, Suonenjoelle, Kuopioon ja Maaningalle. Viimemainituilla paikkakunnilla oli kumminkin vähän uutta saatavissa samoin kuin tunnettujen tappelutannerten lähetyksillä, jotka Castrén sivuutti kiireisellä paluumatkallaan. Koko kesäkausi oli näet kulunut umpeen,

ennenkuin hän oli luetellut seudut tutkinut. Pyytäen tehdä mahdollisimman tarkkaa työtä hän ei ollut tyytynyt puhuttelevaan yhtä tai kahta ukkoa kullakin paikkakunnalla, vaan oli hän koettanut tavata niin monta kuin suinkin niistä vanhuksista, jotka olivat mukana olleet. Se oli tietysti vienyt aikaa, semminkin kun oli vaikea saada nuo tietäjät avomieliselle tuulelle. Parasta oli "ikäänkuin leikitellen" käydä asiaan käsiksi. Mutta miten hän yrittikin, sattui kuitenkin että hän jälestäpäin kuuli muutaman vanhuksen virkanneen: "kyllä mulla olisi ollut paljon enemmänkin selvittämistä, vaan en uskaltanut. Kuka sen tietää mikä seuraa, jos näin vanhoja asioita rupeaa selvittämään, ja mikä niiden kerääjällään lie mielessä". Sen ohella on huomattava, että tiedot usein olivat ristiriitaisia, ja silloin täytyi koettaa saada niitä sopusointuun ja sen vuoksi käydä toista tai toista kertojaa toisenkin kerran haastattelemassa, puhumatta siitä että katsottava oli, olivatko kansan muistelmat yhtäpitävät kirjallisuudesta tunnettujen, lähinnä Montgomeryn historian antamien tietojen kanssa. Siten Castrénin työ ei ollut pelkkää muistelmien keräämistä, vaan samalla myöskin niiden arvostelemista historian kannalta.

Matkalaukku täynnä muistoonpanoja Castrén palasi lukioon, jossa tietenkin viimeisen vuoden työ esti häntä lopullisesti järjestämästä ja kirjoittamasta muistelmiaan, johon hänen mielensä paloi. Sentähden itse toimitustyö pääasiassa tapahtui vasta kesällä 1865, mutta niinkin oli lopputulos se, että hänellä, kun hän 9 p. syysk. tuli ylioppilaaksi, oli arvokkaan historiallisen teoksen käsikirjoitus painovalmiina. Samana syksynä teos (J. C. Frenckell ja P:n kustannuksella) painettiin täällä pääkaupungissa, mutta kumminkaan tekijä ei itse valvonut painattamista, sillä kun sedällä oli suuri perhe, täytyi Castrénin tästä lähtien itse huolehtia toimeentulostaan, ja oli hän sentähden ensimmäiseksi ylioppilasvuodekseen ottanut kotiopettajanpaikan Porissa.

"Muistelmia vuosien 1808—1809 sodasta, kansan suusta kokoillut K. A. Castrén" ilmestyi kirjakauppaan vuoden lopulla ja sai osakseen ansaitun huomion ja tunnustuksen. Ajan pätevin historiallisen kirjallisuuden arvostelija, nuori professori Yrjö Koskinen, kirjoitti siitä vastaperustetun Kirjallisen Kuukauslehden ensimmäiseen numeroon (tammik. 1866). Hän sanoo tekijän oikein oivaltaneen, että tapahtumain tärkein puoli oli se kansan siveellinen tila, mikä niissä ilmaantui, ja sentähden hellällä huolella talteen ottaneen pienetkin kansan elämän ja mielenlaadun piirteet sekä käsittäneen ne kansanomaisella, runollisella mielellä.[20] Tiedot semmoisenaan täyttävät tärkeän aukon sodan historiassa, valaisten sitä kansallista pohjaa, josta varsinaisen sotaväen sankariteot olivat kasvaneet. Tietenkin oli muistelmiin tullut vähemmän luotettavaakin, eivätkä kaikki hänen mietelmänsä tuntuneet päteviltä; mutta silti tekijä monessa kohden ilmaisi oikeaa kriittillistä aistia, jota paitsi hän on käyttänyt kirjoitetta y.m. historiallisia lähteitä apunaan. Ainekset ovat hyvin järjestetyt, ja runollinen kertomustapa oli erittäin sopiva aineen laatuun nähden, vanhojen muistelmien esittämiseen. Lopuksi arvostelija lausuu ennustavat sanat: "Olemme kirjaa arvostelleet mainitsematta tekijän erinomaista nuoruutta. Että nuori mies, tuskin ylioppilasikänsä päässeenä, panee kokoon 10 arkin kokoisen kirjan, joka sekä sisällyksen että esitystavan puolesta kyllä paikkansa pitää, on asia, josta emme uskalla lausuakkaan mielihyväämme, peläten että niin aikaiset tähkäpäät voivat joutua jonkun takatalven hävitettäväksi. Toivotamme vain hänelle Suomen miehen kestävyyttä raivaamaan itselleen tietä opin ja tieteen kautta kirjallisuuden korkeimmille sijoille." Nykyään, 45 vuotta myöhemmin, on arvosteluun lisättävä, että kirja ei vielääkään ole arvoansa menettänyt. Ensiksikään ei kukaan ole myöhemmin astunut Castrénin jälkiä koettaakseen tehdä paremmin mitä hän on tehnyt taikka edes täydentääkseen hänen teostaan, vaan on se ainoa esitys aineestaan; toiseksi sen viehätys ja merkitys ovat entisellään. Vieläkin lukijan mieltä kiinnittää kuvaus kansastamme ja sen yrityksistä sodan aikana, samalla kuin siitä huokuva nuoren tekijän innostunut henki vieläkin vaikuttaa virkistävästi. Sentähden olisi mielestäni teoksesta toimitettava uusi painos, jota varten tulisi hellävaroin uudistaa kieltä ja ehkä myöskin tehdä semmoisia asiallisia oikaisuja, joihin uudempi tutkimus aihetta antaa.

* * * * *

Oltuaan lukuvuoden Porissa, jossa tietääksemme hänen kirjallinen toimensa supistui muutamiiin sanomalehtikirjoituksiin ja jonkun esitelmän pitämiseen, ja vietettyään kesän äitinsä luona Sotkamossa Castrén syksyllä 1866 tuli Helsinkiin harjottaakseen opintoja filosofian kandidaatti-tutkintoa varten. Valitettavasti hänen varattomuutensa kuitenkin esti häntä pitemmälti antautumasta siihen työhön. Pian näet olivat vähäiset säästöt kotiopettajapalkkiosta lopussa, ja "toiveet turvallisesta taloudesta lukuvuoden aikana", hän mainitsee eräässä kirjeessä, "hukkuivat porilaisiin vararikkoihin", lehtori C. G. Borg kehotti häntä sentään jäämään kevätlukukaudeksikin yliopistoon kuvitellen hänelle mahdollisuuden saada notaarinvirka talollisäädyssä valtiopäivillä. Sihteeri oli kumminkin edeltäkäs in luvannut paikat toisille. Silloin Castrénilla ei ollut muuta neuvoa kuin noudattaa köyhien ylioppilaitten tapaa ja lainata rahaa yksityisten suosijain takausta vastaan.

Miten taloudelliset huolet Castrénia painoivatkaan, hän kuitenkin tällä ajalla kirjoitti historiallisen tutkimuksen, joka alkuaan vain oli aiottu tiedekunnalle esitettäväksi palkintokirjoituksena, mutta sitte huomattiin ansaitsevan tulla painetuksi. Joululomalla, talvella 1866—67, hän näet sepitti "Kertoelmia Kajaanin läänin vaiheista vv. 1650—1750", joka painettuna (1867) käsittää 108 sivua. Alkulauseessa hän sanoo ensin ajatelleensa kirjoittaa koko Pohjois-Pohjanmaan historian, mutta sitte rajottaneen

tehtävänsä, syystä että Kajaanin lääniä koskevat lähteet olivat täydellisimmät. Kirja oli tulos tutkimuksista Kajaanin, Oulun, Vaasan ja Senaatin arkistoissa, ja huomaa tästä kuinka Castrén ahkerasti oli käyttänyt väliaikansa tieteelliseen työhön. Teoksesta, jossa m.m. ensi kerran puhutaan Affleckista, joka nykyaikana on tullut runollisenkin käsittelyn alaiseksi, julkaisi K. F. Ignatius (K. Kuukauslehdessä 1868) suosiollisen arvostelun, mainiten loppupäätelmänä, että se oli "miellyttäväinen ja arvokas lisäys Suomen historiaan". — Kesäksi 1867 Castrén yliopistolta pyysi ja sai matkarahan jatkaakseen tutkimuksiaan Vaasan ja Oulun arkistoissa. Paha vain että lukuvuoden päättyessä hänen raha-asiansa olivat niin huonolla kannalla, että hänen oli mahdotonta ajatellakaan opintojensa ja tieteellisten töittensä rauhallista jatkamista. Helsingissä hän oli apua saanut, mutta turhaan hän Pohjanmaalla koetti järjestää asiansa vakavammalle pohjalle. Olihan siellä nyt surkea hätä ylinnä, ja se sai varakkaimmatkin kiristämään kukkaroansa. Sisältämättä mitään, jota voisi sanoa tavalliseksi valitukseksi, eräs kirje ystävälle E. Nervanderille antaa surullisen kuvan köyhän ylioppilaan asemasta silloisissa oloissa. Castrénilla ei ollut muuta neuvoa kuin jälleen tiedustella kotiopettajanpaikkaa. Semmoisen hän saikin kauppaneuvos Fredrik Sovelluksella Raahessa, ja sinne hän hautautui kahdeksi pitkäksi vuodeksi.

Olennoitaan ja käytökseltään Castrén siksi erosi tavallisista ylioppilaista, että hän kaikkialla herätti huomiota ja myötätuntoisuutta. Hän seurusteli pikku kaupungin perheissä, joissa hänestä pidettiin, ja muun muassa hän oli ystävällisissä suhteissa neitiryhmän kanssa, jonka jäsenissä havaittiin enemmän henkevyttä ja aatteellisia pyrintöjä kuin paikkakunnalla muuten tavallisesti oli nähtävissä. Yksi näistä on tallettanut Castrénin sepittämän "sadun", jossa hän vertauskuvallisesti julkilausuu mitä hyvää hän maailman pahasti pitelemänä oli neljältä naisystävältään saanut — sydämeniloa ja elämäntoivoa sekä uskoa hyvään ja jaloon ja kauniiseen. Huhu että Castrén Raahessa olisi ollut kihloissa on tuulesta temmattu; mutta jollei seurustelulla ollutkaan semmoista tulosta, todistaa tunteellinen satu, että siitä hänelle koitui mielenyydytystä. Niin, ja kumminkin Raahessa-olon kaksi vuotta oli hänelle raskas aika. Sen näkee kahdesta kirjeestä, molemmat keväältä 1869. Toisen hän 8 p. maalisk. kirjoitti minulle vastauksena kysymykseen, oliko hänellä antaa mitään lisää valmistuksenalaiseen Joukahaisviikkoon. Lähettäen pari runollista suorasaanaista kuvausta, jotka merkittynä salanimellä "Leino" tavataan albumin VI:ssa vihossa, Castrén lausuu:

"Varmaankin näyttävät nämä kuvaukset Teistä vähän kummallisilta, mutta lähetän ne kumminkin. Muoto on kenties outo, kenties liian rikaskoristeinen ja hämärä, mutta ajatusta niissä on, vaikkei se olisikaan selvä muille kuin minulle taikka niille, joiden sisäinen katse on suunnattu sille puolen elämää. Runottarellani on ollut se suuri vika — että se on niin raskasmielinen. Kevyen ja leikkilisen pitäisi oleman ylioppilasta lähempänä, mutta osakseni ei ole tullut koseria, eikä huumori eikä kevyt haaveilu eikä keijukaisilo — annan mitä voin." — — [Luultavasti olin kirjeessäni kertonut vilkkaasta puuhailemisesta, joka kävi Lea-näytännön edellä toukokuun 10 p., sillä sentapaisista tiedoista näyttävät seuraavat sanat johtuneen:] "Hyvä Jumala, kuinka minun on ikävä pois täältä ajatelllessani Teidän ripeää elämäänne! Mais que faire? Kun on lantiksi lyöty, niin ei tule talariksi. 'Mihinkä sitä riitingistään pääsee?' sanoo suomalainen. Elän todella, niinkuin sanoit, eristettynä 'oppineesta maailmasta', mutta olen pakollisessa maanpaossa. Vapaaehtoinen se kuitenkin siihen nähden on, etten ole tahtonut ylläpitää mitään vilkkaampaa yhteyttä Helsingin kanssa — jotta en sitä muistaisi enkä niin paljon sinne ikävöisi. Kun sinne tullaan, levätään jumalien sylissä."

Toisestakin kirjeestä, veljelleni J. R. Aspelinille, kirjoitettu 18 p. toukok., siis vähän ennen Raahessa-olon loppua, otan tähän muutamia kuvaavia riviä: "Lähimmän ajan tarvitsen humanistisia ja tutkintolukuja varten. Olen väsynyt tähän, että en ole mitään ja että minulla ei ole mitään varmaa vitae genus'ta. Mieluummin olen kurja pedagogi, qvem Jupiter odit, kuin liber studiosus, jolla on paljon unelmia ja vähän todellisuutta; kultaa ja vihantia metsiä tulevaisuudessa, mutta ei vihreää oksaa, millä istua nykyaikana. Semmoinen asema on, kun kärsii tämän ylioppilasvapauden ja ylioppilasköyhyyden puutteellisuudesta, turmiollinen olennoille. Jos se saa kauan kestää, hyytyy se katkeraksi epäsoinnuksi, joka tulee soimaan koko elämän läpi, ajatusten ja toiminnan läpi." — — Samassa kirjeessä Castrén arvelee kenties jotakin vaikuttaneensa suomalaisuuden virkistämiseksi kansantajuisilla esitelmillä, joita hän oli alkanut pitää sunnuntai-iltapäivinä. "Olen puhunut 1808 vuoden sodasta, Siikajoen tappelusta, Vaasan ryöstöstä ja Bergenstrålestä j.n.e. Esitelmien jälkeen olen lausunut Pilven veikon, Haudan Perhossa y.m. Tulevana kertana aion puhua Ison vihan päivistä. Kuulijat ovat olleet sekä työläisiä että säätyläisiä." —

Suven tultua Castrénin "maanpako" päättyi, ja sanotaan hänen raahelaisessa purjelaivassa matkustaneen Tukholmaan, jonka hän silloin näki ensikerran. Kuitenkaan hän ei siellä viipynyt muuta kuin jonkun viikon; arvattavasti hän pelkäsi loppuun käyttää mitä kotiopettajana oli säästänyt Helsingissä-oloa varten.

Vasta syksystä 1869 Castrén yhtä mittaa oleskeli lukuvuodet Helsingissä, jatkaen opintojaan ja samalla myöskin toimien eri aloilla, millä ansaitakseen toimeentulonsa, millä noudattaakseen palavaa intoansa olla mukana kansallisissa riennoissa. Laajempiin kirjallisiin töihin hänellä ei ollut aikaa, mutta

kuitenkin on näiltäkin vuosilta yhtä ja toista mainittavana. Niin hän Kirjallisessa Kuukauslehdessä 1870 julkaisi kirjoituksen nimeltä "Tietoja Oulun läänin sota-asioista Kustaa III:n sodan aikana" ja s.v. (alkaen maaliskuun 25 p:stä) Hufvudstadsbladetissa sarjan "Historiska konturteckningar", se on kuvauksia 1808—1809 vuosien sodasta. Nämä ruotsinkieliset kuvaukset aiheutuivat siitä, että Castrén leipätyökseen oli ottanut hoitaakseen lehden korjauslukua ja siten tutustunut Hufvudstadsbladetin perustajaan ja päätoimittajaan, ystävälliseen August Schaumaniin. Kirjoitussarja herätti aikoinaan melkoista huomiota pirteän esitystapansa vuoksi, ja tietysti senkin tähden, että se oli ensimmäinen kansantajuinen kertomus sodasta.[21] Siihen aikaan E. Nervander oli Hufvudstadsbladetin ahkerimpia avustajia ja siitä johtui, että Castrén ja hän yhteistökinkin tuottivat erään lisän samaan lehteen. Vaasan hovioikeuden arkistossa selaillessaan vanhoja tuomiokirjoja 1600-luvulta Castrén oli tavannut sydäntä kouristavan kertomuksen työstä, joka mieron lapsena oli tullut muutamaan varakkaaseen taloon Kalajoella ja siellä varttunut täyskasvuiseksi, mutta joka sitte oli sääliittömästi ajettu pois, kun huomattu oli, että talon perillisen ja hänen sydämessään keskinäinen rakkaus oli syttynyt. Vuosikausia tyttö pysyttäytyi loitolla talosta, jossa hetken oli kuvitellut tavanneensa elämän onnen, mutta sitte hän kerran kohtasi nuoren vaimon, naapuritalon entisen tyttären, joka oli astunut hänen sijalleen ja mennyt naimisiin hänen rakastettunsa kanssa, ja kohtausta päättyi niin, että onneton tyttö surmasi kilpailijattarensa. Todistajia kyllä ei ollut, mutta syyllinen itse tunnusti rikoksensa. Tästä tositahtumasta Castrén oli kyhännyt novelliluonnoksen, mutta kun häneltä puuttui halua laajentaa taikka täydentää kertomusta, Nervander otti sen tehdäkseen. Näin syntyi "Katri, berättelse från 1600-talet", joka painettuna Hufvudstadsbladetissa (1/3 — 19/3 1870) on merkitty kirjaimilla "L. — E.", se on Leino—Emlekyl, Castrénin ja Nervanderin salanimet.[22] — Nervander kirjoittaa minulle (26/1 1911), että Elias Lönnrot, tiettävästi lähemmin tuntematta Castrénia, oli kiinnittänyt huomionsa hänen kirjalliseen toimeensa ja myöskin ollut mielissään "Katrasta" sekä siitä kirjailijayhtiöstä, Leino—Emlekyl, jonka novellin tekijät ranskalaiseen tapaan olivat muodostaneet. Ystävällisen tunnustuksen osotteena Lönnrot lahjotti heille *yhteisesti* pitkän, siroasti laatimansa käsikirjoituksen, joka oikeastaan oli *kirje* Fredrika Runebergille. Runoilijan puoliso oli nimittäin aikoinaan Lönnrotille valittanut, että hänen puutteellinen suomenkielentaitonsa esti häntä oikein nauttimasta vastailmestyneen Kantelettaren runoutta. Silloin Lönnrot oli häntä varten kirjoittanut laajan selostelun Kantelettaren sisällyksestä, liittäen siihen runsaan kokoelman kauniimpien laulujen ruotsinnoksia. Lahjottaessaan käsikirjoituksen Nervanderille ja Castrénille Lönnrotin tarkoitus oli, että "nokkela" kirjailijayhtiö toimittaisi sen julkisuuteen sekä ruotsin- että suomenkielellä. Castrénilla ei kuitenkaan enää ollut voimia eikä halua työhön, jonka tähden se lykkääntyi. Myöhemmin kallisarvoinen käsikirjoitus tavalla, josta tässä ei ole oikea paikka kertoa — C. G. Borgin kautta — joutui tuntemattomille teille. — Toinen merkkimies, jonka huomio oli erityisesti kiintynyt Castréniin, oli Z. Topelius. Läheisten henkilöitten kertomuksista tiedetään, että Topelius toivoi hänestä itselleen seuraajaa Pohjoismaiden historian professorina.

Kevätpuolella 1870 Castrénin täytyi erota Hufvudstadsbladetin palveluksesta. Hän huomasi näet korjaustyön liian rasittavaksi; yön valvottuansa hän ei enää jaksanut päivällä tehdä työtä tarpeellisella vauhdilla. Kun asettaa tämän tosiasian yhteyteen sen kanssa mitä alempana kerrotaan Castrénin terveydentilasta, käy jotenkin selväksi, että vaivaloinen leipätyö joudutti sitä tautia, joka oli katkaiseva hänen elämänsä.

Lukuvuotena 1869—70 olin minä poissa Helsingistä, joten minulla tältä ajalta ei ole Castrénista mieskohtaisia muistoja. Kuitenkin olen kuullut, miten hän innokkaasti suunnitteli tulevaisuuden tehtäviä. Veljeni ja hän söivät säännöllisesti yhdessä päivällistä, ja niin oli heillä, joiden isänmaallinen innostus oli yhtä suuri ja joiden harrastukset muutenkin olivat samanlaatuisia, tilaisuus toisilleen tyhjentää sydämensä. Heidän mielituumiansa oli yhteistökien kirjoittaa Suomen kansan historia, ja oli tehtävä siten jaettava, että veljeni osalle tulisi vanhempi aika ja Castrénin uudempi, Ruotsin suuruuden ajasta alkaen. Silloin ei vielä tietty, että Yrjö Koskinen oli ryhtynyt samaan työhön. Mutta puhumatta siitä, että ilmitullut kilpailu olisi voinut saada asian raukeamaan, oli se mahdoton sentähden että Castrénin työpäivä oli lyhempi kuin kukaan vielä aavisti. Kumminkin veljeni ja Castrén ennättivät ainakin yhdessä yrityksessä toimia yhdessä. Castrén oli näet J. R. Aspelinin lähinnä miehenä, kun tämä toukokuulla 1870 useiden muiden kansallismielisten ylioppilasten ja maisterien kanssa piti valmistavat kokoukset, joiden tuloksena oli Suomen Muinaismuistoyhdistyksen perustaminen seuraavan syyslukukauden alussa. Castrén valittiin yhdistyksen ensimmäiseksi sihteeriksi, ja innolla hän tätä tointa hoitikin niin kauan kuin voimat riittivät, nimittäin yhden vuoden, ja pöytäkirjoissa[23] monet kohdat todistavat hänen hartauttaan. Erittäin viittaa hänen laatimaansa kertomukseen ensimmäisen vuoden toiminnasta, josta näytteeksi otan seuraavat hehkuvat rivit. [Siteerattuansa M. A. Castrénin ankaran tuomion nuoruuden innostuksesta, joka niin usein tyytyy ainoastaan huutamaan: "eläköön isänmaa!" Castrén lausuu:] "Tunne ei riitä, sen on tultava joksikin enemmän, rakkaudeksi, antautumiseksi korkean ja puhtaan esineen palvelukseen, ja sen täytyy tulla niin voimakkaaksi, että se välttämättömästi on toimiva saman esineen hyväksi. Sydämen liekki on tuleva niin kuumaksi, että se lämmittää ja vaikuttaa laajemmissa piireissä kuin yksilön rinnassa, ja niin tapahtuu, kun sen sisällys ilmestyy työssä isänmaan eteen. Työ antaa voimaa isänmaantunteelle. Toiminta saa meidät ymmärtämään, ettemme ole ainoastaan päiväläisiä yhteiskunnassa, vaan sen suuren yhtiön osakkaita,

jota sanotaan kansakunnaksi. Jotakin merkitäkseen tunne on ponnistautuva kirkkaaksi ja itsetietoiseksi ajatukseksi, elämänaatteeksi, joka yössäkin ja myrskyssä valaisee tietä. Isänmaantunne on tosin alku, mutta työ isänmaan hyväksi on kruunu, ja rakkaus on molempain yhdysside. Siis toimintaa vain!"

Keväällä 1871 Castrén suoritti kandidaattitutkinnon, ja hän oli samoin kuin minäkin yksi niitä filologeja, joiden julkinen tutkinto oli 5 p. toukok. klo 1/2 10 aamulla sangen omituisissa olosuhteissa. Professori A. F. Nordqvistille pidettyjen naukujaisten tähden peljättiin näet, että yliopisto juuri siinä päivänä suljettaisiin. Sentähden muutamien professorien hyväntahtoisesta myötävaikutuksesta viidelle valmistumaisillaan olevalle tentandille myönnettiin julkinen tutkinto, vaikka heillä vielä oli yksi tai pari ainetta suorittamatta. Kun olimme saaneet asianomaisten professorien suostumuksen, me klo 9.15 edellisenä iltana kokoonnuimme Esplanaadin kappeliin mennäksemme ilmoittautumaan Z. Topeliukselle, joka edeltäkäyneen tiedonannon johdosta istui meitä odottamassa. Noin klo 10 tulimme Topeliuksen luokse, joka mitä ystävällisimmin lupasi järjestää kaikki toivomme mukaan. Klo 9 aamulla professorit kokoontuivat scrutiniumiin ja kohta sen jälkeen alkoi tutkinto, jonka perästä päätös julistettiin. Puoli tuntia myöhemmin oli kokous juhlasalissa, missä se ankara keisarillinen reskripti luettiin, jonka johdosta sen kevään ylioppilasselkkaukset vihdoon saatettiin ratkaisuun.[24] — Päivän levottomuus ei estänyt meitä kolmea uutta pohjalaista filosofiankandidaattia (K. J. Herrgård oli kolmas) samana iltana ystäviemme kanssa viettämästä tavanmukaisia kekkereitä Kaisaniemen ravintolassa. "Oli hupaista ja suomalaista. Kutsuttuja oli noin 50 ja kaikki sitä oikeaa, uskollista sukujuurta, jolla on velvollisuutensa maatansa ja kansaansa kohtaan selvänä ja ankarana silmiensä edessä."

* * * * *

Päästyänsä kandidaattitutkinnon huolista Castrén pyysi ja sai yliopistolta matkarahan harjottaakseen tutkimuksia Tukholman arkistoissa, ja siinä työssä kului hänen kesänsä — osaksi J. R. Aspelinin seurassa, joka myöskin tutkimuksia varten oleskeli Ruotsissa. Castrénin päämääränä lienee etupäässä ollut ottaa selkoa maamme edusmiesten mielipiteistä vapaudenajan säätykokouksissa, niinkuin todistaa ainoa hedelmä, joka ennätti ilmaantua matkan tuloksena, nimittäin esitelmä Porthaninjuhlassa 1871, "Suomalaisuus 1738 vuoden valtiopäivillä". Painettuna esitelmä ilmestyi Kirjallisessa Kuukauslehdessä 1872.

Miten ulkomaanmatka ja edistyneempi kultuurielämä, johon hän tutustui, Castréniin vaikutti, huomaa Historiallisen Arkiston III:n osan arvostelusta, jonka hän nähtävästi on kirjoittanut kohta (elokuun alkupuolella) palattuansa Helsinkiin painettavaksi K. Kuukauslehden elokuun n:oon. Hän valittaa siinä työmiesten puutetta historiantutkimuksen alalla ja mainitsee yhtenä syynä sen, että siihen halulliset eivät voi oleskella Helsingissä arkistojen ja kirjastojen lähimailla. Kumminkin hän arvelee, että maaseuduillakin voitaisiin historiallisia tutkimuksia harjottaa — "mutta meillä on", hän sitte jatkaa, "yleisö vielä kovin untelo, ja lukuisat koulunopettajat luulevat täyttäneensä kaiken vanhurskauden, kun luettavat poikia. Tieteellisyyden luulevat he yliopiston yksinomaiseksi privilegiumiksi. Ruotsissa sitä vastaan on elämä tässä suhteessa paljon virkeämpi. Lukukauden loputtua lähtevät useat koulunopettajat joko arkistoihin lähteiden kimppuun tai museoihin arkeologiaa oppimaan taikka he matkustelevat maaseuduilla historiallisissa asioissa. Eräs nuori upseeri [C. Silfverstolpe] tutkii paraikaa Ruotsin luostarien historiaa, ja etevät tiedemiehet kiittävät hyvin hänen työtään. Ruotsin ministereitäkin näkee istuvan valtioarkistossa asiakirjoja kopioimassa. Muutamiksi kuukausiksi vapaiksi päästyään istuvat Styffe, Malmström, Cronholm y.m. kernaammin kansansa historian lähteistä tietoja ammentamassa kuin lehdoissa kesäkauden levähtelevät. Meillä sitä vastaan ei oman historian tutkiminen innostuta monta. Se on sitä valitettavampi kuin meillä on niin äärettömästi lähteitä vielä tutkimatta ja tyhjentämättä, ja sitä kummempi kuin meillä tutkimustyö melkein aina maksaa vaivansa juuri sen kautta että niin paljon on tutkimatta ja lähteistä melkein aina saa jotakin uutta. Mutta toivokaamme, että tämmöisen valituksen syyt piankin katoavat, kun kansallisuusaate perin pohjaisemmin juurtuu yleisöömme ja kun tosimyönteisen tarpeellisuus kansallisten rientojemme tuleennuttamiseksi oikein selvenee innostuneen nuorisomme mielissä".[25] — Castrén itse pääsi tänä syksynä varsin miellyttävään asemaan, kun hän tuli silloisen, pitkälle ulkomaalaiselle tutkimusmatkalle lähteneen, valtioarkiston amanuenssin J. R. Aspelinin sijaiseksi. Oli vain surkeata että, niinkuin kohta saamme nähdä, hänen työpäivänsä oli laskemaisillaan juuri silloin kun hän oli joutunut mitä edullisimpaan työpaikkaan.

Syyskuun alusta 1871 Castrénilla oli toinenkin virka, hän oli näet ruvennut Uuden Suomettaren aputoimittajaksi, ja sanomalehtityöhön hänellä oli aivan erikoisen hyvät edellytykset. Hänellä oli, niinkuin jo tiedämme, sujuva kynä, hän oli joutuksaan työssään, hänellä oli enemmän tietoja ja kirjallista kokemusta kuin tavallisesti hänen ikäisillään, ja jo kouluvuosiensa hän oli alkanut eri lehdistä julkaista pienempiä kirjoituksia. Toimen otollisuutta luonnollisesti enensi sekkin, että Castrén joutui yhteistyöhön niin rakastettavan miehen kanssa kuin Viktor Löfgren (Lounasmaa) oli. Hän muutti asumaankin Löfgrenin luokse, jonka kodissa (Palmqvistin talon toisessa kerroksessa, Fabianin- ja P. Esplanaadinkadun kulmassa) lehden toimisto oli. "Hauska, erinomaisen rattaista työtoveri Castrén oli", Lounasmaa sanoo muistelmissaan. "Aina hyvällä tuulella, vaikka terveys oli heikko; mielessä aina uusia

tuumia, jotka hän innolla ja vilkkaasti esitti. Tarkka suomalaisen kansan luonteen ja tapojen tuntija. — Hänen tehtävänä oli ulkomaanosaston ja 'kaikenlaisten' toimittaminen, joka jälkimäinen osasto silloin sisälsi myös 'tietoja eri aloilta', eikä ainoastaan mitä nyt 'kaikenlaiseksi' leimataan, sekä 'laillisten ja virallisten ilmoitusten' kokoileminen, joka työ silloin oli vaivaloisempaa kuin nykyaikana. Sen ohessa kirjoitti hän silloin tällöin Helsingin-kirjeen tapaisia, lyhyitä katsauksia päivän tapahtumiin [oli siis 'Matin' edelläkävijä] ja joskus jonkun pääkirjoituksenkin." Vaikka Castrénin oli näin erilaisista seikoista huolehtiminen, ei työ kuitenkaan ollut kovin rasittava, sillä lehti ilmestyi ainoastaan kolme kertaa viikossa (maanant., keskiv. ja perjant.). Hänen kirjoituksensa eivät ole merkittäviä, mutta itse aineen laadusta sekä tyylistä voinee kuitenkin päättää, mitkä ovat hänen käsialaansa. Siten on esim. kirjoitus "Tukholman Suomalaisesta seurakunnasta" (1871 n:ris 118 ja 120) varmaan tulos Castrénin tutkimuksista Ruotsissa.

* * * * *

Paitsi historiallisia tutkimuksia ja sanomalehtityötä Castrénilla oli kolmaskin erikoisala, joka hänen mieltään kiinnitti. Kansanvalistusasia näet innostutti häntä siinä määrässä, että moni hänen ystävästään luuli hänen aikovan lopullisesti antautua sen palvelukseen. "Hänen halunsa oli päästä kansanopiston johtajaksi", Lounasmaakin lausuu, "jossa toimesta hän toivoi voivansa kansaa parhaiten palvella. Ja jos kellään oli hänellä kaikki edellytykset menestymiseen kansan nuorison opettajana." Jo aivan nuorena ylioppilaana hänen alotteestaan syntyi n.s. *kansankirjastopuuha* — se on hän sai joukon ylioppilaita yhteistyöhön, jonka tarkoitus oli kirjoittaa ja painattaa pikku vihkosia, joita tarjottiin kauppiaille niin käytettäväksi, että heidän myymälöissään ryypyn tai muun "kaupanpäällisen" sijasta maalaisille annettaisiin opettava kirjanen käteen. Tätä yritystä Castrén ajoi tavallisella innolla, ja kansankirjaston vihkosia levitettiin tuhansia ja tuhansia; mutta kun hänen täytyi toimesta luopua, asia pian sammui. Jollei tällöisen yrityksen tuloksia voikaan ylen suuriksi arvioida, on se kuitenkin muistettava, sillä ennen Kansanvalistusseuran perustamista se oli laatuansa, jollei ainoa, kuitenkin laajimmalle ulottuva ja vaikuttava. — Mutta, niinkuin jo sanottiin, Castrén oli aivan erikoisesti innostunut kansanopistoasiaan. Mitään näkyvää hän tosin ei ennättänyt saada aikaan sen toteuttamiseksi, mutta se hartaus, jolla hän aikanaan puolusti meillä silloin uutta aatetta, ei voinut muuta kuin edistää sen kypsyntää. Ettei hänen puheensa tästä asiasta enemmän kuin muistakaan ollut tyhjää kopinaa, sen näkee siitä että hän saadaksean neuvoja ja ohjeita kansanopistoatteen toteuttamisessa ryhtyi kirjevaihtoon erään tanskalaisen kansanopistonjohtajan kanssa. Edessäni on kirjeen alustelma, joka päivätynä 20 p. jouluk. 1871 on osotettu luutnantti Chr. Nielsenille Fuglebergissä Tanskassa. Siitä oppii tuntemaan Castrénin mietteet tästä asiasta. Mainittuaan että Suomessakin jo neljä vuotta ennen oli herännyt ajatus perustaa kansanopistoja, mutta että asia oli jäänyt sikseen, syystä kun muka alempi kansanopetus vielä oli niin alulla ja maa harvaan asuttua, kirjoittaja jatkaa: "Minä vähäpätöisyydessäni kuitenkin uskon, ettei mikään sivistynyt maa ole liian harvaan asuttu koulujen rakentamiseksi sekä ettei suinkaan ole oltava luomatta sivistyslaitoksia sen vuoksi, että kansansivistys ei vielä ole kyllin korkea, vaan päinvastoin. Mitä sitä paitsi maamme kansansivistykseen tulee, niin ei ole olemassa henkilöä, joka ei osaisi lukea, jonka ohella suuri osa yhteistä kansaa osaa kirjoittaakin ja — mikä on tärkeintä — suomalaisen talonpojan lukuhalu on hyvin suuri. Ja että kansamme jo on saavuttanut sen sivistysasteen, että se on oppinut käsittämään sivistyksen tarpeellisuuden sekä välttämättömyyden tehdä uhrauksia sen hyväksi, sitä todistaneen parhaiten se tosiasia, että samalla aikaa kun maan edustajat ovat määränneet suuria summia kansakoulunopettaja-seminaareja varten ja kansakoulujen avustamiseksi, yhteinen kansa on viime vuosikymmenellä perustanut noin satakunnan kansakoulua, vaikka kova nälkä ainoastaan parin vuoden kuluessa on surmannut 15 à 20 prosenttia väestöstä. Jo näistä syistä minä arvelen, että kansanopistojen aika vähitellen on tullut Suomellekin, niinikään että niiden perustaminen on jatkuvan kehityksen elinehto sekä että siis minunkin vähien voimieni mukaan tulee tehdä mitä minun mahdollista on sen toteuttamiseksi, mikä ymmärtääkseni on välttämätöntä ja oikeaa."

"Tärkein syy näiden opistojen perustamiseen", kirjoittaja edelleen lisää, "on sentään valtiollinen eli niiden suuri merkitys kansalliseen kehitykseen katsoen. Tanskan ja Suomen kansan välillä on jonkinlainen yhtäläisyys mitä tulee niiden asemaan, ulkomaailmaan nähden, sillä ääretön Venäjä ei ole vähemmän vaarallinen harvalukuiselle kansakunnalle kuin mahtava Saksa, ja samoin kuin Tanska, sitte kun aika on hävittänyt Gormin ja Thyran vallit, on etsinyt oikean Dannevirkinsä korkeassa ja syvässä kansansivistyksessä, samoin tulee Suomen kansan hankkia itselleen korkeassa *kansallisessa* sivistyksessä henkisen itsenäisyytensä kilpi."

Sen jälkeen seuraa lyhyt esitys maamme silloisesta eduskuntalaitoksesta, kuinka talollissääty siinä seisoi samanarvoisena kolmen muun säädyn rinnalla ja kuinka tärkeätä oli että oli olemassa korkeammin sivistyneitä talonpoikia, jotka kykenivät säätyänsä edustamaan. Semmoisten kasvattaminen olisi kansanopistojen tehtävä. Mitään talonpoikaisvallan vaaroja, semmoisia kuin Norjassa ja Tanskassa, Suomessa tuskin oli peljättävissä niin kauan kuin eduskuntalaitos pysyi muuttamatta. — Tähän tapaan selitettyään mielipiteensä ja kantansa Castrén pyytää tietoja kirjoista ja

pienemmistä julkaisuista, joista voisi oppia tuntemaan Tanskan kansanopistot. "Erittäin on mieleni kiintynyt Grundtwigin suuntaan, vaikka sitä viime aikoina on paljon vastustettu. Sanottakoon näet mitä tahansa kirkon ja valtion eron välttämättömyydestä, on kuitenkin luja vakaumukseni, että ainoastaan siveelliselle pohjalle (uskonnolle) perustettu kansallisuus voi luoda todellisesti voimakkaan kansan." — Toisessakin kirjeessä, jonka Castrén jo kesällä oli Tukholmasta kirjoittanut silloin Kööpenhaminaan asettuneelle J. R. Aspelinille, hän lämpimästi puhuu samasta asiasta, sanoen koettavansa saada ainakin yhden kansanopiston perustetuksi.

* * * * *

Mutta, niinkuin jo ylempänä on sanottu, Castrénin päivä oli laskemaisillaan. Juuri samaan aikaan, jolloin hän näin innokkaasti suunnitteli tulevaisuuden tehtävää, tuli selville, että hän oli joutunut armottoman taudin kouriin, joka harvoin päästää uhrinsa vetämättä häntä hautaan. Keuhkotaudin ominaisuuksia on kumminkin että sairas elää hyvässä parantumisen toivossa, ja niin oli Castréninkin laita. Hän jatkoi töitään, ja milloin hänet nähtiin toverien seurassa, hän oli entiseen tapaan iloinen ja harras, mutta hänen poskillaan hehkui tuo petollinen puna, joka vain on heijastus sisällisestä, hävittävästä palosta, ja hänen ruumiinsa voimat heikontuivat heikontumistaan. Jo marraskuulla hän oli alkanut käyttää rohtoja (juoda kalanmaksaöljyä), mutta paranemisesta ei näkynyt merkkiäkään. Pidettyään esitelmän Porthaninjuhlassa (todellisuudessa Castrén oli ainoastaan kirjoittanut esitelmän, sillä "satunnainen (!) raihnaisuus", sanotaan U. S:ssa, "esti häntä itseä esitelmänsä esittelemästä") hän seuraavana päivänä, marraskuun 10:tenä vielä oli ystävien kanssa huviretkellä Riihimäelle, jossa oltiin yötä, mutta helmikuulla (1872) hän oli niin heikko, ettei voinut käydä ulkona, vaan istui ja kirjoitti kamarissaan. Ystävät arvelivat, että hän ei eläisi kesään saakka, jollei hän pääsisi ulkomaille, Görbersdorfin parantolaan, jota silloin pidettiin parhaimpana laatuaan, ja yhteistoimin hän sinne avustettiin. Meitä oli 20, jotka annoimme kukin 100 markkaa Viktor Löfgrenille, ja tämä "lainasi" ne Castrénille, sillä peljättiin, että hän hienotunteisuudessaan kenties kieltäytyisi käyttämästä apua, jos saisi tietää miten monelle hän joutui kiitollisuuden velkaan. Toukokuulla hän lähti matkalle ja saapui ennen kuun loppua mainittuun parantolaan. Sieltä hän 12 p. kesäk. kirjoitti Renne veljelleen, että ensi tutkimuksessa lääkäri ei ollut lausunut sanaakaan keuhkoista, mutta samana päivänä, kun hän kirjoitti, oli häntä uudestaan tutkittu, ja silloin oli hänelle hyviä toiveita annettu. "Toinen keuhko on viottunut kolmanteen kylkiluuhun saakka", tohtori oli sanonut, "mutta Teillä on suuri elämänpääoma vasemmassa keuhkossa, joka on aivan terve, ja minä onnittelelen Teitä siihen. Muuten oikeakin keuhkonne paranee, mutta tietysti siihen vaaditaan aikaa (!)." Arvatenkin kuului hoitomenettelyyn rohkaista potilaan mieltä, ja kirje olikin toivoa täynnä.

Samassa kirjeessä Castrén kertoo vaikutelmiaan Görbersdorfista, tuosta surullisen kuuluisasta kylästä (200 asukasta) Riesengebirgen rinteellä, neljänneksen tuntia Böhmin rajalta, jossa niin moni muukin suomalainen on oleskellut. Kaamea on varsinkin seuraava kohta: "Muutamat tulevat tänne puolikuolleina, vaikka Görbergsdorfissakin ihmeiden aika on mennyt. Niinpä on lyhyellä ajalla, jonka olen täällä viettänyt, kolme henkeä kuollut. On omituista kuolla semmoisissa laitoksissa kuin tämä. Kuolemantapaus salataan mahdollisuuden mukaan muilta potilailta; ne, jotka kylästä päin ovat saaneet asiasta vihiä, kuiskaavat siitä keskenään. Arkku tuodaan kylästä illalla pimeään tullen; ruumis puetaan yöllä; varhain aamulla se viedään pois, pari kolme haudankaivajaa ja paikattua kantajaa seuraa ruumisvaunuja! Usein ei kukaan muu kuin lääkäri tiedä *mistä* vainaja oli; *kuka* hän oli, ilmenee kai hänen papereistaan. Surullista olisi kuolla vieraassa maassa!"

Ikävää parantolaelämää Castrén luonteensa mukaan koetti lyhentää työllä. Hän kirjoitti m.m. U. Suomettareen neljä arvokasta kirjoitussarjaa, nimittäin "Kirkollinen asema Saksanmaalla", "Jesuiittakysymys Saksassa", "Protestanttisesta kirkosta Saksassa" ja "Koulun erottaminen kirkosta". — Hän viipyi Görbersdorfissa syksyyn asti. Syyskuun 26 p. hän paluumatkalla ollen kirjoittaa Görlitzistä: "Terveenä en palaa Suomeen; olen kuitenkin tyytyväinen jäähyväistutkimukseen, sillä minulle sanottiin, että tauti tosin ei ole voitettu, mutta kuitenkin ajaksi saatu pysähtymään."

Lokakuun alkupäivinä Castrén saapui Helsinkiin. Hän ei enää kyennyt hoitamaan virkaansa arkistossa, vaan asettui sairaalaan ("Uuteen klinikkaan"), jossa hän vuoden loppuun vielä toimitti U. S:n ulkomaanosastoa. Aluksi hän, huolimatta heikkoudestaan, kauniilla ilmalla kävi ulkona, mutta pian hänen täytyi siitä luopua. — Jouluaattona Castrén, mikäli tiedän, oli viimeisen kerran sairaalan ulkopuolella. Eräs ystäväpiiri — meitä oli kaikkiaan kahdeksan — oli oman kodin puutteessa päättänyt viettää jouluaaton Morgonbladetin toimituspaikassa, joka siihen aikaan oli Catanin kahvilarakennuksen[26] itäisessä päässä, ja vanha leski-rouva Catani oli ystävällisesti luvannut meille toimittaa tavallisen jouluaatto-illallisen. Koska meillä siellä oli kodikkaampaa kuin Castrénilla saattoi olla sairaalassa, otimme hänet lääkärin luvalla yhdeksänneksi mieheksi seuraamme. Itse illan viettämisestä en enää muista yksityiskohtaisemmin kertoa, mutta mainitsen kuitenkin seuran jäsenet, joista useimmat aikoja sitten ovat kadonneet maan päältä, nimittäin J. R. Aspelin (joka vartavasten oli tullut Pietarista, missä koko syksyn oli harjottanut muinaistieteellisiä tutkimuksia museoissa ja arkistoissa), J. V. Calamnius, K. A. Castrén, W. K. Cronström, P. E. Ervast, Kaarlo Kaslin, Krist. Kekoni,

* * * * *

Tuskin Castrén itsekkään enään uutena vuotena (1873) ajatteli parantumista, mutta kumminkin hän toivoi elävänsä kesäksi, jotta voisi matkustaa äitinsä luokse Sotkamoon. Se toivo oli sentään turha, samoin kuin sekin että äiti tulisi Helsinkiin, vaikka siitä oli puhetta ollut. Olen jälestäpäin kuullut äitiä raskaasti painaneen ettei hän matkaa tehnyt, mutta puhumatta hänen varattomuudestaan oli silloin, jolloin Pohjanmaalta tuleva vasta Hämeenlinnassa tapasi rautatien, matkustaminen Sotkamosta Helsinkiin talviseen aikaan liian arveluttava asia 62-vuotiaalle yksinäiselle rouvalle. Ainoan vaihtelun sairaalle tuottivat ystävien käynnit. Heiltä hän sai kuulla uutisia ulkomaailman tapahtumista ja heille hän puolestaan sai puhua mieliaineistaan, kirjallisista ja kansallisista tehtävistä. Eikä hänessä silloin huomattu toivottomuutta taikka pessimististä mielialaa, eikä hän koskaan valittanut kovaa kohtaloansa. Itse asiassa hänen sielunsa nyt näytti oikean, harvinaisen laatunsa; oli kuin se olisi kohonnut, jalostunut ja kirkastunut samassa määrässä kuin ruumis lakastui. Ensi aikoina hän puhui omista aikeistaan, niinkuin Porvoon valtiopäivien asiakirjojen toimittamisesta painoon, elämäkerrallisten tietojen keräämisestä samojen valtiopäivien miehistä (tästä jälkimäisestä asiasta minä hänen pyynnöstään kirjoitin kehotuksen yleisölle, joka Muinaismuistoyhdistyksen toimesta julkaistiin) y.m.s. Sittemmin hän, arvattavasti tuntien että loppu lähenee, ehdotti muille tehtäviä ja kehottamalla kehotti, etteivät jättäisi sitä tai sitä tekemättä. Niin hän kehotti minua kirjoittamaan 1808—09 vuosien sodan historian nuorisolle, vaikka minä silloin ja myöhemminkin asiaa muistelllessani aina olen tuntenut, ettei se kuulunut alaani enkä sentähden ole siihen ryhtynytkään. Sitä vastoin Castrén itse juuri sairautensa aikana kuumeentapaisella innolla entisten tutkimustensa nojassa ja uudestaan toimittamalla ennen ruotsiksi kirjoittamiensa, ylempänä mainitulta "ääripiirustuksia", sepitti kansantajuista kertomusta samasta sodasta. Kun hän ei enää jaksanut istua pöydän ääressä, toi Nervander hänelle Lönnrotin tekemän ja lahjottaman "kirjoituslaudan", jolla sairaan kävi kirjoittaa makaavassakin asennossa. Tämä Castrénin viimeinen teos jäi kumminkin keskeneräiseksi — siitä valmistui vain noin kolmas osa. Joukahaisen VII:een vihkoon on siitä painettu kaksi lukua viehättävän esitystavan näytteenä.

Huhtikuun 8 p. Castrén kirjoitti viimeisen kirjeensä veljelleen. Siinä hän muun muassa vielä pyytää raha-apua välttämättömiin menoihin, sillä edellisestä saattaa aavistaa, että sairas ei säästynyt huolista eikä edes tuskallisista kohtauksista, joiden aiheena oli hänen varattomuutensa ja velkansa, joita hän ei kuolinvuoteellaan voinut suorittaa eikä muutenkaan hoitaa. Otan kirjeestä seuraavat rivit:

"Oma veljeni Renne! Kyllä minä kenties voisinkin kirjoittaa muutamia riviä musteellakin ja kynällä, mutta näin [se on lyijykynällä] on minun helpompi ja mukavampi. Summa on nyt kuitenkin se, että minä pian lienen kykenemätön käyttämään niin mustetta kuin lyijyä, sillä voimani vähenevät siinä määrässä päivä päivältä. Ja minä uskon, että viimeinen hetkeni samassa määrässä lähestyy. Sentähden tahdon nyt kirjoittaa sinulle, sillä saattaa olla viimeinen kerta, kun voin sen tehdä. Et usko kuinka voimattomaksi minä yht'äkkiä saatan tulla, en jaksa ollenkaan istua, ainoastaan maata horroksissa. Nyt olen sielultani ollut virkeämpi, mutta ruumiin voimat alenevat taukoamatta. — — Tämän heikkousten syyksi sanotaan kevättä, joka jo on tehnyt kadut paljaksi ja koliseviksi, tuonut tänne leivosia ja joutsenia, kasvattanut orvokkeja ulkoilmassa ja vetänyt sinisen viivan sataman jään tuolle puolen, sanovat ne, jotka käyvät ulkona — minä en ole ollut ulkona pitkiin aikoihin."

"Äitiä minä en enään odota. Kuinka se sentään olisi ollut hauskaa, huomaan parhaiten nyt kun alan olla niin heikko, etten itse kykene mihinkään. — — — Minun on ollut niin iloista ajatella, kuinka sinä olet istunut työtä tehden erämaassa omien protokolliesi ääressä, silloin kuin minä olen maannut kykenemättömänä. Toimistotuumakin on mieleeni; on hauskaa nähdä, että sinä niin rohkeasti käyt asiaan käsiksi; eiköhän se sitä paitsi tule tuottavaksi.[27] Jatka niin, niin käy hyvin! [Sen jälkeen vielä helliä jäähyväissanoja.] En tiedä parempaa kuin Davidin 103:s salmi. Jumala antakoon meille anteeksi, varjelkoon meitä ja siunatkoon meitä kaikkia. Tällä hetkellä en jaksa enempää." —

Sattui niin että minä olin viimeinen ystävä, joka kävi kuolevan luona. Kerron siitä samoin sanoin kuin eräessä kirjeessä kohta sen jälkeen. — Kuoleman edellisellä viikolla Castrén tuli niin heikoksi, että häntä väsytti jos vähänkään aikaa istui hänen huoneessaan. Sentähden me harvoin menimme sisään, kysimme vain hoitajalta, miten sairas voi ja lähetimme hänelle terveisiä. Olin muutamina päivinä ollut estettynä käymästä sairaalassa, kun maanantai-iltana yht'äkkiä päähäni pisti mennä sinne. Oli vähän yli klo 8. Hän oli erittäin heikko ja puhui niin hiljaan, että täytyi kallistaa korva hänen suutaan kohti kuullakseen sanoja. Kun hän puhui erästä harhateille joutuneesta käsikirjoituksesta, pyysin häntä jättämään semmoiset huolet. Kysyin, eikö ystävät nyt saisi valvoa hänen luonaan? Hän epäili sinne tänne ja sanoi vihdoin, että meidän oli jaettava yö keskenämme, niin että kukin valvoisi aikansa. Sitte hän sanoi hoitajan kohdelleen häntä hyvin ja lisäsi: "Jos minä kuolen eikä kukkarossani ole rahaa, niin kerätkää keskenämme hänelle lahja." Sen lupasin. Sitte kysyin haluaisiko hän, että lukisin hänelle jotakin ääneen. — "Lue Daavidin 119:s salmi." Luettuani noin 90 värssyä kysyin, joko häntä väsytti kuulla? — "Onko se vielä pitkä?" — "On kyllä", vastasin. — "Jätetään sitte myöhemmäksi." — Nyt istuin

kauan vaiti, lukien itsekseen. Castrén makasi rauhallisesti uinailleen. Silloin hoitaja tuli tekemään valkeaa uuniin. Minä päätin mennä puhuttelemaan ystäviä valvomisesta. Sanoin siis hyvästi, luvaten tulla takaisin. — "Tuleeko"; Castrén silloin kysyi, "hoitaja valvomaan yöllä?" — "Tulee", oli vastaus. — "No tulkaa sitte huomenaamulla, aamuin minun aina on vaikeampi, tulkaa yksitellen." — Kun otin häntä käteen, tuntui se kylmältä. Niin menin pois. — Klo 5 aamulla nousin ja menin sairaalaan. Silloin tapasin ystävämme kuolleena. Sen jälkeen kun illalla menin, hän oli kaksi kertaa pyytänyt juoda. Hengitys oli muuttunut hieman raskaammaksi ja sitten yhä heikommaksi. Mitään sanomatta hän oli ikäänkuin uneen vaipunut. Se tapahtui klo 2 aikana aamulla huhtikuun 22 p.

* * * * *

Castrénin kuolema teki syvän, unohtumattoman vaikutuksen meihin, hänen lähimpiin ystäviinsä. Hänen lahjansa olivat niin suuret ja se mitä hän jo oli tehnyt oli siksi huomattavaa, että me odotimme häneltä paljon. Hänen isänmaanrakkautensa oli niin puhdas ja tulinen, hänen luonteensa niin raitis ja vilpitön, että hän meistä oli suomalaisen nuorukaisen esikuva. Sitte tuo hiljainen ja tyyni kulku kuolemaa kohti, joka ehdottomasti muistutti niitä sodan sankarihahmoja, jotka aina asuivat hänen mielessään ja joiden seikkailuja hän ei väsynyt kuvailemaan. Niiden urhoollisuudessa, kestävytydessä ja kärsivällisyydessä hän näki kansamme parhaita ominaisuuksia, ominaisuuksia, joita hän tahtoi nuoremmisakin polvissa voimaan saattaa. Hänen tulevaisuutensa toivo oli ollut siinä, ja hänen lohdutuksensa kuoleman tiellä oli siinä, että hän näki samat ominaisuudet elävinä kansassa, joka oli hänen omansa ja jonka kuntoon ja kehityskelpoisuuteen hän ehdottomasti uskoi. Hänen sanansa, että yksistään siveelliselle, uskonnolliselle pohjalle perustettu kansallisuustunto antaa kansakunnalle voimaa, ei ollut turhaa teoriaa. Castrén oli sisimmältään uskonnollinen — toisin kuin tietääkseni ehkä useimmat toverinsa — vaikka hän kyllä vapaasti ajatteli monesta uskonkappaleesta. Miten hän olikaan elänyt kaukana lapsuuden kodistaan, hän ei ollut repinyt poikki niitä juurisäikeitä, jotka tässä kohden kiinnittivät hänet alkuperäänsä, ja erittäin äitiinsä, joka myöskin näyttää oheen itsenäinen uskonnollisuudessaan. Tämän päätän siitä, että muuan vanha äidin ystävä kertoo Johanna tädin antaessaan neuvoja uskonnollisissa asioissa ja turvaamisesta Jumalaan varottaneen kenenkään liittymästä mihinkään lahkokuntaan. Vielä on huomattava, että Castrén oli saanut uskonnollisia vaikutelmia setänsä luona, joka perheineen kuului aikansa heränneisiin. Todistuksen Castrénin uskonnon suoruudesta antoi meille hänen haudallaan professori A. W. Ingman, joka oli käynyt häntä tapaamassa sairauden aikana ja siunasi vainajan tomun. Kuoleva ei ollut salannut epäilyksiään, "mutta", herttainen opettaja lisäsi, "minä rauhoitin häntä sanoen, että hänen ei tarvinnut huolehtia uskonkappaleista, vaan vilpittömin sydämin turvata ikuisen rakkauden Jumalaan." — —

* * * * *

Päätettyäni tämän kirjoituksen tuntuu helpolta kuin olisin kauan laiminlyödyn velvollisuuden täyttäneet. Kumminkin olen kahden vaiheilla, mistä syystä Kaarlo Castrénin kuva välttämättömästi oli piirrettävä, senkö tähden että hänen nuori hahmonsä kauniisti kuin uusi Vilhelm von Schwerin täydentää vanhempien suomalaisuuden esitaistelijani, rivin, vai senkö että eheät, puhtaat, syvät luonteet, jos niitä aina onkin olemassa, kumminkin ovat niin harvinaisia ilmiöitä jokapäiväisessä ihmisvilinässä, että jokaisen, joka semmoisen on oppinut tuntemaan, tulee parhaimman mukaan saattaa se muittenkin tunnettavaksi. Kenties ovat tietämättäni molemmat syyt minua johtaneet.

* * * * *

Noin kaksi ja puoli vuotta Castrénin kuoleman jälkeen, toverit teettivät hautakiven hänen lepopaikkansa merkiksi. Siihen oli hakattu hänen nimensä sekä syntymä- ja kuolinpäivänsä, ja juurelle sanat: Pohjalais-Osakunta pystytti patsaan. Kiven paljastus tapahtui Porthaninpäivänä, marraskuun 9:ntenä 1875, osakuntalaisten ja muutamien muiden ystävien läsnäollessa. Osakunnan kuraattorina minä silloin lyhyessä puheessa esitin vainajan elämänvaiheet ja luonteenkuvan. — Olen tahtonut tämän mainita ei ainoastaan säilyttääkseni muistoa toverikunnan, laadultaan harvinaisesta kunnianosoituksesta, vaan varsinkin sen vuoksi, että viranomaiset ovat hyväksi katsoneet *hävittää* muistomerkki Castrénin haudalta. Muistan kyllä aikoinaan osakunnan puolesta suorittaneeni maksun siitä, että hautakivi saisi olla rauhassa paikallaan, mutta kumminkin se on siitä kadonnut. *Milloin* se on huomattu tarpeeksi kauan palvelleen tarkoitustaan, on minulle kumminkin tuntematonta.

HERMAN FRITHIOF ANTELL

Kuuluisimmaksi koulutovereistani on tullut se mies, josta aikomukseni on tässä kettoa. Enemmän kuin muista on hänestä kirjoitettukin, mutta koska julkisuuteen tulleet tiedot mainiosta lahjottajasta ovat sekä vaillinaisia että (osaksi) vääriäkin, tahdon esittää mitä koulu- ja myöhemmiltäkin ajoilta muistan taikka luotettavista lähteistä olen tietää saanut hänen elämänvaiheistaan.

Antellin isä, kookas, tukeva ja vahva, valkeahapsinen, teräväkatseinen ukko, Korsholman eteläisen, maamme väkirikkein kirkkokunnan kuuluisa kruununvouti, asessori, sittemmin (erottuaan virastaan 1858) kamarineuvos Herman Rosenberg, oli kouluajanani Vaasan kaupungin huomatuin "originaali", eriskummaisuus.[28] Harald Wieselgren (Ny Ill. Tidn. 1893 n:o 15) sanoo hänen olleen Ruotsalaisen Akatemian vakinaisen sihteerin, mainehikkaan Nils Rosén von Rosensteinin (kirjoitti itse ainoastaan von Rosenstein) avioton poika, mutta se on epäilemättä erehdys, vaikka Antellkin, mikäli kerrotaan, toisinaan, hyvällä tuulella ollessaan, kuuluu niin väittäneen. Vanhain vaasalaisten jutelmien mukaan (jotka Oskar Rancken on julkaissut Vasabladetissa 1893 n:o 33 ja joita tässä kirkonkirjoista saaduilla tiedoilla on oikaistu ja täydennetty) oli hänen isänsä, 1799 Vaasassa 37-vuotiaana kuollut majuri Pehr Herman Aurivillius (aateloituna) Rosén von Rosenstein.[29] Äiti taasen oli 25-vuotias Anna Beata Spångberg, jonka isä, hienoseppä ("klensmed") ammatiltaan, sanotaan Ruotsista muuttaneen Vaasaan siihen aikaan, kun hovioikeuden taloa rakennettiin. Sepällä, jota kirjoissa nimenomaan mainitaan hovioikeuden sepäksi ("Hofrättssmed"), oli useita kauniita tyttäriä, jotka joutuivat huonoille teille.[30] Mitä erittäin Anna Beataan tulee, niin hän, synnyttyään aviottoman poikansa 22/3 1798, tosin meni naimisiin Oravaisista syntyään olevan työmiehen tai merimiehen Karl Juhonpoika Salinin kanssa ja syntyi siitä aviosta poika Karl Johan, jolle kolme vuotta nuoremmalle velipuolelleen Rosenberg osti talon Maalahdella (Ylimaalahden Viasgrändissä), mutta sittemmin hänellä vielä oli kolmaskin poika, Johan Erik, joka ei ollut nimeltä Salin, vaan samoin kuin ensimmäinen käytti sukunimeä Rosenberg, kävi Vaasan koulun, antautui lainopilliselle uralle ja oli jo hovioikeudennotaari, kun 1851 ampui itsensä. Äiti asui toisen puolen elämänsä Maalahdella, ensin poikansa Karl Johan Salinin luona ja sitte (pojan kuoleman jälkeen 1843) erään pojantyttärensä Brita Stinan (hänkin kahden aviottoman pojan äiti) hoitamana Herrgårdin talon maalla Alamaalahden kylässä v:een 1860, jolloin kuoli 87-vuotiaana ja "kunniallisesti" haudattiin kamarineuvos Rosenbergin kustannuksella ja läsnäollessa. — Rosenberg nimi syntyi siten, että isän nimen kahteen ensimmäiseen tavuun yhdistettiin äidin nimen toinen tavu. Ranckenin tietoa Rosenbergin isästä todistaa muun muassa se, että hänen täydellinen nimensä oli Petter Herman (siis sama kuin isän), vaikka hän, tuntemattomasta syystä, ei käyttänyt eikä kärsinyt kuulla mainittavankaan edellistä näistä nimistä. — Herman Rosenberg on itse kertonut erään vanhan akan opettaneen häntä lukemaan ja koko koulusivistyksensä maksaneen neljä ploitua (!); mutta kun hänellä oli mitä parhaimmat luonnonlahjat, hän raivasi itselleen tien edulliseen virka-asemaan. Palveltuaan juoksupoikana ja kirjurina hän jo 17-vuotiaana tuli v.t. kihlakunnankirjuriksi, 20-vuotiaana (1818) v.t. kruununvoudiksi ja 26-vuotiaana (1824) vakinaiseksi kruununvoudiksi, jommoisena hän pysyi jo ennen mainittuun vuoteen 1858.[31] Pitkällä virka-ajallaan hän laski perustuksen rikkaukselle, josta hän vanhempina päivinään oli tunnettu. Rosenberg oli näet kruununvoutina siihen aikaan, jolloin Ruotsin rahaa vielä yleisesti käytettiin, vaikka verot olivat suoritettavat Venäjän rahassa, ja monen muun kantomiehen tapaan hän käytti sitä asiain tilaa edukseen vaihtamalla rahaa enemmän tai vähemmän mielivaltaisen kurssin mukaan. Näin ja viljakaupallakin, jossa hän, niinkuin yleisesti väitetään, myöskin keinotteli kruununmakasiinien jyvävarastoilla, hän kokosi melkoiset varat, joiden hoito ja kartuttaminen oli hänen loppuikänsä päämäärä. Sekä herroille että talonpojille Rosenberg lainasi rahaa kuuden prosenttien korkoa vastaan, ja hänen tarkasti valvoessaan rahaliikettään pääoma siten kasvamistaan kasvoi. Tavoiltaan ukko oli säännöllinen ja elämässään säästäväinen, mikä ei kuitenkaan estänyt häntä olemasta vieraanvarainen, vuosittain pitämästä ainakin yhdet suuret ja väliin pienempiä kutsuja, joissa ruuat ja juomat olivat runsaat ja isäntä iloisena ja humoristisena rehenteli, joskus Bellmanin laulujakin laulaa rämähytti. Ruplien ja säästäväisyyden mukaan hän ihmisiä arvosteli. Kun kerrottiin toisen tai toisen suurista tuloista, hänen oli tapa keskeyttää: "älkää puhuko hänen tuloistaan, vaan sanokaa paljonko häneltä vuodessa menee!" Kun hän oli johonkin mieheen ihastunut, saattoi hänen ylistävä arvostelunsa pukeutua seuraavaan muotoon: "hän on kerrassaan kelpo mies — hän on, lempo vieköön, aivan kuin suuri seteli!" Yleensä hän oli, eritoten voimiensa aikana, kova- ja karkealuontoinen, puheessaan jotenkin sivistymätön, jopa törkeäkin, ja monta juttua kierteli siitä, miten hän oli tylysti karkottanut luotaan lainanpyytäjiä, joiden maksukykyä hän epäili. Vanhoina päivinään hän kuitenkin lauhtui. Nälkävuosina 1860-luvun lopulla hän kuuluu antaneen paljon köyhille, muutenkin hän — joskus nimettömästi — lähetti apua puutteenalaisille, ja Kr. Svanljungille, joka usein keräsi apua sotavanhuksille, hän oli kerran kaikkiaan antanut määräyksen merkitä hänen puolestaan "yhtä paljon kuin veli Wolff" ja, tämän kuoleman jälkeen, "yhtä paljon kuin sisar Sundén". Myöskin lainanannossa hän saattoi olla erittäin avulias tunnetusti luotettavia miehiä kohtaan. Kun isäni 1860-luvun alkuvuosina rakennutti pienen talon (uudessa) Vaasassa, Rosenberg lainasi hänelle useita tuhansia ilman mitään

takausta ja suostuen siihen, että velka maksettiin vähin erin niinkuin lainanottajalle parhaiten sopi.

Huolimatta siitä että Rosenberg ennen mainitulla tavalla edukseen käytti virka-asemaansa nautti hän erinomaisen kokeneena ja kykenevänä miehenä ehdotonta luottamusta. Taloudellisissa y.m. asioissa maalaiskansa turvasi hänen neuvoihinsa ja niinkään kaupungin viranomaiset usein vaikeissa kunnallisissa pulmissa. Oltuaan väsymätön työntekijä virkamiehenä hän myöhemmin oli huvitettu vararikkojen tehneitten taikka muitten yksityisten, niiden joukossa korkeiden virkamiesten, rappiolle joutuneiden raha-asioiden järjestämisestä. Semmoisiin tehtäviin hän olikin miehiä paras, mutta kyllä hän myöskin häikäilemättömästi kohteli niitä miekkosia, joiden sekavia vyyhtejä hän selvitteli, kelle tahansa jutellen miten sen ja sen asiat olivat — hienotunteisuus näet ei ollut kamarineuvoksen avuja. Vihdoin Rosenbergin kokemusta käytettiin tärkeissä virallisissa toimissa. Niin hän esim. 1860:n vaiheilla oli puheenjohtajana komissionissa, jonka asiana oli suorittaa silloin toimeenpantava ruotulaitoksen tasoitus Etelä-Pohjanmaalla, ja hänelle siitä julkisetkin kiitokset kannettiin, että kaikki sujui hyvin, kansan tyydytykseksi.[32]

Elämänsä lopulla erään alempana mainittavan sairauden jälkeen Rosenberg tuli säännölliseksi kirkonkävijäksi. Joka sunnuntaiamu renki valjasti hevosen ja saatti isäntänsä kirkkoon, missä tämä aina istui samassa penkissä, ja toi hänet sitte kotia. Sitä ennen ei tiedetä ukon olleen jumalisuuteen taipuva, ja vaikka hän kuultiin ääneen papin mukaan lausuvan rukoukset, alkaen tunnustuksesta: "minä vaivainen syntinen ihminen" j.n.e., vanha Aatami ei nytkään tahtonut lähteä. Kerrankin kun tuomarinrouva Leontine Gumerus oli sattunut hänen naapurikseen, ukko muutaman hiljaisen rukouksen aikana, muun kirkkoväen istuessa pää hurskaasti painuneena penkin rintamukseen, puoliääneen kysäisi: "onko totta mitä puhutaan, että Gumerus on myynyt kärjäkappa-jyvänsä — — —?" (mainiten alhaisen hinnan). Saatuaan myöntävän vastauksen hän huudahti: "Gumerus olisi asetettava holhouksen alaiseksi!" — Toisen kerran Rosenberg astuessaan kirkosta, jossa oli saarnattu evankeliumin sanoista: Huokiampi on kameelin käydä neulan silmän lävitse, kuin rikkaan Jumalan valtakuntaan sisälle tulla, tapasi tuttavvan ja lausui tälle: "jos rikkaitten todella on niin vaikea, kuinkahan sitte — Wolffin käy?" (kauppaneuvos Wolff oli kaupungin varakkain mies). — Tällä loppuajallaan Rosenberg myöskin lahjotti 20,000 markkaa urkujen hankkimiseksi Mustasaaren kirkkoon ja pienemmän summan samaan tarkoitukseen Koivulahden kirkolle. — Kirkkomatkalla vilustumisesta Rosenberg sai sen keuhkotulehduksen, joka vei hänet hautaan.

Antellin äiti oli nimeltä Brita Kaisa Anttila, ja oli hänkin synnyltään avioton. Hänen äitinsä, Liisa Juhanintytär Varala eli Tavast, oli Pirttikylästä (Pörtom) muuttanut Mustasaareen, missä hän joko Tuovilan tai Höstveden kylässä synnytti Brita Kaisan. Sittemmin hän meni naimisiin loismiehen Matti Mikonpoika Anttilan kanssa Höstveden kylästä, joten avioton lapsikin sai sukunimen. Anttila oli kotoisin Vöyrin pitäjältä, ja se selittänee, että Antellin äitiäkin on sanottu vöyriäiseksi. Näistä tiedoista johtuu, että jollei Anttila nimikään, niin kumminkin Varala nimi antaa syytä olettaa, että Antell äidin puolelta oli suomalaista syntyperää.[33]

Brita Kaisa Anttila palveli sekä Karjatalolla ("ladugården") että kaupungissa, ja oli hänellä jo ennen ollut yksi avioton lapsi (nimittäin poika Karl August, joka kuoli 10-kuukautisena 1843), kun *Herman Frithiof* syntyi 28 p. toukok. 1847. Vaikka Rosenberg ei antanut pojalleen sukunimeään, vaan ainoastaan toisen ristimänimistään, on todennäköistä, että hän ei salannut kenen poika oli. Sen päätän siitä, että ristiäisiin 30 p. toukok. oli kummeiksi kutsuttu sangen arvokkaita kaupunkilaisia, nimittäin lukionlehtori Konstantin Törnudd, lehtorin rouva Renvall, alkeisopettaja Grönqvist, rouva Emilia Carlborg, maisteri Ludvig Björkman ja mamselli Natalia Meurman. Syntyneitten kirjassa, mistä nämä nimet on otettu, on äidin nimelle annettu ruotsalainen muoto *Antell*, joka tuli pojan nimeksi. Pappi oli kappalainen G. H. Schroderus, jonka kaunistu messuääntä olen kuullut vanhojen vaasalaisten kiittävän; kun hän messusi saattoi siitä nauttia kirkon ulkopuolellakin, niin heleä ja voimakas se oli. Mutta joskin Rosenberg piti huolta siitä, että ristiäistoimitus oli arvokas, on toiselta puolen oletettava, ettei se tapahtunut hänen kodissaan. Hän oli näet nainut mies, ja miten häikäilemätön hän monessa kohden olikaan, ei hän kuitenkaan ottanut "ottopoikaansa" kattonsa alle ennenkuin oli tullut leskeksi. Rouva Rosenberg oli nimismiehen tytär Katarina Kristina Kaskas Lapualta, miestään puoli vuotta vanhempi (s. 23/9 1797). Mikäli sanotaan ja ymmärtää saattaa, ei sopu puolisojen välillä ollut kiitettävä. Avio oli nimittäin lapseton, ja miehellä oli muitakin rakkaussuhteita kuin Antellin äidin kanssa, ja eläviä todistuksia hänen huikentelevaisuudestaan lienee myöskin ollut useampia olemassa. Toiselta puolen "mutter Rakel", joksi Rosenberg sanoi vaimoaan, kuuluu osanneen pitää puoliaan, niin että ukko ei voinut olla häntä kokonaan lukuunottamatta. Rouva kuoli 24/1 1859.

En ole keltään saanut tarkempia tietoja Antellin varhemmasta lapsuudesta, mutta nähtävästi hän silloin oli äitinsä hoidossa. Tämä elämänjakso ei kuitenkaan ollut seitsemää vuotta pitempi, sillä Brita Kaisa Anttila eli Antell kuoli 9/7 1854 ainoastaan 34 vuoden ikäisenä. Minkälainen hän luonteeltaan oli, on epä tietoista. Eräs muistoonpano kirkonkirjassa v:lta 1851[34] on näet räikeässä ristiriidassa Wieselgrenin hänelle antamien mainesanojen kanssa "lempeä ja hyvä ruotsikko". Mutta jos hän olikin karkea muita kohtaan, saattoi hän silti hellästi kohdella omaa lastaan. Itse en koskaan kuullut Antellin

puhuvan äidistään, mutta ulkomaalaiselle ystävälleen Henrik Bukowskille hän näyttää olleen avomielisempi; Bukowski on minulle kertonut, että hän Antellin puheista oli huomannut hänellä olleen "valoisan muiston" äidistään. Mainittakoon myöskin, että Antell toimitti hautakiven äitinsä haudalle. Mutta kuinka mittamaton tekijä äidinrakkaus lieneekään, eli pikku Frithiof kumminkin äitinsä luona sivistymättömässä ympäristössä, eikä toisin ollut sen jälkeenkään. Pari viikkoa ennen äidin kuolemaa oli Raastuvanoikeus määrännyt pojan holhoojaksi vanginkuljettaja, sitte kruununmittari Jonas Wiklundin ja tälle, jolla oli jotenkin samanikäinen, leikkitoveriksi sopiva poika, Herman (s. 17/7 1846, Kajaanin pormestari 1871—83, kuollut hovioikeudensihteerinä 1894), joutui nyt Frithiof kasvatettavaksi. Wiklundit olivat talonpoikaista väkeä kaupungin lähiseuduilta. Mies oli tavalla tai toisella saavuttanut Rosenbergin luottamuksen, ja häntä kaksi vuotta vanhempi vaimo, Kristina Sofia Fogelklo, synt. Raippaluodolla 1809, lienee palvellut kruununvoudilla, mikä selittänee huhun, että ne kaksi poikaa, jotka yhdessä kasvoivat pariskunnan hoidossa, olivat keskenään läheistä sukua.

Wiklundin talo oli Kauppiaskadun varrella, ensimmäisessä kadunkulmassa pohjoiseen päin kirkolta. Koulupoikana kävin siellä monta kertaa enkä muista mitään nähneeni, joka olisi osottanut että oltiin kaupunkilaiskodissa. Pihalta nousiin korkeita portaita päähuoneeseen, joka oli maalaistupa ja keittiö samalla kertaa, oikealla oli kaksi kamaria, joista toisessa Wiklund ja hänen vaimonsa asuivat ja toisessa molemmat pojat. Wiklundit olivat toimeliasta väkeä, mies luonteeltaan sävyisämpi, mutta pitkä, laiha, mustaverinen, velhomainen vaimo ankara kurinpitäjä, joskin hellempi omaa poikaansa kohtaan. Eräs vanhempi toveri, joka jo ennen minua oli tähän kotiin tutustunut, muistaa nähneensä miten "Wiklundiska" yllätti Frithiofin kamarissaan, johon tämä salaa oli pujahtanut ottaakseen voileivän ruokakaapista, ja korvat kuumana, kasvot punottavina tuleva miljoonanomistaja oli kohtauksesta suoriutunut, voimatta muuten kuin huudahduksella: "peijakkaan akka!" keventää sydäntään. En tiedä oliko lehmien paimentaminen Frithiofin säännöllisiä toimia, mutta senkin tuo toveri muistaa, että joskus iltasin poika sai käskyn lähteä — "ja joutuun!" — noutamaan lehmät jostakin "Tupakkapellon" tuolta puolen. Silloin oli Frithiofin ollut riisuttava saappaat jalasta ja avojaloin, koivunvarpu kädessä, juostava asialleen. No, eihän se haitannut. Poika oli terve ja pystyi mihin tahansa. Hän tottui ulkoilmaelämään, ja koulupoikana samoin kuin myöhemminkin aikamiehenä hän aina oli huvitettu pitkistä kävelyretkistä. Kasvatuksesta korkeammassa merkityksessä ei tässä kodissa liene puhuttakaan ollut, jota paitsi ei tiedetäkään, että Rosenberg alkuansa olisi ajatellut nostaa ottopoikansa ("fosterson"), joksi hän sanoo 1854 ottaneensa orvoksi joutuneen Frithiofin, äidin talonpoikaista säätyä ylemmäksi. Eräistä toimenpiteistä päättäen tapahtui tässä kohden muutos 1856 tai 1857.

Viimemainittuna aikana Rosenbergiä kohtasi pitkällinen sairaus, joka sai hänet ajattelemaan loppuansa. Sairauden syynä sanotaan olleen sen hädän, johon hän joutui kun oli myynyt kruununjyviä ja yht'äkkiä sai määräyksen jakaa siemenjyviä kansalle ja pulmasta selviytyminen jäi riippuvaksi siitä, tulisiko Tanskasta tilattu laivanlasti ajoissa perille. Viime hetkessä laiva saapui, ja kruununvouti pelastui turmiosta, mutta ankara jännitys oli niin järkyttänyt häntä, että hän vuosikautia siitä kärsi. Antellia koskevat toimenpiteet, joihin ylempänä viittasin, olivat seuraavat. Ensiksikin Rosenberg otti Frithiofin pois Wiklundilta ja lähetti hänet maalaispappilaan kasvatettavaksi — josta kohta enemmän alempana — jo toiseksi hän (kesäkuulla 1857) antoi holhoojalle, Wiklundille, pojan omaisuutena hoidettavaksi 40,000 ruplaa. Tämä pääoma, joka vastaa yli puolitoista sataatuhatta markkaa, olisi siis ollut Antellin perintö, jos hänen isänsä olisi kuollut silloiseen tautiinsa. Kumminkin Rosenbergin terveys jälleen parantui, ja elokuulla 1861 hän virallista tietä vaati ei ainoastaan että Wiklund luovuttaisi hänelle Antellin omaisuuden, jota hän arveli voivansa itse edullisemmin hoitaa, vaan myöskin että hän, Rosenberg, määrättäisiin holhoojaksi. Huolimatta Wiklundin vastaväitteistä ensin raastuvanoikeus ja sitte myöskin hovioikeus, johon hän oli valittanut, ratkaisi jutun Rosenbergin mieliksi.

Niinkuin jo mainitsin Rosenberg toimitti Antellin maalle, ja tapahtui se osaksi sentähden että hän oppisi suomenkieltä,[35] osaksi sentähden että hän saisi nauttia parempaa kasvatusta kuin Wiklundilla oli tarjona. Molempia seikkoja hän ymmärrettävästi piti tarpeellisena sen vuoksi, että oli päättänyt panna pojan kouluun. Syksyllä 1856 Rosenberg siis vei Frithiofin Isojoen pappilaan (noin 14 peninkuormaa Vaasan kaupungista) kappalaisen, nimipastori Karl Gustav Hjerpen (s. 1812, k. 1882) luokse ja jätti hänet sinne, eikä poika, joka "oli ikäiseksensä enemmän kuin vallaton ja pahankurinen", olisi voinut sopivampaan paikkaan osua. Pastori Hjerpe oli näet juuri semmoinen kasvattaja, jota Frithiof kaipasi. Hän oli "oikeastaan hyväsydäminen mies, mutta niin ankara ja toisinaan karkea sekä tylymäinen pinnaltaan, että sitä oli vaikea havaita, varsinkin kun hän oli tulinen luonteeltaan". Napisematta oli hänen käskyjään noudatettava, ja Antellkin sai oppia ehdotonta kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta sekä nöyryyttä ja kunnioitusta vanhempia ihmisiä kohtaan. Kuitenkaan hän ei täällä ollut missään julkisessa kasvatuslaitoksessa, vaan suomalaisessa pappilassa ja papin perheessä. Hjerpe oli tosin naimaton, mutta talon emännyyttä hoiti hänen kaksi vuotta vanhempi sisarensa, Lovisa Charlotta Hjerpe, "ystävällinen ja hyvä, vakava vanhan ajan ihminen", eikä lapsiakaan puuttunut, sillä pastori oli avannut kotinsa kahdelle, erään toisen sisarensa lapselle, pojalle ja työlle, joista edellinen oli Frithiofia vuotta vanhempi ja jälkimäinen puoli vuotta nuorempi. Näistä tulokas sai uskollisia leikkitoveria, ja toinen niistä, nykyinen Vaasan lyseon lehtori Erkki Almberg, on antanut nämä tarkat

tiedot Antellin olost Isojoella. Viipyen koko vuoden maalla tämä oppi tuntemaan ei ainoastaan semmoisia Vaasassa kuulumattomia huvituksia kuin kravustaminen oli, vaan myöskin kaikki maalaiselämän, vuodenaikojen mukaan vaihtelevat puuhut, ja työt sisällä ja ulkona. Jopa hän sai reippaan pojan tapaan yrittää ottamaan niihin osaakin. Muun muassa pojat (luultavasti pastorin tietämättä) olivat katsomassa kun syysteurastus toimitettiin, ja he tahtoivat olla mukana nylkemisessäkin. Antell käytti siinä niin rohkeasti puukkoa, että hän haavoitti varomatonta Almbergia käteen, ja tällä on vieläkin vasemman käden nimettömässä sormessa arpi, joka tapausta muistuttaa. Lasten opettaja, entinen ylioppilas Johan Kaldén, oli sen johdosta ennustanut, että Antellista oli tuleva lääkäri, koska hän muka oli niin taitava veistä pitelemään!

Seurustelua kodin ulkopuolella oli tarjona ainoastaan kanttori Sevonin lapsirikkaassa perheessä, mutta harvoin sinne päästiin. Sitä vastoin tuotti matkustavien vieraitten käynti lapsillekin vaihtelua elämän yksitoikkoisuudessa. Aivan harvinainen ja merkillinen vieras oli Antellin aikana Suomen uusi kenraalikuvernööri, kreivi F. Berg, joka ollessaan tarkastusmatkalla seurueineen, kokkeineen poikkesi Isojoen pappilaan. Ylhäinen herra oli kätellyt lapsiakin, joille hän itse ja suuri seurue, josta Antell kenties ennestään näöltä tunsi Vaasan läänin kuvernöörin Alexander von Rechenbergin, tarjosi paljon katseltavaa. Hätävuosi kun oli, oli pappilan pihalle kokoontunut puutteenalaisia, jotka koettivat herättää kenraalikuvernöörin armeliaisuutta näyttämällä hänelle pettuleipää. Sattuipa silloin että sama pettuleipäpala kulki lainassa kädestä käteen kreivin jakaessa rahalahjoja köyhille. — Kenties vielä suurempaa huviä tuotti pojille venäläisten sotajoukkojen ohimarssiminen, jota sodan jälkeenkin joskus saatiin nähdä. Heihin se vaikutti niin, että äkseerailu ja meluaminen pastorin lahjottamilla rummuilla tuli muotiin ja kesti niin kauan kuin kestivät — rummut.

Suomea lapset puhuivat keskenään ja talonväen kanssa sekä keväällä rippilasten kanssa, joista muutamat kauempana asuvat olivat saaneet kortteerin pappilassa. Siten Antell jotakuinkin perehtyi hänelle ennen outoon kieleen. Kun hän sitä paitsi toveriensa kanssa nautti kanttorilla asuvan Kaldénin opetusta ja, niinkuin Almberg todistaa, "tottui yksinkertaisen vaatimattoman maalaispappikin vakaviin tapoihin ja tavalliseen sivistyneeseen käytökseen, jopa kirkossakin käymään", niin on tunnustettava, että tämä vuosi oli hyvin merkillinen ja tärkeä Antellin elämässä — se oli kerrassaan ainoa laatuansa. Itse puolestani muistan hänen usein maininneen "ukko Hjerpen", ja se mitä tässä on kerrottu saa ymmärtämään, että hän kesällä 1857 palatessaan Vaasaan todella vei mukanaan pysyviä muistoja. — Samana vuonna (1857) Antell tuli Vaasan yläalkeiskoulun ensimmäiselle luokalle, jossa minä silloin olin toista vuotta, ja siitä ajasta olen hänet tuntenut. Koska kumminkin siihen aikaan sääntönä oli olla kaksi vuotta kummallakin alimmalla luokalla, oli Antell paitsi ensimmäisenä ja kolmantena vuotenaan minua aina yhtä luokkaa alemmalla, siksi kun hän lukiossa parin muun toverin kanssa sivuutti yhden luokan, niin että samana syksynä tulimme ylioppilaisiksi.

* * * * *

Kun Antell oli palannut Isojoelta, tahtoi Rosenberg edelleen hankkia hänelle asunnon sivistyneessä perheessä ja sopi Vaasan tyttökoulun opettajan, maisteri A. F. Roosin, kanssa, että tämä ottaisi pojan täysihoittoon. Se oli kuitenkin epäonnistunut sijoitus ("misslyckad plasering"), niinkuin Rosenberg itse on lausunut[36] arvattavasti tarkottaen, että Frithiof ei menestynyt Roosin luona, joka kyllä oli tiedoiltaan ja kyvyiltään etevä, mutta luonnoltaan kiukkuinen ja rajupäinen. Silloin Antell jälleen muutti Wiklundille, ja luonnollista on että hän tässä vanhassa, vähemmän sivistyneessä ympäristössä unohti paljon siitä mitä Isojoella oli oppinut. Kun Rosenberg 1859 oli tullut leskeksi, ei mikään estänyt häntä ottamasta ottopoikaansa luokseen, mutta se tapahtui vasta tammikuulla 1861, ja hyvin muistan käyneeni siinäkin kodissa, johon Antell silloin tuli. Rosenberginkin talo oli Kauppiaskadun varrella, melkein vastapäätä kirkonraunioita, asuinrakennus asetettuna tontin sisälle, niin että pääty oli kadulle päin, ja Wiklundin talosta sen erotti ainoastaan palon jälkeen asumattomaksi jäänyt tontti ja poikkikatu. Antellin hallussa oli pieni porstuakamari, johon päästiin näkemättä ukkoa ja hänen huoneistoaan. Se, joka luulee pojan nyt tulleen tuntuvasti hienompaan ympäristöön, erehtyy suuresti. Totuus on, ettei Antell täälläkään päässyt osalliseksi sivistyneeseen perhe-elämään. Hän asui isänsä luona ottopoikana ja aina hän sanoi isänsä kamarineuvokseksi. Eikä Rosenbergillä ollut luonaan ketään sivistynyttä henkilöä, vaan ainoastaan talonpoikaista alkuperää oleva emännöitsijä, joka tietenkin käskyn mukaan taikka kenties käskemättä avusti ukkoa Frithiofin kasvatuksessa. Ja tämä kasvatusta! Ei ole vähääkään epäilystä siitä, että ukko toivoi pojastaan kunnan miestä, ja että hän antoi tälle monta hyvää elämän ohjetta; mutta kyllä hän kohteli ja puhutteli nuorta poikaansa tavalla, joka oli omansa hämmästyttämään tavallisia ihmisiä. Kun hän esim. tuli Frithiofin kamariin käskemään häntä jollekin asialle, niin määräyshuuto (ukko puhui aina kovin äänekkäästi, ikäänkuin huutaen) enimmäkseen päättyi: "joudu ja kiireesti taikka selkääsi saat!" Entäs alituinen kiroileminen ja muu törkeys. Eräs Frithiofin toveri kuuli tämän kerran kysyvän ukolta: "Mikä oli kamarineuvoksen isä?" — "Saatana sen tietää", oli vastaus, ja hetken päästä ukko lisäsi: "äpäriä me olemme niin pitkältä kuin muistetaan".[37] — Tämän kaiken olen kertonut sentähden, että se ympäristö, jossa Antell kasvoi, selittää niin monta puolta hänen olennossaan ja elämässäänkin. Erittäin on tässä huomautettava, että se seikka, että hän ei

nuoruudessaan, lukuunottamatta Isojoen aikaa, elänyt sivistyneessä perheessä eikä myöskään joutunut seurusteluun sivistyneiden naisten kanssa, jätti hänen sivistykselliseen kehitykseensä ja tunne-elämäänsä aukon, jota siinä kohden onnellisemmat eivät voineet olla huomaamatta. Toiselta puolen muutamat hänen luonteensa ansiopuolet, niin sanoakseni, kohoavat arvoltaan, kun ajattelee, missä oloissa hän oli kasvanut.

Kouluajalta muistan, että Antell oli iloinen, reipas, suoraluontoinen ja luotettava toveri; mutta hienotunteisuutta käytöksessä toisia kohtaan taikka yleensä hienompaa tunnesäveltä hänessä tuskin havaittiin. Urheilua nykyisessä merkityksessä ei silloin tunnettu, mutta tietysti lyötiin palloa, uitiin, luisteltiin ja myöskin haettiin linnunpesiä (säännöllistä oli että koulupojat kokoilivat linnunmunia — eikä kukaan puhunut heille pikkulintujen suojelemisesta!)[38] — ja kaikissa näissä poikien puuhissa Antell oli ensimmäisiä. Arvattavasti Antell oli varhain harjaantunut purjehtimiseenkin, sillä Rosenbergillä oli kesähuvila vanhan sataman ulkopuolella kaupungin lahdelman rannalla. Koulussakin Antell edistyi hyvin, sillä hänellä oli "hyvä pää". Verraten vähällä lukemisella hän oppi läksynsä, joten aikaa riitti toverielämään. Frithiofin edistyminen oli niin ukon mieleen, että hän jo silloin, kun poika pääsi neljännelle luokalle, kuuluu tyytyväisenä huutaneen: "Kuuleppas, Frithiof, jos luet itses ylioppilaaksi, niin saat periä kaikki minun rahani!" Eräs hänen luokkatovereistaan sanoo historian olleen hänen mieliaineensa, vaikka hänen myöhemmät opintonsa eivät sitä todista.

Vaikken voi sanoa, että Antellin ja minun välillämme oli mitään erikoisen yhtäläistä luonteenlaatuun nähden — pikemmin oli laita päinvastainen, hänelle kun kaikki runollinen ja tunnelmallinen oli vierasta — olimme kumminkin niin hyviä ystäviä, että minun muutettuani lukioon Pietarsaareen hän oli niitä Vaasaan jääneitä tovereja, joiden kanssa vaihdoin jonkun kirjeen. Vuoden päästä yhdyttiin jälleen (uudessa) Waasassa, kun lukio 1863 muutettiin sinne takaisin. Rosenberg oli koulukadun äärimmäiseen päähän, melkein keskelle metsää ("Marian puisto"), niemelle vastapäätä Palosaarta (Brändö),[39] rakennuttanut yksikerroksisen, mutta muuten — hänen säästäväisyyteensä katsoen — erittäin komean talon, ja siellä Antellkin oli saanut siistin kamarin, johon oli mentävä ukon vastaanottohuoneen kautta. Tässä jälkimäisessä huoneessa muistan niiltä ajoilta, paitsi kirjoituspyötyä tinaisine kirjoitusneuvoineen ja jyrkeviä kaappeja, seinäkellon Kustaa III:n tyyliisessä kullatussa kehyksessä, numerotaulu tekijän nimellä merkittynä: "Esaïas Könni — Ilmola." Isänsä kuoltuakin Antell antoi kellon olla paikallaan, mutta huutokaupassa hänen oman kuolemansa jälkeen huudatin harvinaisen esineen (ainoan laatuansa, jonka olen nähnyt) itselleni. Talossa oli pienempikin asuinrakennus, pihan alapuolella, metsää kohti, josta Lauri Stenbäckin kuoleman jälkeen (1870) hänen leskensä vuokrasi 3-huoneisen asunnon, ja on runoilijan leski, huolimatta siitä että talo on omistajia vaihtanut, saanut siinä asua tähänpäivään saakka.

Viimeiseltä koulu- (lukio-) vuodeltani muistan Antellin olleen ahkeran jäsenen pienessä soittokunnassa, joka harvinaisena ilmiönä koululaiselämässä ansainnee pari riviä muistokseen. Soittokunta ("kapellet") perustettiin syksyllä 1864, ja kuului siihen paitsi Antellia Gustav Appelberg (kuollut 1894 piirilääkärinä), Gustav Durchman (nykyään Isonkyrön rovasti ja viime aikoihin asti innokas soitannonharrastaja), Frans Bernhard Inberg (kuollut 1897 pappina) ja Alarik Hasselblatt (kuollut 1905 Vaasan hovioikeuden asessorina). Appelberg ("Paganini") oli johtaja ja niin hyvä viulunsoittaja, että hän joskus esiintyi konserteissakin soitannonopettajan Anders Gestrinin ("Stråkajobbin") kanssa.[40] Lähinnä häntä oli musiikkiin perehtynyt Durchman ("Kuiju"), joka edellisellä vuonna soitannonopettajan B. V. Palmelin johdolla oli harjottanut klarinetinpuhaltamista. Toiset olivat tietääkseni enemmän tai vähemmän autodidakteja kukin alallaan, nimittäin Antell huilulla, Hasselblatt 2:sella viululla, Inberg, ("Dronten") sellolla. Johtaja sovitti kappaleet soittokuntaa varten huomioonottaen kunkin jäsenen kyvyn. Antell hoiti ensi ääntä, Paganini toista, Hasselblatt ja Kuiju säestivät triooleilla ja Dronten pyyhkäisi voimakasta bassoa. Näin soitettiin koko joukko tuttuja ja helppoja sävelmiä, niinkuin Bellmanin (esim. "Gubbarna satt sig att dricka") y.m., tansseja, niinkuin "Suukkosvalssi", "Indianavalssi", Haydnin ja Bocherinin menuetteja, jopa vielä Boildieun "Valkoisen rouvan" ja Rossinin "Sevillan parturin" alkajaissoitot j.n.e. Soittokunta tuli pian hyvin suosituksi, sillä se esiintyi mielellään toistenkin kuullen kuin niiden toverien, jotka olivat harjoituksissa saapuvilla. Siten annettiin serenaadeja "flammoille", kaupungin nuorille neitosille, noudatettiin kutsuja tulla tuttuihin perheisiin soittamaan, vihdoinkin huvitettiin konventinteatterin yleisöä välinäytössoitolla. Lukiolaiset toimeenpanivat näet tänä vuonna seuranäytäntöjäkin, joissa etenkin Mikael Smirnoff (kuollut ruots. normaalilyseon venäjänkielen opettajana) ja (sittemmin esittelijäsihteeri) Sanfrid Aejmelaeus loistivat koomillisissa osissa, ja moni muu oli, tietämättään missä määrässä, koomillinen naisrooleissa. Lähempiä kertomatta ymmärtäneen jokainen, että soittokunta tuotti suurta huvia ja nautintoa tovereille, mutta hupaisinta kai sentään soittaminen oli sen jäsenille itselleen. Kuinka rakkaassa muistossa Antell piti tätä nuoruudenpuuhaansa, huomaa siitä, että hän vuotta ennen kuolemaansa piti kestet Isonkyrön rovastille ja oli tilannut luokseen Vaasan kaupungin orkesterin, soittamaan illan kuluessa samoja kappaleita, joita lukiolaisten "kappeli" muinoin oli esittänyt.

* * * * *

Syksyllä 1865 me tulimme yliopistoon. Siitä lähtien tiemme erkanivat, vaikkei sentään välimme koskaan rikkoontunut. Antell ilmottautui fyysis-matemaattiseen osastoon ja muutti filosofiankandidaattitutkinnon suorittuaan (1869) lääketieteelliseen tiedekuntaan. Eri opintosuunnat ja eri seurapiirit johtivat meidät myöskin eri puolueisiin kansallisuuskysymykseen nähden; Antellista tuli näet ruotsinmielinen, niinkuin siihen aikaan medisiinarit, harvoja poikkeuksia lukuunottamatta, olivat. Mutta ei sekään sanottavasti keskinäiseen suhteeseemme vaikuttanut, sillä Antell otti tuskin nimeksikään osaa puoluetisteluihin ja pysyi vieraana osakuntaelämälle, jossa taistelut taisteltiin. Koko ylioppilasaikanaan saattaa sanoa hänen päivänsä kuluneen toiselta puolen työhuoneessa kirjojen ääressä toiselta puolen ylioppilaselämän nautinnoissa. Hänen koto-olonsa tekee ymmärrettäväksi, että hän ei kaivannut eikä etsinytkään muuta kuin poikamiesseuraa. Muuten oli hänen tapansa semmoinen, että hän toisinaan heittäytyi irti ja silloin eli vallattomasti samanhenkisten toverien kanssa ei ainoastaan yhden illan, vaan joskus vuorokausiakin, mutta sitte hän jälleen aivan harvinaista työkykyä osottaen viihtyi melkein yöt päivät (kuulin nimenomaan sanottavan: ajoittain 17 tuntia yhtä menoa) kirjoissaan kiinni. Näin oli varsinkin laita tutkintojen aikana, ja seuraus olikin, että hän suoritti toisen toisensa jälkeen erittäin kunniakkaasti.

##V. 1871 Antell tuli lääketieteen kandidaatiksi ja 1874 joulukuulla liseniaatiksi; jälkimäistä tutkintoa varten hän kaksi vuotta (1871—73) oli "kiitettävällä ahkeruudella ja taidolla" työskennellyt Tukholman sairaaloissa. Vuosi 1874 oli käännteentekevä Antellin elämässä, ei ainoastaan sentähden että hänen yliopisto-opintonsa silloin päättyivät, vaan erään toisenkin tapahtuman johdosta. Hänen toveriensa ja muittenkin kesken oli usein pohdittu kysymystä, kuinka suuri osa Rosenbergin omaisuudesta kerran oli tuleva Antellille. Edellisestä tiedämme ukon ennen määränneen pojalleen 40,000 ruplaa, mutta selvänä asiana pidettiin, että perintö ei enää supistuisi siihen. Oliko ukko itse myöhemmin kellekään ilmaissut aikeistaan, sitä en tiedä, mutta hyvin muistan, että viimeiseen asti oli yleinen oletamus, että "ottopoika" oli saava vähintään kaksisataatuhatta markkaa. Todellisuudessa kävi toisin. Rancken kertoo, että Rosenbergiin vaikutti se ahkeruus ja menestys, millä Antell harjotti opintojaan, ja mainitsee erittäin hänen olleen tyytyväinen, kun lääketieteenkandidaatti-tutkinnon jälkeen muuan tutkija käydessään Vaasassa oli puhunut pojan kiitettävistä tiedoista. Edelleen sanotaan ukon olleen iloinen, kun Antell 1873 sai määräyksen kesäkuukausina hoitaa vanhan kaupungin sairaalanlääkäriä virkaa ja samalla myöskin harjotti yksityispraktiikkaa, josta tulot eivät olleet aivan vähäiset. Näin Rosenberg omin silmin näki, että hänen pojastaan oli tullut täysi mies, jonka yhteiskunnallinen asema ja tulevaisuus oli taattu ilman perintöäkin, ja silloin hän ei enään epäillyt tehdä hänet suuren omaisuutensa herraksi. Että Antellin menot Helsingissä ja opintoaikanaan yleensä olivat olleet suuremmat kuin hän oli uskaltanut isälleen tunnustaa, on kyllä mahdollista — ainakin on niin sanottu — mutta ei se paljon muuta asiaa. Pääaihe ukon tyytyväisyyteen oli sittenkin olemassa, vaikka hän olisikin erehtynyt siinä, että luuli poikaansa säästäväisemmäksi ja elämässään säännöllisemmäksi kuin hän todellisuudessa oli. Ja tiedämmehän, ettei Antell myöhemminkään ainakaan säästäväisyydessä pettänyt hänen toiveitaan. — Mitä Rosenberg toivoi omaisuuteensa nähden, ilmenee eräästä lauseesta rehtori A. G. J. Hallsténille. Hallstén oli, oman kertomuksensa mukaan, kerran puhellessaan Rosenbergin kanssa julkilausunut arvelun, että tämä kai paraiten käyttäisi omaisuutensa, jos hän jälkisäädöksessään määräisi suurimman osan siitä hyväntekeväisyystarkoituksiin. Siihen oli Rosenberg vastannut, että saattaisihan niinkin olla; mutta hän, Rosenberg, oli erittäin mieltynyt Englannin oloihin, missä suuret omaisuudet vuosisatoja säilyivät samassa perheessä ja yhä kasvoivat.

Rosenberg kuoli 21 p. tammik. 1874. Testamentissaan hän oli Antellille määrännyt koko omaisuutensa paitsi noin 100,000 markkaa, jotka oli annettavat eri henkilöille ja kunnille (50,000 mk. Korsholman kihlakuntaan kuuluvalla 25 seurakunnalle, väkiluvun mukaan, pysyvinä rahastoina, joiden korot olivat köyhäinhoitoon käytettävät). Antellin saama pääosuus nousi noin 1,200,000 markkaan. — Wieselgrenin jutelma että vainaja kuolinvuoteellaan oli vaatinut, että poika ottaisi hänen nimensä, sanoen että hän ainoastaan sillä ehdolla määräisi hänelle omaisuutensa, mutta että Antell oli kieltänyt mainiten mieluummin luopuvansa perinnöstä ja juuri tällä taipumattomuudellaan saanut ukon taipumaan, lienee tietääkseni ainakin tässä muodossa erehdys. Antell on näet itse kertonut Rosenbergin jo hänen ylioppilasaikanaan puhuneen nimenmuutoksesta. Kumminkin Antell oli kieltänyt ja niin tehdessään käyttänyt sanoja, jotka eivät olleet vailla huumoria ja joihin ukolla tuskin oli mitään muistutettavana. — "Onhan meidän suvussamme", Antell oli lausunut, "sääntönä ollut että kullakin on oma nimensä, miksi en siis minäkin pitäisi omaani?" — Tämän yhteydessä mainitsen senkin, että Vaasassa paljon puhuttiin siitä, oliko Antellille onneksi, noin edeltäkäs in mitään varmaan tietämättään, tulla miljoonanomistajaksi? Luonnollisesti kävivät mielipiteet hajalle; mutta myöhemmin luulen sen ajatuksen jotenkin yleisesti päässeen voitolle, että rikkaus tuskin oli hänelle onneksi. Se näet johti hänet pois valitsemaltaan elämänuralta, jolla häntä odotti jollei kustavakaan tulevaisuus, kuitenkin joka tapauksessa mielen tyydytystä tuottava työ.

Aluksi Antell ei lainkaan ajatellut elämänuran vaihtamista. Suoritettuaan jo mainitun viimeisen tutkintonsa hän piti komeat kemut tovereilleen ja valmistautui sitten ulkomaanmatkalle, aikoen

etevimpien tiedemiesten johdolla syventää tietojaan ja laajentaa taitoaan. Ja vapaa hän oli lähtemään, sillä jo keväällä 1874 hän oli vähintään 3,000 markan vuotuista korvausta vastaan uskonut omaisuutensa hoidon kauppias, sitte kauppaneuvos Joachim Kurténille, joka ystävänä ja kokeneena asiantuntijana siinä kohden avusti Anteilla niin kauan kuin tämä eli.[41] Myöhemmin Antell kyllä siirsi melkoisen osan rahojaan ulkomaille ja otti myöskin enemmän osaa niiden hoitoon, mutta vapaudestaan matkustaa ja oleskella milloin ja missä halusi hänen oli kiittäminen luotettavaa asiamiestään Vaasassa.

* * * * *

Kun olen tullut siihen kohtaan Antellin elämää, josta lähtien hän enimmän aikansa eli ulkomailla, lienee paikallaan huomauttaa, että täydellisen, seikkaperäisen elämäkertomuksen kirjoittaminen hänestä olisi hyvin vaikea tehtävä. Vaikkei hänen kuolemastaan ole kulunut enemmän kuin 18 vuotta, on lähteitten puute kovin suuri. Antellille oli näet ominaista, että hän, mikäli tiedän, ei koskaan kirjoittanut muuta kuin välttämättömiä asiakirjeitä ja niidenkin sijasta hän mieluummin sähkötti mitä sanottavaa oli. Sentähden minä hänen kuolemansa jälkeen turhaan tiedustelin Kurténilta, eikö hänellä ollut kirjeitä, jotka sisälsivät tietoja Antellin. matkoista y.m., ja kun varmuuden vuoksi Kurténin kuoltua olen eräältä hänen pojaltaan uudelleen kysynyt kirjeitä ja muita lähteitä, on se tapahtunut yhtä huonolla menestyksellä. Enkä ole kuullut, että kellään muullakaan on kirjeitä Antellilta — nimittäin semmoisia, jotka sisältäisivät mitään kertomuksen tapaista. Vihdoin mainitsen, että hänen omat muistoonpanonsa matkoistaan näyttävät enemmiten supistuneen siihen, että hän matkakirjoista irroitetuille karttalehdille on merkinnyt missä hän on käynyt ja päivämäärän, milloin hän on missäkin kaupungissa ollut.

Jo Antellin ensimmäisen matkan päämäärä oli Parisi, vaikkei hän vielä sinne pysyväisesti asettunut. Kevätkausi 1875 kului arvatenkin ranskankielen oppimiseen, jota paitsi suurkaupungin elämä mahtoi häntä ensikertalaisena kiinnittää. Suomalaisista, jotka silloin oleskelivat Parisissa, on syytä erittäin mainita tri K. F. Eneberg, joka par'aikaa J. Oppertin johdolla tutki nuolenpääkirjoitusta. Epäilemättä Antell tunsikin Enebergin Helsingistä — olivathan molemmat pohjalaisia — ja sentähden voidaan olettaa, että he keskenään sopivat seuraavan talvikauden olla yhdessä Lontoossakin, johon jälkimäisen oli muuttaminen. Tämän päätän siitä, että he tositeossa talvella 1875—76 asuivat yhdessä Lontoossa, Antell luultavasti perehtyen maan kieleen ja Eneberg jatkaen vastamainituista tutkimuksia valmistuakseen itämaiselle retkelle, jolle hän jo samana keväänä oli lähtevä George Smithin seurassa ja jonka alussa kuolema hänet saavutti (Mosulissa 24/5 1876). Kolmas suomalainen, joka samaan aikaan oli Lontoossa, oli silloinen maisteri C. P. Solitander, ja tapasi hän toiset miltei joka päivä. Luonnollisesti on oletettava, että Antell jo näinä vuosina yleiskatsauksellisesti tutustui omaan tieteensä alaan kuuluviin laitoksiin Parisissa ja Lontoossa, mutta erityisiin tutkimuksiin hän tuskin vielä antautui.

Antell kuuluu olleen Lontoossa 8 kuukautta, mutta oliko hän siellä vielä kun tieto saapui Enebergin tutkimusmatkan surullisesta lopusta, sitä en tiedä, enkä myöskään kävikö hän kesällä 1876 kotimaassa; sitä vastoin minulla on se muisto, että hän Englannin kautta lähti sille matkustukselle maan ympäri, jolla hän viipyi talvikauden 1876—77. Englannista hän näet suuntasi matkansa Newyorkiin, sieltä Chikagon kautta San Fransiskoon ja edelleen suuren valtameren yli Japaniin. Tässä maassa, joka ei silloin vielä ollut niin huomattu ja tunnettu kuin nykyään, Antell oleskeli verraten kauan, muistaakseni ainakin kaksi kuukautta, tehden muun muassa pitkän retken sisämaahan, nähdäkseen outoa maata ja outoa kansaa. Japanista hän jatkoi matkaansa Aasian ympäri viiptyen eri maissa ja paikoissa — Kiinassa, Javassa, Intiassa — pitemmän tai lyhemmän ajan. Eräälle kartalle, jota turhaan olen etsinyt "Antellin kokoelmista", mutta jonka näin hänen luonaan Vaasassa, muistan hänen merkinneen: "Uinut Gangesvirran yli 10 p. maalisk. 1877", joten ainakin yksi päivämäärä tältä retkeltä on tiedossa. Keväällä Antell Suez-kanavan kautta palasi Eurooppaan, tuoden muusaan kokoelman kauniita ja osaksi varsin arvokkaita taide- ja taideteollisuusesineitä, jotka hän matkan varrella, mutta etenkin Japanissa, oli ostanut. Tämän muistokokoelman hän sittemmin kuljetti Vaasaan, ja esineitä näytellessään hän kertoi matkansa vaiheista, mutta valitettavasti olen yksityispiirteet unohtanut. — Wieselgrenin tiedot matkustuksesta ovat suuresti eroavat, enkä voi sitä muuten selittää kuin että hänellä on ollut käytettävänä yhtä vaillinaisia kuin epäluotettavia lähteitä. Hän kertoo näet Antellin lähteneen matkalle aivan päinvastaista suuntaa eikä päässeensä edemmäs kuin Singaporeen, kun sanoma Venäjän ja Turkin sodan syttymisestä sai hänet palaamaan takaisin. Hän muka sähkötti Venäjän armeijan ylipäällikkö-kunnalle ja tarjoutui lääkärinä palvelemaan venäläisessä armeijassa, mutta kun hän tuli Wieniin, kohtasi häntä hylkäävä vastaus, ja silloin hän suutuksissaan matkusti Pariisiin hankkiakseen ranskalaisen lääkärin oikeudet, "koska näet suomalainen laillistus ei riittänyt" (!). Tämä juttu kuuluu kerrassaan uskomattomalta, ja kun varmuuden vuoksi olen kysynyt asiaa lääkäreiltä, jotka aikoinaan olivat Antellin läheisiä tuttuja, ei yksikään ole siitä mitään tietänyt.

* * * * *

V:sta 1877 alkaen Antellilla oli vuokrattuna pysyvä asunto Parisissa ja jo ensimmäisenä talvena (1877—78) minä siellä ensi kerran kävin hänen luonaan. Hänellä oli siisti, mutta jotenkin vaatimaton huoneisto

Quartier Latinin puolella lähellä Luxembourg-puistoa. Kirjoja hänellä oli, mutta en muista silloin nähneeni hänen luonaan mitään huomattavampia taideteoksia — eikä hän vielä ollutkaan "kokoilija" varsinaisessa merkityksessä. Nyt näet hän tietääkseni vasta ryhtyikin niihin lääketieteellisiin tutkimuksiin, joita varten hän oli ulkomaille lähtenyt, ja oli hän erikoisalakseen valinnut oftalmologian, se on silmätautien tutkimuksen. Tästä harrastuksestaan Antell piti kiinni useita vuosia ja sanottiin hänen melkoloilla edistyneen tieteessään ja taidossaan sekä leikkauksia toimittaessaan Parisin sairaaloissa (joissa hänellä oli opettajina Wecker, Landolt, Galezowski y.m.) osottaneen suurta kykyä. Kumminkin hänen innostuksensa lääkirintoimeen aikaa myöten osottautui olevan ohimenevää laatua.

Hankittuaan itselleen pysyvän kodin Parisissa Antell säännöllisesti oleskeli siellä talvikaudet, mutta yhtä säännöllisesti hän kesällä kävi Vaasassa, missä hänellä niinkään oli odottamassa valmis asunto. Hän piti näet kuolemaansa saakka isänsä rakentaman talon hallussaan, ja päärakennuksen avara huoneisto oli täysin ja komeasti sisustettu niitä kahta tai kolmea kuukautta varten vuodessa, jotka isäntä suvaitsi siellä asua. Talossa oli koko vuoden emännöitsijä ja renki, ja huoneita lämmitettiin koko talvi. Pääsyynä Antellin kesäkäynteihin Suomessa oli ymmärrettävästi raha-asioitten hoito, joskin kotimaantunteen vetovoima samassa on lukuunotettava. Aina hänellä oli asioita selvitettävänä Kurténin kansaa, ja mukavimmin ne tietenkin suoritettiin mieskohtaisesti tavatessa. — Kun Antell oli täydellisesti oppinut silmätautien hoidon, hän 1880:n vaiheilla, kesällä Vaasassa ollessaan, alkoi vastaanottaa potilaita, ja kun tietää saatiin, että hän ei köyhiltä mitään maksua ottanut, niin ymmärtäähän sen että niitä kerääntyi hänen luokseen läheltä ja kaukaa. Vanhana vaasalaisena hän tunsu pohjalaisen kansan luonteen ja kielen ja osasi kohdella talonpoikaisia potilaitaan kodikkaan reippaalla, iloisella tavalla, joka näitä miellytti. Kun hän sitä paitsi osotti varmuutta ja taitoa, niin hänellä oli ja olisi yhä edelleen ollut työtä jos kuinka paljon; mutta kauan ei tämä häntä huvittanut. En muista tarkoin minä vuonna, mutta ainakin jo 1880-luvun keskivaiheilla hän oli lakannut vastaanottamasta sairaita. Samaan aikaan tuli muutenkin selväksi, että Antell oli luopunut lääkäriurastaan. Parisissa hän aikoja sitten oli suorittanut kaikki tutkinnot, mutta "teesiä", se on väitöskirjaa, jota julkaisematta lääkäri ei voi Ranskassa tulla laillistetuksi, hän ei ollut kirjoittanut. Syyksi sanotaan että hän ei ollut niin varma ranskankielen tuntija, että olisi ilman apua voinut sen laatia, ja toiseksi että hän oli liian ylpeä käyttääkseen apumiestä. Ratkaisevampi lienee kuitenkin toinen syy ollut, nimittäin se että häntä kyllä olivat huvittaneet edelläkäyvät opinnot ja varsinkin käytännölliset harjoitukset sairaaloissa, mutta ettei hän ollut enemmän viehätynyt tieteellisen tutkimuksen valmistamiseen kuin kirjoittamiseen ylipäättäänkään ja sentähden noudatti sisällistä ääntään, joka kuiskasi: mitä sinä turhaan vaivaat itseäs, eihän sinun tarvitse, etkä sinä haluakaan kiinnittää itseäs mihinkään vakinaiseen lääkirintoimeen! Silloin kun Antell vielä ajatteli lääkäriammattia elämänsä päämääränä, hän innostuneesti puhui oman, erikoisen komean sairaalan perustamisesta silmätautisia varten, kumminkin ollen epävarma siitä mihin hän sen sijoittaisi, Vaasaanko vai Helsinkiin vai — Pariisiin; mutta sekin tuuma raukesi tyhjiin. Vihdoin on tässä mainittava, että hänen lääkäritoverinsa Helsingissä innokkaasti kehottivat häntä rupeamaan professoriksi yliopistoomme. Silmätautien professori F. J. Becker oli näet täysinpalvelleena eroava 1885, ja hänen sijalleen Antellia toivottiin. Muistan kuulleen, että eräänä syksynä joku vuosi ennen Beckerin eroamista, kun hän kävi Helsingissä, häntä oli kovasti ahdistettu tämän asian vuoksi, mutta kaikki puheet olivat turhia. Näin ollen saattaa pitää vuotta 1885, jolloin Antell todellakaan *ei* pyrkinyt yliopistoon, sinä käännekohtana, jonka jälkeen hänen lääkäriharrastuksensa olivat ainoastaan muistona olemassa.

* * * * *

Se mikä vei Antellin pois työuralta, jota varten hän oli niin paljon aikaa uhrannut ja joka hänelle lupasi niin paljon, oli ensiksikin tottumus vapaaseen, mukavaan elämään ulkomaille ja toiseksi kokoilijainnon herääminen. Alkuaan ja nuoruudessaan hänellä ei lainkaan ollut sentapaisia taipumuksia. Hänen ainoa, niin sanoakseni, esteettinen piirteensä oli jo mainittu mieltymys soitantoon, jota hän ei kuitenkaan vanhempana yrittänytkään kehittää, ja kokoilemishalu syntyi ja kasvoi vähitellen välittömänä seurauksena hänen varallisuudestaan. Samana vuonna kuin isä oli kuollut, hän E. J. Löfgreniltä tilasi "ukon" muotokuvan pienessä koossa.[42] Samana vuonna hän myöskin, kun vapaaherra C. J. Walleenin kokoelma Helsingissä myytiin huutokaupalla, osti ensimmäiset taulunsa ja vei ne Vaasaan koristaakseen asuntoaan siellä. Vaasan kotia varten hän sitte seuraavinakin vuosina osti melkoisen luvun taideteoksia. Siten hän Valter Runebergiltä tilasi J. L. Runebergin rintakuvan marmorista, ja niinkään marmorisen pystykuvan "Psyke lamppu ja tikari kädessä" (maailmannäyttelyssä 1878), J. Takaselta Juno Ludovicin jäljennöksen marmorista (1/9 alkukuvan jättiläiskokoa), Berndt Lindholmilta suuren ruotsalaisen maiseman (kauranleikkuu) j.n.e. Edelleen hän osti ranskalaisia maalauksia ja italialaisia marmorin- ja pronssijäljennöksiä antiikkisista alkukuvasta (Mediciläinen Venus, Lepäävä [istuva] Merkurius y.m.), kaikki myöskin Vaasaan tuotavaksi. Kun Antell oli tarpeeksi koristanut kesäasuntonsa kotimaassa ja oli vuokrannut avaramman huoneiston Parisissa, hän teki samalla tavoin ostoksia tätä jälkimäistä varten, milloin tilaten tauluja suomalaisilta taiteilijoilta, milloin ostaen valmiita ruotsalaisilta ja ranskalaisilta. Tästä kaikesta näkee, että Antell varakkaana miehenä tahtoi asua taideteosten koristamassa kodissa ja että hän sen ohella — milloin niin sattui —

mielellään esiintyi mesenaattinakin. Mutta silti ei voi sanoa, että hän vielä olisi taideteoksia ostaessaan osottanut erityisen kehittyntä aistia taikka ollut järjestelmällinen kokoilija. Todistuksena että näin oli pidän muun muassa sitä, että hän eräällä Italian matkalla 1882 — niinkuin olen kuullut suomalaiselta, jonka kanssa hän Parisista päin matkan teki — ei ollut käynyt taidekauppiaitten luona eikä myöskään taidekokoelmissa, muuta kuin vartavasten seuratakseen nuorempaa toveriaan. Sitä vastoin hän oli tehnyt pitkiä kävelyjä ja mielellään nauttinut italialaisia viinejä. Kokoilijaksi varsinaisessa merkityksessä Antell ensin tulikin aivan toisella alalla, nimittäin rahatieteen alalla, ja tapahtui se sen jälkeen kun hän 1884 oli tullut vapaaherra A. Stjernstedtin rahakokoelman omistajaksi.

Jo silloin kun Antell 1870-luvun alussa harjotti lääketieteellisiä opintoja Tukholmassa, hän oli joskus käynyt taidekauppias Bukowskin luona ja ostanut muutamia Kustaa II Adolfin ja Kaarle XII:n mitaleja ja rahoja lisäksi sekalaiseen kokoelmaan vanhoja rahoja ja mitaleja, jotka hän oli löytänyt ukko Rosenbergin kätöistä. Mainituita kuninkaita Antell koko elämänsä ihaili ja saattaa sanoa tämän ihailun, jonka ehkä "Välskärin kertomukset" olivat herättäneet, olleen hänen kokoilijaintonsa oikea lähtökohta; toiselta puolen merkitsi se tuttavuus, jonka hän näin varhain teki Bukowskin kanssa, paljon hänen tulevaisuudelleen. Kun Antell sittemmin, niinkuin olen kertonut, joka kevät tai kesä matkusti Parisista Vaasaan ja jälleen takaisin, suuntasi hän säännöllisesti kulkunsa. Tukholman kautta. Siellä hänellä oli paljon tuttavuuksia ja ystäviä, joista valtioantikvario Hans Hildebrand tavallisesti mainitaan lähimpänä, mutta sittenkin Bukowski oli se, jolle Antell monessa asiassa oli avonaisempi kuin muita kohtaan. Tämän olen jo maininnut kirjoittamissani muistosanoissa Antellin kuoleman jälkeen, ja silloin Bukowski nimenomaan pyysi, etten vastedes siitä puhuisi, sillä hän oli hyvin arka asemastaan Ruotsissa ja tahtoi sentähden elää ja toimia mahdollisimman huomaamattomana. Nyt kun Bukowskikin on aikoja sitten kuollut, en tiedä miksen kertoisi mitä todeksi tiedän. Henrik Bukowski — taikka täydeltä nimeltään Henrik Mikael Anton Bukowski Bóncz — (s. 1839, k. 1900) oli puolalainen aatelismies, joka kansansa viimeisen kapinan jälkeen oli (1864) paennut Ruotsiin. Krakovan yliopistossa harjoittamiensa muinaistieteellisten opintojen nojassa hän ensin työskenteli Christian Hammerin museossa ja koetti sitte saada viran Ruotsin Kansallismuseossa. Vaikutuskykyisten suosijoittensa avulla Bukowski luultavasti olisikin sen saanut, mutta huomattuaan että niitä oli, jotka eivät suopein silmin nähneet ulkomaalaista semmoisen viran haltijana, hän luopui aikeistaan ja perusti itsenäisen taidekaupan. Ollen ensimmäinen sivistynyt kauppias tällä alalla hän tuli liikehaaran varsinaiseksi perustajaksi Ruotsissa ja aikaa voittaen halliten taidekaupan koko maassa hän "opetti ruotsalaisia antamaan arvoa muistoilleen". [43] Bukowskin kuoltua Ruotsin sanomalehdistö yksimielisesti antoi tunnustuksen hänen toiminnalleen, kiittäen hänen tietojaan, kehittyntä aistiaan ja rehellisyyttään. Miten harras ruotsinmielinen Antell olikaan, sattui kuitenkin tapahtumia, jolloin hänkin huomasi, että hän ei Ruotsissa ollut oikeassa isänmaassaan, ja silloin hän vaistomaisesti tunsu Bukowskissa miehen, jonka asemassa oli jotain yhtäläistä. Tämä selittää heidän läheisen välinsä ja Bukowskin vaikutusvoiman Antelliin nähden.[44]

Kun Bukowski sai tietää Stjernstedtin mainion (alkuaan runoilijan, kreivi Carl Snoilskyn perustaman) kokoelman ruotsalaisia rahoja olevan myytävänä, hän ilmotti asian Antellille ja kehotti häntä ostamaan sen. Eikä asia sietänyt pitkää miettimistä, sillä yksi Tukholman hartaimpia rahankokoilijoita, konttoripäällikkö J. F. H. Oldenburg, teki mitä voi saadaksensa kokoelman haltuunsa ja oli hän tarjonut siitä 30,000 kruunua. Antell antoi Bukowskille määräyksen ostaa kokoelman hänelle, ja tämä toimi niin tarmokkaasti, että asia oli ratkaistu, ennenkuin Oldenburg oli saanut mitään tietoa kilpailijasta. Antellin suorittama hinta oli 50,000 kruunua, mutta Bukowskin arvion mukaan summa ei ollut kuin puoli kokoelman todellista arvoa. Välittäjän palkkio oli ainoastaan 1,000 kruunua, jota paitsi hän 4,000 kruunusta osti kaksoiskappaleet, joita Antell ei tarvinnut, ja ansaitsi niiden myymisellä 100 prosenttia.

Tähän rahakokoelma-kauppaan liittyy eräs juttu, joka epäilemättä on todenperäinen ja sentähden kerrottava, vaikka nykyään on mahdotonta oikein ymmärtää ja selittää Antellin kantaa siihen nähden. Kun näet tunnetuksi tuli, että Stjernstedtin kokoelma oli joutuva Antellin — ulkomaalaisen — haltuun, niin ruotsalaiset muinaistieteilijät ja etenkin vanha B. E. Hildebrand katsoivat sitä suureksi tappioksi Ruotsille ja miettivät keinoja, millä kauppa olisi estettävä. Silloin sanotaan Antellin lupanneen, että hänen kuolemansa jälkeen saataisiin kuninkaallista [s.o. valtion] rahakammiota varten kokoelmasta ottaa kaikki rahat, jotka sieltä puuttuivat. Ihastuksissaan ukko Hildebrand oli syleillyt ja suudellut häntä. — Wieselgrenkin mainitsee tämän lupauksen, lisäten, että Antell sentähden Ruotsin puolelta sai vastaanottaa erinäisiä julkisia kunnianosotuksia. Kumminkaan ei Antellin testamentissa, joka määrää että rahakokoelma on tuleva Suomen kansalle, mitään mainita Ruotsiin annettavista rahoista, vaan onkin kokoelma eheänä Suomen omaisuudeksi joutunut. V. 1892 Parisissa Antell puhui minulle tästä asiasta — ei lupauksestaan, josta tietysti minäkään en tahtonut muistuttaa (vaikka jo silloin olin siitä kuullut), vaan siitä että hän oli päättänyt, että kokoelma oli pysytettävä eheänä. Siitä näkee, että hän siis ennen oli ajatellut toisin. — Mikäli tiedän, ruotsalaiset pitänevät itseään petettyinä. Kumminkaan en usko Antellin tahallisesti heitä pettäneen — se olisi näet ollut vastoin hänen luonnettaan — vaan oletan asiassa olleen jonkun mutkan, joka ainakin hänen mielestään oikeutti hänen niin tekemään kuin hän teki. Että Antell ratkaisi tämän asian Bukowskin tietämättä, sen todistaa eräs jälkimäisen minulle kirjoittama kirje, jossa hän sanoo olevansa pahoillaan Antellin menettelystä, "sillä hän lupasi sen

minulle" (nimitäin luovuttaa rahat).

Tultuaan jo ennestään suuren rahakokoelman omistajaksi, jota siitä lähtien on sanottu *Antellin kokoelmaksi*, Antell otti sen kartuttamisen ja tutkimisen elämänsä päämääräksi. Apumiehenä edellisessä tehtävässä oli Bukowski, jolle hän vuosittain etukäteen antoi vähintään 1,000 kruunua tilapäisiä ostoksia varten, ollen aina valmis tarvittaessa lähettämään enemmän, sillä hänellä oli täysi luottamus avustajansa tietoihin ja kykyyn arvostella mitä ostettava oli. Näin rahakokoelma, kiitos Bukowskin valppauden ja hartauden, kasvoi kasvamistaan, niin että se Antellin kuollessa käsitti noin 10,000 numeroa[45] ja arvoltaan oli noussut noin kahta vertaa kalliimmaksi. Bukowski arvioi sen silloin noin 250,000 kruunuksi. Antell itse ryhtyi laatimaan luettelo kokoelmastaan, tarkottaen tieteellisesti tarkkaa, ulkoasultaan mitä komeimpaa, kuvallista julkaisua. Työn hän alkoi Vaasassa, johon hän ensin oli kuljettanut kokoelman säilyttääkseen sen sikäläisessä Suomen pankin holvissa. Sittemmin hän kuitenkin muutti sen Pariisiin, vuokrasi sille säilytyspaikan Crédit Pyonnais'n holveissa Boulevard des Italiens'in varrella ja pitäen kotonaan kulloinkin ainoastaan vähemmän luvuin rahoja sen mukaan kuin luettelo edistyi. Pääosa tätä luettelo (vanhimmista ajoista Kaarle X Kustaan aikaan saakka) valmistui ennen Antellin kuolemaa, ja oli hän tuonut käsikirjoituksensa Tukholmaan asiantuntijain tarkastettavaksi, mutta mihinkään julkaisemispuuhiin hän ei vielä ennättänyt ryhtyä.

Mutta Bukowskin välittäjätoimi ei suinkaan rajottunut rahojen kokoilemiseen, vaan hän on hankkinut Antellille myöskin suurimman osan tämän historiallisista ja arkeologisista kokoelmista. Samoin kuin rahoihin ja mitaleihin nähden Antell aluksi ei juuri muusta välittänyt kuin Kustaa II Aadolfin ja Kaarle XII:n muistoa koskevista esineistä. Siten hän oli hyvin halukas ostamaan Kaarle XII:n aikuisia iskumiekkvoja ("pampar"), joita hän ripusti työhuoneensa seinille ja suurella mielihyvällä näytteli. Bukowskin ansioksi on epäilemättä luettava, että Antellin kokoilemishalu kulttuurihistoriallisella alalla vähitellen laajentui hänen ensimmäisiä mielitekojansa ulommaksi. Milloin toimitaan taidekauppiaan käsiin tai tietoon tuli sentapaista, jolla, samalla kun se oli laadultaan arvokasta, oli erikoista suomalaista merkitystä, niin hän tarjosi tai ilmotti sen Antellin ostettavaksi. Sanalla sanoen Bukowski vaikutti siihen suuntaan, johon todellisuudessa Antellin kehitys kävi —; nimittäin takaisin kotimaahan päin — ja jonka tuloksena on pidettävä hänen testamenttinsa lopullinen muoto. — Mitä tässä kerron ei lainkaan ole jällestäpäin mietittyä, vaan perustuu se huomioihin, jotka tein jo Antellin eläessä. Minä koetin näet itsekin vaikuttaa Antelliin niin, että hän järjestelmällisesti suuntaisi kokoilemisintonsa suomalais-historialliseen, ja tapahtui se aivan luonnollisesti siitä syystä, että minä itsekin vähemmässä määrässä olin samanlaista kokoilemista harrastanut. Jopa olin Bukowskin kautta saanut yhtä ja toista arvokastakin, mutta kun varani eivät sallineet ostaa kaikkea mitä saatavissa olisi ollut, tahdoin herättää samaa intoa Antellissa. Kumminkaan en uskalla vähääkään ansiokseni lukea, että Antellin kokoilijapuuha todella, niinkuin olen sanonut, kehittyi tähän suuntaan. Hänen omituisuuksiaan oli näet, että hän ei syrjäisiltä tahtonut vastaanottaa mitään neuvoja kokoilijaharrastuksiinsa ja ostoksiinsa nähden. En voi asiaa muuten ymmärtää kuin että Antell, ollen autodidakti taide- ja kulttuurihistorian alalla, tunsu heikkoutensa, mutta oli liian ylpeä myöntämään sitä ja noudattamaan sivulta päin tulevaa johtoa. Bukowski oli ainoa, jolta hän tässä kohden otti neuvoja. Esimerkkinä olkoon Hammerin museon huutokauppa, joka alkoi Kölnissä toukokuulla 1892 ja kesti useita vuosia. Bukowskin kanssa olin sitä ennen Kölnissä läpikäynyt museoon kuuluvat muotokuvat ja huomannut, että niiden joukossa oli noin kolmekymmentä historiallista muotokuvaa, joilla oli merkitystä meillekin. Jos ne ostettaisiin, ajattelin, saataisiin Suomeen muotokuvakokoelma, joka kyllä ei taiteelliseen arvoonsa katsoen olisi suuren suuri, mutta joka historialliselta kannalta arvosteltuna olisi sitä huomattavampi, kun meillä ennestään ei mitään sentapaista ole olemassa. Kohta jällestäpäin tapasin Antellin Parisissa ja puhuin hänelle harvinaisesta tilaisuudesta, mutta hän näytti kerrassaan välinpitämättömältä jopa närkästykin. Sitte hän kuitenkin kävi Kölnissä tapaamassa Bukowskia ja *tämän* kehotuksesta hän ensimmäisessä huutokaupassa ostatti joitakuuta muotokuvia, G. M. Armfeltin ja Kaarle XI:n y.m., kumminkin antamatta mitään määräystä itse pääkokoelmaan nähden, joka oli myytävä vuotta myöhemmin. Sen jälkeen tapahtui, että Ruotsin lähettiläs Parisissa, F. Due, lausui Antellille kiittäviä sanoja mainittujen muotokuvien ostosta sekä että Bukowski yhä uudisti kehotuksiansa, ja vasta silloin tuli määräys ostaa kaikki historialliset muotokuvat, joilla oli merkitystä Suomelle. Valitettavasti Antell kuoli, ennenkuin toinen huutokuppa tuli, mutta siitä mitä tässä olen maininnut, huomaa miten vaikeata oli häneen vaikuttaa ja miten myöhään hän kehittyi järjestelmälliseksi kokoilijaksi. Aivan viimeisinä aikoinaan hän myöskin alkoi kriittisemmin katsoa niitä taideteoksia, joita hän ennen omin päin oli ostanut ja tilannut. Hän huomasi että niiden joukossa oli semmoisia (esim. poikamiehen mielitekojen mukaisia) maalauksia, joiden arvo ja arvokkaisuus oli epäiltävää laatua, ja pyysi sentähden ystävänsä Bukowskia käymään Parisissa katsomassa, mitä kannatti säilyttää mitä ei — hyljättävät taulut hän saisi myydä taidekaupassaan. Bukowski lupasikin, mutta ei kuitenkaan tullut ajoissa matkaa tehneeksi, ja kokoelma, joka testamentin mukaan saapui kotimaahan, sisältääkin senvuoksi joitakuuta teoksia, jotka suuresti hämmästyttivät esim. B. O. Schaumania ja joita ei ole julkiseen galleriaan pantu. — Kuvaamani kehitys johti siihen, että Antell lopulta, niinkuin hänen testamentistaan näkyy, käsitti kansallismuseon perustamisen Suomessa päämääräkseen, ja se sai hänet ostamaan semmoisia muinaistieteellisiä kokoelmia kuin G. Nordenskiöldin meksikolaiset; olihan niiden kerääjä entisen maanmiehemme Adolf

Nordenskiöldin poika. Kun hän sitä vastoin monta vuotta ennen osti erään kokoelman piikiviaseita Etelä-Ruotsista, hänellä ei vielä ollut tuo isänmaallinen päämäärä selvillä, vaan suostui hän sen lunastamaan — niin muistan Antellin itse kertoneen — käsittäen asian yleensä valistuneen mesenaatin kannalta, joka osaa panna arvoa semmoiseen, joka on harvinaista ja jolla on tieteellistä arvoa.

Vielä huomautan Bukowskin vaikutuksen selittämiseksi, että hän, miten olikin kiintynyt uuteen isänmaahansa, Ruotsiin, kumminkin muuttumattomasti pysyi puolalaisena isänmaanystävänä. Sen huomasi muun muassa siitä, että hän koko elämänsä hartaasti kokoili semmoista, joka sopi puolalaisiin museoihin Krakovassa ja Rapperswylin vanhassa linnassa lähellä Zürichiä, mikä linna vartavasten on ostettu puolalaiskansallisia muistoesineitä varten. Näin ollen hänestä kansallinen päämäärä oli luonnollisin ja oikeutetuin kaikelle kokoilemisharrastukselle. Paitsi Bukowskilta Antell oppi Arthur Hazeliukselta, "Nordiska Museet'in" tarmokkaalta perustajalta, kokoilijana pitämään kansallista silmällä. Hazeliuksen oli hänen hyvä ystävänsä, joskin hän siinä kohden erosi Bukowskista, että hänellä yhä oli *oma* museonsa mielessä, jolle Antell jo ennen kuin laati testamenttinsa oli arvokkaita lahjotuksia tehnyt.

Niinkuin edellisestä näkyy, on vakaumukseni, että Antellin kokoilemistoimen kehitystä tuntuvasti on johtanut ulkoapäin tullut vaikutus, mutta väärinkäsityksen välttämiseksi on toiselta puolen huomautettava, että hän ei suinkaan yleensä kaivannut johtoa ja kehotusta ollakseen isänmaallinen. Muistettava on että Antell tuli ylioppilaaksi 1860-luvulla, jolloin vasta puhjennut valtiollinen elämä oli mitä vilkkain ja jolloin tuskin muusta puhuttiin kuin isänmaallisista harrastuksista. Sillä oli kieltämättä määräävä merkitys hänen maailmankatsomukseensa nähden. Miten odottamattomiin muotoihin hänen elämänsä pukeutuikin ja miten hän monessa kohden kotioloista vieraantuikin, säilytti hän kuitenkin sisimmässään yliopistoajoiltaan juontuvan häviämättömän mielenkiinnon ja kunnioituksen tieteitä ja ihanteellisia päämääriä kohtaan, vapaa- ja (huolimatta kaikesta, joka näyttää sitä vastustavan) ylevämielisen elämäkäsityksen ja isänmaanrakkauden. Näin on selitettävissä että Antellin vapaassa, jopa liian vapaassa elämässä aina oli "punaisena lankana" huomattavana miehekästä ryhtiä ja itsetietoista, vakavaa pyrintöä, joka esti häntä hukkumasta nautintojen pyörteisiin ja sai hänet jaloja tarkotuksia varten säilyttämään rikkautensa ja sitä kartuttamaan. Se vaikutus ja kehitys, josta olen puhunut, oli siis vain siinä kohden tarpeen, että hän kokoilijana oli joutunut toimialalle, jota varten hänellä ei alkuaan eikä itsestään voinut olla selviä, järkipäisiä näkökohtia.

* * * * *

Näin yhdessä jaksossa puhuttuani Antellista kokoilijana tahdon nyt kääntää huomion hänen elämänsä Parisissa, josta kaikenlaisia juttuja on ollut liikkeellä. Tässäkin voin pääasiassa ammentaa tietoni omasta muististani ja kokemuksestani. — Olen jo maininnut Antellin ensimmäisen asunnon Parisissa. En tiedä kauanko hän siinä asui, mutta sen muistan että 1885 tapasin hänet avarammassa huoneistossa Quai Voltairen varrella sekä että 1889 kävin hänen luonaan hänen viimeisessä ja komeimmassa asunnossaan, Avenue d'Antin 7, johon hän oli muuttanut edellisenä vuonna ja jossa hän kuolikin. Lähellä Champs Elysées'tä, suuren palatsimaisen talon toisessa kerroksessa, oli asunto 5-huoneinen, ylimyksellinen laadultaan ja sisustukseltaan. Uhkeat kirja- ja muut kaapit, mukavat sohvut, tuolit ja pöydät mustasta puusta ja tukevaa, hienoa tekoa, pehmeät matot, aitoparisilainen akkunain verhotus sekä öljy-, akvarelli- ja pastellimaalaukset seinillä ja siellä täällä esille pannut pronssiset ja marmoriset veistokuvat eivät jättäneet mitään sijaa toivomuksille. Asunto oli niin sanoakseni täydellinen; mutta se oli poikamiehen asunto, ja semmoisena se, huolimatta yltäkylläisestä sisustuksesta, tuntui yksinäiseltä ja tyhjältä. Kun sinne tuli Antellin viimeisinä vuosina, tapasi useimmiten isännän rahoja tutkimassa ja luettelemassa työpöytänsä ääressä, siinä kotipuvussa (ruskeankeltaisessa hirvannahkanutussa) ja siinä asennossa, missä Gallen-Kallela on hänet maalannut Ateneumissa nähtävässä muotokuvassa.[46] Kuultuaan tutun äänen hän riensi tulijaa vastaan, ja kohta oli juttelu käymässä, mutta muita ei näkynyt eikä kuulunut. Antellilla oli jonkun aikaa ollut bretagnelainen nainen keittäjänä; mutta viime vuosina hänellä oli ainoastaan miehinen factotum, palvelija François, joka siivosi huoneet, hankki, ja valmisti yksinkertaiset déjeunereli aamiaisruuat — päivällisensä isäntä söi ulkona, milloin missäkin ravintolassa — avasi oven, kun soitettiin, ja ylipäätään aina oli käsillä. François oli nainut mies, mutta hän kävi vain silloin tällöin kotonaan; hän oli herraansa kiintynyt ja pysyi palveluksessaan tämän kuolemaan saakka. — Jos joku kysyy, miksei Antell mennyt naimisiin, niin riittänee vastaukseksi viitata siihen, mitä ylempänä on kerrottu hänen lapsuudestaan ja nuoruudestaan. Kerran hän sentään kesämatkalla Vaasassa joutui kihloihin, mutta huhu tiesi, että morsian jo seuraavana talvena antoi hänelle rukkaset — syystä että Antell ei kertaakaan kirjoittanut hänelle, vaan ainoastaan sähkösanomilla ilmotti missä kulloinkin oli. Olkoon juttu oikea tai ei, oletan varmaksi, että Antell palattuaan ulkomaille ja yksinäiseen elämäänsä aivan itsestään selvisi tilapäisestä huumauksestaan ja ymmärsi, että hän ei ollut luotu jotakin niin epätietoista varten kuin perhe-elämä hänelle oli. — Paitsi yksityisiä kävijöitä Antell avarassa huoneistossaan joskus auliisti vastaanotti vieraita useiksi päiviksikin. Niin tapahtui esim. maailmannäyttelyn aikana 1889, jolloin Adolf Nordenskiöld ja Joachim Kurtén samaan aikaan nauttivat hänen vieraanvaraisuuttaan. Kertoessaan

näistä vieraista Antell ei unohtanut mainita muutamaa seikkaa, joka häntä suuresti huvitti ja joka hänestä hyvin kuvasi Nordenskiöldin ja Kurténin eri luonteita, mutta ei suinkaan ollut vähemmän kuvaava hänelle itselleen. Jonkun ranskalaisen tuttavän välityksellä Antell oli erään parisilaisen kokoilija-vainajan peruista ostanut erikoisen kirjaston, noin 60-70 nidosta, joissa sanoin ja kuvin esitettiin l'art d'aimer, se on rakkautta mitä erilaisimmissa muodoissa. Kirjat olivat yhtä kalliita kuin harvinaisia, sillä niitä ei oltu koskaan julkisesti myyty, vaan olivat ne valmistetut 18:nnen vuosisadan ylhäisten elostelijain yksityiseksi huviksi. Kun vieraat menivät levolle, Antell antoi kummallekin pinkan noita kirjoja katseltavaksi, jos näet uni viivyttäisi tuloaan. Kurtén oli ainoastaan vilkaissut yhtä kirjaa ja kohta pannut sen kädestään, mutta Nordenskiöld, tiedemiehenä ja bibliofiilinä, oli pari tuntia tutkinut niitä volyymeja, jotka oli asetettu hänen yöpöydälleen. Antellin kuoleman jälkeen Kurtén toisella tai toisella tavalla — luultavasti myymällä kirjat johonkin Parisin antikvariaattiin — hävitti koko sen osaston vainajan kirjastoa.

Antellin kotielämästä on vielä sanottava, että paitsi rahakokoelman luettelemista hänellä tuskin oli muuta työtä kuin laatia tarkat muistoonpanot tuloistaan ja menoistaan sekä vielä tarkemman lopputilin edellisen vuoden rahaliikkeestä. Hänen "punaiset kirjansa" siroine lukusarjoineen osottavat, että hän pani siihen paljon aikaa ja huolta. Kun hän loppuiällään oli sijottanut melkoisia summia ruotsalaisiin liikeyrityksiin, tuli edellisen lisäksi ruotsalaisten arvopaperien kurssi-ilmotusten tutkiminen, ja piti hän sitä varten ruotsinmaalaisia sanomalehtiä. Tieteelliset harrastukset hän oli jättänyt sikseen, ja jos hän sanomalehtien ohella jotakin luki, niin luulen hänen useimmin ottaneen käteensä jonkun ranskalaisen romaanin.

Samoin kuin ennen yliopistoaikanaan Antell saattoi nytkin päiväkaudet peräkkäin olla kotona ja yksinänsä, mutta sen jälkeen ilmottautui taas vaihtelun, repäisevän kaipuu. Usein hän silloin meni ottamaan kaksin-, kolmikertaisen höyrykylvyn, jota seurasi yhtä monenkertainen jääkylmä suihku, taikka teki hän yhden tai parinkin peninkulman pituisen kävelyn suurkaupungin etäisimmille seuduille. Tämmöisissä voimayrityksissä tuli näkyviin että Antellin poikaiän mieliteot eivät vielä olleet hävinneet. Sitä vastoin hän harvoin kävi teatterissa taikka konserteissa, en ainakaan muista hänen koskaan semmoisista puhuneen. Että hän ei laiminlyönyt taidenäyttelyjä, ei ainakaan huomattavimpia, johtui hänen kokoilijainnostaan: kuvaamataiteitten alalla hän tahtoi seurata aikaansa. — Tulemme sitte seurusteluun. Luonnostaan Antell oli seuraa rakastava, mutta sentään hän ei ollut tottunut ylläpitämään säännöllistä seurustelua tuttaviansa kansa. Mitä erittäin ranskalaisiin tuttaviin tulee, tiedemiehiin, taiteilijoihin ja kirjailijoihin, niin en luule hänellä niiden joukossa olleen ainoatakaan läheisempää ystävää. Eikä ihme. Se hieno, kevyt, siro seurustelutapa, joka on ranskalaisille ominainen ja jota he rakastavat, ei ollut Antellin saavutettavissa, enkä epäile hänen tunteneen itseään joissakin määrin pakonlaiseksi aitoranskalaisessa ympäristössä. Toisin hän viihtyi pohjoismaalaisten, se on ruotsalaisten ja tietysti suomalaisten tuttaviansa seurassa. Ja niitä hänellä Parisissakin oli enemmän kuin tarpeeksi; mutta tosiasia on, ettei Antellilla niidenkään joukossa ollut varsinaisia, uskottuja ystäviä, joiden kanssa hän olisi säännöllisesti seurustellut. Tämän ymmärtämiseksi on huomioonotettava, että hän lapsuudestaan saakka oli tottunut elämään itsekseen ja että hänessä aikaa myöten oli kehittynyt sangen voimakas luulevaisuus taikka pelko, että tuttavat ja ystävät tahtoivat tavalla tai toisella hyötyä hänen varallisuudestaan, ja sentähden oli kuin hän aina olisi ajatellut olevan tarpeen olla varuillaan heihin nähden. Mistä tämä luonteenpiirre johtui, on helppo käsittää. Antell oli odottamatta saanut rikkautensa ja varakkaana miehenä hän siis oli, niin sanoakseni, nousukas, ja toiseksi on epäilemätöntä että hän monesti todella oli kokenut, että tahdottiin hänen ystävyyttään hyväkseen käyttää. Näin on selitettävissä, että Antellista kerrotaan tapahtumia, jolloin hän Parisissa maanmiehiä ja nimenomaan taiteilijoita kohtaan oli muka osottanut pikkumaista kitsautta. Omasta kokemuksestani voin esittää pienen esimerkin, kuinka naivisti mainittu "varuillaan oleminen" saattoi ilmaantua. Kerran kun päätimme yhdessä mennä syömään päivällistä, hän sanoi minullekin: "Niin, mennään Te Doyenille [tunnettu ravintola Champs Elysées'ssä], mutta sovitaan edeltäkäsini, että kumpikin maksaa puolestaan (!)" — "Kuinkas muuten", minä virkoin, "niinhän olemme aina tehneet". — "No, no, en minä mitään tarkottanut", Antell tokaisi — oli kuin hän olisi huomannut väärällä hetkellä lausuneensa muistutuksen, jonka oli *tottunut* tekemään, tietenkin kotimaisille tuttaville. Sillä onhan meillä olemassa omituinen, kaikkea muuta kuin hieno (ulkomailta tuntematon) tapa joko odottaa että toinen tai toinen maksaa kaikki mitä yhdessä on nautittu taikka itse kenenkään pyytämättä tarjota ("bestå") toisille ja siten saattaa nämä kiitollisuuden velkaan, joka varsinkin juomaseuroissa on kuitattava yhä uusilla tilauksilla.

Olen maininnut tämän seikan sen vuoksi, että Anteilla on mielestäni kohtuuttomasti ja väärin arvosteltu suuren omaisuuden hallitsijana. Itse asiassa hän ei suinkaan ollut ahne eikä kitsas, vaikka totta onkin että hän ei aina maksanut toisten edestä kun hän istui ravintolassa maanmiesten seurassa sekä että hän ei aina avannut kukkaroansa joko lainatakseen rahaa taiteilijoille taikka ostaakseen heidän tarjoomiansa taideteoksia. Antellin luonteessa oli kaksi vastakkaista puolta. Toinen oli arvattavasti isästä periytynyt karkeus ja itsepäisyys, toinen kenties äidin puolelta tullut (niin mieluummin olettaisi) helläsydämyisyys. Milloin hänellä oli vähänkään epäilystä avun- tai lainanpyytäjää

kohtaan, hän ehdottomasti sulki kukkaronsa; mutta toisissa tapauksissa hän saattoi olla hyvinkin avulias, ja kun hän välittömästi, luonnollisesti oli saanut tiedon jonkun yksityisen tai perheen puutteesta tai onnettomuudesta, ei hän kieltänyt apuansa, vaan lähetti joskus nimettömästikin lahjan sen lieventämiseksi. Olen jo Antellin yliopistoajalta kuullut — siis ajalta, jolloin hän ei vielä ollut miljoonanomistaja — että hän avusti monta toveria sekä kotimaassa että Ruotsissa. Edelleen voin myöhemmiltä ajoilta mainita, että Antell asianomaiselle nimeään ilmottamatta kustansi erään (ei-ruotsalaisen) opinkäynnin Upsalassa. Kuvaava on myöskin Bukowskin kertomus, että Antell 1880 v:n vaiheilla, kun Ruotsin länsirannikolla eräs höyrylaiva ensimmäisellä koematkallaan hukkuu kaikkineen päivineen, hänen kauttansa lähetti 500 kruunua kapteenivainajan perheelle. Luonnoltaan kitsas ei niin tee.[47]

Antellin jokapäiväiset elämäntavat olivat yleensä enemmän säästäväisen miehen kuin tuhlarin,[48] eikä hän, niinkuin sanotaan, rientänyt huvituksesta huvitukseen. Oikeinta lienee sanoa, että hän vain tilaisuuden sattuessa unohti säännöllisyyden ja säästäväisyyden rajat; mutta lisätä täytyy, että semmoiset tilaisuudet Parisissa eivät olleet harvinaisia. Jos hän usein söi päivällisensä jossakin kalliissa ravintolassa, niin hän yhtä usein taikka kenties useamminkin kävi jotenkin yksinkertaisissa. Edelleen on merkillepantava, että hän, mikäli tiedän, visusti vältti Parisissa niin tavalliset, rahaasyövät rakkaussuhteet ja niinikään uhkapelin. Kumminkin hän samoin kuin useimmat matkustajat tilapäisesti koetti onneansa Monacossa, ja kerran sanotaan hänen voittaneen 50,000 frangia. Mutta silloin hän oli osottautunut niin lujaksi, että hän uudistamatta peliä vei rahansa suoraa päätä Pariisiin.

Erityisenä muistelmana Parisista kerron seuraavan seikan, jonka yksityiskohdat jo olivat unohtuneet, mutta jonka olen tavannut mainittuna eräässä veljelleni kirjoittamassani kirjeessä. Olin Parisissa 1885, jolloin kotimaassa Kalevalan 50-vuotisjuhla vietettiin. Meitä oli 12 suomalaista, jotka siellä kaukana yhdyimme kunnioittamaan merkkipäivää. Ensin lähetimme Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle näin kuuluvan tervehdysten: "Tulkoon Suomen kansan tulevaisuus niin ihanaksi kuin sen muinaisuus kuvastuu Kalevalassa", ja sitte syötiin yhteiset, hupaiset päivälliset. Kiitos sähkösanoman, ovat osanottajain nimet säilyneet, nimittäin: "Aspelin, Antell, Becker, Elin Danielson, Sigrid af Forselles, Ida Granath, Anna Sahlsten, August Hjelt, Edvard Hjelt, Tallqvist, Gröndahl." Kirjeessäni sanon erittäin Antellista, että hän kohta oli valmis yhtymään sekä sähkösanomaan että juhlaan eikä voinut muuta ajatella kuin että ruotsinmieliset kotona olivat mukana Kalevalaa juhlimassa. Edelleen mainitsen, että hän kyllä sanoo olevansa "viikinki", mutta kymmenkunnan vuotta ulkomailla oleskelleena hän itse asiassa on jäänyt vanhemmalle [Dagbladin] kannalle. Tietenkin on suomenkieli voitolle pääsevä, hän myöntää, mutta varottava on äkkipikaista ["brådstörtad"] muutosta. Muuten hän kertoo jo ennen saaneensa kuulla, että hän on "pettänyt toveriensa luottamuksen ja toivon".

Tämä samanaikuisesta kirjeestä otettu — ja siis — "historiallinen" seikka todistaa, mitä minä hyvin muistan muulloinkin Antellin puheista huomanneeni: kansallisuuskysymykseen nähden hän todella pääasiassa pysyi 1860-luvun kannalla, se on suurten runoilijaimme kannalla, siinä näet että hän käsitti maamme ruotsin- ja suomenkieliset yhdeksi kansaksi. Sentähden hän ei myöskään testamentissaan tehnyt mitään erotusta kansamme eri ainesten välillä, niinkuin myöhemmin aikoina samantapaisissa jälkisäädöksissä toisinaan on tehty.

Antellin suhteista erinäisiin taiteilijoihin olisi enemmänkin sanottavaa, mutta rajotun seuraavaan, jonka voin kertoa ilman erikoisia tiedusteluja. Hänen vanhimmat taiteilijattavansa Parisissa olivat Valter Runeberg, Albert Edelfelt, Gunnar Berndtson ja Ville Vallgren, joilta hän myöskin on ostanut teoksia — Runebergiltä paitsi ylempänä mainituita A. E. Nordenskiöldin pronssisen rintakuvan, Edelfeltiltä neljä eri naisenkuvaa, Berndtsonilta yhden hänen pääteoksiaan, "Morsiamen laulun", ja Vallgrenilta neljä veistokuvaa. Varsinkin Edelfeltin ja Vallgrenin kanssa Antell monesti seurustelikin, kun sattumus vei heidät yhteen. Adolf von Beckerin Antell niinikään tunsu, ja kerran me yhdessä kävimme vanhan maalaajan luona, mutta häneltä hän ei näy mitään ostaneen. Nuoremista suomalaisista taiteilijoista Antell enimmin suosi Akseli Gallénia. Kun tämä 1886 maalasi hänen muotokuvansa, oli hinta sovittu 300 frangiksi, mutta Antell oli niin tyytyväinen teokseen, että maksoi 500 ja lisäksi piti maalaajalle hienot päivälliset. Myöhemminkin Antell mielellään seurusteli Gallénin kanssa, muun muassa yhdessä käyden taidenäyttelyissä. Ruotsalaisista taiteilijoista Antell oli tuttu Alfred Wahlbergin kanssa, jolta hän osti pari maisemamaalausta, mutta erittäin hän oli mieltynyt Allan Österlindiin, jolta hän osti kolme öljymaalausta ja lisäksi tilasi vesimaalauksen, Rodin työpajassaan. Antell oli näet 1880-luvun lopulla — en tiedä kenen välityksellä — tutustunut mainioon ranskalaiseen kuvanveistäjään ja häneltä ostanut kaksi pienempää marmorin- ja yhden pronssiteoksen. Antellin ja A. L. Zornin keskinäisestä suhteesta kerrotaan juttu, joka on liian kuvaava sikseen jätettäväksi. Eräänä päivänä 1890 Antell ja Vallgren yhdessä tulivat Zornin luokse, ja oli jälkimäinen esittänyt maanmiehensä ruotsalaiselle maalaajalle. Zorn puolestaan vastaanotti vieraansa mitä kohteliaimmin tarjoten heille ruotsalaista punssia ja hienoja sikareja. Oliko Antell vartavasten tullut tilauksia tekemään, sitä en tiedä, mutta yhdessäolo päättyi niin, että hän Zornilta tilasi toisinnon kylpeviä tyttöjä esittävästä taulusta, joka nykyään on Fürstenbergin kokoelmassa Göteborgissa, sekä oman

muotokuvansa, ja määrättiin molemmista maalauksista yhteiseksi hinnaksi 7,000 frangia. Maailmankuulu mestari, jonka välistä Amerikan miljardöörit kutsuvat meren yli muotokuvia maalaamaan, oli jo silloin ei ainoastaan suuri taiteilija, vaan myöskin oikea pikamaalari. Hän suoritti saamansa tilauksen neljässä päivässä. Mutta niin hänen ei olisi pitänyt tehdä, sillä siitä Antell suuttui. Hänestä näet osotti tuommoinen nopeus ilmeistä hutiloimista ja tehtävän halveksumista, ja hän arveli, että häntä oli vedetty nenästä, kun häneltä oli vaadittu 7,000 frangia neljän päivän työstä! Antell kyhäsi Zornille epäkohteliaan kirjeen, joka päättyi niin, että hän kehotti taiteilijaa lähettämään hänelle taulut, joista hän oli saava sovituksen hinnan, mutta muotokuvan hän aikoi — polttaa! Zorn ja hänen vaimonsa, jonka jälkimäisenkin Antell jollakin tavoin oli sekottanut asiaan, olivat kovin pahoillaan, mutta taiteilija ei kumminkaan halunnut peräytyä Antellin "oikullisuuden" edestä. Hän lähetti siis maalaukset tilaajalle ja tietenkin sai maksunsa, mutta Antell täytti kuin täyttikin uhkauksensa ja, mikäli tiedetään, hävitti muotokuvan. Totta lienee ettei kukaan ollut läsnä, joka voisi sen todistaa; mutta varmaa on ettei sitä hänen kuolemansa jälkeen ole mistään löydetty. Kuva kuuluu olleen hyvin kuvattavan näköinen, mutta arvatenkaan ei ihannoitu. Zorn oli esittänyt Antellin nojatuolissa istuvana, palava sikari kädessä, kasvat punottavina, parhaimmalla tuulella ollessa. Olen kuullut niinkin kerrottavan, että juuri tämä aitozornimainen, realistinen kuvaamistapa olisi Antellia loukannut, että hän olisi toivonut kuvassaan ilmaantuvan enemmän vakavuutta ja arvokkaisuutta. Miten liekään, hänen menettelynsä todistaa mainiosti, kuinka tilaisuuden sattuessa kotoinen itsepäisyys saattoi hänessä voittaa kaikki muut näkökohdat. — Usein kuulin Antellin puhuvan taiteilijoista ja heidän teoksistaan, mutta säännöllisesti hän käytti niin liottelevia sanoja, että hänen kiitöksensä ei tuntunut enemmän kuin hänen moitteensakaan perustuvan syvempään ymmärtämykseen saatikka tunteen herkkyyteen.

* * * * *

Edellisessä olen pari kertaa viitannut Antellin yksinäisyyteen, että hän asui yksin ja että hänellä ei ollut ketään oikein läheistä ystävää. Tästä asiasta on vielä joku sana lisättävä. Minulle itselle hän ei koskaan siitä puhunut, mutta täysin luotettavalta taholta olen kuullut, että joskus on ilmi tullut, että hän syvästi tunsu yksinäisyytensä elämässä ja kärsi siitä. Jonakin harvinaisena tunnelmallisena hetkenä hän oli itkenytkin mainitessaan, kuinka yksin hän maailmassa oli. Sitä kuvaavampi on minusta seuraava juttu. Kerran tapahtui Vaasassa, että muuan entinen koulutoveri ja vanha ystävä, joka säännöttömällä elämällään oli turmellut tulevaisuutensa, tuli Antellin luokse valittamaan kohtaloansa. Kun hän vihdoin kaiken surkeuden lisäksi sanoi senkin, että hän oli pääsemättömissä vanhoilta tädeiltään, jotka lakkaamatta toruivat häntä, Antell, sen sijaan että olisi osottanut sääliä, huudahti: "Vieläkö sitäkin valitat, kiitä Jumalaa että sinulla on tätejä, jotka sinua toruvat; minulla ei ole ketään, joka minua toruu!" — Tästä näkee että joskus vanhat täditkin paremmin turvaavat elämän onnea kuin miljoonat.

Harvassa ne kuitenkin olivat, joiden Antell, miten yleensä olikin avonainen, salli luoda katseen niin syvälle sisäänsä. Miljoonat ja ulkomailla poikamiehenä eläminen olivat saaneet hänen persoonallisuutensa sulkeutumaan omituiseen kuoreen. Vartaloltaan hän oli kookas, voimakas, ja ulkona hänet aina nähtiin puettuna napitettuun pitkään mustaan takkiin, päässä korkea hattu, käsissä hansikkaat, asennossa jotain tahallisen pystyä ja ryhdikästä. Samanlainen tahallisuus huomattiin hänen olennessaan muutoinkin. Hänen puheensa oli äänestä, sävellajiltaan yksitoikkoista fortea, hän käytti mielellään voimasanoja, ja lauseenpainossa ilmeni tukholmalaista vaikutusta, joka ei tuntunut täysin luonnolliselta. Helposti huomasi, että hän yksinomaisesti oli tottunut pitämään paikkaansa miesten seurassa ja enimmäkseen *iloisessa* seurassa, jossa sanoja ei valita. Se äänen vivahtelu, joka tulee tunnelman vaihtelusta ja erittäin huomaavaisuudesta puhuteltavan tunteita kohtaan, oli hänelle vieras. Koko hänen esiintymisessään oli jotain mahdikasta ja itsetietoista, jota joskus teki mieli käsittää ylvästelyksi — tarkotan sitä mitä ennen muinoin koulupojat Vaasassa sanoivat "skroppaamiseksi" —, mutta joka ehkä oikeammin johtui voiman- ja vapaudentunnosta: Antellissa oli vivahdus renessanssihenkilöä. Verrattuna ukko Rosenbergiin hän kai oli täydellinen maailmanmies, mutta omena ei ollut niin kauas vierinyt, ettei olisi huomannut, mistä puusta se oli pudonnut. — Vaikken epäille näillä piirteillä oikein kuvanneeni Antellin ulkonaista olentoa, on minun sentään vaikea arvostella, minkä vaikutuksen hän teki vieraisiin. Itse näin aina tuon kuoren takaa vanhan koulutoverin, jonka elämänvaiheita muuttumattomalla myötätunnolla olin seurannut ja joka pohjaltaan oli sangen vaatimaton, jopa ujokin sisimpien tunteittensa ilmaisuun nähden, joskin olosuhteet olivat kehittäneet hänet näennäisesti toisenlaiseksi. Eiköhän Antell vain ranskalaisten silmissä ollut ilmiö, jonka he, huolimatta hänen erikoisuudestaan, asettivat samaan luokkaan kuin nuo bulevardien vilinässä niin tavalliset eksoottisten maiden ainoastaan puoleksi parisilaistuneet pohatat?

* * * * *

Jos liikkuvaisuus, olopaikan muuttamisvaisto on pohjalaisille omituista, niin kyllä Antell siinä kohden oli syntymäseutunsa lapsi.

Milloin hänestä parisilaiselämä alkoi tuntua yksitoikkoiselta, lähti hän jollekin matkustukselle. Kaikissa Europan läntisissä ja eteläisissä maissa hän on matkustellut ja useimmin Italiassa. V. 1886 hän

keväällä taas kävi Italiassa ja palattuaan Suomeen hän kesällä teki Norjan kautta matkustuksen Nordkapiin.

Seuraavana vuonna hän jo tammikuulla lähti Egyptiin, missä nousi Niili-virtaa ylöspäin Assuaniin asti; Egyptistä hän matkusti Palestinaan ja itäänpäin Damaskukseen, palaten sitte Beirutin, Smyrnan ja Konstantinopolin kautta Eurooppaan. Matka kesti noin 4 kuukautta. Vielä vuotta ennen kuolemaansa Antell teki uuden pitkän matkustuksen maanosamme ulkopuolella. Valtionantikvario Hildebrandin kanssa, jolle hän kustansi vapaan matkan, hän näet kävi Egyptissä, Tunisissa ja Algeriassa, viipyen retkellä useita kuukausia.

Viime mainitulta matkalta O. A(nsas) on eräässä Antellin muistoksi julkaisemassaan lentolehdestä talteen pannut muutaman Antellin kertoman muistelman, joka on laatuaan kylläkin mieltäkiinnittävä. Syksyllä 1892, Ansas kirjoittaa, vietin yhden illan ystäväni Antellin seurassa, hänen Vaasassa oleskellessaan. Tuo kuuluisa tohtori, kokoilija ja miljonääri oli kuten aina hyvällä tuulella, ja puhe kävi pian vilkkaaksi. — Kiitoksia Pohjalaisesta, hän sanoi, jonka olet minulle lähettänyt, kyllä millä koetan sitä lukea, mutta näetsen eihän suomi enää tahdo oikein sujua minulta. Paremmin toki puhun kuin luen, ja tarvittaissa puhun sitä jos kuinka paljon. Apropos! Arvaapas, missä viimeksi puhuin suomea?

— Kukapa sen osaisi arvata, vastasin minä.

— Niin todellakin, hän jatkoi, se on vaikeata, mutta mitä tulen kertomaan on alusta loppuun pelkkää totta. Kuten muistat matkustin viime talvena Pohjois-Afrikassa valtionantikvario Hildebrandin kanssa. Olimme Egyptissä käyneet toisella kataraktilla asti ja nyt olimme Tunisissa. Tietysti oli meidän myöskin käytävä vanhan Kartagon raunioilla. Matka päätettiin, vaunut tilattiin ja niin sitä mentiin. Ykskaks on tien varrella iso, komea huvila. Kuka tuossa asuu? kysyimme ajurilta. Ruotsin konsuli, hän vastasi, mainiten nimenkin. No, mutta, Hildebrand huudahti, sehän on minun vanha ystäväni. Minun täytyy käydä häntä katsomassa. Seis! komennettiin ajuria, ja samassa Hildebrand astui maahan. Minä jäin vaunuihin, sillä enhän minä isäntää tuntenut. Mutta muutaman minuutin päästä tulee kaunis, hienosti puettu nainen vaunujen luo, esittää itsensä huvilan emäntänä ja käskää minut sisään. Kukapa ei semmoisessa tilassa mielellään olisi luopunut pölyisestä maantiestä? Vaunut ajettiin pihalle, ja tervetulleina vieraina me jäimme yöksi.

— Ilta kului erittäin hauskasti saadessamme jälleen muittenkin kanssa kuin vain keskenämme puhua ruotsia, ja tästä me julkilausuimme ilomme. — Mutta silloin emäntä sanoi minulle, olettehan suomalainen; te voitte täällä saada puhua suomeakin. Rouva pujahti ulos ja palatessaan hän toi muassaan keski-ikäisen naisen, joka syvästi niaten tervehti: hyvää päivää, johon minä heti kätellen vastasin: Jumala antakoon! Syntyi sitte sangen vilkas keskustelu, josta toiset eivät ymmärtäneet sanaakaan, he vain kuuntelivat ja ihmettelivät. Mutta ennen pitkää hymyilevä ihmettely muuttui liikutukseksi, sillä en ollut montakaan sanaa puhunut kaikkea muuta kuin mallikelpoista suomeani, kun kyöneleet nousivat kansalaiseni silmiin, ja lopulta hän purskahti niin valtavaan itkuun, että hänen täytyi poistua huoneesta, Myöhemmin illan kuluessa me puhelimme enemmän, ja minä kerroin mitä kotimaasta tiesin ja ajattelin häntä miellyttävän, ja hän oli niin iloinen ja kiitollinen, etten koskaan, vaikka olen matkustanut maapallon ympäri, muista kielitaidollani aikaansaaneeni niin paljon iloa ja tyydytystä. Ja seuraavana aamuna, kun lähdettiin, hän minua siunasi ja lähetti sydämelliset terveiset kotimaahansa, jota hän tuskin enää toivoi saavansa nähdä. Ikävä on että muistoonpanoni matkalta ovat Parisissa, niin etten voi sanoa naisen nimeä. Ainoastaan sen muistan, että hän oli Merikarvialta kotoisin ja että hän ensin oli joutunut Tukholmaan ja sieltä isäntäväkensä kanssa muuttanut Afrikan. Mutta niin kauan kuin elän pysyy muistissani se liikuttava isänmaan ja äidinkielen rakkaus, jonka kansalaisessani näin ja jota pidän mitä parhaimpana todisteena siitä, kuinka nämä tunteet ovat syvästi ihmislousteeseen juurtuneet. —

Kun Antell tämän muistelman kertoi, oli hän viimeisen kerran Suomessa, eikä hän paluumatkallaankaan enää liene ollut täysin terve. Vaasasta hän lähti myöhään syksyllä Carl von Linné laivalla, joka on verraten pieni, ja matka, jolla koettiin myrskyä ja lumisadetta, kesti kahdeksan päivää. Hänen ystävänsä Tukholmassa huomasivat, ettei hän ollut entisellään, ja Bukowski kehotti häntä hoitamaan terveyttään. Sentähden hän kai myöskin uuden vuoden (1893) alussa lähti Italianmatkalle ulottaen sen Capri saareen asti. Mutta kun hän ei sielläkään tuntenut paranevansa, hän kääntyi takaisin pohjoseen päin. Paluumatka Pariisiin venyi pitkäksi, sillä hänen voimansa heikkenivät heikkenemistään, ja perille tultuaan hän laskeutui kuolinvuoteelleen. Itse hän kuuluu sanoneen sairastaneensa kurkkukatarria, mutta todellisuudessa hänellä oli maksatauti, joka muun muassa sai hänen ruumiinsa kovasti paisumaan, ja jota vastaan lääkäreillä ei ollut pätevää keinoa. Viimeiseen saakka hän oli ollut selväpäinen, mutta vuoteen ympärillä ei ollut omaisia eikä edes läheisempiä ystäviä. Noin tuntia ennen kuolemaansa hän oli ystävällisesti sanonut hyvästi palvelijalleen Françoisille,[49] joka näki hänen sen jälkeen itkevän. François oli, itsekin ääneen itkien, tullut ulos huoneesta, mutta kutsuttiin kohta jälleen sisään, sillä viimeinen hetki oli tullut. Tohtori Duchatelet piti kuolevaa kädestä, hänen vetäessään viimeisiä hengähdyksiään, ja läsnä oli sitä paitsi Josef Galezowski, Rapperswylin puolalaisen

kansallismuseon johtaja. Päivä oli 6:s huhtikuuta 1893.

Kun neljä päivää myöhemmin vainajan ruumis, suljettuna arkkuun, vietiin pois hänen kodistaan, olivat saapuvilla suomalaiset: Albert Edelfelt ja Ville Vallgren (joka vainajasta oli ottanut kuolemanamarin), ruotsalaiset: lähettiläs Due, valtionantikvario Hans Hildebrand (joka vasta Antellin kuoleman jälkeen oli tullut Pariisiin) taiteilija Alfred Wahlberg sekä ranskalaiset: professori Wecker, t:ri Duchatelet y.m.

Kuollessaan Antell oli ainoastaan 46-vuotias. Sen, joka tietää miten vahva hänen ruumiinrakennuksensa ja miten vankka hänen terveytensä alkuaan oli, on vaikea karkottaa ajatusta, että hänen elämänsä levottomuus, hänen elämäntapojensa säännöttömyys ja hiljaisen, tasaisen työn puute jouduttivat hänen kuolemaansa.

* * * * *

Antellin testamentin määräykset ovat tunnetut, ja niiden tähden hänen nimensä on pysyvästi merkitty sekä Suomen että Ruotsin sivistyshistoriaan. Samat määräykset todistavat oikeaksi, mitä ennen olen sanonut hänen sisimpäin harrastustensa ylevämielisyydestä ja hänen isänmaanrakkaudesta. Jo se tosiasia, että hänen perimänsä omaisuus niinä 19 vuotena, jolloin se oli hänen hallussaan, kasvoi enemmän kuin kahta vertaa suuremmaksi, tuottaa hänelle kunniaa, mutta vielä enemmän ne jalot tarkotukset, joihin hän määräsi rahat käytettäväksi.

Tietty on että Antell enemmän kuin yhden kerran muutti testamenttiaan, joka vasta 1891 sai lopullisen muotonsa; niinikään on tietty että hän aikaisemmin oli aikonut antaa melkoista suuremman osan omaisuuttaan Ruotsiin kuin hän lopulta sinne määräsi (nimittäin 100,000 kruunua Pohjoismaiselle museolle ja 100,000 Muinaistieteelliselle akatemialle). Mikä aiheutti mielenmuutoksen, jääköön sikseen, vaikka todennäköisiä syitä voisikin mainita. Ilmeistä on että Antellissa ennen puheena olleen kehityksen ohella, joka oli huomattavana hänen kokoilemisharrastuksessaan, selvenemistään selveni ja kypsyi se ajatus, että se rikkaus, jonka hallitsijaksi hän oli tullut, oikeastaan oli hänen kansansa oma ja oli sille jälleen tuleva. Mitä taasen testamentin Suomea tarkottaviin yksityiskohtiin tulee, on ensiksikin rahakokoelman ynnä muitten kokoelmien sekä yhden miljoonan markan pääoman lahjotus Suomen kansalle katsottava Antellin kokoilijatoimen täydennykseksi. Vaikka hän olisi kauemminkin elänyt, hän ei olisi voinut siinä kohden päästä kauniimpaan lopputulokseen kuin se tietää, että hän laski lujan perustuksen Suomen Kansallismuseon tulevaisuudelle, sillä tuon miljoonan vuotuiset korot turvaavat kokoelmien tasaisen lisääntymisen. — Yliopistolle määrätty 800,000 markan lahjotus puolestaan todistaa, miten Antell osasi kunniaa pitää tieteellistä työtä. Vaikka hän itse oli luopunut tieteestään, hän täysin oivalsi mitä se merkitsee kansakunnalle, jonka tulevaisuus on valon aseissa. Määrätessään lahjotuksen koroista jaettavat matkarahat 8,000 markan suuruisiksi vuotta kohti, hän menetteli aivan omapäisesti ja oli hänellä oma kokemuksensa lähtökohtana. Kun hän näet lääketieteen kandidaattina — huomaa! isän eläessä — oli Tukholmassa, oli hänellä käytettävänä 6,000 markkaa vuodessa. Se oli kumminkin ollut hänelle liian vähän, ja hänen täytyi lisäksi lainata 2,000 markkaa. Niin hän johtui mainittuun määrään, 8,000:een. Muuten hän mietiskeli seuraavaan tapaan: moni tiedemiehen alku on köyhä, jopa saattaa olla niinkin että hänellä on varattomia vanhempia taikka muita omaisia, jotka odottavat häneltä apua ja tukea; suuresta matkarahasta on mahdollista antaa joku osa poisikin, ilman että matka taikka työ siitä kärsii. Vihdoin Antell arveli, että hänen nuorten maanmiestensä ei tulisi ulkomailta kärsiä puutetta enemmän kuin hän itsekään. Keväällä 1892 Pariisissa hän minulle laajasti ja innostuneesti selvitteli näitä jalomielisiä perusjohteitaan. — Merkille pantava on, että Antell molempiin näihin suurimpiin lahjotuksiinsa kiinnitti isävainajansa nimen. Siinä ilmestyy kiitollisuuden tunto isää kohtaan, joka kaunistaa Antellin muistoa, ja kiitollisuuden tunto se kai myöskin oli, joka sai hänet määräämään 100,000 markan stipendiraaston Vaasan, lyseelle, koululle, josta hänen muistonsa varmaankin olivat sitä rakkaammat, kun muistot hänen poikaikänsä kodista eivät olleet erittäin valoisia laadultaan.

Antell oli itse julkilausunut toivomuksensa olevan saada levätä isänmaan mullassa. Parisista hänen ruumiinsa tuotiinkin suljettuna sinkkiarkkuun, joka puolestaan oli katketty vernissattuun tammiseen arkkuun. Kesäkuun 1 p:nä klo 5 i.p. kokoontuivat kutsutut vieraat vainajan taloon. Sieltä surusaatto kulki asemalle, josta ylimääräisellä junalla kuljettiin vanhan kaupungin asemalle ja edelleen hiekanotto-paikalle pantuja raiteita vanhalle hautausmaalle (Kapellbacken), missä hauta oli avattu Rosenbergin haudan viereen. Kun silloisen kapteeni A. Steniuksen johdolla oli laulettu Lagin virsi "Nu tystne de klagande ljuden", rovasti Joel Heikel siunasi vainajan tomun. Sen jälkeen laskettiin muistoseppeleitä haudalle, ja oli minulla kunnia tehdä se yliopiston edustajana. Lyhyessä puheessa esitettyäni vainajan luonteenkuvan pääpiirteet, minä lopuksi lausuin seuraavat sanat, joilla voin tämän kirjoituksenikin päättää:

— — "Voisin jo vaieta. Mutta uusi ajatusjakso, syvän liikituksen tuoma, pakottaa minun lisäämään sanan. Jos oikein tunnen ihmisluontoa, on varmaankin tämän haudan ääressä toinen tai toinen sanova: niin, helppohan on rikkaan tehdä maallensa suuria palveluksia! Se on kuitenkin taitamatonta puhetta.

Siitä koulusta, jonka perustukset lepäävät tuolla kesäkuunillan hohteessa ja jossa Antell alkoi opintonsa, on satoja ja satoja miehiä astunut ulos, ja niistä on suurempi osa ollut varattomia kuin rikkaita. Varattomien joukossa on sentään ollut semmoisia, jotka ovat maallensa tuottaneet suuremman kunnian, tehneet sille suurempia palveluksia kuin se mies on voinut, jonka haudalla me seisomme. Siitä näkyy ettei rikkaus eikä köyhyys ole määräävä. Ei, ei rikkaus eikä köyhyys, vaan rakkaus isänmaahan ja ihmisyyteen saa yksityisen ihmisen korkeita tarkoituksia varten uhraamaan sekä sielunsa että ruumiinsa voimat ja maalliset tavaransa. Kunnioittakaamme Herman Frithiof Antellin hautaa viemällä täältä tämä totuus mukanamme elämään!" — —

Paitsi itse kirjoituksessa mainituista lähteistä tahdon kiittäen mainita, että minulle ovat Vaasan kaupungin ja Mustasaaren kirkonarkistoista tietoja antaneet pastori August Cederberg, rovasti J. A. Heikel ja kansakoulunopettaja K. V. Åkerblom sekä Maalahden kirkonarkistosta rovasti J. V. Fontell; suullisista ja kirjallisista lisistä olen kiitollisuuden velassa seuraaville vanhoille tovereille ja ystäville: Erkki Almberg, G. Durchman, A. Gallén-Kallela, Onni Lindebäck, Albert Nordman, Ludv. Unggren, Emil Vikström ja Knut Åkesson, joista varsinkin viimeksi mainittu on Vaasan entisten olojen tuntija.

Viiteselitykset:

[1] "Tuossa tulee rovastin yhdeksät".

[2] Suomalaisen teatterin historiassa, I s. 125, olen kertonut kuinka tämä yhteistyö pohjalaisten naisten ja ylioppilasten kanssa välillisesti johti siihen yritykseen, jonka tulos oli Kiven Lean esittäminen 10 p. toukok. 1869 — suomalaisen näyttämön alku.

[3] Lause kuului ruotsiksi: "Känka Calamnius!"

[4] Itse asiassa oli suuri osa suomenmielisiä poissa vihkiäisjuhlasta, joka vietettiin 26 p. marraskuuta, mutta ei suinkaan minkään yhteisen päätöksen johdosta.

[5] Snellmanilla tietääkseni ei ollut tapana "juoda veljenmaljaa" nuorempien pohjalaisten kanssa; minua hän sinutteli "sukulaisena". Jo kun ensikerran, "keltanokkana", kävin hänen luonaan, muistaakseni kutsumassa häntä johonkin osakunnan juhlaan, hän kuultuaan nimeni muisteli tavanneensa vanhempani Pohjanmaalla sekä että äitini oli omaa sukua Snellman. Sen johdosta hän käski minua sanomaan häntä sedäksi, lisäten hymyillen jotakin pohjalaisten keskinäisestä sukulaisuudesta ja sukulaisrakkaudesta.

[6] Tuli alkoi myöhään illalla 4 p. syysk. 1827. Ennenkuin Snellman ryhtyi pelastustyöhönsä hän oli pistäytynyt nti Saara Wacklinin luokse, joka paraikaa söi illallista oppilaittensa kanssa. Kun Snellman oli rauhalliselle neidelle sanonut, että tulipalo uhkasi koko kaupunkia, oli hän saanut vastaukseksi: "Sinä nyt aina olet niin viisas olevinasi". (Joukah. XI. A. H. Snellman-Virkkunen, Saara Elisabet Wacklin).

[7] Turun palosta kuulin kerran J. Ph. Palméninkin kertovan, mutta siitä muistan vain sen että hän kuvasi tuomiokirkon palon alkaneen niin, että pieniä liekkejä niinkuin mitäkin välkkyviä kieliä oli siellä täällä pistänyt esiin ja näyttänyt ikäänkuin hyppivän rakennuksen katolla. Sitä hän oli katsellut toiselta puolen jokea.

[8] Viktor Lounasmaan isä.

[9] Täydentääkseni Snellmanin klassillista kuvausta liitän siihen mitä Emil Nervander muistaa lisäksi kuulleensa. Paitsi kirjoja ja maitoastiaa kuului salin kalustoon kapsäkki. Cygnaeuksen äidillä, piispanrouva Cygnaeuksella, oli tapana varustaa poikansa hyvillä, hienoille paidoilla. Toverit, jotka olivat kehnommin varustetut, käyttivät hyväkseen tilaisuutta ja ottivat, kun tarpeen oli, puhtaita paitoja Cygnaeuksen kapsäkistä ja panivat sijaan omansa, jotka eivät olleet puhtaita eikä aina edes eheitä. Kun Fredrik sitte tuli kotia, hänen äitinsä ihmeekseen ei kapsäkistä löytänyt ainoatakaan sinne panemaansa paitaa, vaan niiden sijasta kummallisen kokoelman likaisia, repaleisia paitoja, kaikki eri kokoa!

[10] "Koska asian laadun tähden osakunnan tuomiolla, jos jotkut sen jäsenistä huomattaisiin olleen osallisena puheenaolevassa epäjärjestyksessä, ei voi olla mitään merkitystä, niin" — —.

[11] "Päätös" tapahtui edellisenä iltana, kun Otto Donner, K. A. Castrén, Rob. Castrén, minä ja pari muutakin sattumalta tapasimme toisemme postikonttorin edustalla. Meistä kaikista Donner yksin ei tiennyt seuraavan päivän kokouksesta, vaikka hänen ylioppilaskunnan puheenjohtajana olisi pitänyt ensi kädessä saada tieto. Siinä nyt arveltiin välttämättömäksi edeltäkäsintuumia menettelytapaa ja

sovittiin että meeting oli pidettävä.

[12] Tämä tarkoittanee sitä, että ylioppilaat eivät olleet ottaneet tervehtiäkseen häntä kadulla — niinkuin paroni von Kothén sijaiskansleriksi tultuaan oli toivonut ja vaatinut. Hänelle oli selitetty, että Suomessa ainoastaan ne, jotka ovat keskenään persoonallisessa tuttavuudessa, tervehtivät toisiaan; mutta käsitystavaltaan venäläistyneenä hän ei selitystä hyväksynyt, joskaan hän ei voinut toimeenpanna "reformia" kohteliaisuudessa.

[13] Toverini tässä laatuuan yksinäisessä julkisessa tutkinnossa olivat. K. A. Castrén, K. J. Herrgård, Torsten Aminoff, Elis Furuhjelm ja Axel Borenius (Lähteenkorva).

[14] Neiti Lydia Lagus.

[15] Sallittakoon tekijän tehdä pieni muistutus sine ira & studio. Juhlapuheelle olisi kieltämättä eduksi ollut, jos tämä loppuosa olisi ollut lyhempi, vähemmän pakottava. "Kiitollisuudesta" Ruotsia kohtaan on viime aikoina niin paljon väitelyä sanomalehtikiistoissamme, että juhlapuhe palautti nämät mieleen — levitti "polemiikin" käryä. Kiitollisuus on hyvä avu, eikä sitä puuttunekaakaan; mutta ei siitä eletä. Kansallinen itsetunto on vähintään yhtä tarpeellinen kansakunnalle, jolla on aikomus elää.

[16] Juhlaa varten oli Savonlinnaan kutsuttu Schneevoigtin orkesteri Viipurista sekä se ruotsalainen torvisoittokunta, jota tänä kesänä on saatu kuulla Turussa ja Helsingissä.

[17] Rovasti Kaarle Benjamin Ståhlberg (k. 1866) oli naimisissa Hedvig Gustava Cajanin (k. 1858) — Johanna Castrénin sisaren kanssa.

[18] Pikkutietoja Kaarlo Castrénin olosta Kälviällä ja Kokkolan koulussa, hänen sedästään ja sedän perheestä tavataan Tyko Hagmanin tänä vuonna ilmestyneissä muistelmissa "Elämäni lapsuus".

[19] Varhemminkin Castrén oli osottanut mieltymystä historiallisiin aineisiin. Kokkolan koulussa hän näet kirjoitti Kajaanin linnan raunioista, kun kerran oppilaat saivat vapaasti valita aineensa.

[20] Arvostelijan sanat viittaavat kirjan esipuheen alkuun, jossa Castrén osottaa kuinka järkevästi ja miehekkään kypsyttyneesti hän käsitti muistelmien merkityksen: "Harvoin alhaisen sotilaan ansio tulee tai voikaan tulla historian palstoihin, ja maamiehen pyrinnot vielä harvemmin. Yhtäkaikki ne kumpikin, ja varsinkin jälkimäiset, ovat kumoomattomia todistuksia kansan hiljaisesta taistelusta olonsa ja elonsa tähden, ovat etenkin tässä ikimuistettavassa urosnäyttelyssä liikuttavia ja välttämättömiä välikuvauksia. Siveydellisessäkin suhteessa näyttää jokapäiväistenkin tapahtumien kertominen olevan yhtä painavasta merkityksestä kuin koskaan valtahistoriat, kun itsensä varjelemisen into, rakkaus entiseen hallitukseen ja isänmaanrakkaus synnytti nämä rienteet, jotka alati ovat olevat sitä lähempänä rahvasta, kuin ovat rahvaasta saaneet syntynsä. Jos asiaa katsoo sillä silmällä, eivät kertomat rahvaan sotarienteistä suurin tarvitsekaan muuta puolustusta, ja samassa näidenkin muistelmien ilmestymisen oikeus myönnetään."

[21] Erästä kirjekonseptista näkyy, että Z. Topelius oli ruotsinmaalaiselle kustantajalleen, Albert Bonnierille Tukholmassa, suositellut Castrénin sotakuvauksia painettavaksi, ja näyttää tekijä saaneenkin edullisen tarjouksen. Castrén on kiitollinen siitä, sanoo aikovansa jouluksi (1871; kirje on näet päivätty sinä vuonna 8 p. maalisk.) parantaa kirjoitukset ja ensin julkaista ne suomenkielellä. Bonnier saisi kyllä painattaa ruotsalaisen painoksen, mutta olisi se laskettava kirjakauppaan kolme kuukautta myöhemmin, niin ettei se tekisi haittaa suomalaiselle painokselle. Valitettavasti Castrénin työvoiman heikkeneminen esti häntä toteuttamasta tätä niinkuin monta tuumaansa. — Kirjealustelma on Valtioarkistossa, jossa Castrénin historialliset käsikirjoitukset ja kokoelmat säilytetään.

[22] Kertomus ilmestyi sittemmin myöskin eri kirjana Holmin kustannuksella ja on kolmannenkin kerran painettu julkaisussa: "Berättelser från Finland af Emlekyl". Turussa 1877. Esipuheessa Nervander kertoo novellin synnyn niinkuin tekstissä mainitaan. Suomennettuna kuuluu se aikoinaan painetun A. J. Malmgrenin toimesta Turun Sanomissa. —

Novellissa mainittujen varakkaitten talojen isännät sanotaan olleen n.s. *suurta sukua*. Muistan Castrénin usein puhuneen "suuresta suvusta" pitäjissä Oulun eteläpuolella. Nimityksellä tarkotetaan erinäisiä rikkaita talonpoikaisperheitä, joilla kyllä ei ole yhteistä sukunimeä, mutta jotka kuitenkin vanhastaan katsovat itsensä kuuluvaksi johonkin erityiseen heimoon eli säätyyn. Nämä perheet muodostavat jonkunlaisen talonpoikaisaateliston, jonka etevämyys näyttää perustuvan sekä sukuun että varallisuuteen. Vasta verraten myöhään oli naimisliittoja syntynyt jonkun suureen sukuun kuuluvan ja vähemmän mainehikkaasta perheestä lähteneen välillä. Mistä ja miltä ajoilta suku on peräisin on vaikea sanoa — Pirkkalaisistako? vai esihistoriallisten taistelujen ajoilta? —

[23] Ks. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Pöytäkirjat I. 1870—75. Helsinki 1909.

[24] Ks. "Naukujaiset 1871" tässä kokoelmassa.

[25] Erästä Carl von Bergenin kirjeestä näkyy, että Castrén Tukholmassa oli tutustunut tähän kirjailijaan. Heidän kesken oli ollut puhetta kirjoituksesta, jossa Castrén Bergenin toimittamaa aikakauskirjaa, *Framtiden*'ia, varten esittäisi suomalaisen kansallisuusharrastuksen kehityksen ja päämäärän. Kirjeessä, lokakuun 1 p:ltä, Bergen muistuttaa Castrénia lupauksesta ja viittailee, mihin tapaan kirjoitus oli laadittava. Valitettavasti Castrénin terveys jo oli niin huonontunut, ettei hän jaksanut ryhtyä tehtävään, vaan luovutti sen Kaarlo Bergbomille. Bergbomin kirjoitus taasen valmistui niin myöhään, ettei se enää saanut tilaa aikakauskirjassa, joka vuoden lopulla lakkasi ilmestymästä, ja on se hävinnyt teille tietymättömille.

[26] Yksikerroksinen puurakennus samalla paikalla, missä Catanin nykyinen komea talo sijaitsee. Kahvilaan oli sisäänkäytävä kadulta, mutta Morgonbladetin toimistoon mentiin pihan puolelta.

[27] Veli oli aikeissa perustaa ja lienee perustanutkin lakiasiaain toimiston Ouluun.

[28] Tässä nähtävä Rosenbergin kuva (pyylevä ukko) on kenties ainoa alkuperäinen, se on elävän mallin mukaan tehty. Joku hänen kirjurinsa on sen piirustanut. Taiteellista arvoa kuvalla ei ole, mutta antaahan se sentään käsitystä ukon ulkonäöstä. Alkukuvan omistaja on hovioikeudenneuvos Knut Åkesson Vaasassa.

[29] Anrepin mukaan (Sv. Adeln's ättartaflor) P. H. Aurivilliuksen isä oli henkilöäkäri ja Upsalan yliopiston professori Samuel Aurivillius ja äiti Margareta Rosén von Rosenstein. Jälkimäisen isä, henkilöäkäri ja professori Nils Rosén von Rosenstein, otti tyttärensä lapset omiksi ja antoi niille aatelisen nimensä.

[30] Hovioikeudenseppä Johan Spångberg oli kaksi kertaa naimisissa, ensiksi Sara Kristina Strömbomin ja toiseksi (1781) Anna Kaisa Elgströmin kanssa. Edellinen, Anna Beatan äiti, oli luultavasti miehensä kanssa Ruotsista tullut, sillä Strömbom nimi on 1700-luvulla Vaasassa muutoin tuntematon. Tästä päättäen oli Anna Beata puhdasta ruotsinmaalaista alkuperää, ja on siis puhe että hän oli alkuaan Maalahdella kotoisin ja että Rosenbergkin oli siellä syntynyt (niinkuin esim. Kr. Svanljung väittää Åbo Underrättelserissä 1873 29/1), kokonaan tuulesta temmattu. Anna Beata Spångbergia sanotaan kirjoissa *däja'ksi*, joka sana nykyään merkitsee *karjakko*, mutta aikaisemmin merkitsi *taloudenhoitajatar maalla* (hushållerska på landet).

[31] Rosenbergin hämmästyttävän varhainen astuminen valtion virkaan antaa aiheita olettaa, että hänen edukseen käytettiin keinoa, joka muinoin ei näy olleen aivan tavaton, se on hän tehtiin yksinkertaisesti vanhemmaksi kun hän todellisuudessa oli. Ettei tämä olettamus ole kokonaan perusteeton näkyy siitä, että kun Rosenberg, asuttuaan, ennen Nurmossa ja Ilmajoella, 6/9 1816 vasta nimitettyä v.t. kihlakunnankirjurina muutti Lapualle, merkittiin hän kirkonkirjaan syntyneeksi 1795, siis kolme vuotta vanhemmaksi kuin oli. Vai tapahtuiko tämä pikku väärennys ehkä sentähden, että hän olisi ollut sopivampi naimisliittoa rakentamaan? Rosenberg on näet jo Lapualla, josta hän 19/10 1819 muutti Mustasaareen, nainut Katarina Kristina Kaskaan, joka mainitaan alempana tekstissä. Varmaa tietoa asiasta on kenties saatavissa Vaasan lääninkanslian arkistosta.

[32] C. G. Estlander kertoo Joukahaisessa XI (Ett minne från krigssommarn 1853) kuinka Rosenberg puhui kansan puolesta, kun paroni K. von Kothen Kristiinankaupungissa ensikerran Lapväärtin ja Närpiön talonpoikain kanssa neuvotteli ruotulaitoksen uudistamisesta.

[33] Luotettavaa selvitystä Liisa Varalan eli Tavastin alkuperästä näyttää olevan mahdollista saada, syystä että Pirttikylän kirkonkirjat paloivat 1868.

[34] "Sakotettu haukkumasanoista ja pahasta tottumuksesta johtuvasta kiroilemisesta". Sitä paitsi hänelle pari vuotta ennen kuolemaansa syntyi vielä kolmaskin avioton lapsi (Karl Viktor 7/3 1852). — Kuvaavana piirteenä mainittakoon, että Rosenberginkin äidin, ylempänä mainitun Anna Beata Spångbergin osalle on kirkonkirjaan merkitty samanlainen sakotusmeriitti!

[35] Vaikka toinen puoli Rosenbergin hoitamaa kihlakuntaa oli suomenkielinen, oli hänen oma suomenkielentaitonsa puutteellinen. Sen näkee muutamista kirjenäytteistä, jotka Kr. Svanljung on julkaissut Å. U:ssä (29/1 1874). Luultavasti hänen "kyökkisuomeansa" kuitenkin ymmärrettiin aikana, jolloin herroilta harvoin parempaa kuultiin.

[36] Kirjoitus Raastuvanoikeuteen, jossa Rosenberg vaatii Viklundin erottamista holhoojatoimesta.

[37] Koska kertomassani sukuhistoriassa aina vaan on kysymys aviottomista lapsista, en malta olla mainitsematta kaiken lisäksi, että Antell kerran — joko isänsä antamien tarkempien tietojen mukaan taikka vallattomuudessaan — sanoi olevansa seitsemännessä polvessa avioton, "mutta", hän jatkoi, "minä olen oleva viimeinen". — Huomattava on kuitenkin, että tämä puhe useamman kuin kahden

polven aviottomuudesta on epäiltävä. Anrepin mukaan oli Rosenbergin isä järjestyksessä viides professori Aurivilliuksen lapsia, joten on vaikea olettaa, että hän olisi ollut avioton.

[38] Palatessaan Isojoelta Antell toi muassaan mehiläishaukan munan, jonka hän antoi ystävälleen Onni Lindebäckille ja joka tällä on vieläkin tallella. Luultavasti 10-vuotias poika oli itse kiivennyt puuhun ottaakseen munan pesästä.

[39] Seutu oli kaupungin pohjoisin osa, ja sen vuoksi Rosenberg on merkinnyt erään Kr. Svanljungille osottamansa kirjeen: "Gubben på norra udden", (ukko pohjoisella niemellä).

[40] Soittokunta on valokuvattu 29 p. huhtik. 1865. Antell on puettu lukiolais-univormunuttuun — sinistä verkkaa, musta samettikaulus, lyyryn koristamat kullatut napit.

[41] Rosenberg oli testamentissaan määrännyt, että lainanottajilta ei saisi oikeuden kautta vaatia velkojen maksamista, niin kauan kuin he säännöllisesti suorittivat korkonsa.

[42] Otto Vallenius kirjoittaa Antellin Parisissa kertoneen, että hänellä ei ollut mitään alkukuvaa, ei valokuvaa eikä piirustusta, tarjottavana taiteilijalle ohjeeksi; kumminkin hän mairittelemalla oli saanut Löfgrenin ryhtymään työhön, ja oli muotokuva sitte maalattu *suullisten osotusten* mukaan ja tullut erinomaisen näköiseksi (!) — Todellisuudessa Löfgrenin tekemä muotokuva (merk. 1875) on maalattu Alexandra Sältinin tekemän muotokuvan (merk. 1874) mukaan, niinkuin jokainen voi todeta vertaamalla toisiinsa näitä kuvia, jotka molemmat nykyään ovat Ateneumissa. Rva Sältin on, kysymyksen johdosta, hyväntahtoisesti ilmottanut, että hän, Antellin pyynnöstä, oli tehnyt lyijykynäpiirustuksen vainajasta ennenkuin ruumisarkku suljettiin ja myöhemmin sen mukaan maalannut muotokuvan. Näin siis on selitettävissä, että Löfgrenin maalaama muotokuva on niin yksilöllinen ja, mikäli minäkin muistan, Rosenbergin näköinen.

[43] Hammerin (alkuaan juveliseppä) äärettömän rikkaitten kokoelmien synty 1850- ja 60-luvuilla on vain siten selitettävissä, että Ruotsissa silloin ei vielä osattu panna arvoa vanhoihin taide- ja taideteollisuusesineisiin. Monen miljoonan arvoiset kokoelmat, se on koko "museo", myytiin 1890-luvulla huutokaupalla Kölnissä, ja ainoastaan verraten vähäinen osa voitiin ostamalla pelastaa Ruotsille.

[44] Ohimennen huomautan, että Antellin kirjeet Bukowskille epäilemättä antaisivat tärkeitä lisiä hänen elämäkertansa, mutta viime keväänä minä turhaan niitä tiedustelin. Eräs jo Bukowskin eläessä "Bukowskin taidekaupassa" toiminut henkilö muistaa ihan varmaan, että t:ri Hazelius Antellin kuoleman jälkeen pyysi ja saikin kirjeet Bukowskilta, mutta kuitenkin niitä ei löydetty "Pohjoismaisen museon" arkistosta, jossa Hazeliuksen kirjalliset perut säilytetään.

[45] Näin mainittiin yleisesti muistosanoissa Antellin kuoleman jälkeen, mutta 10,000:n sijasta lienee oikeammin sanoa noin 7,000. Pari vuotta ennen kuolemaansa antoi Antell, tuntemattomasta syystä, Bukowskin (ilmottamatta omistajan nimeä) huutokaupalla Tukholmassa myydä muut mitalit paitsi Kustaa II Adolfin ja Maria Eleonoran. Myöhemmin on kokoelmaa tässä kohden jälleen täydennetty.

[46] Tämä muotokuva, paras ja näköisin mitä Antellista on olemassa, maalattiin kyllä Quai Voltairen varrella, mutta työhuone oli siellä aivan samoin sisustettu kuin Avenue d'Antinin varrella.

[47] Todistaakseni että muutkin, jotka tunsivat Antellin hänen nuoruudestaan saakka, arvostelevat häntä samoin, otan eräästä G. Durchmanin kirjeestä sanat: "Hän oli avulias ja vieraanvarainen."

[48] Hän ei liikkunut Parisissa kukkaro täynnä; kerran hän minulta lainasi 100 frangia, kun hänen rahansa kesken loppuivat, ja maksoi seuraavana päivänä Monacon ruhtinaskunnan 100 frangin kultarahalla. Kumminkin hän sanoi, että hänellä odottamatonta hätää varten aina oli liivin sisäpuolelle ommeltuna 1000 frangin seteli. — Kotona hänellä oli 500 frangin kultataskukello, mutta ulkona kävellessä taikka ainakin matkoilla Antell käytti nikkeliuorista kelloa. Niinkuin näkyy, ovat säästäväisyys ja varovaisuus läheistä sukua.

[49] Kurtén kertoi François'n sanoneen, että Antell kuolinvuoteellaan oli luvannut hänelle 10,000 frangia perinnöksi. Kun testamentissa ei asiaa mainittu, oli Kurtén kahden vaiheilla mitä tehdä, varsinkin kun todistajia ei ollut. Kumminkin luulen François'n lopulta saaneen tuon summan.

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this

eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement

or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation’s EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state’s laws.

The Foundation’s business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation’s website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to

maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.